

KİTÂBU'R-RUH

İBN KAYYİM EL-CEVZİYYE

BİRİNCİ MESELE

MUKADDİME

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

Kemal sıfatlarıyla muttasıf ^[1], celal sıfatlarını üzerinde toplamış, şimdi ve gelecekte olacakları bilen; canlı bütün yaratıklarına ölümü takdir eden; ölümden, arzda ve semada yaşayan melik ve sultanları; zengin ile fakiri; eşraftan olan kişiyle zayıfı; âsi ile itaatkârı eşit yapan; ahirette yarattıklarına adaletle muamele yapan ve ömrünü dünyada devamlı kalacak şekilde gerçekte dünya daima kalınacak yer değildir dünya sevdasıyla harcayanla, ahiret hayatını düzenlemek için dünyayı bir vasıta edinen güzel amellerini de ahirete götüren gemi olarak düşünen kişinin ruhunu alan Allah'a hamd olsun. Bedenden ayrılan bu iki ruhtan biri saadet, sevinç içerisindeyken diğeri pislik mutsuzluk ve yorgunluk içerisindeydir. Mutlu ruh, cennet bahçelerine çıkarak arşta asılı kandillere varır, böylece lezzet ve nimete karışır. Mutsuz ruh ise cehennem

ateşinde azap görmesi için tutulur. Şehadet ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur. O tektir, ortağı yoktur. Nimetlerini, ihsanlarını kullarına sevdirdikten sonra, önce bunları herkese fark gözetmeksizin dağıttı. Hayatımızın kötü bir halde son bulmasından Allah'a sığınırız. Nimet, fazl, yaratmak ve hükmetmek elinde olan Allah'a hamd ve şükürler olsun. Muhammed O'nun kulu ve Rasûludur. Ruhu temiz, cesedi pâk, Allah'a kıyam, rükû ve secde eden Ademoğullannın en hayırlısıdır. Allah'ın kitabı kendisine indirilmiş, O da Allah'tan gelen herşeyi doğrulamıştır. Ayette: "Ey Habibim! Sana ruhtan sorarlar. Deki: Ruh, Rabbimin emrindedir. Ruhla ilgili size çok az bilgi verilmiştir"buyurulmaktadır. Sonra salât ve selam, yer ve gök Allah'ın iradesiyle son bulup insanları sorgu suale çeke. ceği güne kadar hidayete ermiş en güzel nesil olan Resulullah'ın âl ve ashabının üzerine olsun.

Bu, faydası çok, değeri büyük, tesiri fazla bir kitaptır. Bu manada böyl6 bir eser yazılmamıştır. Öyle ki içerdiği yeni orjinal bilgileri değerli hazineleri başka kitaplarda bulamazsın. Kur'ân'dan, Sünnetten, sahabe ve tabiinin alimlerin ve velilerin sözlerinden deliller getirerek ölülerin ve hayatta olanların ruhlarıyla ilgili birçok meseleyi içermektedir. Müellif, kendisinden muhtevası geniş bir eser yazması istendiğinden mi, yoksa birkaç şey sorulduda o genişçe açıklamak yapmak istediğinden mi kitabı bu kadar uzattı, bunu bilemiyorum. Tek bildiğim, kitabın ilk meselesi Ölüler, dirilerin ziyaretlerini ve onların selamlarını bilebilirler midir? Kitabın muhteviyatı arasında konuyla ilgili bir kenara atılmış düşünceler de olduğundan, araştıracının zihnini açmak ve onu konunun orjinal fayda ve ince manalarına ulaştırmak amacıyla önemli bu kitaba başlamayı arzuladım. Yüce Allah'tan isteğimiz, bizi hata ve zellelerden koruması; salih niyet söz ve amelde bizi başarıya ulaştırması, kitabın müellifinin derecesini yüceltmesi ve araştıracının bu kitaptan yararlanmasını sağlamasıdır. O, işiten ve en iyi bilendir. O, her şeye kadirdir. İsteklere cevap verendir. O bize yeter, ne güzel vekildir.

Bildikleriyle amel eden, Kur'ân'ın tercümanı, faydalı ilimlere hakim, İslâm âlimi, insanların en bilgilisi, seçkin nafiz, ibarelerin lafız ve manalarına vakıf, allâme, peygamberlerin varisi, tefsircilerin reisi, müctehidlerin ileri gelenlerinden Dimeşkli Hanbeli âlimlerinden Şemseddin Ebû Abdullah b. Şeyhü'l-İmam bilen ve bildiği ile amel eden Şerefüddin Ebû Bekir b. Şeyhü'l-Kebir Eyyûb b. Sa'd eş-Şehîr b. Kayyım el-Cevziyye der ki: "Allah ruhunu aziz, kabrini nur, cennet kapılarını da ona ve diğer seçkin tenkitçi âlimlere açık eylesin. Amin. Salat Öncekilerin ve sonrakilerin efendisi Muhammed ve O'nun âl ve ashabının üzerine olsun." [2]

BİRİNCİ MESELE

ÖLÜLER, ZİYARETÇİLERİNİ VE ONLARIN KENDİLERİNE VERDİKLERİ SELAMLARI

BİLEBİLİRLER Mİ?

İbni Abdü'l-Ber der ki: "Rasûlullah'tarj gelen bir habere göre: 'Bir kimse dünyada tanıdığı bir kimsenin kabrinden geçerken ona selam verirse, ölünün selamı alması için (Allah) ruhunu ona iade eder" [3]buyurulmuştur, Bu haber, ölünün, ziyaretçisini tanıyıp verilen selamı aldığına delildir.

es-Sahîkayn'da farklı şekillerde rivayet edilen bir hadiste, Rasûlullah Bedir günü, müşrik ölülerinin bir kuyuya gömülmesini emretti. ^[4] Harp sonrasında Bedir'e gelişinde müşrik ölülerinin isimlerini de anarak «fülan oğlu fülan, fülan oğlu fülan, Rabbinizin size va'dettiğini gerçek buldunuz mu? Ben Rabbimin bana olan vâ'dini gerçek buldum» diye nida etti. Rasûlullah'm nidasını duyan Hz. Ömer: "Ey Allah'ın Rasûlü, ölmüş, etleri paramparça olmuş insanlarla mı konuşuyorsun?" diye sordu. Rasûlullah da: "Beni hak üzere gönderen Allah'a yemin olsunki, siz onlardan daha iyi duyamazsınız. Ama onlar cevap veremezler" buyurdu.

Bir rivayette de mezara konulduktan sonra ölünün, ayrılan dostlarının ayak seslerini duyduğu belirtilmiştir. ^[5]

Rasûlullah, ümmetinin ölülere: "Ey mü'minler topluluğu! Allah'ın selamı üzerinize olsun (essalamû aleykümdara kavmin mü'minin)" ^[6] şeklinde selamlarım alıyormuş gibi selam vermelerini önermiştir. Haddizatında bu şekilde selam, duyan düşünen insanlara verilir. Ölüler kendilerine verilen selamı duymamış olsalardı (ki, yokluk ve cansıza hitap olacağından) bu abes olurdu.

Ölünün ziyaretçilerini tanıması tevatüren sabit olduğu gibi selef6 a ^[7]leri de bu konuda müttefiktirler.

Bekir Abdullah b. Muhammed b. Ubeyd b. Ebi'd-Dünyâ, Kitâb'ı'l Kubûr'un ölülerin ziyaretçilerini tanıması babında der ki: Muhammed K* Avndan, o da Yahya b. Yemândan ^[8], o da Abdullah b. Sem'ândan, o da Zeyrf k Eslem'den, o da Hz. Âişe'den rivayet ettiğine göre, Rasûlullah şöyle buyvı muştur: "Bir kimse müslüman bir kardeşinin kabrine varır, kabrinin bası da oturup onunla selamlaşır, ölü selamını alır ve ayrılana kadar ziyarete" siyle beraber olur."

Muhammed b. Kudâme el-Cehverî'nin ^[9] Ma'n b îsâ el-Kazzâz'dan, o da Hişam b. Sa'ddan, o da Zeyd b. Eslem'den, o da Ebû Hureyre'den naklettiğine göre, Rasûlullah şöyle buyurur: "Bir kimse tanıdığı bir kişinin kabrine varın selam verirse, ölü onu tanıyarak selamını alır. Tanımadığı bir ölüye selam verdiğinde ise yalnızca selamım alır."

Muhammed b. Hüseyin Yahya b. Bistam ^[10]el-Asgar'dan ^[11], o da Mes-ma'dan, o da Âli Asım el-Cuhderiye mensub birinden naklettiğine göre ona dedim ki: "Sen hâlâ ölmedin mi?" Asım Cuhderî: "Evet öldüm" dedi. "Peki şimdi neredesin?" Asım: "Şu anda cennet bahçelerinden bir bahçedeyim. Birkaç arkadaş cuma gece ve sabahları Bekir b. Abdullah Müzenî'nin evinde toplanır, sizler hakkında bilgiler alırsız" dedi. "Bedenlerinizle mi yoksa ruhlarınızla mı toplanırsınız?" Asım: "Heyhat...! Keşke bedenlerimizle bir araya gelebilsek. Ruhlarımızla hakkınızda bilgi alıyoruz" dedi. "Yaptığımız ziyaretlerden haberiniz oluyor mu?" Asım: "Evet, cuma akşamından cumartesi sabaha kadar yaptığınız bütün ziyaretlerden haberimiz oluyor" dedi. Diğer günler yapılan ziyaretlerden niçin haberdar olamadıklarını sorduğumda: "Bu cuma gününün fazilet ve büyüklüğündendir" dedi.

Bekir b. Muhammed'den, o da Hasan Kassab tan akşam yemeklerini Muhammed b. deeâSk. Kabristana varınca selam ve- himize dönerdik. Birgün Muhammed b. etfgününü pazartisine çevirsen" dedin. Bunun TLmTed b vTsi ^asûlullah'tan gelen bir habere göre kabirde ZTcuma günü, cumadan bir gün önce ve bir gun sonra bilir- ^[12] Muhammedb. göre Kassa^ beraberkiler "İo Muhammed'den, o da Abdulaziz bi. Eban'dan,^[13] o da Süfyan-ı Sevri'den haberi nakletmiş tir: Süfyan der ki: Dahhak'm bildirdiğine göre 'sûlullah derki: "Kim cumartesi güneşin doğuşundan önce bir kabri ziya- ederse, ölü bu ziyaretten haberdar olur." Denildi ki: "Bu nasıl oluyor ey Allah'ın Rasûlü?" "Bu cuma gününün büyüklüğündendir" dedi.

Halid b. Haddaş'tan, ^[14] o da Cafer b. Süleyman'dan, o da Teyah'tan şöyle rivayet etmiştir: "Mutrif cuma akşamları yemeğini yer evden çıkardı." Ebû Teyah anlatıyor: "Birgün fenerini aldı, atına

bindi ve kabre kadar vardı. Baktı ki kabirdekiler kalkmış oturuyorlar. Birbirlerine: "Şu adam, cuma günleri gelen Mütrif tir" dediler. Onlara sordum: "Bu günün cuma günü olduğunu bilir misiniz? Onlar: "Evet, kuşların ne dediklerini bile biliriz" dediler. "Peki ne diyorlar?" dedim. Dediler ki: "Selam, selam diyorlar".

Muhammed b. Hüseyin Yahya b. Bükeyr'den, o da Fadl ^[15]b. Hâl b. Süfyan b. Üzeyne'den nakleder. Üzeyne anlatıyor: Babam ölünce çok hüznümlendim. Hergün kabrini ziyarete giderdim. Ama zamanla aksattım. Birgün kabre varıp orada bir yere oturdum. Uyku bastı uyumaya başladım. Rüyamda babamın kabrinin açıldığını, kefeninden çıkarılmış olduğunu ve ölüm halinin üzerinde olduğunu gördüm. Babamın bu halini görünce gözlerim sulandı. Babam: "Oğlum, seni benden alıkoyan nedir?" dedi. Ben de: "Geldiğimden haberin oluyormuydu?" diye sordum. Babam: "Geldiğini farkediyor, seninle ünsiyet kurar, arkadaşlarla beraber dualarına sevinirdik" dedi. Bundan böyle babamı daima ziyaret ettim.

Muhammed'den, o da Yahya b. Bistam'dan, o da Osman b. Şevde et-favî'den ^[16] rivayete göre Tafavî der ki: Annesi abidlerdendir. Rahibe diye bilinir. Ölümü yaklaşıncı başını havaya kaldırdı ve: "Ey erkek ve kadın yakınlarını, ey hayatımda memâtımda kendilerine güvendiğim dostlarım, beni ölüme terketmeyin, çıplak vücudumu kabre koymayın" dedi. Nihayet kadıncağız öldü. Ben de her cuma kabrine gider; ona ve yanındakilere duâ istiğfar ederdim. Birgün onu rüyamda gördüm. Ona dedim ki: "Nasılsın ey anne?" "Oğlum, ölüm gerçekten acıdır. Allah'a hamd olsun şimdi ben cennet kokularının hissedildiği hoş bir Berzahtayım. Haşr gününe kadar saf ipek ve yaldızlı yataklarda yatacağız." Dedim ki: "Peki bir ihtiyacın var mı?" " dedi. "Nedir?" dedim. "Her zamanki gibi bizi ziyarete gel ve dua et. Cuma günleri her gelişinde: "Ey Rahibe! işte bu gelen oğlundur" diye müjde veriyorlar. Böylece hem ben, hem de diğer ölümler seviniyoruz,"

Muhammed b. Abdülaziz b Süleyman'dan, o da Bişr b. Mansur'dan rivayet eder: Taun yılında bir adam kabristanlara gider, cenaze namazlarına katılırdı. Akşam olunca kabristan kapısında durur: "Allah günahlarınızı affetsin, ayrıldığınızdan ötürü size acısın, kötülüklerinizi kapatsın ve amellerinizi kabul etsin" der, başka demezdi. Bu şahıs anlatıyor: Yine bir gece evimden ayrıldığım halde kabristana gidemedim. Ama yine de duamı yaptım. Gece rüyamda bir grup insan geldi. Onlara dedim ki: "Siz kimsiniz, ne istiyorsunuz?" Dediler ki: "Biz kabir ehliyiz." "Peki ne istiyorsunuz?" dedim. Dediler ki: "Sen her akşam evine giderken bize bir hediye getirirdin." Onlara: "Ne hediyesi?" diye sordum. Onlar da: "Yaptığın dualar" dediler. Bu adam ^[17], bundan sonra devamlı mezar ziyaretinde bulunduğunu ve hiç terketmediğini söyler.

Muhammed'den, o da Ahmed b. Sehl'den, o da Rüşd b. Sa'd'dan, o da birinden, o da Yezîd b. Habib'den rivayet ettiğine göre Selim b. Umeyr bir kabre uğrar. Bir ara idrarı daralır. Arkadaşları ona: "Şu mezar çukurlarından birine inip oraya bevletsene" deyince, Selim'in gözleri yaşarır ve: "Sübhanallah, canlılardan utandığım kadar ölümlerden de utanırım. Ölü bunu hissetmeyecek olsaydı ondan utanmazdım" der. ^[18]

Bundan daha da mühimi ölünün, yakınlarının, dostlarının da yaptıklarını bilmesidir. Abdullah b. Mübarek der ki: Süfyan b. Yezîd İbrahim'den, o da Ebû Eyyûb'dan ^[19]şöyle dediğini nakleder: "Dünyadaki fiilleri ölümlere gösterilir. Ölümler, dostlarının davranışlarının iyi olduğunu görünce rahatlarlar, sevinirler. Kötü fiilleri görünce de: "Ey Allahım, onu terbiye et" derler." İbni Ebî Leyla da Ahmed b. Ebî Havâri'den, o da kardeşim Muhammed'den şöyle dediğini nakleder: Abbad b. Ubad, Filistin'de bulunan İbralar'da bulamadım. el-Mizân'da hem cerh edilen hem de tadil edilen İbni Ebî Sevda Makdisî isminde biri vardır. Zehebî aynı zamanda bu zatla hüccet getirilebileceğini söylemektedir.

him b. Salih'in yanına gider. Ona der ki: "Bana öğüt ver." İbrahim de: "Allah iyiliğini versin. Sana ne öğüt verelim? Duyduğuma ^[20] göre ölümlere, dünyadaki yakınlarının fiilleri gösterilir. İyi

düşün. Sen Allah Rasûlüne hangi amelini gösterebileceksin?" deyince Abbad sakalları ıslanacak derecede ağladı.

İbn Ebi'd-Dünyâ, Muhammed b. Hüseyin'den, o da Hâlid b. Amr ^[21]el-Emevî'den, o da Sadaka b. Süleyman el-Caferî'den şunu nakleder: "Çirkin bir huyum vardı. Bu huyum babamı öldürdü. Ama sonra yaptığım şeylere pişman oldum; kendi kendime serzenişte bulundum." Sadaka b. Süleyman anlatıyor: Hemen bir iyilikte bulundum. Bir gece babamı rüyamda gördüm. Bana dedijri: "Oğlum, bizi en çok sevindiren amellerin bize sunulduğunda onları salihlerin amellerine benzettığımız davranışlarıdır. Göreyim bu defa kötülüklerden oldukça uzak dur da diğer ölülerin yanında beni mahcup etme."

Sadaka b. Süleyman anlatıyor: Kûfeli eski komşum şöyle diyordu:

"Samîmî bir kalble, dönmeden^[22] devamlı senden istiyorum ey sâlihleri ıslah eden, sapıtmışları doğru yola sevkeden ey merhameti en çok olan Allahım."

Konuyla ilgili olarak Sahabeden birçok hâtıralar gelmiştir. Abdullah b. Ravaha'nın Ensar'dan bir akrabası eliyordu ki: "Ey Allahım! Abdullah b. Ravaha'nın yanında yüzümüzü kızartacak davranışlardan Sana sığınırım." Bu söz, Abdullah b. Ravaha'nın şehâdetinden sonra söylenmiştir.

Kabirde yatanlar ziyaretçilerini hissettiklerinden dolayı onlara (ziyaretçilere) gerçek ziyaretçi demek yerinde olur. Ölünün, sözkonusu ziyaretten haberi olmazsa buna ziyaret denmez. Her millette ziyaretin makul manası budur. Selam alamayacak kimseye selam vermek boşuna olacağından selamı da buna dahil edebiliriz. Rasûlullah, kabir ziyaretleri esnasında ümmetine şöyle demelerini talim etmiştir: "Ey mü'minler, müslümanlar topluluğu! İnşallah biz de size kavuşacağız. Allah, dünyadan ayrılmış sizlere ve biz dünyadakilere rahmet etsin. Allah'tan hepimize afiyet vermesini dileriz. (Selamûn aleyküm ehle'd-diyarı mine'l-mü'minine ve'l-müslimîne. Ve innâ inşaallahü bikum hâhikûn. Yerhamullahü'l-müstakdimîne minna ve min-küm ve'l-müstehirîn. Meselullahe lenâ ve lekümü'l-afiyete).^[23]

Böyle bir selam, hitap; her ne kadar selam veren selamının karşılığını duyamasa da duyan, karşılığını veren akıllı bir varlığa verilir.

Kabrin yakınında namaz kılınca da onu görürler, kıldığı namazı bilirler ve yaptığı ibadete gıpta ederler.

Yezîd b. Harun Süleyman Teymî'den, o da Osman Mehdî'den rivayete göre İbni Sâs, üzerinde hafif bir elbise olduğu halde bir cenazeye iştirak eder kabre kadar gider. Devamını İbni Sâs'tan dinleyelim: Kabre varınca iki rekat namaz kıldım ve bir tarafa sırtımı verdim. Allah'a yemin olsun ki kalbim uyanırken kabirden şu sesi duydum: "Bana yaklaş, eziyet verme. Siz amel işlersiniz ama işin gerçeğini bilemezsiniz. Biz ise biliriz, ama artık amel işleye-meyiz. Şu kıldığın iki rekat namaz var ya, şu kadar şeyden daha sevimlidir bana." Bundan anlaşıldığına göre kabirdeki kişi İbni Sâs'm yaslandığını ve kıldığı namazı bilmektedir.

İbni Ebî Dünyâ Hüseyin b. Ali İcli'den, o da Muhammed b. Salt'tan, o da İsmail b. Ayyâş'tan, o da Sabit b. Süleym'den, o da Kâlâbe'den nakleder. Şam'dan Basra'ya giderken bir yerde mola verdim. Abdest alıp kabristanda iki rekat namaz kılınca orada uykuya dalmışım. Uyandığımda kabirde yatan kişinin bana şikayetine şahid oldum. Bana dedi ki: "Geceden beri bana eziyet ediyorsun." Arkasından da: "Siz amel işlersiniz, ama bilmezsiniz. Biz ise biliriz, ama amel işleyenleyiz." Kıldığım namazı kastederek: "Kıldığın iki rekat namaz, dünya ve dünyadakilerden daha hayırlıdır. Allah dünyada yaşayanlara hayırla karşılık versin. Onlara bizden selam götür. Çünkü onların duaları sayesinde dağlar kadar nurlara kavuşmaktayız." ^[24]

Hüseyin İclî'den, o da Abdullah b. Numeyr'den, o da Malik b. Mağut'dan, o da Mansur'dan, o ise Zeyd b. Vehb'den bildirdiğine göre Vehb der ki: "Kabristana gittim. Baktım ki bir adam mezara gelmiş, kabri düzeltiyor. Bana yöneldi, yanıma oturdu. Ona: "Bu kabir kimindir?" diye sordum. "Kardeşimdir" dedi. "Senin kardeşinmidir?" deyince: "Rüyamda gördüğün kişi benim Allah yolunda kardeşimdir" dedi. Ona: "Demek ki alemlerin Rabbi Allah'a hamdle yaşamış bir kişinin" deyince "Öyle mi, böyle bir şeyi söyleyebilmek dünya ve dünyadakilerden daha hayırlıdır. Beni nereye gömdüklerine baksana. Çünkü fulanca kalktı iki rekat namaz laldı. Benim de iki rekat namaz kılabilmem dünya ve dünyadakilerden daha hayırlıdır" diye karşılık verdi. [25]

Ebû Bekir Teymî Abdullah b. Salih'ten, o da Leys b. Sa'd'dan, o da Hamîd Tavîl'den, o da Mutrif Abdullah Harşî'den bildirdiğine göre Mutrif der ki: w bî hayattayken yanma giderdik. Cuma günleri olunca da kabristana uğradık Güzergâhımızda bir kabir vardı... Kabristana vardığımızda bir cena--aL gahit olduk. İçimden şu cenazeye yetişebilsem diye geçerken nihayet ye-H ebildini. Kabirden biraz ötede iki rekat namaz kıldıktan sonra biraz uyu-usum Rüyamda kabirde bulunan kişi benimle konuşuyordu. Bana dedi ki: Namazını niçin acele kıldın?" Ben de: "Evet öyle oldu" deyince: "Siz amel işleyebilirsiniz ama bilmezsiniz. Biz ise biliriz ama amel işleyemeyiz. Senin kıldığın gibi iki rekat namaz kılabilmek, benim için dünya ve dünyadakilerden daha hayırlıdır, hayır üzereler" dedi. "Aralarında en faziletli kimdir?" deyince eliyle bir kabri gösterdi. O zaman kendi kendime: "Ey Allahım onu da çıkar da onunla da konuşayım" dedim. Duam kabul edildi, kabirden bir genç çıktı. Ona sordum: "Burada bulunanların en hayırlısı sen misin?" Genç: "Evet, öyle diyorlar" dedi. "Peki bu dereceyi neyle elde ettin? İnan sende bu en faziletli olma yaşını göremiyorum" deyince, genç: "Uzun süre hac ve Umre yaparak, Allah yolunda cihadla ve güzel amelle bu dereceye ulaştım ve birçok felaketle imtihan edildim. Onlara sabrettim. Böylece de, gördüğün bu dereceyi, bu fazileti elde ettim" dedi.

Bunca görülen rüyalar her ne kadar bu işin böyle olduğunun delili olmazsa da çokluğunu ve sayısını Allah'tan başkasının bilememesi itibarıyla belki sözkonusu manaya [26]uygundur.

Rasûlullah: "Son on günde [27] yani Ramazan'm gördüğünüz rüyalar en hayırlı rüyalarınızdır. Herhangi bir şeye mü'minlerin rüyasının uygun olması, rivayet ve görüşlerinin o şeyin iyiliği ve kötülüğü hakkında uygun olması gibidir. Mü'minlerin güzel gördükleri Allah indinde de güzeldir. Kötü gördükleri ise Allah indinde de kötüdür." [28] Yukarıda açıklandığı üzere bu konuda yalnızca rüyalarla karar veremeyiz, hüccet ve diğer delillere ihtiyacımız vardır.

Sahîh'te şöyle bir rivayet vardır: Ölü defnedilince, mezarına kadar gelenlerle ünsiyet kurar. Müslim de Sahîh'inde Abdurrahman b. Şemmâse el-Mehrî'den [29] şunu nakleder: Şemmâse der ki: Ölüm döşeginde yatan Amr b. Âs'ın ziyaretine gittik. Bir müddet ağladı, sonra da yüzünü duvara çevirdi. Oğlu babasına: "Babacığım, niçin ağlıyorsun? Allah Rasûlü seni şöyle şöyle müjdelemedi mi?" deyince yüzünü döndü ve: "En değerli azığın lâ ilahe illallah Muhammeden Rasûlullah'tır. Üç hasletim var. Kendimi bilirim ya Rasûlullaha benden daha çok buğzeden ve peşine düşüp onu öldürmek dışında hiçbir arzum yoktu. Eğer bu hal üzere ölseydim cehennemliklerden olurum. Nihayet Yüce Allah kalbime İslâmı koyunca hemen Allah Rasûlü'ne koşup "Elini uzat da sana biat edeyim ey Allah'ın Rasûlü" dedim. Rasûlullah elini uzattı. Ben tutunca: "Ne oluyor ey Amr?" dedi. "Bir şartım vardır" deyince "Nedir o şartın?" buyurdu. Şartımın günahlarımın bağışlanması olduğunu söyleyince: "Bilmez misin, İslâm geçmişte yapılan bütün günahları siler. Hac geçmişte yapılanları siler. Hicretde geçmişte yapılanları siler" dedi Allah'ın Rasûlü. Rasûlullah bana böyle deyince; "Artık Onu benden daha çok seven biri 3'oktur. Gözlerim Onun nuruyla cilalanmıştır. Ona olan saygımdan dolayı doyasıya yüzüne bakamamışımdır. Onu anlatmamı istersen gözüm dolu olduğundan buna güç yetiremem. Böyle ölürsem umarımki cennetliklerdenim. Bildiğiniz gibi zamanla içini bilemediğim birçok şeyler üstlendim. Bu halde ölürsem bana matem tutmayın, arkamdan ağlamayın. Beni defnederken üzerime toprak serpin ve bir deve kesilip parçalarına ayrılana kadar başımda bekleyin ki, sizinle

ünsiyet kurayım ve Rabbimin Rasûllerine nasıl müracaat edeceğimi öğreneyim" dedi. Bundan anlaşılıyor ki ölü kendini defnedenleri bilir, onlarla beraber olmaktan dolayı sevinir.

Anlatıldığına göre Seleften ^[30] bir kısım insanlar defnedilirken başlarında Kur'ân okunmasını vasiyyet etmişlerdir. Abdülhak der ki: "Rivayete göre Abdullah b. Ömer kabri başında Bakara sûresinin okunmasını istemiştir." Bu görüşte olan alimlerden Muallâ b. Abdurrahman da sayılmaktadır. Ah-med b. Hanbel önceleri bunu kabul etmemişse debu konuda hiçbir malumat yoksonraları kabul etmiştir.

Hîlal Camî'in, Kabirlerde Kur'ân okumak kısmında der ki: Abbas b. Mu-hammed ed-Dûrî'den, o da Yahya b Maîn'den, o da Mübeşşir Halebî'den, o da Abdurrahman b. Alâ b Cellac'dan, o da babasından yaptığı rivayete göre babası demiş ki: "Oğlum, ben ölünce lahde koy, bismillah ve alâ sünneti rasûlil-lah dedikten sonra üzerime toprak at ve başımda Fatiha sûresini oku. Çünkü ben, Abdullah b. Ömer'in böyle dediğini duydum" ¹ Abbas Dûrî anlatıyor. Ah-med b. Hanbel'e kabirde Kur'ân okunur mu? diye sorduğumda: "Hayır, okunmaz" diye cevapladı. Yahya b. Maîn'e bunu sorunca bu hadisi getirdi.

Hîlal anlatıyor: Hasan b. Ahmed Verrâk'tan, o da arkadaşı Ali b. Musa Haddad'dan şunları nakleder: Ben, Ahmed b. Hanbel ve Muhammed Kudâ-me el-Cevherî ile birlikte bir cenazede idik. Ölü kabre konunca âmâ biri,ân okumaya başladı. Ahmed b. Hanbel adama: "Be adam, kabirdev' okumanın bid'at olduğunu bilmiyormusun?" Kabristandan ayrılınca ^{A7r^}med b Kudâme Ahmed b. Hanbel'e dedi ki: "Ey Ebû Abdullah! S Halebî hakkında ne dersin?" Ahmed b. Hanbel: "O sikadır." "OndanhV haber yazdım." Ahmed b. Hanbel: "Nedir o?" Kudâme: Mübeşşir, o da Abdurrahman b. Alâ b. Cellac'dan, o da babasından nakleder. Babası, kabre ko-ıldıktan sonra Bakara sûresinin başının ve sonunun kabrinde okunması-u oğluna vasiyyet etmiştir. Ayrıca İbni Ömer'in de böyle vasiyyet ettiğini duydum.deyince, Ahmed b. Hanbel: "Mezardaki âmâ adama söyle de

Kur'ân'mı okusun." ^[31]

Hasan b. Sabbah Za'ferânî ^[32] der ki: "İmam Şaffi'ye kabirde Kur'ân okumanın hükmünü sordum da: "Bunda bir sakınca yoktur" dedi."

Hallaf ^[33], Şa'bî'den şunu nakleder: Ensardan biri ölünce ashab kabrine varır başında Kur'ân okurdu. Ravi anlatıyor: Münekkîd Ebû Yahya der ki: Hasan Cevrî'nin şöyle dediğini duydum: "Bir adam geldi ve kızkardeşini rüyada gördüm. Allah, Ebû Ali'ye hayırla karşılık versin. Okuduğu Kur'ân'la bana faydalı oldu" dedi. Hasan b. Heysem de: Ebû Bekir b. Etrûş b. binti Ebû Nasr b. Temmar'm şöyle dediğini duydum: "Cuma günleri bir adam annesinin kabrine varır. Yasin ^[34] sûresini okurdu. Yine bir gün kabre geldi. Yasin sûresini okuduktan sonra: "Ey Allahım, bu sûrenin sevabını dağıtıyorsan şurada yatanlara dağıt" diye duâ etti. Bir sonraki cuma bir kadın geldi ve: "Sen falancanın kızı mısın?" dedi. "Evet" cevabını alınca anlatmaya başladı. "Bir kızım vardı, öldü. Rüyamda onu kabir kenarında otururken gördüm. Ona "Niçin burada oturuyorsun?" diye sordum. Kız: Fûlanca kadının oğlu, annesinin kabrini ziyarete geldi, başında Yasin sûresini okudu, sevabım da bu kabirlerde yatanlara bağışladı. Nasibimizi biz de aldık, ya da biz de affedildik yahutta buna benzer bir durum." Nesâî ve diğerleri Makel b. Yesâr Mûzenî'nin, Rasûlullah'tan rivayet ettiği şu hadisi nakleder: "Ölülerinizin yanı başında Yasin sûresini okuyun."^[35] Bu, ölüm anında döşeginin başında okunan Kur'ân olabilir. Bunun benzeri: "Ölülerinize lâ ilahe illallah'ı telkin edin." ^[36]Bu hadisin de kabirde olması muhtemeldir. Aşağıdaki nedenler birincinin daha açık olduğunu göstermektedir.

1- Birincisi: "Ölülerinize lâ ilahe illallah'ı telkin edin" hadisinin benzeridir.

2- Sözkonusu sûrenin faydalı olması tevhide, meâdı, tevhid ehlinin cennete gireceğini ve bu hal üzere ölenlere gıpta edileceğini takdir etmesinden-dir. Zira âyette: "Keşke kavmim, Rabbimin

beni affettiğini ve ikram edilen-derden olduğumu bir bilseydi ^[37] ifadesinde ruhu müjdelemek vardır. Böylece ruh Allah'a kavuşmayı, Allah da ruha kavuşmayı arzular. Çünkü bu sûre Kur'ân'm kalbidir, ölüm anında okunmasında acaip birçok özellikler ortaya çıkar.

Ebu'l-Ferec Cevzî ^[38] anlatıyor. Ebu'l-Vakt Abdülevvel ölüm döşeginde iken yanmdaydık. Son beraberliğimiz olan bu anda, başını semâya kaldırdı ve: "Keşke kavmim, Rabbimin beni affettiğini ve ikram edilenlerden kıldığını bir bilseydi" âyetini okudu ve ruhunu teslim etti.

3-Ölüm döşeginde bulunan birinin başında Yasin sûresini insanların geçmişte ve şimdi okumaları ^[39] da buna delildir.

4-Eğer Sahabe, Rasûllahın: "Yasin'i ölülerinizin başında okuyun" hadisini kabirde okuyun şeklinde anlasalardı, bunu hiç terketmezler ve de alışılmış meşhur bir emir olurdu bu.

5-Yasin sûresinin faydası, onu işitmek hayatın son döneminde asıl gaye olan kalb ve zihin huzuruna kavuşmaktır. Kabirlerde okumanın hiçbir sevabı yoktur. Çünkü sevap ya okumakla ya da dinlemekle hasıl olabilir. Ölü için hiçbirisi sözkonusu değildir.

Hafız Ebû Muhammed Abdülhak hadisi böyle yorumladıktan sonra der ki; "Anlattığına göre ölüler hayattakilerden yardım ister, hayattakilerin söz ve davranışlarından haberdar olurlarmış." Yine Ebû Ömer Abdülber'in İbni Abbas'tan aldığı hadiste: "Bir kimse tanıdığı bir kimsenin kabrine uğrar, ona selam verirse, ölü onu tarar ve selamım alır." ^[40] Aynı hadis Ebû Hureyre'den merfu olarak rivayet edilmiştir: Farklı olarak "tarumasa da selamım alır"

Hız Aîşe'den ^[41] de Rasûllullah'ın şöyle buyurduğu nakledilir: "Bir kimseHesinin kabrine varır, orada oturursa ayrılana kadar beraber olurlar.kat Hafız Ebû Muhammed bu konuyla ilgili olarak Ebû Davud'un Sünen'in-

Ebû Hureyre'den gelen şu hadisle hüccet getirir: Rasûhıllah buyuruyor:

«Bana selam verdiğinizde Allah ruhumu geri verir, böylece selamınızı ah-^[42]Süleyman b. Nuaym da: Rasûllullahı rüyamda gördüm. Dedim ki: "Ey Allah'ın Rasûlü! İnsanlar kabrine varıp Sana selam veriyorlar. Bari selamları Sana ulaşıyor mu?" Rasûllullah: "Evet, selamları alıyorum" dedi. Süleyman b Nuaym: Allah Rasûlü ashabına, kabre vardıklarında: "Es-selamû aleyküm ehle-d-diyârî'1-hadîs" yani: "Ey yeni memleketin sakinleri! Allah'ın selamı üzerinize olsun" demelerini öğretmiştir. Bu hadiste ölü'nün kendisine verilen selamı bildiğine ve onu aldığına delildir.

Ebû Muhammed Fadl ^[43]b. Muvaffık'tan nakleder: Babamın kabrini ziyarete defalarca gittim. Bir gün bir cenaze merasimine katıldım. O gün işim âcil olduğundan babamın kabrine varamadım. Gece rüyamda babamı gördüm. Bana dedi ki: "Oğlum, artık niçin geliniyorsun?" Ben de: "Baba, sen benim ziyaretimden haberdar oluyormusun?" "Evet, vallahi haberdar oluyorum oğlum. Köprüden geçip mezarıma gelirken, başımda otururken ve ayrılıp giderken köprüyü geçene kadar hep sana bakıyorum" dedi.

Amr b. Dînar'm şöyle dediği nakledilir: "Bir kimse öldüğü zaman, ehlinin kendini yıkayacaklarını, kefenleyeceklerini bilir, onlara bakar durur."

Mücâhid de der ki: "Kişi ölümünden sonra kabrinde oğlunun güzel amel-leriyle müjdelenir." ^[44]

FASIL

Geçmişte ve şimdi insanların kabirleri başında ölülerine telkin vermeleri bunun cevazına delildir. Ölü telkini duymamış olsun hiçbir mana ifade etmeyeceğinden abes ^[45] olmuş olur. Ahmed b. Hanbel'e telkin sorulduğunda insanların uygulamalarını delil göstererek onu güzel görmüştür.

Taberânî'nin el-Mu'cem'inde, Ebû Ümâme'den naklettiği zayıf bir hadise göre Ebû Ümâme der ki: Rasûlullah buyuruyor ki: "İçinizden biri ölür onu kabre koyunca biri kabri basma varsın ve: "Ey fülanca kadının oğlu fül-lan!" Bu seslenişte çağrışı duyduğu halde karşılığını veremez. Sonra ikinci defa: "Ey fülanca kadının oğlu fül-lan!" desin. Bunu duyunca belini biraz doğrultur. Üçüncüsünde: "Ey fülanca kadının oğlu fül-lan!" diye seslenince o, "Allah sizi doğru yola iletsin" der, ama siz onu duyamazsınız. Ona deyin ki: "Dünyadan ahirete götürdüğün kelime-i şهادeti yani, şahidim ki Allah'tan başka ilah yoktur; Muhammed de O'nun Rasûlü'dür. Allah'ı rab, İslâmı din, Muhammed'i peygamber, Kur'ân'ı da imam olarak kabul ettiğini hatırla!" Bil ki Münker ve Nekir sana gelir ve: "Şurada oturanın yanına varalım bakalım hücceti telkin edilmiş mi?" derler. Allah ve Rasûlü bu esnada o kişinin hüccetidir. Ahab: "Peki ya Rasûlullah, annesinin ismi bilinmiyorsa neyle telkin verelim?" diye sorunca: "Annesi Havva'ya nisbetle" buyurdu. ^[46]

Bu hadis ^[47] doğru olmasa da çeşitli milletlerde ve devirlerde kesintisiz uygulanması bir delildir. Allah'ın koyduğu prensip de delildir. Şöyle ki doğuda ve batıda akılları oldukça gelişmiş çeşitli bilgileri öğrenmiş milletlerin duymayan, düşünmeyen ölümlerle ilişki kurup hiçbirinin de buna karşı çıkmadığı bilinmektedir. Belki de bu öncekilerin bıraktığı, sonrakilerin de devam ettirdiği bir sünnettir, gelenektir,

Mezarda yatan kişinin söylenenleri duymadığı düşünülürse ölünün topraktan, odundan, taştan ve yokluktan farkı kalmaz. Alimlerin çoğu bunu kötü gördükten sonra yalnızca bir âlimin güzel görmesi bir şey ifade etmez.

Ebû Davud ^[48] güvenilir bir senetle es-Sünen'inde rivayet ettiğine göre Rasûlullah bir adamın cenazesine iştirak etti. Defin işi bitince Rasûlullah:

Kardeşinize sebat dileyin; çünkü o şimdi sorgudadır" buyurur. Sorgusu şim- hvorsa, bundan Ölünün telkini duymuş olacağı çıkmaktadır. ^[49] cü yapı y ha'diste: "Ölü, kendisini defnedenlerin ayak seslerini mezardan

hadiste: Ölü, keti duyar" denmektedir. ^[50] Abdülhak, salihlerden birinin şu vakasını. «Erkek kardeşim ölünce onu rüyamda gördüm. Dedim ki: "Karde-3 eni kabre koyduğumuzda ne durumdaydın?" Dedi ki: "Elinde ateşten arcayla birisi yanıma geldi. Bana duâ eden biri olmasaydı helak olacaktım.'

" Sebîb b. Şeybe anlatıyor: ^[51] Ölüm döşeginde annem bana şöyle vasiyyet etti* Oğlum, beni mezara koyunca kabrimin başında ey Şebîb'in annesi! Allah'tan başka ilah yokturde." Nihayet annem ölünce onu mezara koydum ve: "Ey Şebîb'in annesi! Allah'tan başka ilah yoktur" dedim ve evime döndüm. Gece rüyamda annemi gördüm. Diyordu ki: "Ey oğlum, kelimeyi ha-tırlatm as aydın mahvolacaktım. İyi ki vasiyyetimi tuttun."

İbni Ebî Dünya anlatıyor: Eyyûb b. Uyeyne'nin hanımı, Şehl'in kızı Temâzur diyor ki: "Rüyamda Süfyan b. Uyeyni'yi gördüm: "Kardeşim Eyyûb'a Allah hayırla karşılık versin. Çünkü o beni çok ziyaret ederdi. Bugün de beraberdik. Bugün kabristana gittim, onun mezarına uğradım" demektedir."

Hammad b. Seleme'den ^[52], o da Sabit'ten, o da Şehr b. Hûşeb'den rivayet etmekte. Sa'b b. Cüsâme ile Avf b. Malik kardeşler. ^[53] Sa'b Avf a dedi ki: "Kim önce ölürse, rüyasında onu görsün." Avf: "Bu olabilir mi Sa'b?" deyince, "Evet" dedi Sa'b. Sa'b önce ölmüştü. Avf rüyasında Sa'b'm kendine doğru geldiğini görür. Avf: "Ey kardeşim" der. Sa'b: "Evet" der. "Nasıl muamele gördün?" Sa'b: "Birçok felaketlerden sonra afvolunduk." Avf (boynunda siyah bir parlaklık gördüm): "Ey kardeşim boynundaki nedir?" Sa'b: "Fulanca yahûdiden ödünç aldığım on dinar. Şimdi dinarlar dolabımdadır, onları yahûdiye verin. İnanır mısın kardeşim, ölümünden sonra evimizde meydana gelen herşeyi biliyorum, bize ulaştırılıyor. Meselâ bizim kedi şu kadar gün önce öldü. Kızımda altı ay içerisinde ölecek. Ona güzel davramn. Avf (sabah ıhınca): "Ona muhakkak bir öğretene vardır" dedi. Hemen evlerine vardım.

"Hoşgeldin Avf, böyle mi kardeşlerini memnun ediyorsun? Sa'b öleli hiç uğramıyorsun bize" dediler. Avf: "İnsanların tutulduğu bir hastalığa ben de tutuldum. Çaresini Kur'ân'da aradım. Mushaf'ın içersinde dinarların bulunduğu cüzdanı buldum. Hemen onları yahudiye götürdüm. Yahudiye: "SaVın sana borcu var mı? diye sordum. Dedi ki: ^[54] "Allah Sa'b'a acısın. O, Rasûlullah'm seçkin ashabmdandı. Borcu o kadar Önemli değil." "Söyle ne kadar?" Yahudi: "Madem söyleyeyim. On dinar borç vermiştim." "Vallahi bu aynen dediği gibi oldu." Birincisi bu. Avf, Sa'b'ın ailesine sorar. "Sa'b'm ölümünden sonra başınızdan birşey geçti mi? Evet derler. "Şu anda olay oldu." Anlatmalarını istedim. Dediler ki: "Şu kadar gün önce bir kedimiz öldü." İşte bu da ikincisi.

Avf anlatıyor: "Kız yeğenim nerede?" "Şu anda oynuyor." Çocuğun yanına vardım, başım okşadım, ateşi yüksekti. "Çocuğa iyi davranın" dedim ve çocuk altı ay içinde öldü.

İşte bu Avf in ince zekasındandır. Sahabe Avf, Sa'b b. Cüsâme'nin ölümünden sonra vasiyyetini yerine getirmiştir. Paranın on dinar olarak dolapta olduğuna güvenerek, Sa'b'ın sözünün doğruluğuna hükmetti. Sonra yahudiye sordu. Aldığı cevapla rüyasını destekliyordu. Durumun ciddiliğini anlayan Avf dinarları yahudiye verdi. Bu tavır insanların en fakihi ve en bilgisi olan kişiye yaraşır bir tavidir. Bunlar Rasûlullah'ın sahâbileridir. Belki biri çıkar da Sa'b'ın bıraktığı yetim ve veresesine ait malı Avf in terekesinden alıp yahudiye vermeyi nasıl uygun gördüğünü yadırgayabilir. ^[55]

Buna benzer bir olay da Allah Rasûlü'nün seçkin ashabından Sabit b. Kays b. Şemmas'a ait olan olaydır. Ebû Ömer b Abdülber anlatıyor. Abdulva-ris b. Süfyan, o da Kasım b. Esbağ'dan, o da Ebû Zenba' Ravh b. el-Ferec'den, o da Said b. Afir ve Abdulaziz b. Yahya el-Medenî'den, o da Malik b. Enes'ten, o da İbni Şihâb'dan, o da İsmail b. Muhammed b. Sabit el-Ensarî'den, o da Sabit k. Kays b. Şemmâs'dan rivayet ettiğine göre Rasûlullah ona der ki: "Ey Sabit, hoş bir hayat yaşayıp şehid olarak Ölüp cennete girmek ister misin?" Mâlik derki: "Sabit b. Kays Yemâme savaşında şehid oldu." ^[56]

Ebû Amr der ki: Hişam b. Ammar Sadaka b. Halid'den, o da Abdurrah-man b. Yezîd b. Câbir'den, o da Atâ Horasanî'den, o da Sabit b. Kays b. Şemmâs'ın ^[57] kızıdan şunu nakleder: "Ey iman edenler! Sesinizi Rasûlullah'ın sesinden daha yüksek çıkarmayın" ^[58] âyeti inince babası evine geldi ama o kapıyı kapadı. Rasûlullah onu göremeyince durumu hakkında bilgi almak için bir adam gönderdi. Sabit dedi ki: "Ben kart sesli bir adamım. Amelimin mahvolmasından korkuyorum". Rasûlullah da: "Sen onlardan değilsin. Yaşamın da güzel olacak ölümün de" buyurdu. Sonra: "Allah böbürlenen, bü-vüklenen kimseleri sevmez" ^[59] âyeti inince kapıyı kapadı, ağlamaya başladı. Rasûlullah onu göremeyince haber saldı. "Ey Allah'ın Rasûlü, ben büyüklüğü ve kavmimin başı olmayı severim" dedi. Kays'ın sözlerini duyan Rasûlullah: "Sen onlardan değilsin. Yaşamın güzel olacak. Şehid olarak öleceksin ve de cennete gireceksin" buyurdu. Kays'ın kızı anlatıyor: "Yemâme günü Hâlid b. Velid'le, Müseyleme'yle savaşa gitti. Ordular birbirine girince bunlar belirdi. Ebû Huzeyfe'nin mevlâsı Sabit ve Kays: "Rasûlullah'la beraber savaşırken böyle değildik" dediler, herbiri birer çukur kazdı. Sebat ettiler, savaştilar;

nihayet ikisi de şehid düştü. O gün Sabit'in üzerinde kıymetli bir zırh vardı. Sabit ölünce müslümanlardan biri onu aldı. Bir müslüman Sabit'in rüyasında kendine şöyle dediğini anlatır: "Sana bir vasiyyetim var. Ama bunun unutulması gereken bir düş olduğunu bilmelisin. Dün, ben öldürölünce bir müslüman geldi ve zırhımı aldı. Evi yüksek bir yerededir. Gizlice onu alırken at boyuna kişneyip şahlanıyordu. Zırhımın üzerine şimdi taş şömleği ters olarak kapamış şömleğin üzerinde de bir adam var. Halid'e git, zırhımı alması için bir adam göndermesini söyle." Adam anlatıyor. Rasû-lullah'm halifesi Ebû Bekir'e geldiğinde Ebû Bekir'e şu kadar borcum var; kölelerimden fulanca, falanca hürdür diyordu. Adam Halid'e vardı, olayı ona anlattı. Halid de bir adam göndererek zırhı getirtti. Ebû Bekir'e (Ra) rüyasını anlatınca, Ebû Bekir vasiyyetini yerine getirdi ve: "Allah'ın rahmeti üzerine olsun! Sabit b. Kays'tan başka ölümünden sonra vasiyyeti yerine getirilen bir adam tanımıyoruz" dedi. Ebû Amr'ın anlattıkları bu kadar.

Hâlid b Velid, Ebû Bekir ve diğer sahabîler rüyaya uyararak Sabit'in vasiyyetini yerine getirmekte ve Kays'ın zırhını adamdan almak hususunda ittifak etmişlerdir. İşte bu mahza fıkihtır.

Ebû Hanife, Ahmed ve Malik birine uygun olduğu halde diğerine uygun olmayan bir hususta karı-kocadan davacı olanın sözünü kabul ediyorlarsa, bunu derhal kabul etmelidir.

Kocanın yemini ve kadında bulunan bir karineye bakarak: "Yüce Allah kadına had vurulmasını meşru' kılmıştır. Çünkü bu kocanın doğruluğuna delalet eden en açık delillerdendir."

Bundan da daha açığı, kasâmede kuvvetli zahir delillere bakarak davacıların yeminleriyle yemine konu olan kişinin öldürölmesidir.

Yüce Allah, yolda ölöp gayri müslim iki kişiye vasiyyet eden birinin terekisi hususunda davacıların sözünün kabulünü emretmiştir. Eğer vârisler bu iki vâsinin yeminlerinde hiyanet ettiğini anlarılarsa bunları yeminleri iki vâsinin yeminlerine tercih edilir. Bu, Yüce Allah'ın işin sonunda Kur'ân'da son inen, neshedilmeyen ve de sahabelerin amel ettiği Mâide süresidir.

Malla ilgili konularda şüpheyle hükmedilebileceğine bu delildir. Kasâmede şüpheyle kan akıtmak mubah olunca malla ilgili konularda zahir delillerden olan şüpheli delil daha evlâdır, geçerlidir.

Adaletin temsilcisi valiler hırsızlardan çalıntıları almıştır. Buna bile karşı çıkanların çoğu malları çalındığında her nedense bura başvurmuşlardır.

Yüce Allah Hz. Yusuf'a, kralın karısı arasında geçen olaya şâhid olan kişinin şehâdetini ve Hz. Yusuf'un haklı, kadının da yalancı olduğuna dair verdiği hükmü hikâye etmekte ve hem de bunu takrir etmektedir.

Hz. Peygamber de iki kadın arasında meydana gelen çocuk davasında Hz. Süleyman b. Davud'un verdiği hükmü anlatmaktadır. Olay şu: Bir çocuğu iki kadın sahiplenmektedir. Tartışma sürerken Hz. Süleyman der ki: "Bana bir bıçak verin de çocuğu keserek aranızda paylaştırayım." Büyük kadın: "Tamam, diğer kadın tek çocuğu almasında teselli için buna razıyım" der. Genç kadına: "Hayır, onu kesme. Çocuk tek onun olsun" der. Bunun üzerine Hz. Süleyman kalbindeki şefkat ve merhametle çocuğunu başkasına vermeye bile razı olan, Ölmemesine çalışan genç kadına çocuğu verir. [60]

Hükümlerin en güzeli, en âdili budur. İşlâm şeriatı bunu onaylamakta ve de doğruluğunu göstermektedir. Ayrıca kıyafet ilmiyle [61]neseb tayininde çoğu kez birbirine benzer ve gizli karineleri incelemek mümkün değil miydi?

Avf b. Malik'le, Sabit b. Kays'ın rüyada ileri sürdükleri deliller sözkonusu delillerle de kalmamakta, salt ücretin varlığı, çocuğu kundaklamak, karıkoca meselesinde davacının mal

üzerindeki selahiyeti konularındaki delillerden daha da güçlüdür. Bunda bir gizlilik yok. İnsan akli ve düşüncesi bunun doğruluğunu göstermektedir. Başarı Allah'tandır. Bütün bunları anlatmaktan maksat; ölü, bu gibi basit olayları ve tafsilatlarını bilebiliyorsa, hayatta bulunan birinin ziyaretini, selamını ve yaptığı davayı daha rahat bilebileceğim açıklamaktır. ^[62]

İKİNCİ MESELE

ÖLÜLERİN RUHLARI BİRBİRİNE KAVUŞUP BİRBİRLERİNİ ZİYARET EDEREK MÜZAKERE EDERLER Mİ, ETMEZLER Mİ?

Bu mesele de birincisi gibi değerli ve önemli bir meseledir. Soruyu şöyle cevaplandırmak mümkündür. İki çeşit ruh vardır: Mutlu ruh, mutsuz ruh. Mutsuz ruh ziyaretten, görüşmeden mahrumdur, hakettiği azabla meşguldür. Mutlu olan ise ziyarete görüşmeye açıktır; dünyada olanları ve insanları ilgilendiren hususları müzakere eder. Ruhlardan herbiri bilgide eşit olan ruhlara refakat eder. Peygamberimizin ruhu refiki âlâdadır. Yüce Allah: "Kim Allah ve Rasûlü'ne itaat ederse işte o Allah'ın kendilerine iman ettiği nebilerle, sıddîklarla, şehidlerle ve salihlerle beraberdir. Onların refakati ne de güzeldir" ^[63] buyurmaktadır. Ayette geçen beraberlik hem dünyada, hem berzahta hem de ceza gününde olacaktır. Bu üç merhalede kişi sevdiği ile beraberdir.

Cerir, Mansur'dan, o da Ebî Duhâ'dan, ^[64] o da Mesruh'tan şöyle dediğini rivayet eder: Muhammed'in ashâbı dediki: 'Ya Rasûlallah, dünyada senden ayrı düşmemiz sözkonusu değil, ama öldüğün zaman ruhun yükselecek biz de seni göremeyeceğiz, buna üzülmüyoruz" deyince: "Kim Allah ve Rasûlü'ne itaat ederse o, Allah'ın kendilerine inam ettiği peygamberlerle, sıddîklarla şehidlerle ve salihlerle beraberdir. Onların refakati ne güzeldir" âyeti celîlesi indi.

Şa'bî ^[65] anlatıyor: Ensar'dan biri ağlayarak Rasûlullah'a geldi. Peygamberimizi "Niçin ağlıyorsun?" diye sordu. Adam: "Ey Allah'ın Rasûlü, tek olan Allah'a yemin ederim ki, sen bana ailemden ve malımdan daha sevimlisin. Yine tek olan Allah'a yemin olsun ki nefsimden de daha sevimlisin. Seni ve ailemi hatırlayınca sizi görene kadar içime bir korku düşüyor. Sonra senin ve benim ölümümü düşündüm de bu beraberliğimizden başka beraberliğimizin olmayacağını anladım. Ahirette sen peygamberlerin yanına yükseleceksin. Tabi ben cennete girsem de derecem seninkinden aşağıda olacak..." Bu sözleri duyan Rasûhıllah sustu ve: "Kim Allah ve Rasûlü'ne itaat ederse o, Allah'ın kendilerine inam ettiği peygamberlerle, sıddîklarla, şehidlerle ve salihlerle beraberdirler. Onları refakati ne güzeldir... âlim olarak Allah yeter" âyetine kadar kısım inzâl oldu. Ve yine Yüce Allah: "Ey huzura kavuşmuş nefis, sen Rabbinden, Rabbin de senden razı olarak O'na dön Kullarım arasına gir ve cennetime gir" ^[66] buyurmaktadır. Yani ölüm anında ruha mutlu ruhların arasına katıl, onlarla beraber ol, denir.

İsrâ vakasıyla ilgili Abdullah b. Mesud'un rivayet ettiği hadiste anlatılmaktadır. Abdullah b. Mesud der ki: "Peygamberimiz İsrâ gecesini Hz. İbrahim'i, Hz. Musa'yı, Hz. İsa'yı görmüştür. Aralarında kıyameti tartıştılar. Önce Hz. İbrahim'e sordular, ancak kıyametle ilgili Hz. İbrahim'in bir bilgisi yoktu. Sonra Musa'ya sordular, ancak o da bilmiyordu. Sıra Hz. İsa'ya gelince dedi ki: "Ben de görevim olduğu halde henüz gerçekleştiremediğim Allah'ın ahdi var Deccal çıkacak. Yeryüzüne inip onu öldüreceğim. Herkes memleketine dönecek. Her tepeden saldıran, bulduğu her suyu bitene kadar içen, vardığı yeri bozan, ifsat eden Ye'cûc ve Me'cûc'le karşılaşacaksınız. Bunun üzerine beni çağıracaklar. Ben de Allah'a duâ edip onları öldüreceğim. Yer, kokusunu

Allah'a şikâyet edecek, bana başvuracak. Ben de Allah'a duâ edeceğim, indirdiği yağmurla onları denize dökcektir. Sonra dağlar savrulacak, yerin altı üstüne çıkacak. Allah'ın vadi üzere kıyameti doğuracak gebe kadın gibidir; kimse onun ne zaman patlayacağını, gece mi gündüz mü olacağını bilemez." Hadisi Hakim,^[67] Beyhakî ve diğerleri nakletmiştir. ^[68] Ruhların ilmi müzakereler, yaptıklarına delildir. ^[69]

Allah Teâla, şehidlerin diri olduklarını ve rablerinin verdiği nızıkârı yediklerini haber vermektedir. Ayrıca onlar henüz kendilerine kavuşmamış nesilleriyle ^[70] ve Allah'ın nimetiyle, fazlıyla müjdelenirler. Üç delil ruhların birbirine kavuşacağını gösterir. Birincisi; Allah'ın verdiği rızıkları yemeleri. Rızık yediklerine göre diridirler ve birbirlerine kavuşacaklardır demektir. İkincisi; ölünün, eş ve dostlarıyla kavuşacaklarının önceden müjdelenmesi. Üçüncüsü ise; (istebşera) fiilinin lugatta birbirini müjdelemek, müjdeleş-mek anlamına geldiğidir.

Rüyalarda görülenler de bunu ifade eder. Meselâ Salih b. Beşir anlatıyor: "Atâ Selimî'yi ölümünden sonra rüyamda gördüm. Ona dedim ki: "Allah sana merhamet etsin Atâ. Dünya hayatın çok kederli geçti." Atâ: "Evet, ama şimdi çok sevinçliyim, mutluyum." Ona dedim ki: "Şu anda durumun ne?" O ise: "Allah'ın kendilerine inam ettiği peygamberlerle, sıddıklarla, şehidlerle ve salihlerle beraberim" şeklinde cevap verdi.

Abdullah b. Mübarek anlatıyor: ^[71] "Süfyân-ı Sevrî'yi rüyamda gördüm. "Allah sana ne hükmetti?" diye sordum. Oda dedi ki: "Muhammed ve arkadaşlarına katıldım."

Sahr b. Raşid de: "Ölümünden sonra Abdullah b. Mübârek'ı ^[72] rüyamda gördüm Ona: "Abdullah, sen ölmemişmiydin?" diye sordum. "Evet" diye cevapladı. "Hakkında Allah'ın hükmü nedir?" Abdullah: "Bütün günahlarımı affetti." Sordum, "Peki ya Süfyân-ı Sevrî?" Abdullah: "Ne hoş! ne hoş! Şimdi O, Allah'ın kendilerine inam ettiği, peygamberlerle, sıddıklarla, şehidlerle ve salihlerle beraberdir. Onlarla dostluk ne güzeldir" dedi.

İbni Ebî Dünyâ Hammad b. Yezîd'den, o da Hişam b. Hasan'dan, o da Yakza binti Raşid'den şöyle dediğini nakleder: "Mervan Mahlemî komşum-du. Kendisi mütehid kadıdır. Ölünce, ona karşı fevkalâde bir sevgi duydum. Birgün rüyama girdi. Dedim ki: "Allah sana neyle muamele etti?" "Beni cennete soktu" dedi. Sonra ne oldu? "Ashâb-ı Yemîn'in katına çıktım." Peki sonra ne oldu? "Sonra mukarrabînin katına çıktım." Orada kimleri gördün? "Ha-san'ı, İbni Şîrîn ve Meymun b. Seyyah'ı gördüm." Hammad, Hişam b. Has-san'dan, o da Basra'mn seçkin kadınlarından olan Abdullah'ın annesi anlatıyor: "Rüyamda güzel bir eve girmişim. Oradan da bahçeye. Allah'ın dilediği ölçüde onun güzelliğini hatırlıyorum. Baktım ki etrafında ellerinde kaplar bulunan hizmetçilerin bulunduğu, altından bir sedire dayalı bir adam gördüm. Bu gelen Mervan Mahlem'dir denince gördüğüm şeyin güzelliğine hayran kaldım. Mervan bir sıçradı ve sedirine oturdu." Abdullah'ın annesi anlatıyor: "Uyandım ki o saatte Mervan'm na'sı kapımdan geçiyordu."

Sarih sünnetlerde de ruhların birbirine kavuşması, tanışması anlatılmaktadır. İbni Ebî Dünyâ anlatıyor: Muhammed b, Abdullah b. Beziğ'den, o da Fudayl b. Süleyman b. Nümeyrî'den, ^[73] o da Yahya b Abdurrahman b. Ebî Lebîbe'den, o da dedesinden nakleder. Bişr b, Berrâ b. Ma'rûr ölünce annesi onda büyük bir vecd buldu. Annesi der ki: "Ey Allah'ın Rasûlü! Benî Sele-me'nin ölüleri eksik olmaz. Ruhlar birbiriyle tanışırda Bişr'e selamımı götürürler mi?" Allah Rasûlü buyurdu: Evet, nefsim yedinde bulunan Allah'a yemin olsun ki, ruhlar ağaç tepelerinde kuşların birbirleriyle tanıştığı gibi birbirleriyle tanışırlar. Bundan böyle Benî Seleme'den biri ölünce Bişr'in annesi hemen na'sa varır "Ey adamcağız. Allah'ın selamı üzerine olsun" der, o da selamını alınca: " Bişr'e de selam söyle" derdi.

İbni Ebî Dünyâ, Süfyan'dan, o da Amr b. Dinar'dan, o da Ubeyd b. Umeyr'den ^[74] nakleder. Dünya haberleri ölümlere ulaşır. Kabre bir ölü gelince-"Fülancanın durumu nedir?" derler. "O salih

biridir" der. "Peki ya filanca?" "O da salihdir" der. "Ta öbür adanı?" Der ki: "O yanınıza gelmedi mi?" Onlar da "Hayır" derler. O zaman der ki: "Allah'tan geldik, tekrar O'na döneceğiz. O başka yere götürülmüş olmalı."

Salih Meri der ki: "Bana anlatıldığına göre ölüm anında ruhlar birbirine kavuşmuş. Ölülerin ruhlarına yeni bir ruh katılınca: "Kalacağın yer nasıldır; temiz bir bedenden mi geldin yoksa kötü bir bedenden mi?" derler. Sonra ağlamaya başlar."

Ubeyd b. Umeyr anlatıyor: "Yolcu kişinin soruşturduğu gibi bir kişi öldüğü zaman ruhlar da onu soruştururlar: "Fulanca ne yaptı? Fulanca ne yaptı?" Eğer öldüğü halde önceki ruhlara katılmamışsa ruhlar derler ki: "O annesi cehenneme gitti."

Said b. Müseyyeb anlatıyor: "Bir kimse ölünce yolcunun karşılandığı gibi babası da onu karşılar."
[75]

Yine Ubeyd b. Umeyr: "Sevdiklerime kavuşma ümidimi kesseydim ölümüm bir bez parçası gibi olurdu" demektedir.

Muâviye b. Yahya: Abdullah b. Seleme'den, o da Rahm Mesmaî'nin babasından, o da Ebû Eyyûb el-Ensârî'den, Rasûlullah'm şöyle dediğini nakleder: [76] Mü'min bir kimse ölünce Allah'ın rahmet ordusu dünyada hayırla müjdeye kavuştuğu gibi ona kavuşurlar ve derler ki: "Kardeşinize bakın da biraz rahatlasın. Çünkü o kedere boğulmuştur." Ona hep soru sorarlar: "Fulanca ne yapıyor? Fulanca kadının durumu nasıl? Fulanca kadın evlendimi?" Eğer kendisinden evvel ölmüş birinden sormuşlarsa: "Allah'tan geldik, O'na döneceğiz. O, annesi cehenneme atılmıştır. O ne kötü anne, ne kötü terbiyeci" derler.

Sözü geçen Yahya b. Bistam, Mesma b. Asım'dan nakleder: Ölümünden iki sene sonra Âsim Cuhderî'yi rüyamda gördüm. Ona dedim ki: "Hâlâ ölmedin mi?" "Evet öldüm" dedi. "Şu anda neredesin?" "Vallahi şu anda cennet bahçelerinden bir bahçedeyim. Birkaç arkadaş her cuma gecesi ve sabahlan Bekir b. Abdullah el-Müzenî'nin yanına gider, hakkınızda bilgiler toplarız" dedi. "Bizimle ilgili haberleri ruhlarınızla mı yoksa bedenlerinizle mi alırsınız? "Heyhat... Nerede bedenler... [77] Ruhlarla alırız" dedi. [78]

ÜÇÜNCÜ MESELE

DİRİLERİN RUHLARI, ÖLÜLERİN RUHLARINA KAVUŞUR MU?

Dirilerin ruhlarıyla, ölülerin ruhlarının birbirine kavuşacağı ile ilgili delillerin sayısı Allah'tan başka kimsenin bilemeyeceği kadar çoktur. His, vakia en açık delillerden sayılır. Dirilerin ruhlarının birbiriyle kavuşması gibi ölülerin ruhlarıyla dirilerin ruhları da birbiriyle kavuşurlar. Yüce Allah buyuruyor ki: "Allah, kişinin ruhunu ya ölümü anında alır ya da uykusu anında. Ölümünü murad ettiği kişinin ruhunu tutarken uykudakinin ruhunu muayyen bir zamana kadar salıverir. Düşünenler için bunda birçok ibretler vardır." [79]

Abdullah b. Mendeh, Ahmed b. Muhammed b. İbrahim'den, o da Abdullah b. Hasan el-Harranî'den, [80] o da dedesi Ahmed b. Abdullah b. Ebî Şuayb el-Harranî'den [81], o da Mûsâ b. A'yün'den, o da Mutriften, o da Cafer b. Ebî Muğîre'den, o da Saîd b. Cübeyr'den, o da İbni

Abbas'tan âyetle ilgili şunları nakleder: "Uykuda dirilerin ruhlarıyla ölümlerin ruhları birbiriyle karşılaşır, birbirlerinden malumat alırlar. Allah Ölümlerin ruhlarını tutar, dirilerin ruhlarını ise bedenlerine iade eder." [82]

İbni Ebî Hatim tefsirinde anlatıyor: Bana Abdullah b. Süleyman, ona Hüseyin, ona Âmir, ona Esbat, [83] ona da Seddî "Uykusunda ölmeyen..." âyeti hakkında şunları nakleder: "Allah onun ruhunu uykusunda alır. Uykuda karşılaşan dirinin ruhuyla ölünün ruhu birbiriyle tanışarak aralarında mü-zekere ederler. Sonra, dirinin ruhu eceline kadar olmak üzere dünyadaki bedenine döner, ölünün ruhu da dönmek ister, fakat bu istek kabul edilmez."

Ayette geçen ölmek üzere bedenden ayrılmakla uyku ölümü hakkındaki kanaatlerden birisi budur. Anlaşıldığına göre ölünün ruhu bedenden ayrılır, kıyamete kadar bedenden uzakta durur. Uyuyan kimsenin ruhu ise önce bedenden ayrılır daha sonra ömrünü tamamlaması için bedene yeniden gönderilir. Bunun Ölümü başka bir ölümle gerçekleşir İkinci kanaate göre, âyette geçen hem tutulan hem de salıverilen ruhun uyku vefatıyla olan şeklidir. Eceli tamamlanan ruh, tutulur, yeniden bedene gönderilmez. Eceli henüz tamamlanmamış ruhsa, geri kalan ömrünü tamamlaması için bedene gönderilir. Şeyhülislâm'a [84]göre [85]ikinci kanaat doğrudur. O der ki: "Kitab ve sünnet de buna delalet eder; çünkü Yüce Allah ölümle vefat eden nefsin, uykuda vefatla ölen nefislerden olduğunu zikretmiştir. Ama uyku dışında Ölen nefisler hakkında ise tutmak ve salıvermekten bahsetmemektedir." Üçüncü kanaat da budur.

Doğru olan kanaat birinci kanaattir. Çünkü Allah iki vefattan bahsetmiştir: 'Büyük vefat, ölmek gibi; küçük vefat, uykuda ölmek gibi. Ayrıca ruhları da ikiye ayırmaktadır: Ölmesi istenen, böylece de ölümle vefat ederek bedenden ayrı tutulan ruh, diğeri ise ecelini tamamlaması için bedene yeniden salıverilen ruh. Yüce Allah önce sözkonusu iki vefatı iki ayrı hüküm olarak şu tutulandır, şu da salıverilendir şeklinde koymuş sonra da ölmeyen ruhun uyku anında ölen ruh olduğunu bildirmiştir. Eğer uyku ölümünü ölüm vefatı ve uyku vefatı diye ikiye ayırsaydı: "Uykusunda ölmeyen ruh..." demezdi, Yüce Allah. Bu ruhun ölmediğini belirtmektedir. Ölmeyen ruh haber verdikten sonra hem nasıl: "ölümünü murad ettiği ruhu tutar" diyebilir ki?

Birinci kanaati doğru bulanlar: "Ölümünü kasdetdiği ruhu tutar" âyetini uyku ölümünden sonra kabul ederse muhtemelen doğru olabilir. Yani Allah önce uyku ölümüyle öldürür, sonra da ona ölümle hükmeder. Gerçekte âyet her iki kısmı da içermektedir: Uyku vefatı, ölüm vefatı. Yüce Allah uyku ölümüyle ölenlerin ruhlarını salıvereceğini, ölümle vefat edenlerin ruhlarını ise tutacağını bildirmektedir. Ayrıca uykuda olsun, uyanık halinde olsun ölen her nefsi Allah'ın tutacağı; ölmeyen kişinin ruhunu salıvereceği; uykudave-ya uyanıkken [86] ölen kişinin ruhunu da tutacağı "O, ruhları ölümü anında tutar" âyetiyle bilinmektedir.

Kişinin ölüyü rüyasında görüp ölüye bilgiler vermesi, ölünün de kişinin bilmediği birşeyi bildirmesi böylece geçmişte ve gelecekte haber verilen şeyin gerçekleşmesi bazan yerini ölüden başka kimsenin bilmediği medfun bir inaldan bazan da borcu olduğunu bildirmesi, dirilerin ruhlarının ölümlerin mhlarıyla birleşeceğine delildir.

Daha da garibi, ölüden başka kimsenin bilmediği ve hatta şu zamanda başımıza gelecek şeyi bildirmesi de ruhların birleşeceğine delildir. Haber verilen şey gerçekleşir; bazan da ölü, insana sadece kendisinin bildiğini

'bir olayı anlatır. Bunun misalini Sa'b b. Kūsame kıssasında, Malik b. 'Averdiği cevapta; Sabit b. Kays b. Şemmas'm, zırhından ve başkasına borcundan haber vermesinde görürüz Ayrıca Sadaka b. Süleyman el Caferi olayında oğlunun yapacağı şeyler-haber vermesi; Şebîb b. Şeybe olayından annesinin ölümünde verdiği tel-den dolayı: "Allah sana hayırla karşılık versin" demesi ve Fadl b. Muvaf-fil'tlassasında Fadl'ın oğlunu ve ziyaretini[87]tanıması da misal gösterilebilir

' Said [88] b. Müseyyeb [89] anlatıyor. Abdullah b. Selam'la, Selmânı Fârisî [90] birbirlerine dediler ki: "Sen, benden önce ölürsen yanına vannm. Sen de bana Rabbinin neyle muamele ettiğini söylersin. Ben ölürsem ben de sana haber vereceğim." Aralarından biri diğerine: "Ölümlerle diriler buluşabilirler mi?" diye sordu." "Evet ölümlerin ruhları cennette diledikleri yere gider" diye karşılık verdi. Râvî der ki: Fûlanca ölünce rüyada görülmüş. Demişti: "Allah'a tevekkül et ve mutlu ol. Çünkü tevekkül gibisini görmedim." Abbas b. Abdulmattalib diyor ki: "Ömer'i rüyamda görmeyi çok arzulardım. Birgün onu havlin yanında alnından akan terini silerken gördüm. Diyordu ki: "Şimdi en tehlikeli anlanmdır. Acıyan ve lütfeden Allah'ın rahmetine kavuşmamış olsaydım arşım yıkılacaktı."

Şüreyh b. Ubad es-Semâli'nin son anlarında Adîf b. Haris yanına geldi ve dedi ki: "Ey Ebû Haccac! Mümkünse öldükten sonra gördüklerini bize haber ver." Ravi der ki, bu, fıkıhçıların kabul ettiği bir sözdür. Ravi anlatıyor: Adîf, bir müddet onu rüyasında göremedi. Birgün rüyasına girdi. Ona dedi ki: "Sen ölmemiş miydin Şüreyh?" "Evet." Adîf: "Ne durumdasın Şüreyh?" "Allah günahlarımızı affetti. Ahradların dışında hiçbirimiz helak olmadık". Adîf: "Ah-rad kimlerdir?" "Bir konuda parmakla gösterilenlerdir" [91] dedi.

Abdullah b. Abdulaziz anlatıyor. Babamı ölümünden sonra bir bahçede gördüm. Bana meyveden verdi. Meyveleri çocuk şeklinde yorumladım. Ona sordum: "Baba, hangi amelleri daha faziletli buldun? Babam: "İstiğfarı oğlum" dedi.

Mesleme b. Abdulmekil de Ömer b. Abdülaziz'i ölümünden sonra rüyasında görür. Ona der ki: "Ey mü'minlerin emiri! Ne olurdu bilincim olsaydı. Ölümünden sonra ne hallere düştün?" Ömer b. Abdulaziz: "Mesleme, şimdi dinlenmekteyim. Allah'a yemin olsun ki şimdiye kadar hiç dinlenememiş-tim." Mesleme: "Şimdi neredesin peki? Ömer b. Abdulaziz: "Adn cennetinde hidayetin önderleriyle beraberim" dedi.

Salih Berrâd anlatıyor: Zürâre b. Evfâ'yı ölümünden sonra rüyamda gördüm. Ona dedim ki: "Allah'ın rahmeti üzerine olsun. Sana ne soruldu sen de onlara ne cevap verdin?" Fakat Zürâre buna cevap vermedi. Sonra: "Allah sana neyle hükmetti?" Zürâre: "Cûd ve keremiyle beni ağırladı." Salih Ber-rad: "Mutrif in kardeşi Ebû A'lâ b. Yezîd'den ne haber var?" Zürâre: "O mu, oldukça yüksek derecelerdedir." Salih Berrad: "Amellerden hangisi daha faydalı oldu size?" "Allah'a tevekkül ve kısa emel" dedi.

Mâlik b. Dînar anlatıyor: Ölümünden sonra Müslim b. Yesâr'ı rüyamda gördüm. Selam verdimse de selamımı her nedense almadı. Sordum: "Ne oluyor da selamımı almıyorsun?" Dedi ki: "Ben ölüyüm selamı nasıl alabilirimki?" "Ölünce neyle karşılaştın?" diye sordum. O da dedi ki: "Allah'a yemin olsun ki birçok zelzelelerle, korkularla karşılaştık." "Peki sonra ne oldu? Kerim olan Allah'dan ne gördün?" "Hasenelerimiz kabul edildi, günahlarımız affedildi, eksiklerimiz de telâfi edildi." Râvî der ki: "Bunu duyan Mâlik hıçkırarak ağladı, ağız üstü yere kapandı; günlerce hasta [92]kaldıktan sonra kalb kanamasından öldü."

Hazm'ın kardeşi Süheyl de der ki: Ölümünden sonra Mâlik b. Dînâr'ı rüyamda gördüm. Ona dedim ki: "Ey Ebû Yahya! Allah'a ne götürdün?" Dedi ki: "Birçok günahlar götürdüm. Ama Allah'a olan hüsnü zanımdan ötürü Allah günahlarımı affetti."

Recâ b. Hayat ölünce onu rüyasında âbid bir kadın görür. Ona der ki: "Ey Ebû Mikdâm, ne durumdasınız?" "Durumumuz iyi. Ancak sizden ayrılınca Öyle korktuk ki kıyametin koptuğunu zannetmiştik" dedi. Kadın: "Bu nasıl oldu?" Recâ: "Cerrah ve arkadaşları yükleriyle beraber cennete girdiler. Öyle ki cennetin kapısında izdiham oluşturdular" dedi.

Cemil b. Mürre anlatıyor. Muverrik 'İclî hem kardeşimdir hem de dostumdur. Birgün ona dedim ki: "Hangimiz önce ölürse gelsin, başına gelenleri arkadaşına anlatsın." Muverrik önce öldü.

Ailesi onu rüyasında görmüş; sanki Muverrik gerçekten gelmiş, kapıya vurmuş, ben de kapıyı açmışım. "Buyur ey Ebû Mu'temir kardeşinin evine" dedim. Dedi ki: "Eve nasıl girebilirim, ben Ölmüşüm? Allah'ın bana hayırla muamele yaptığını ve mukarra-bînden kıldığını söylemek için geldim sadece" dedi.

Muhammed b. Şîrîn ölünce bazı dostları ölümüne çok hüznlenirler. Biri onu rüyasında görür ve: "Dostum, seni bizi sevindirecek bir halde görüyorum. Ya Hasan ne durumda?" diye sordum. Muhammed b. Şîrîn, 'Yetmiş derece üstümde' dedi. "Bu nasıl olur biz, seni ondan daha faziletli bilirdik? dededi ki: "Bu, onun çok hüznlenmesindendir."

İbni Uyeyne de: Süfyanı Sevrî'yi rüyamda gördüm. Bana öğüt ver de-Dedi ki: "İnsanların fazla tanımadığı kişilerden ol."

Ammar b. Yesf anlatıyor: Hasan b. Salih'i rüyamda gördüm. Ona dedim V- "Sana varmak istiyorum. Yanında ne var bana haber versene?" Dedi ki: SirtiHe olsun. Allah'a karşı hüsnü zandan daha iyisini göremedim."

Âbid Dayğam ölünce dostlarından bin onu rüyasında gorur. Der ki: Cenaze namazımı kıldın mı?" "Hayır, bir mazeretim vardı" dedim. Dedi ki- "Sen namazımı kılsaydın başını kurtarırdın."

Rabiâ ölünce, bir kadın ^[93]onu rüyasında yünden bir başörtüsü ve cübbe ile kefenlendiği halde süslü bir elbise ve ipekten bir başörtüsü ile görür. Ona der ki: "Kefenin olan yün başörtüsüyle cübbeyi ne yaptın?" Rabia: "Allah'a yemin olsun ki onlar üzerimden çıkarıldı bunlar giydirildi, kefenimi dür-düm. Bunları giymem bana yasaklandı. Sonra da kıyamet günü tam mükâfatımı almak için illiyyûn cennetine yükseltildim." "Bu halinle sen dünyada olup bitenleri bilebiliyor musun?" Rabia: "Bu, Allah'ın veli dostlarına verdiği kerametle oluyor." "Peki Abede binti Kilâb ne durumda?" Rabia: "Heyhat! Heyhat! Çok yükseklerle çıkarak vallahi bizi geçti." "Bu nasıl olur? İnsanlar seni daha abid bilirlir" Rabia: "Dünyada s ab ahimin-akşamımın nasıl geçtiği benim için önemli değil." Kadın (Dayğam'ı kastederek): "Ebû Malik ne yaptı?" Rabia: "Dilediği zaman Allah'ı ziyaret etmekte." "Bışr b. Mansur ne yaptı?" Rabia: "Bak! bak! Allah'a yemin olsun ki, o umduğundan daha yüksek mertebelere ulaştı." "Bana öğüt ver. Allah'a nasıl yaklaşabilirim?" Rabia: "Allah'ı çok an ki insanlar bu durumunla sana mezarında bile gıpta etsinler" dedi.

Âbidlerden Abdulaziz b. Süleyman ölünce, dostlarından biri, onu üzerinde yeşil bir elbise, başında da inciden bir taçla görür. Ona der ki: "Bizden ayrılınca başına ne geldi? Ölümün tadım nasıl buldun? Orada işler nasıl?" Abdulaziz b. Süleyman: "Ölümün kederini gamını hele hiç sorma. Allah'ın rahmeti olmasaydı, günahlarımızı affetmeseydi fazlasıyla bizi kendisine yakınlaştırmasaydı halimiz ne olurdu" dedi.

Salih b: Bışr anlatıyor: Atâ Selem'i ölünce onu rüyamda gördüm. Ona dedim ki: "Sen ölümler zümresinden değil misin?" Atâ: "Evet." Salih b. Bışr: "Ölümden sonra ne oldun?" Atâ: "Allah'a yemin olsun ki birçok hayırlara ve Şekûr, Gafur Rabbe ulaştım." Salih: "Sen dünyada çoğunlukla hüzn içerisinde bulunan bir kişiydin" deyince, Atâ tebessüm etti ve: "Ama şimdi daimi bir rahat ve mutluluk içerisindeyim" dedi. Salih: "Şimdi hangi mertebedesin?" Atâ: "Allah'ın kendilerine inam ettiği peygamberlerle, siddiklarla, şehidler-le vesalihlerle beraberim. Onlar ne güzel yaranlardır" dedi.

Asım Cuhderî Ölünce dostlarından biri onu rüyasında görür. Ona der ki: "Sen Ölmemiş miydin?" Âsim: "Evet" dedi. "Peki şimdi neredesin?" Asım: "Cennet bahçelerinden bir bahçedeyim. Ben ve bir grup arkadaş her cuma gecesi ve sabahı Bekr b. Abdullah el-Müzeni'nin yanında toplanır hakkınızda bilgiler alırsız" dedi. "Bilgileri ruhlarınızla mı yoksa bedenlerinizle mi?" sorusuna da "Heyhat! Nerede bedenler? Ruhlarla buluşarak" dedi.

Fudayl b. İyad rüyada görülmüş. Demiş ki: "Kul için Allah'tan başka hayırlı birşey göremedim."

Mürre el-Hemedânî'nin alını secde yapmaktan yaralanmıştı. Ölüncü dostlarından biri onu, rüyasında secdeden yaralanan yerinin akan yıldız gibi parladığını görmüş. Ona demiş ki: "Alnında gördüğüm iz ne izidir?" Mürre: "Alnımın yaralanan yerine nur geçirildi." "Ahiretteki merteben nedir?" Mürre: "İyi bir mertebedeyim. Oraya girenler ne oradan çıkarılırlar, ne de ölürlər" dedi.

Kâri Ebû Yakup anlatıyor: Rüyamda insanların peşinden gittiği uzun boylu esmer bir adam gördüm. Dedim ki: "Bu adam kimdir?" Veysel Karanî olduğunu söylediler. Hemen ben de peşine düştüm ve: "Allah'ın rahmeti üzerine olsun, bana öğüt ver" dedimse de yüzünü ekşiterek kafasını çevirdi. Sonra yine: "Ey doğru yola götüren, Allah'ın rahmeti üzerine olsun, bana öğüt ver" deyince bana yöneldi ve: "Allah'ı severken rahmetini iste. Günah işlerken azabından sakın. Hiçbir zamanda O'ndan ümidini kesme" dedi ve yoluna devam etti.

İbni Semmâk anlatıyor: Musiri rüyamda gördüm. Ona dedim ki: "Hangi amelleri daha faziletli buldun?" Musir: "Zikir meclislerinde bulunmayı. Ec-lah da: "Seleme b. KüheyPi rüyamda gördüm. Ona dedim ki: "Amellerin hangisini daha yararlı buldun?" Küheyl: "Gece ibadetini" dedi. Ebû Bekr b. Ebî Meryem de Vefa b. Bîsr'i ölümünden sonra rüyamda gördüm. Ona dedim ki: "Ey Vefa! Ne yaptın?" Vefa: "Bütün çalışmalarımın sonra ancak kurtulabildim." "Peki amellerin hangisini daha yararlı buldun?" Vefa: "Allah korkusundan ağlamayı" dedi.

Leys b. Sa'd Abdullah b. Ebî Habîbe'yi ölümünden sonra rüyasında gören Mûsâ b. Verdan'dan nakleder. Abdullah b. Ebî Habîbe der ki: "Sevaplarım da günahlarım da bana gösterildi. Sevaplarım arasında yerlerden toplayıp yediğim nar taneleri de vardı. Günahlarımın arasında ise serpuşumda bulunan iki ipek iplik de vardı."

Senid b. Dâvûd kardeşinin oğlu Cuveyriyye b. Esmâ'dan nakleder. Biz Abadan'da iken bize Küfel adında âbid bir genç geldi. Sıcak bir günde ibadet ederken öldü. Biraz serinledikten sonra teçhizine başlayalım diye düşünürken uyumuşum. Rüyamda kabristana gittim. Orada güzelliği şimşek gibi parıldayan mücevher bir kubbe gördüm. Ona bakarken birden kubbe ikiye ayrıldı ve arasından şimdiye kadar hiç göremediğim güzel bir cariye çıktı. Bana baktı ve: "Allah'a yemin olsun ki onu öğleye kadar tutamazsın" dedi. Korkudan uyandım ve hemen teçhizine başladım. Rüyamda gördüğüm kubbenin yerine kabrini kazdım ve genci oraya defnettım.

Yezîd b. Harun anlatıyor. Ebu'1-A'lâ* Eyyub b. Miskin'i rüyamda gördüm. Ona dedim ki: "Rabbin sana ne yaptı?" Ebu'1-Alâ: "Günahlarımı affetti." "Hangi amellerinden dolayı?" Davud Ebu'1-A'lâ: "Namaz ve orucumdan dolayı." "Mansur b. Zadân'dan ne haber?" Ebu'1-A'lâ: "Heyhat! Köşkünü çok uzaktan görebiliyoruz" dedi.

Yezîd b. Nuâme anlatıyor: Veba salgınında bir kız çocuğu Ölmüştü. Babası Ölümünden sonra onu görür. Babası der ki: "Kızım. Ahiretten haber versene?" Kız: "Babacığım. Büyük bir emir tahakkuk etti. Öyle ki gerçeği biliriz ama yapamayız. Sizse yaparsınız ama bilemezsiniz. Amel defterimde bulunan bir-iki rekat namaz yahut bir iki teşbih, dünya ve dünyada bulunanlardan daha hayırlıdır benim için" der.

Kesir b. Mürre anlatıyor: "Rüyamda cennette yüksek bir derece kazanmışım, sevincimden oradan oraya koşuyor, cennete hayran oluyordum. Baktım ki kenarda mescidden çıkmış kadınlar duruyor. Selam verdim ve bu dereceye neyle ulaştıklarını sordum. Dediler ki: "Bu dereceye secdelerle, tekbirlerle ulaştık."

Ömer b. Abdulaziz'in mevlâsı Muzâhim Ömer b. Abdulaziz'in karısı Ab-dulmelik'in kızı Fâtıma'dan naklettiğine göre Fâtıraa der ki: "Bir gece Ömer b. Abdulaziz uyandı ve dedi ki:

"Bugün acaip bir rüya gördüm." Fâtıma: "Canım feda olsun uğruna, onu anlatsana." Ömer b. Abdulaziz: "Sabah olmadıkça anlatamam." Sabah olunca mescide gitti, namazını kıldı ve özel odasına girdi. Yalnızlığını fırsat bilerek: "Haydi gördüğün rüyayı anlat" dedi. Ömer b. Abdulaziz: "Geniş, yeşil bir yere çıkarıldım. Orada yeşil bir bahçe içerisinde gümüşten yapılmış bir saray gördüm. Birisi saraydan kafasını çıkarmış avazının çıktığı kadar bağıyordu: "Muhammed b. Abdullah b. Abdulmutta-lip nerede? Rasûlullah nerede? Rasûlullah çıktı ve saraya girdi. Sonra biri daha çıktı. Ömer b. Hattab nerede? diye bağırdı. Hz. Ömer de saraya girdi. Sonra biri daha çıktı. Osman b. Affan nerede? Ali b. Ebî Talib nerede? diye bağırdı onlar da saraya girdiler. Birisi daha çıktı ve Ömer b. Abdulaziz nerede? diye bağırdı, bunun üzerine ben de kalktım saraya girdim. Ashabın etra-fını çevirdiği Rasûlullah'a selam verdim. Kendi kendime nereye oturacağımı düşünürken babam Ömer b. Hattab'ın yanına oturdum. Rasûlullah'ın sağında Ebû Bekir, solunda ise Hz. Ömer oturuyordu. Dikkatlice bakınca Rasûlul-lah'la Ebû Bekir arasında birinin oturduğunu gördüm. Ebû Bekir'le Rasûlullah arasında oturanın kim olduğunu sordum. O, İsâ b. Meryem'miş. Gizli bir ses bana: "Ey Ömer b. Abdulaziz! Benimle onun arasında gizli bir nur vardır, bu sana engel olduğundan o bağı göremezsin" diyordu. Sonra saraydan çıkmama müsaade edildi. Saraydan çıkarken Osman b. Affân'm: "Bize nusratı-m gönderen Allah'a hamd olsun" diyerek arkamdan çıktığını, Hz. Ali'nin de Osman'dan sonra: "Beni bağışlayan Allah'a hamd olsun" diyerek çıktıklarını gördüm.

Saîd b. Ebî Arube Ömer b. Abdülaziz'den şunu nakleder: Ebû Bekir ve Ömer'i Rasûlullah'ın yanında otururlarken gördüm. Selam verdim ve yanlarına oturdum. Baktım ki Ali ve Muâviye bir odaya kapatılıyor. Bir müddet sonra: "Kabe'nin Rabbi'ne hamd olsun sorgulanmam güzel geçti" diyerek Hz. Ali çıktı. Hemen arkasından da: "Kabe'nin Rabbi'ne hamdolsun affolunduk" diyerek Muaviye çıktı. ^[94]

Hammad b. Ebî Haşim anlatıyor: Adamın biri Ömer b. Abdülaziz'e geldi ve: "Sağında Ebû Bekir, solunda Ömer ve iki adamın davasına bakmak üzere seni Rasûlullah'la beraber gördüm. Rasûlullah sana dedi ki: "Haydi Ömer b. Abdulaziz, Ebû Bekir ve Hz. Ömer gibi hükmet'1 dedi. Ömer b. Abdulaziz böyle bir rüyayı gerçekten gördüğüne dair adamdan yemin istedi. Adam da ye-min edince Ömer b. Abdulaziz ağlamaya başladı.

Abdurrahman b. Ganem anlatıyor: Muaz b. Cebel'i, Ölümünden sonra üç defa gördüm. Alacalı katırlara binmiş, üzerlerinde yeşil elbiseler bulunan beyaz tenli adamların başında alacalı atı üzerinde: "Keşke kavmim Rabbi-min beni affettiğini ve beni ikram edilenlerden kıldığını bilseydi" ^[95]âyetini okuyordu. Sonra sağına soluna baktı: "Ey İbni Ravâha, ey İbni Mazun va'di gerçek olan, cennette dilediğimiz yeri bize hazırlayan Allah'a hamd olsun. İyi amel işleyenlerin mükâfatı ne de güzeldir" ^[96]âyetini okudu ve benimle musa-faha ederek bana selam verdi.

Kabîsa b. Akabe anlatıyor: Ölümünden sonra Süfyân-ı Sevrî'yi rüyamda gördüm. Ona dedim ki: "Allah sana ne yaptı?" Süfyân-ı Sevrî: "Allahımı şu gözümle gördüm. Hoşgeldin ey İbni Saîd, senden razıyım. Koyu karanlığın bastığı geceler kalbini bana bağlayarak mücadele ettin. Gel, istediğin sarayı seç ve beni ziyaret et. Çünkü Ben sana yakınım" dedi bana.

Süfyan b. Uyeyne de: " Süfyân-ı Sevrî'yi cennette bir ağaçtan hurmaya, hurmadan da ağaca uçtuğunu ve iyi amel işleyenler için bunun gibileri vardır" ^[97]âyetini okurken gördüm. Ona denildi ki: "Cennete hangi amelle girdin?" Süfyan b. Uyeyne: "Ver'i ile vera ile" dedi. "Peki İbni Asım'ı gördün mü?" Süfyan: "O, yıldızlar gibiydi" dedi.

Şube b. Haccac'la Musir b. Keddâ ikisi de büyük hafızdırlar. Ebû Ah-med Berîd der ki: "Öldüklerinde onları rüyamda gördüm. Ey Ebû Bistam, Allah sana ne yaptı?" dedim. O da: "Allah sana başarı versin. Dediklerimi iyi öğren." "Koyu karanlığın bastığı gecelerde benim dostum Allah'tı. Henüz gümüş ve cevherden açılmamış bin kap daha var. Rahman bana dedi ki: "Ey Şube. Sen bütün ilimlerde derinleştin. Bana yaklaşıp mükâfatını al. Ben senden de, geceleri aç ve

susuz mücadele edenlerden de razıyım. Aç ve susuz geçirdiğin gecelerin izzeti, nimeti her zaman beni görebilmendir. Yüzümdeki perdeyi görmem için kaldırıyorum. Bana ibadet edip zamanın birinde olsun nankörlük etmeyenlere verdiğim mükâfat işte budur."

Ahmed b. Muhammed el-Lebedi anlatıyor. Ahmed b. Hanbel'i rüyamda gördüm. Ona dedim ki: "Allah sana ne yaptı?" Ahmed b. Hanbel: "Beni affetti benim için altmış kırbaç ^[98] yemedin mi?" dedi. Ben de: "Evet" deyince Yüce Allah: "İşte benim halis vechim. Haydi ona bak" dedi.

Ebû Bekir b. Muhammed b. Haccad, Tarsuslu bir adamdan şunu nakle-a r- "Allah'a, kabir ehlini Özellikle Ahmed b. Hanbel'i göstermesi için dua et-.adan on sene geçti, rüyamda kabir ehli sanki mezarlarından kalkmışlar bana çıkışarak: "Ey adam, bizden birini görmek için ne kadar da Allah'a k auâ ettin. İstedığın adam öldü Öleli meleklerle beraber Tuba ağacının altında duruyor" dediler. Ebû Muhammed Abdulhak der ki: "Kabir ehlinin bu sözü, Ahmed b. Hanbel'in yüksek bir makamda, bir derecede olduğunu gösterir İşte bundan dolayıdır ki onlar böyle demenin dışında onun durumunu anlatamamışlardır."

Bişr b. Hâris'in ahbablarından Ebû Cafer Saka der ki: "Bişr el-Hafî ile Mâruf el-Kerhfyi rüyamda bana gelirlerken gördüm: "Nereden geliyorsunuz?" diye sordum." Dediler ki: "Firdevs cennetinden geliyoruz. Kelimullah Musa'yı ziyaretten."

Âsim Cezerî anlatıyor: Bişr b. Hâris'i rüyamda gördüm: "Ey Ebû Nasır, nereden böyle?" dedim. "İlliyyûn cennetinden" dedi. "Ahmed b. Hanbel ne yapıyor?" dedim. "Şimdi O, Allah'ın huzurunda birşeyler yiyip içiyor" dedi. "Peki ya sen?" soruma da, "Bilirsin ki yemeğe düşkünlüğüm yok. Ben de Allah'ın cemalini seyreyledim" dedi.

Ebû Cafer es-Saka anlatıyor: "Bişr b. Haris ile Mâruf Kerhi'yi rüyamda gördüm." Dedi ki: "Ey Ebû Nasır. Allah sana ne muamelede bulundu?" Bişr: "Lütfetti, merhamet etti ve dedi ki: "Ey Bişr, hayatın boyunca Bana secde etmiş olsan kullarımın kalblerini sevginle doldurduğuma şükretmiş olmazsın" dedi. Ayrıca içerisinde serbestçe dolaşacağım şekilde cennetin yarısını bana verdi ve de cenaze namazını kılanların affedileceğini va'detti." "Ebû Nasr et-Temmar ne durumda?" Bişr: "Fakirlik ve musibetlere sabretmesi birçoklarını geçmesine neden oldu" dedi.

Abdulhak der ki: "Bişr cennetin yarısından, nimetlerinin yarısını kastetmiş olabilir." Çünkü cennet nimetleri iki kısımdan ibaretir: ruhanî kısım, cismânî kısım. Önce ruhanî nimeti alırlar, ruhlar cesetlere girince ruhanî nimete cismânî nimet eklenir. Başkaları da: "Cennet nimetleri, ilim ve amelden teşekkül eder. Bişr'in aldığı haz, ilim hazzında daha yetkin olan amel hazzıdır." Allah en iyisini bilir.

Sâlihlerden biri anlatıyor: Ebû Bekir Şiblî'yi rüyamda Rasate meclisinde her zamanki yerinde oturuyor gördüm. Üzerinde güzel bir elbise vardı. Yanma vardım, selam verdim ve oturdum. Ona dedim ki: "Dostlarından sana en yakın olan kimdir?" Ebû Bekir Şiblî: "Allah'ı zikretmeye düşkün, Allah'ın hakkını koruyan ve O'nun rızası uğruna yarıştı en hızlı olandır" dedi.

Ebû Abdurrahman es-Sahilî anlatıyor: Meysera b. Selimi rüyamda gör düm. Ona dedim ki: "Uzun zamandır ortada yoksun?" Meysera: "Yolculuk uzundur." Abdurrahman: "Ne durumdasın?" Meysera: "Ruhsat isteğimi üzere ruhsat verildi bize." Abdurrahman: "Ne tavsiye edersin?" Meysera2 "Sahabe ve tabiîne uymakla, iyi insanlarla olmak kişiyi ateşten kurtarır Allah'a yaklaştırır" dedi.

Ebû Cafer ed-Darîr anlatıyor: "Ölümünden sonra rüyamda İsâ b. Za dan'ı gördüm: "Allah sana ne yaptı?" dedim." Dedi ki: "Ebedî hayatımda W cek kâseleriyle mutlu olduğumu bir görsen. Birlikte kitap terennüm ediyorlar ve mükâfat yollarına doğru gidiyorlar" şiirini okudu. İbni Cureyc'in dostlarından biri der ki: "Rüyamda Mekke'deki kabristana vardım. Çoğu kabir-lerin üzerlerinde

çadırlar vardı. Bir kabrin üzerinde ise hem çadır, hem düm denen kıldan yapılmış küçük tente ^[99]hem de sidre ağacı vardı. Bu kabre yaklaştım selam verdim. Baktım ki Müslim b. Hâlid ez-Zercî bu kabirde yatıyor. Ona selam verdim ve: "Ne oluyor da bütün kabirlerde sadece çadır varken senin kabrinde hem çadır, hem kıldan tente ve sidre ağacı var?" dedim." Müslim b. Hâlid: "Çünkü ben çok oruç tutardım" dedi. "İbni Cüreyc nerede? Onunla konuşmak, ona selam vermek istiyorum." Müslim b. Hâlid (şehâdet parmağını uzatarak): "Onun eli heyhat ne de uzak. İbni Cüreyc'in ameli onu üliyyûn cennetine uçurdu" dedi.

Hammad b. Seleme rüyasında dostlarından birini görür. Ona der ki: "Allah sana ne yaptı?" Dostu: "Allah bana dedi ki: "Dünyada kendini çok yordun. Bugün, sen ve benim yolumda yorulanların rahat etme günüdür" dedi." ^[100]

Bu konunun uzun bir konu olduğu muhakkak. Sözkonusu rüyaları tasdike nefsin yanaşmıyor nihayetinde rüyadır diyorsan, bu masum bir söz olamaz. Düşün; birisi, dostunu yahut akrabasından birini yahutta bir başkasını rüyasında görmüş; gördüğü kişi, buna yalnızca rüya gören kişinin bildiği bir bilgi vermiş, yahut gizlediği bir malın yerini göstermiş yahut onu olacak tehlikeli bir işten sakındırmış yahutta olacak bir şeyle müjdelemiş ve bunlar da gerçekten dediği gibi olmuş yahut rüya görenin veya yakınlarından birinin şu zamanda öleceğini söylemiş; bu da gerçekleşmiş yahutta bolluktan veya kıtlıktan, düşmandan, musibetten, hastalıktan veya bir maksadından bahsetmiş, bunlar da dediği gibi olmuş. Bu gibi hâdiselerin sayısını Allah'tan başka kimse bilemez. İnsanlar bunun mümkünlüğünde birleşmişler. Birçokları gibi biz de bundan daha acaiplerini duymuşuzdur, görmüşüzdür. Şu iddia yersizdir: "Bütün bunlar uyku anında nefsin bedenî meşgalelerden uzaklaştığında kişiye beliren nefiste zaten var olan ilimlerdir. İnançlardır." Bu iddia bâtilin, muhalin ta kendisidir. Çünkü nefsin, ölünün haber verdiği eden asla bilmiyordu; aklından geçmiyordu, hiçbir alamet görme-eylen onc _ h.cb.r emâregi de yoktu. Yine de biz bazan kişinin, ölü-geylerden haberdar olabileceğini inkâr etmemekteyiz. nün bildir nancın gûreti rüyadan sayılır. İnsanların çoğu gördü-ı uveun ve uygun olmayan inançların sırf suretlerinden ibarettir. 80 çeşit rüya vardır, Allah'tan gelen, şeytandan gelen ve nefsin sezgisi. rüyalar şu kısımlara ayrılır:

1-Allah'ın kulun kalbine attığı ilhamdır. Böylece kul rüyasında Allah la v nusus Übade b. Samit de böyle demiştir.

2 -Rüya ile görevli meleğin temsil ettiği rüya.

3- Yukarıda anlattığımız şekliyle uyuyan kişinin ruhunun dostların-, akrabasından ve ailesinden ölen kişilerin ruhlarıyla buluşması.

4- Ruhun Allah'a yaklaşması ve O'na muhatap olması.

5- Ruhun cennete girmesi ve orada görülmesi v.b. Diri ruhların ölü ruhlara kavuşması sahih rüyaların bir türüdür. Bu insanlara göre mahsusât yani hissedilenler cinsindendir. ^[101]

İşte bu nokta, insanların muztarip olduğu noktadır. Bazıları bütün ilimlerin nefiste Önceden varolduğunu, hisler alemiyle uğraşması onun bunları anlamasına engel olduğunu; uyku ile hisler aleminden soyunmakla istidadına göre nefis bu ilimleri anlayabileceğini ifade etmektedir. Buna göre nefsin hisler aleminden ölümle soyutlanması uykuya nazaran daha çoksa, bilgi ve ilimlere muttali olması da o kadar çoktur demektir. Buna da hak ile batıl bir arada bulunmaktadır. Bütün olarak reddetmek de kabul etmek de gerekmez.

Nefis hisler aleminden soyutlanmakta, tecrid olmadan elde edilemeyen marifet ve bilgilere muttali olur. Ancak soyutlanma tamamen olursa, Yüce Allah'ın kendisiyle Rasûlünü gönderdiği ilmini; geçmiş peygamberden, milletlerden haber verdiği şeyin tafsilatını; merak, kıyametin

şartları, emir, ne-hiy, isimler, sıfatlar, fiiller ve vahiysiz bilinemeyen birçok ilimlerin tafsilatını anlayamazdı. Ancak nefsin bedenî uğraşlardan soyutlanması bunları anlamasına yardımcı olur, kaynağından bilgiye varmak, bedenî uğraşlara dalmış nefsin elde edebileceği bilgilere nazaran hem daha kolaydır, hem bu imkâna daha elverişlidir, hem de daha çoktur.

Bazıları da Allah'ın, sebebsiz olarak önceleri nefse bağladığı ilimler olarak görmektedir bunu. Bunlar, sebepleri ve kuvvet hükmünü inkâr edenlerin ve şeriata akla ve fitrata karşı olanların sözleridir.

Bazıları da Allah'ın kulun istidadı ölçüsünde rüya meleğinin elinde ku] hazırladığı misallerdir. Bazan bu sadece misal olur, bazan da rüya görer? nefsi vakiya ilmen malûma uygun olduğu ölçüde uygun olur demişlerdi *

Bu görüş ilk iki görüşe göre hakikata daha yakındır. Ancak rüya yalnızca buna ait değildir; belki başka rüya sebepleri de vardır. Mesela, ruhlarT birbirine kavuşması, birbirlerine bilgiler vermeleri, rüya meleğinin kalbe ^ zihine bıraktığı iz ve ruhun, varlığı vasıtasız doğrudan görebilmesi.

Ebû Abdullah b. Mendeş Kitâbu'n-nefs ve'r-ruh adlı eserinde Muhammed b. Hamid'den, o da Abdurrahman b. Mağra ed-Devâsî'den, o da Ezher b. Abdullah el-Ezdi'den, o da Muhammed b. Aclan'dan, o da Salim b. Abdullah'tan, o da babasından şu hadisi nakleder: Ömer b. Hattab, yolda gider" ken Ali b. Ebî Talib'e rastgeldi. Hz. Ali'ye dedi ki: "Ey Ebü'l-Hasen. Biz oluy0. ruz sen olmuyorsun. Sen oluyorsun biz olmuyoruz. Eğer bilebilirsen sana üç sorum var?" Hz. Ali: "Nedir onlar?" Hz. Ömer; "Bir adam ki birini sevmekte Ama sevdiği kişiden hiç iyilik görmemiş. Bir başkasından da hiç kötülük görmediği halde ona buğzetmekte." Hz. Ali: "Evet. Rasûlullah'm şöyle dediğini duydum: ^[102] Ruhlar havada toplanmış ordulardır. Tanışanlar birbirine yaklaşır, tanışamayanlar ise birbirinden uzaklaşırlar" deyince Hz. Ömer: "Bu birincisidir" dedi. "İkincisi kişi mesela unuttuğunu söyleyerek bir hadis rivayet eder sonra da unuttuğu kısmı hatırlar. Bunu nasıl izah edersiniz?" Hz. Ali: "Evet, Rasûlullah'm şöyle dediğini işittim: Kalblerde öyle bir kalb vardır ki, üzerine gelmiş karanlık buluttan dolayı ay onu gösteremez. Karanlık bulut kalkınca kalb açığa çıkar ay da onu aydınlatır. Kalbin önüne bir bulut gelince kalp de onu unuttur. Engel kalkınca onu hatırlar. Bunun izahı böyledir. Üçüncüsü, kişinin gördüğü rüyalarından bazıları doğrulanır bazıları da yalanlanır. Bunun izahı nedir?" Hz. Ali: "Rasûlullah'm şöyle dediğini duydum: Bir kimse iyice uykuya dalınca ruhu arşa çıkar. Henüz arşa varmadan uyanmayan nefsin gördüğü rüya doğru rüyadır, doğrulanır. Ama arşa varmadan uyanan nefsin rüyası yalanlanır." Hz. Ömer der ki: "Öğrenmek istedim bu üç şeydi. Henüz hayatta iken bunları bana öğreten Allah'a hamd olsun" dedi.

Buğye b. Velid, Safvân b. Amr'dan o da Selim b. Âmir el-Hadramî'den şöyle dediğini nakleder: Ömer b. Hattab der ki: "Bir adam ki bir rüya görüyor ama rüyasını hiç hatırlamıyor, birinin elini tutmuş gibi oluyor veya bir şey görüyor, o şey gerçekte olmuyor. Ben buna şaşıtm." Hz. Ali der ki: "Ey mü'minlerin emiri! Yüce Allah buyuruyor ki: "Allah vâdesi gelmiş insanlarda ölmeyen insanların ruhunu alır. Ölümünü murad ettiği kişinin uykusunun diğerini İse belirli bir güne kadar salıverir. Uykuda ruhlar lhnU ıkarılır. Semâda gördüğü rüyalar gerçektir. Ruhlar cesetlerine fiyken şeytan musallat olur, gördükleri şeyi yalanlarlar. Bu esnada gör-sa batıl rüyalarlardır." Ravî der ki: "Hz. Ömer, Hz. Ali'nin bu yoru-ır. Safvan b. Amr'dan gelen bu haber meşhur bir haber-Abbas'ın, Hz. Ömer'e şu- Derdâ'dan da rivayet edilmiştir." ^[103]

Taberânî, Ali b. Ebî Tâlib hadisinde Abdullah b. rduğunu nakleder: "Ey mü'minlerin emiri! Sana soracaklarım var." Hz. Tr "İsteddiğini sorabilirsin." İbni Abbas: "Ey mü'minlerin emiri, insan hanffı rüyayı hatırlar, hangisini unuttur, hangi rüya doğrulanır hangisi yalanır?" Hz. Ömer: "Ayın önünde bulut olduğu gibi kalbin de bir bulutu vardır. Bulut kalbi kapamışsa insanoğlu rüyayı unuttur; bulut açılınca unuttuğunu hemen hatırlar. Hangi rüyaların doğrulanacağı hangilerinin

yalanlanacağı hususuna gelince, Yüce Allah buyuruyor ki: "Allah kişinin ruhunu ya ölümünde ya da uykusunda alır. ^[104] Uykusunda melekler âlemine giren kimsenin rüyası doğrulanır. Ama melekler âleminin altında kalanların rüyası ise yalanlanır."

İbni Lühey'a Osman b. Nu'aym Raînî'den, o da Osman Esbahî'den, o da Ebû Derdâ'dan nakleder: "Kişi uyuduğu zaman ruhuyla arşa kadar çıkarılır. Bu esnada temizse secde ötmesine müsaade edilir. Yok eğer cünüpe secde etmesine müsaade edilmez." ^[105]

Ca'fer b. Avn İbrahim Hicrî'den, o da Ebû Ahvas'tan, o da Abdullah b. Mes'ûd'dan şöyle dediğini nakleder: "Ruhlar toplanmış ordulardır. Katırın huysuzluğu gibi huysuzlaşırlar. Tanışan ruhlar birbirine alışır; birbirini yadırgayanlar ^[106] ise anlaşılamazlar."

Geçmişten zamanımıza kadar insanlar buna inanır, böyle görür. Cemil b. Mamer el-Azerî der ki: "Gündüzün havada asılı kaldı. Gece uykuda ruhumla onun ruhu ne de olsa birleşecek."

Bir soru: Bazan insan rüyasında ölmemiş bir kişiyle konuşur onunla muhatap olur. Bazan da aralarında uzun mesafeler olur. Görülen kişi aynı zamanda ruhu bedeninden ayrılmamış şekilde uyanık olur. Bedendeki ruhi bedenden ayrılmamış ruhun birleşmesi nasıl olur?

Cevap: Bu ya rüya meleğinin görülen kimsenin suretine girecek kişiyi muhatap olması şeklindedir ya da bedenî uğraşlardan soyunmuş nefsin sez* gilerindendir. Konuyla ilgili Habib b. Evs bir şiirinde: "Nefsin başka şeyleri" meşgulken sezgin ziyaretçi dostlarım lutfunla sulamıştır."

Ruhlar birbirine münasip olur, aralarındaki alaka güçlü olursa her bi ruh dostu ruhun başına gelenleri hissedebilir. Meğer ki aralarındaki aşın bu bağ başka ruhlardan onları habersiz bıraksa da bu böyledir. Nitekim birçok insan bu hususla ilgili enteresan olaylar müşahade etmiştir.

Bunları anlatmaktaki amacımız, ölümlerin ruhlarıyla dirilerin ruhları nasıl birbirleriyle münasebet kurabiliyorlarsa kişilerin ruhlarının da aynı şekilde birbirleriyle alaka kurabileceklerini anlatmaktır. Selef ulemâsından nakledildiğine göre ruhlar havada karşılaşır birbiriyle tanışıp aralarında müzâkere ederler. İşte bu esnada hayır ve şerri getiren rüya meleği hazır bulunur." Selef anlatmaya devam ediyor: "Yüce Allah sâdik rüyalar için insana herşeyin biaynihî ismini dininde ve dünyasındaki değişimleri, tabiatını ve hata, şüphe ihtimali olmaksızın bütün bilgileri öğretmesi, insanın kalbine ilham etmesi için bir meleği vekil tayin eder. İnsana dünyasında ve dininde başına gelecek hayır ve şerri içeren Kur'ân'la ilgili Allah'ın gayb bilgisini ihtiva eden bir nüsha getirir. Adeti üzere misaller, şekiller ortaya kor. Bazan yaptığı veya yapacağı iyi bir amelle müjdeler bazan da yaptığı veya yapmayı düşündüğü bir masiyetten alıkor. Sebepleri beliren bir kötülükten başka sebepler göstererek meneder. Bunca hikmet ve faydalanan bir tarafa Yüce Allah rüyayı bir nimet, rahmet, hatırlama ve Öğretme vesilesi yapmıştır. Sözkonusu yollardan biriyle ruhlar birbirine kavuşabilmişler, birbirleriyle tanışıp müzakere edebilmişlerdir. Nice insanlar vardır ki tevbesi, salâhı ve ahirete meyli, gördüğü bir rüya ile olmuştur. Ve niceleri de saklı hazinelere rüyalarında ulaşabilmiştir."

Ebû Bekir, Ahmed b. Mervân el-Mâlikî Kitâbu'l-Mücâlese adlı kitabında İbni Kuteybe'den, o da Ebû Hatim'den, o da Esmâî'den, o da Mu'temir b. Süleyman'dan, o da rivayet ettiği kişiden şunu nakletmektedir: "Üç arkadaş yolculuğa çıktık. Yolda arkadaşlardan biri uyudu. Baktık ki burnundan fener ışığına benzer bir ışık çıkıyor yalanda bulunan bir mağaraya düşüyor, oradan da aynı ışık yeniden burnuna giriyor. Bir müddet sonra arkadaşımız eliyle yüzünü sıvazlayarak uyandı ve: "Acaip bir rüya gördüm. Şu mağarada şunlar şunlar var" dedi. Mağaraya girdik ki orada külçe külçe altınlar var." ^[107]

O Abdulmuttalib değil midir ki zemzem kuyusunu rüyasında buldu. Kuyuyu eşerken de defineye rastladı.

Ümeyr b. Vehb'e rüyasında: "Eviyin şurasını kaz, orada babana ait mal bulacaksın" denmemiş miydi? Ümeyr'in babası vasiyyet edemeden ölmüş, sözkonusu yere malını defnetmişti. Umeyr uyandı ve babasının gösterdiği yeri eşerek orada onbin dirhemle birçok külçe altın buldu. Bu paralarla bor-

Kendinin ve ailesinin geçimi rahatladı. Bu olay Ümeyr'in müslü- ödedi. zaman sonra olmuştur. Küçük kızı ona der ki: "Baba İd Ecan iyie yaşatan Allah, Hübel ve Uzzâ'dan daha hayırlıdır. Eğerçığım, bizi İmgaydık ku mah sana miras bırakmazdı. Sen, Allah'a daha birkaç -evâni'1-Âbir der ki: "Ümeyr hadisesi ve rüyasında i fi- cehrimizde gördüğümüz Ebû Muhammed Abdullah et-Te'ayişî ma3 aran o kadar da garip değil. Ebû Muhammed Abdullah salih bir olayına g- ^ görmek, onlara gaybla ilgili sorular sormak, gör-f İl rini de ölünün eş ve dostlarına duyurmakla meşhurdur. Meselâ, biri V vasiyyetsiz ölen dostunun mallarını nereye gizlediği bilemediğinden şi-f et eder Abdullah da hayır va'dederek o gece görmek için Allah'a dua r sözkonusu ölü ona gösterilir, o da ölüden gerekli bilgileri alır." Nâdir olaylardan biri de şudur: Salihlerden yaşlı bir kadın ölür. Ölmeden önce bir kadın ona yedi dinar emanet vermiş. Emanet sahibi kadın Ebû Muhammed gelir yaşlı kadını ismiyle vererek başına gelenlerden şikayetle-air Ebû Muhammed kadının şikayetini dinler de birgün sonra gelmesini söyler. Ertesi gün kadın gelir. Ebû Muhammed anlatır. Yaşlı kadın sana diyor ki: "Evimin tavanında yedinci tahtanın arasında yün bir hırka içerisinde yedi dinarı bulabilirsin." Hemen eve gittim. Tarif edilen yerde yedi dinarı buldum.

Yalan söyleyeceğini hiç sanmadığım-[108] biri bana şunu anlattı: Bir kadın evinin yıkılması, sonra da yeniden yapılması için muayyen bir ücret karşılığında beni tuttu. Yıkmağa başladım. Birden kadın ve etrafındakiler gocunmaya başladılar. Kadına dedim ki: "Ne oluyor?" Kadın: "Allah'a yemin olsun ki bu evi yıkmamın bir amacı yok. Olayı sana anlatayım. Çok zengin bir babam vardı. Geçenlerde öldü. Ama fazla malını bulamadık. Durum böyle olunca malının gömülü olacağını düşündüm, acaba bulamaz mıyım diye gördüğün gibi evi yıktırmaya karar verdim" dedi. Orada bulunanlar kadının anlattıklarını duyunca: "Malı bulmanın daha kolay yolunu denedin mi?" dediler. Kadın: "Hangi yol" diye sordu. Adamlar: "Fulanca adama git, gece başından geçenleri ona anlat, umulur ki babanı görür de yorulmadan külfete girmeden malın yerini öğrenirsin." Bu teklif üzerine kadın gitti, meramını adama anlattı, geri döndü. Kadın adamın kendi ismiyle babasının ismini yazdığını zannediyor. Ertesi gün işe erken başladım. Bir müdet sonra kadın adamın yanından geldi. Bana dedi ki: "Adam diyor ki: "Babanı gördüm. Malın, evdeki tümseğin altında olduğunu söylüyor." Hemen tümseği genişçe kazmaya başladım. Biraz derinde içerisinde mal bulunan bir çömlek çıkı. Bu duruma ben hayret ederken kadın bulduğum şeyin çok az ve yetersiz olduğunu, "Babamın malı daha çoktu" diyerek küçümsüyordu.

Kadın dedi ki: "O adama yeniden gideyim." Adama vardı ve babasıyla yeniden görüşmesini istedi. Adam bir gün sonra babasıyla görüştü ve gerek]-şeyleri öğrendi. Ertesi gün kadın gelince ona olayı anlattı: Baban sana div * ki: 'Zeytinyağı deposunun hemen altındaki dört köşe havuzu kazı, mal or^ da." Kadın hemen döner, öğrendiklerini işcisine anlatır. Mahzeni açarlar" yan tarafta dört köşe havuzu görürler. Zoraki havuzu kazınca içerisi dolu bü' yük bir bir cam kavanoz çıkar, onu da alır. Mal sevdasına düşen kadın yer/ den o adama başvurmuşsa da birşey elde edememiş. Babası adama demiş ki-"Kızım hakkına düşeni aldı. Geriye kalan malımın üzerine ise kurnaz bir oturdu, hakkına düşeni aşırı." Bu konuda gerçekten daha birçok misaller sayılabilir.

Rüyasında tavsiye edilen ilaçları kullanarak şifâ bulanların sayısı da gerçekten çoktur. Birçok insanın bana anlattığına göre İbni Teymiyye karşıtı birçok kişi ölümünden sonra onu rüyasında görüp ferâiz ve başka konular sorular sormuşlar; İbni Teymiyye de onların doğru cevaplarını vermiş tir. [109]

Velhasıl bu gerçeği, sadece, ruhları, hükümlerini ve durumlarını bilmeyen insanlar kabul etmezler. Başarı Allah'tandır. [110]

DÖRDÜNCÜ MESELE

RUHLAR ÖLÜR MÜ? YA DA ÖLÜM YALNIZCA BEDENE MÎ MAHSUSTUR?

konuda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bir kısım ulemâ der ki: , ^efis olduğundan ölür, ölümü tadar. Çünkü her nefis ölümü tadacaktır' Bunu şöyle açıklıyorlar: Allah'tan başka hiçbir şeyin bakî olmayacağına delalet eden deliller vardır. Meselâ: "Celal ve ikram sahibi Rabbinden başka ti ey yok olacaktır" ^[111] ve "Allah'ın vechi dışında herşey yok olacaktır" ^[112]âyetleri buna Örnektir. Ayrıca melekler de öleceğine göre beşeri ruhların Ölmesi daha normaldir. Yüce Allah cehennemliklerin ağzından: "Ey Rabbimiz, îizi iki defa öldürdün, iki defa da dirilttin. ^[113] Birinci ölüm bedenın ölümü ikincisi ise ruhun ölümüdür."

Bazıları da ruhların kalacak şekilde yaratıldığından ruhların Ölmeyeceğini ölümün yalnızca bedenler için var olduğunu bildirmişlerdir. Ruhun ölmeyeceğine, ruhların bedenden ayrıldıktan sonra yeniden Allah tarafından bedenlere dönene kadar nimetlendirileceğine ya da azaplandırılacağına delalet eden hadisler birer delildir. Gerçekten ruhlar ölselerdi nimetten azaptan uzak olurlardı. Âyet-i celîlede: "Allah yolunda öldürülenleri sakın ölümler sanmayın. Onlar gerçekte diridirler. Rablarmm verdiği rızıktan yerler. Allah'ın fazlından kendilerine verdiği şeye sevinirler ve henüz kendilerine kavuşamamış dostlarını müjdelerler" ^[114] buyurulmaktadır. Âyet, kesinlikle ruhların bedenlerden ayrılmak suretiyle bedenlerin Öleceğine delildir.

Öyleyse şöyle denmelidir: Nefislerin ölümü demek ait oldukları bedenlerden ayrılmaları, çıkmaları demektir. Ruhun ölmesinden kastedilen bu ise ruh da ölümü tadar. Yok eğer yok olması, çözülme ile yokluğa gitmesi ise bu şekil ölüm ruh için sözkonusu değildir. Yaratıldıktan sonra ruh ileride inşallah anlatılacağı üzere ya nimet içerisinde ya da azap içerisinde ta ki Allah yeniden bedenlerine iade edene kadar kalırlar. Ahmed b. Hüseyin el-Kin-di bu ihtilafı şiirinde şöyle anlatmaktadır: "İnsanlar ruh konusunda ihtilafa düşmüştür. Gürültü yapmak ve sonrakilerin de gürültüye katılması dışında

ııçbir şeyde anlaşılamamışlardır. Ruhun bozulmadan salim olarak kurtulacağı da söylendi; bedenle beraber bozulacağı da."

Denirse ki: "Sûra üfürüldüğünde ruhlar aynen kalır mı? Yoksa ölür So ra yeniden mi dirilir?" Şöyle cevaplanır: Yüce Allah buyuruyor ki: "Sûra üi?" rülmüştür. Allah'ın dilediği dışında yerde ve gökte kim varsa hepsi helaki"muştur." ^[115] Allah Teâlâ görüldüğü gibi bazı yerde ve gökte bulunan kişileri h ölümünden istisna etmektedir.

Denildi ki: "Ölümünden istisna edilenler şehidlerdir." Bu, Ebû Hureyre th ni Abbas ve Saîd b. Cübeyr'in sözüdür.

Denildi ki: "Bunlar Cebrail, Mikâil, İsrâfil ve Azrail'dir." Bu söz d Mukâtil ve diğerlerine aittir.

Yine denildi ki bunlar cennette iri gözlü huriler ve başkaları, cehennem den de azaba çarpılmışlar ve onların yalanlandır. Bu görüş de Hanbelîlerde" Ebû İshak b. Şakıla'nındır.

Ahmed b. Hanbel'e göre sûra üfürüldüğünde iri gözlü hurilerle hizmetçi çocuklar ölmezler. Allahû Teâlâ cennetliklerden bahsederken: "Birinci ölüm dışında orada başka bir ölüm

tatmazlar" ^[116] buyurmaktadır. Bundan anlaşılan cennetliklerin birinci ölüm dışında ölmeyecekleridir. Ölecekleri düşünülse bu durumda da iki ölüm tatmış olacaktı ki âyette bu reddediliyor. Bir de kafirlerin: "Ey Rabbimiz, bizi iki defa öldürdün, iki defa da dirilttin" sözleri vardır ki bunun izahı Bakara sûresinde yapılmıştır. Âyette şöyle geçmektedir: "Siz Ölüyken sizi dirilttik, sonra yeniden öldünüz biz de yeniden dirilttiğimiz halde siz Allah'a nasıl nankörlük edersiniz?" ^[117] Yani önce babalarının bellerinde ve annelerinin rahimlerinde nutfe idiler, bundan Allahû Teâlâ onları yarattı. Sonra onları öldürdü ve haşr günü onları yeniden diriltti. Burada kıyametten önce ruhların öldürüleceğine dair birşey yoktur. Eğer ruhların kıyamet öncesi öldürüleceğine dair bir karine olsaydı o takdirde üç ölüm olurdu. Sûra üfürüldüğünde ruhların bozulmasından onların ölmesi anlamı çıkmaz. Sahih bir hadiste şöyle buyrulmaktadır: "Kıyamet günü insanlar öleceklerdir, ölümden ilk ayılan, dirilen ben oldum. Baktım ki Mûsâ Arş'a tutunmuş. Mûsâ benden önce mi ayıldı yoksa Tur günündeki ölümü mü bu ölüme sayıldı bilemiyorum." ^[118]

Bu bozulma kıyamet günü Allah hükmünü icra edeceği, arz nuruyla aydınlandığı zaman olur. Bozulmada bütün yaratıklar ortaktır. Yüce Allah: "Öldürülecekleri güne kadar onları bırak ey habîbim" ^[119] buyurmaktadır. Ayette geçen ölme-çarılma gerçek ölme olsaydı, o zaman bu başka bir ölüm olurdu. 1

dikkat çeken âlimlerden Ebû Abdullah Kurtubî der ki: "Hadis-göre bu kıyamet günü olacak gizli bir çarpımadır, sûra üfû-ıa gelen ölüm değildir." Üstadlarımızdan Ahmed b. Amr da: lirinden bu çarpılmanın ikinci nefhadan diriliş nemasından rinden bu çap

«Hadisin zarı ifadesinde de istisnanın çarpılma, bozulma sûrundan sonradır. anlaşılmaktadır. Bu izahtan hareketle bazı âlimler: "Musa'nın hvan peygamberlerden olması muhtemeldir." Bu görüş batıldır, da- "Bundan maksadın arz ve semâ yarılırken meydana gelen ne-Kadı lyaö çarpılması olması da muhtemeldir." Ayrıca yalnızca çar-şiden sonram der Ebû Abbas Kurtubî, Kadı 'itiraz ederek der ki: "Sahih hadiste geçenler İyad'ın sözlerine karşıdır. r 3 "lullah kabrinden çıkarken Hz. Musa'yı Arş'ın sütununa tutunmuş ola-' fförür Öyleyse bu olay korku sûru esnasında meydana gelmiş demektir." İbû Abdullah anlatıyor: Üstadımız Ahmed b. Amr der ki: "Ölümün yok İmarnak ve bir halden başka bir hale dönüşmek olması bu müşkülü ortadan aldırır. Şehidlerin diri olarak Allah'ın verdiği rızıklardan yemeleri, sevinçli re müjdeleyici olmaları da bunu destekler. Halbuki şehidlerin yaptıkları dünyada insanların yaptıkları şeylerdir. Şehidler böyle olunca peygamberler için bu söz konusu bile edilmezler," Hadiste de: "Arz, peygamberlerin cesetlerini yemez. ^[120] Rasûlullah, İsrâ gecesi Beyti Makriis'te ^[121] semâda başta Hz. Mûsâ ^[122] olmak üzere toplanmışlardır. Ayrıca peygamberimiz: "Kendisine selam veren müslümanın selamını alacak kadar Allah'ın ona ruhunu iade edeceğini de bildirmektedir. Bütün bunlardan çıkarılacak sonuç peygamberlerin ölümü demek, onları bizim idrak edemeyeceğimiz ölçüde ortadan kaybolmaları demektir. Her ne kadar onlar mevcut da olsalar meleklerdeki gibi diri olurlar, ancak görülmezler. Peygamberlerin diri oldukları anlaşıncı çarpılma sûruna üfürüldüğünde Allah'ın diledikleri hariç arzda ve semâda kim varsa hepsi ölüme çarpılacaktır. Peygamberlerin çarpılması ortadan kaybolup görünmemeleri; diğerlerinin ise ölümdür. Dirilme sûruna üfürüldüğünde de Ölü olanlar dirilir; gizlenenlerse açığa çıkar, ayılır. Sah'k bir hadiste Rasûlullah bunu şöyle açıklar: "Kıyamet günü ilk ayılan ben o] çağım. Kabrinden ilk çıkacak kişi de Hz. Musa'dır." Buradaki müşkül şud * Hz. Mûsâ baygınlıktan ilk ayılan kişi midir, yoksa Tur günü çarpıldığına *' eski hali üzere ayık mı bulunuyordu? Bu, Hz. Musa'nın faziletinden kaynaklanmakta. Yalnızca bir konuda Hz. Musa'nın peygamberimizden üstün ması her konuda üstün olmasını gerektirmez; çünkü küçük bir şey büyük yi de gerektirmez. ^[123]

Ebû Abdullah Kurtubî der ki ^[124] "Hadis, kıyamet günü mahlukatın çarpılması anlamına alınırsa bunda bir müşkül yok. Sûra üfürüldüğünde ger" çöklenen Ölüm çarpılması anlamına alınırsa, kıyamet gününün anlatımından onun başlangıcı kastediliyor demektir. O zaman mana şöyle olur:

İkinci sūra üfürüldüğünde başını ilk kaldıran ben oldum. Baktım ki Mûsâ Arş sütunlarından birine tutunmuş. Benden önce mi ayıldı yoksa Tur çarpılmasından mı kalma bilmiyorum."

Ben derim ki; Rasûlullah, Hz. Musa'nın kendisinden önce mi dirildiği, ya da korkuya çarpılmadığı belki de Tûr günü çarpılmasından sonra aynen kaldığı konusunda tereddütlü olduğundan, hadis bu manaya hamledilemez. Rasûlullah'm bilmiyorum demesi çarpıldı mı, yoksa çarpılmadı mı anlamı-nadır. Hadiste geçen: "İlk ayılan ben olacağım" ifadesi Rasûlullah'm da çarpılanlardan olduğuna delildir. Mûsâ hakkındaki tereddüt, onun çarpılıp Peygamberimizden önce mi ayıldığı yahut da hiç çarpılmadığı mı. Maksat ölüm çarpılması ise Rasûlullah kendi ölümünü kesin bilirken Hz. Mûsâ için öldü mü yoksa ölmedi mi diye tereddüt ederdi. Birçok yönden bu yorumun da batıl olduğu açıktır. Öyleyse peygamberler için olan çarpma ölüm çarpması değil, korku çarpmasıdır. Buna göre âyet, bütün ruhların birinci nefha ile öleceğine delalet etmez. Evet. Âyeti celîle önceden ölümü tatmayan ruhların birinci nefha ile öleceğini belirtmektedir. Ölen ya da ölmesi mukadder olmayan ruhların ikinci defa öleceği âyette belirtilmemektedir. Allah en iyisini bilir.

Denilirse ki hadiste: "Kıyamet günü insanlar ölüm çarpıntısına uğradıklarında arzdan çıkan ilk kişi ben olurum. Hz. Musa'ya da arş sütununa tutunmuş olarak buldum" geçmektedir. Buradaki çarpılmadan ne anlıyorsunuz? Denir ki: Şüphesiz böyle bir lafında müşkül vardır. Ancak ravî iki hadisi birbirine gıydirmiş, böylece lafız bu hal almıştır. Birbirlerine geçirilen hadisler şöyledir:

Birincisi: "Kıyamet günü insanlar ölüme çarpıldıklarında ilk ayılan ben olacağım."

İkincisi: "Kıyamet günü yerin çıkardığı ilk kişi benim." Tirmizî ve diğer-lerinde Ebû Saîd el-Hudrî'den Rasûlullah'm şöyle dediği rivayet edilmiştir-yoknü Âdemoğullarının efendisi benim. Bunda övünülecek birşey - bütün peygamberler Livaü'1-hamd bayrağının altında olacak-kardığı kişi de ben olacağım. Bunda da övünülecek birşey „^[125] yok: "Hadis, hasen ve sahihtir." ^[126]

ravî ^[127]hadisle diğer bir hadisi birbirine gıydirmıştır. Üstadımız der ki: Rasûlullah'm: "Hz. Mûsâ benden önce mi ayıldı, yoksa Çarpılmadan müstesna ettiği kimselerden midir? Bunu bilmiyo-izu hakkında ne dersiniz? Bilindiği üzere Allah'ın müstesna yaptığı ın. S kıyâmet gününün çarpılmasından ziyade nefhanm çarpılmasından tesna olan kimselerdir. Çünkü âyeti celîlede: "Sūra üfürüldü ve Allah'ın ' gi kimseler hariç, yerde ve gökte kim varsa ölüm nefhasma çarpıldı" ^[128] burulmaktadır. Burada yaratıklar kıyamet gününün çarpılmasından istis-ilmemiştir." Şöyle cevaplarız: Allah bilir ya bu rivayet o kadar kuvvetli değildir. Bu, olsa olsa bazı râvîlerin vehmidir. Doğrusu, sahih rivayetlerin birbirine uygun olanıdır. Yani: "Hz. Mûsâ benden önce mi ayıldı yoksa Tur günündeki çarpma ile mi yetinildi bilmiyorum" şeklindedir. Âlimlerden bir kısmı bu çarpmanın nefha çarpması olduğunu ve Hz. Musa'nın da bu çarpnrmızı,

malardan istisna edilenlerden olduğunu zannetmişlerdir. Halbuki bu sinlikle hadisin siyakına uygun düşmemektedir. Buradaki ayılma d' t ayılması olunca, Rasûlullah nasıl: "Benden önce mi dirildi yoksa, Tur dirilmesiyle mi yetinildi bunu bilmiyorum" diyebilmektedir, bunu iyi/1?** şün. Her ne kadar kıyamet günü mahlûkâtın çarpılması farklı da olsa VM Allah kulları arasında hüküm vermek için gelir, insanlara tecellî eder u* Musa'ya gelince, her ne kadar insanlarla beraber çarpılmasa da Allah d ** tecellî edip onu paramparça ettiğinde çarpılması, kıyamet çarpılmasını^ rine geçmektedir. Bu yoruma dikkat et. Hadisi açmak dışında soruyu cev^ layabilmek oldukça zordur. Bu durumda hakiki cevap bulunur ve azı dişleT konu ısıırhr. Hamd ve şükür Allah'adır. Başarı O'ndandır. ^[129]

BEŞİNCİ MESELE

BEDENLERDEN AYRILAN RUHLARIN TANIŞABİLMELERİ VE BULUŞABİLMELERİ BİRBİRLERİNDEN AYIRT EDİLMESİ NEYLE OLUR? ÂİD OLDUĞU BEDENDEN SOYUTLANDIĞINDAN BAŞKA BİR ŞEKİL ALIR MI, BU DURUMDA DA ŞEKLİ BAŞKA ŞEKİLLERLE KARIŞABİLİR Mİ?

Bu mesele öyle bir meseledir ki, hakkında konuşanlar oldukça azdır. Az konuşan olsun çok konuşan olsun bir başarı sağlayamamıştır. Özellikle ruhun tanımında: "O, maddeden tamamen soyutlanmış, âlemin ne içindedir nede dışındadır; şekli, miktarı ve şahsı yoktur" diyenler, prensiplerinde soruya cevap verecek bir yan bulamazlar.

Aynı şekilde: "Ruh, bedenın arazlarındandır. Diğerlerinden ayrıldığı nokta bedende bulunma şartıdır. Ölümünden sonra ruhun temyizi olmaz" diyenlerin prensiplerinde de ruhun varlığı yoktur; bedenın bozulmasıyla canlının diğer sıfatları yok olduğu gibi ruh da yok olur, batıl olur. Öyleyse Kur'ân, Sünnet, eserler, itibar (kıyaslama) ve akıl ölçülerine dayanan ehli sünnet yolu dışında bu hususa cevap bulmak imkânsızdır. Ehli sünnete göre ruh: "Binefsihî kâim, yükselen, alçalan; birleşen-dağılan, çıkan, giden-ge-len; hareket eden ve sakin olan varlıktır." Ehli sünnetten ruh telakkilerinin doğru olduğuna hacimli kitabımız: "Ruh ve nefsin bilinmesi"nde yüzden fazla delil getirdik. Buna aykırı anlayışların yanlışlığını da birçok yönleriyle ortaya koyduk. Bundan başka anlayışı olan kişi nefsinı bilmiyor demektir.

Yüce Allah nefsi giren, çıkan, tutulan, ölen, dönen, semâya yükselen; iemâ kapılan kendisine açılan ve kapanan nefisler diye vasıflandırmıştır. :e Allah âyeti celfilede: "Ölüm sarhoşluğunda olan zâlimleri melekler elle-nı uzatıp: "Haydi çanlarını kurtarın dediğinde bir görsen." [130] Yine bedendenayrılan nefse: "Ey mutmain olan nefis! Sen Rabbinden, Rabbin de senden ra-zı rak'na dön. Kullarım arasına katıl ve cennetime gir" [131] denir. Yüce Aedeni düzenlediği gibi nefsi de düzenlediğini haber vererek: "Nefse ve ı düzenleyene, ona iyiliğini ve kötülüğünü öğretene..." [132] ve: "Seni yaratıp ie koyduktan sonra sana veren Allah" âyetinde de insan bedeni gibi nef-raî 6f nledi&ini bildirmiştir. Bu düzenleme beden kalıbına uygun ola- duzenlenmesidir. O halde bedenın düzenlenmesi nefsinkine bağ-"" gibi beden de nefsin düzenlenmesinde bir ölçüdür.

Bundan şu çıkar: Ruh, diğer ruhlardan ait olduğu bedenden aldığı bir retle ayrılır. Nasıl ki beden ruhtan etkilenir, ondan ayrılırsa ruh da bed^ den etkilenir, ondan ayrılır. Böylece beden, iyiliği ve kötülüğü nefsin iyilik6*1' kötülüğünden kazanır. Aynı şekilde ruh da iyilik ve kötülüğü bedenden t*8 zanır. Varlıklar arasında birbirinden en çok etkilenen, birbirine en uv h varlıklar ruh ve bedendir. Bundan dolayı bedenden ayrılırken ruha: "Ev^ zel bedende bulunan güzel nefis, artık bedenden aynı" ve: "Ey kötü bede ^? bulunan kötü nefis [133]Artık sen de bedenden ayrıl" denir.

Yüce Allah: "Allah, ruhları ölüm anında ve uykusunda alır. Ölümü -murad ettiği kişinin ruhunu tutarken, diğerini belirli bir zamana kadar sa]U verir." Burada Yüce Allah: "Nefsin girmesi, çıkması, dönmesi ve düzenlemesi yanında ruhu almak, tutmak ve salıvermek gibi özelliklerden de bah* setmiştir. Rasulullah: "Kişi öldüğü zaman gözün nefse uyduğunu [134] ve irWe|r ruhu aldığında melekler elinden tuttuğunu, bu durumda nefislerin ya yerin üstünde kalmış misk gibi kokan kokular ya da yer üstünde kalmış leş kokuları gibi olduklarınıda bildirmiştir." [135]

Arazlar için kokmak, ruhların semaya yükseldiğini arz ve sema arasında bulunan her meleğin Allah için ruhlara salat-ü selam getirdiğini, Allah'ın bulunduğu kata çıkana kadar o kattan bu kata geçtiğini, Allah'ın huzuruna varıp ismini cennetliklerin yahut cehennemliklerin kütüğüne yazmakla em-rolundüğünü sonra arza yeniden döndüğünü; kafir kişinin ruhunun da atılarak sorgulama için bedeni ile beraber kabre konulduğunu bildirmektedir.

Peygamberimiz, mü'minin ruhunun, cennet ağaçları arasında Allah yeniden bedenine girdirene kadar uçağını bildirmiştir.^[136]

Şehid ruhların da semâda uçtuktan sonra cennet ırmaklarına konup cennet meyvelerinden yediğini ^[137]ve ruhların Berzah'a kıyamete kadar nimet-lendirileceğini ya da azaplandırılacağını da bildirmektedir.

âlâ Firavn kavmi ruhlarının kıyamete kadar sabah akşam ceüldüklerini şehid ruhlarının ise canlı ve Allah'ın verdiği rızık- sur' bildirmektedir. Şehidler canlı olması ruhlarının canlılığı » ndılmasıdır. Çünkü bedenler artık dağılmıştır. Rasulullah bu \lann, arşa asılı kandilleri olan yeşil kuşun karnında olması, canlılık» ^^ 'g^i dolaşarak sözkonusu kandillere yeniden dönerek cennette bunlara tecellî etmesidir, şeklinde yorumlamıştır. Allah bu kişilere sorar: "Arzu ettiğiniz bir şey var mı? Derler ki cennet- dık dh isteyelim" (Bu soru üç defa sorulur)u bu kişilere sor FSniiz gibi dolaşırken daha ne isteyelim." (Bu soru üç defa sorulur.) 'ttiğiniz birşey varmı?" dendikçe sonunda: "Ruhlarımızın bedenleri-zu,e dala Allah yolunda öldürölmemiz için iade edilmesini arzularız." ^[138]

Ra'sulullah'tan: "Şehidler ruhlarının cennet meyvesinden yemek üze-veşil bir kuş üzerinde olduğu rivayet edilmiştir." rG İbni Abbas, Rasûlullah'm şöyle dediğini rivayet etmektedir: "Uhud günü şehid olan kardeşlerinizin ruhlarını Yüce Allah, cennet akarsularının etrafında dolaşarak cennet meyveleri yiyen ve arşın gölgesinde altından kandillere uğrayan yeşil kuşların karınlarına yerleştirmiştir. Cennetin güzel yiyecek içecek ve sözlerini duyarlar ve: "Keşke kardeşlerimiz Allah'ın bize verdiği mükâfatları bilselerdi de cihaddan vazgeçip harpten kaçmasalardı" derler. Allahû Teâlâ da cennetteki bu Uhud şehidlerinin isteklerini yerine getireceğini va'dederek: "Allah yolunda öldürölenleri sakın ha ölümlerden kabul etmeyin. Bilakis onlar Rablarının verdiği rızıktan yiyerek yaşamaktadırlar" buyurur. Hadisi Ahmed ^[139] b. Hanbel rivayet eder. Şehidler yemeleri, içmeleri, hareket, dolaşma ve konuşmaları hadis-i şerifle açıkça belirtilmektedir. İleride daha geniş açıklamalar yapacağız. Ruhların durumu böyle olunca bedenden ayrılan ruhların seçilmesi bedenlerin seçilmesine göre dahada kolaydır. Çünkü bedenler birbirine çok benzerlerken ruhlarda bu benzeme çok azdır.

Şu da açıktır ki peygamberlerin, sahabe ve ashabın vücutlarını görmediğimiz halde ruhlarını kolayca ayırd edebiliriz. Her ne kadar beden özelliklerinin ruh üzerinde tesirleri olduğu bilinse de ruhlarını tanıyabilmek yalnız- bedenlerine bağlı değildir. Belki ruhlar bildiğimiz, tanıdığımız özellikleriyle tanımak mümkündür. Bu durumda bir ruhu özelliklerine bakarak di-

" bir ruhtan ayırmak bir bedeni, özellikleriyle diğer bir bedenden ayırmaktan daha zordur. Görmez misin bazan kafir ve mü'min birbirlerine çok benze-bildiği halde ruhlarında derin farklılıklar vardır. Yine ana-baba bir kar- birbirine çok benzediği halde ruhlarının son derece birbirine | olduğunu da müşahade etmişimdir. Bu takdirde sözkonusu iki ruhu be--nienden soyutlamakla daha iyi tanıyabiliriz.

Birşey daha söyleyeyim: Beden ve ruhlara bir bak. Kötü, çirkin bir h nin kendine uygun mânası, bir ruhunun olduğunu; bedende bulu âfetin, ruhta bulunan âfete münasip, uygun olduğunu rahatlıkla görü Bu anlayışla ferasetli kişiler insanların ruhlarını beden yapılarından rinden anlarlar. Çoğu kez de isabet ederler.

İmam Şâfi (ra)den de bu konuda garip şeyler hikâye edilmektedir

Aynı şekilde güzel, yakışıklı bir bedeninin de kendine uygun bir ruh görebilirsin. Bir şartla ki genel ruh-yapı münasebetini bozan öğretim tırma ve alışkanlık olmamalıdır. (Yani yetiştirme ile çirkin bir vücudun zel bir ruhu; yetiştirmeme ile de güzel bir vücudun çirkin bir ruhu olabilir.

Yüksek ruhlar meleklerin ruhlan cisme bağlı kalmaksızın birbiri! den rahatlıkla ayırdedilebiliyorsa cinler için de aynı durum sözkonus durbeşerî ruhların birbirinden ayırd edilebilmesi daha da kolaydır^[140]

ALTINCI MESELE

KİŞİ KABİRDE SORGULANIRKEN RUHLAR BEDENLERİNE DÖNERLER Mİ?

Re sülullah, ruhun ölü bedene dönmesiyle ilgili olarak bizlere yeterince -vermiştir. Berâ b. Âzib anlatıyor: Bakî el Garbad'da bir cenazede idik. ûlullah geldi ve biz de sanki başımızda kuş varmış gibi ölü defnedişini gedyorduk. Üç defa: "Kabir azabından Allah'a sığınınız" buyurdu ve: "Kul dünyadan ayrılıp ahirete göçerken yüzleri güneş gibi parlayan melekler semâdan inerler ve görebildiği kadar çok melek etrafına çevrilir. Sonra ölüm meleği gelir ve: "Ey hoş nefis, Allah'ın mağfired ve rızasıyla bedenden çık" der. Ruhun bedenden ayrılışı, kaptan suyun damlaması gibi kolay olur. Ruhu bedenden alınınca hemen diğer melekler de gelerek bedeninin bulunduğu misk gibi kokan kefenin içerisine korlar. Şimdi Ölü, yerin üzerinde misk gibi kokan bir koku kaynağıdır. Bunu alıp semâya çıkartırlarken onu gören melekler: "Bu güzel kokulu ruh nedir?" derler. Meleklerde dünyada bilinen en güzel ismiyle: "Fülanca'nın oğlu falancadır" derler. Dünya semâsına varınca semâ kapıları açılır. Allah'ın seçkin melekleri her semâda onu karşılarlar. Bu şekilde Allah'ın bulunduğu semâya kadar çıkar. Mutlu bir ruhun geldiğini gören Yüce Allah: "Bunu illiyyun cennetine girecekler arasına yazın. Sonra da arza gönderin. İnsanları arzdan yarattım, oraya göndereceğim, sonunda da oradan yeniden alacağım" der. Ruh bedene dönünce iki melek gelir ve: "Rabbim kimdir?" derler. Adam: "Rabbim Allah'tır." Melekler: "Dinin nedir?" Adam: "Dinim İslâm." Melekler: "Bu adam hakkında ne biliyorsun?" Adam: Allah'ın kitabım okudum. Ona iman ederek onu doğruladım" der. Böyle kısa ir muhavereden sonra semâdan bir münâdî çağırmaya başlar: "Kulum beni doğrulamıştır. Onun için cennetten bir köşe döşeyin ve cennetin bir kapısını ona açm."»onra cennetten misk gibi kokular getirilir, kabri gözünün görebileceği1 n°ktaya kadar genişletilir. Güzel yüzlü, güzel elbiseli, hoş kokulu bir m gelerek: "Va'dolunduğun bu günkü mutluluğunu müjdelerim" der.am sorar: "Sen kimsin? Yüzünde hayırlı bir kişilik var" der. Gelen kişi:senin güzel amelinim" der demez ölü: "Allah'ım, kıyameti kopar da ehli-; mahma döneyim" der. Kâfir bir kimse dünyadan ayrılıp âhirete intikalı zaman da yanlarında keçe ^[141] kilimler bulunan siyah yüzlü meleklersun dur. Elbise kıldan yapılmış kaim elbise. Rahiplerin giydiği elbiseye de denir. Kelime aslen farsçadır.

gelirler, etrafını kaplarlar. Sonra ölüm meleği gelir ve: "Ey pis nefis! Allah'ı^ gazabıyla bedenden çık" der. Cesedi yarılr, ıslak şişin yünden çıkarıldığı gjty nefisini bedeninden çıkarır. Nefsi keçe kilim içerisine korlar, nefisten yeryüzündeki leşten çıkan pis kokulara benzer kokular yayılır. Nefsi yukarı çıka-rrrken onu gören melekler: "Bu pis ruh kimin?" derler. Dünyada tanınan en kötü ismiyle fülanca oğlu falancadır" der. Dünya semâsına çıkan nefis biraz daha çıkmak istese

de semâ kapıları açılmaz." Buraya kadar nefsin karşılaşacağı hususları anlattıktan sonra Rasûlullah şu âyeti okur: "Onlara semâ kapıları açılmaz ve deve iğnenin deliğinden geçene kadar cennete giremez ler." [142]

Allah Teâlâ bu ruhun cehennemliklerden yazılmasını emreder. "Ruh çok uzaklara atılır" dedikten sonra da: "Kim Allah'a şirk koşarsa sanki o gökten düşmüş de kuşlar kapışıyor ya da rüzgâr onu uzak yerlere götürüyor" [143] âyetini okur. Ruh bedene dönünce iki melek gelir ve: "Rabbin kim?" derler. Adam: "hi... hi [144]bilmiyorum onu" der. Melekler: "Peki size peygamber olarak gelen şu adamı tanıyor musun?" derler. Adam da "hi... hi... onu da bilmiyorum" deyince semâdan bir münadî çağırır: "Kulumu yalanlayan şu adama cehennemden bir köşe verin, cehennemden bir kapı açın kabrine." Cehennemin sıcaklığı, ateşi kabrine ulaşır, vücut kemikleri birbirine girecek derecede kabri daralır. Çirkin yüzlü, pis elbiseli ve pis kokulu biri gelerek: "Va'd olunduğun bu kötü günle seni müjdelirim" der. Kabirdeki: "Sen kimsin? Yüzünde kötü bir haber getiren kişilik okunuyor." O: "Ben senin kötü amelinim" deyince kabirdeki; "Allah'ım, kıyameti koparma" diye haykırır. Hadisi Ahmed b. Hanbel'le, Ebû Dâvud rivayet etmiştir, İbni Mâce ile Nesâî yalnızca baş tarafını rivayet eder. Ebû Avâne İsfereînî de Sahih'inde zikreder. [145] Ehli Sünnet ulemâsı bu hadisi şerifin ortaya koyduğu prensipleri kabul etmiştir. Ebû Muhammed b. Hazm el-Fasl fî'l-mil ve'l-ehvâ ve'n-nihal adlı eserinde der ki: "Kıyametten Önce ölünün kabrinde yaşaması ile ilgili kanaat yanlıştır, Çünkü âyeti celîleler bunu reddeder. Meselâ: "Dediler ki: "Ey Rabbimiz, bizi iki defa öldürdün, iki defa da dirilttin" [146] ve yine: "Siz ölüydünüz diriltti, sonra sizi öldürdünüz, sonra yeniden sizi dirilttiği halde Allah'a nasıl küfredersiniz?" [147] âyetleri bunu göstermektedir. Ölünün kabrinde yaşadığını kabul edersek Allah'ın üç defa öldürdüğünü ve üç defa yaşattığını kabul edemeyiz ki bu yanlıştır. Kur'ân'a aykırıdır. Ama Allah'ın dilediği peygamberleri kabirlerinde yaşatması mümkündür. "Ölüm korkusuyla binlerce kişinin yurtlarından çıktıklarını görmedin mi ey habîbim? Allah onlara: "Ölün" dedi ve

... Sonra onlara yeniden hayat verdi." [148] "Ya da binalarının çatıları çök-" bir köye uğrayarak şöyle dediğini duymadın mı?" [149] Yine: "Allah insanın m v f nu ya Ölümünde ya da uykusunda alır. Ölmesini istediği kişinin ruhunu t rken, uykudakinin ruhunu belirli bir zamana kadar salıverir." [150] Kur'ân tlerinden istisna edilen ruhlar dışındaki ruhlar, belirli bir zaman olarak v^bul edilen kıyamete kadar bedenlerine gönderilmeyecekleri anlaşılmakla Rasûlullah da İsrâ gecesi dünya semâsında, mutlu kişilerin ruhlarının HZ Âdem'in sağında, bedbaht kişilerin ruhlarının da solunda bulunduğunu h'ldirmişti- Bedir günü de henüz ölümler kabirlerine konulmadan Rasûlül-ıjtfmkıtabın başında zikri geçen hitabını duymuşlar, "onların bedenleri dağılmıştır, onlar duymazlar" diyen sahabeye çıkışmadan bedenleri dağıl-sa da sözlerini duyduklarını Allah Rasûlü ahaba öğretmiştir. Rasûlullah'm Bedir günü Ölümlere karşı yaptığı konuşma şüphesiz ruhlaradır. Bedenler öldüğünden zaten duymaz. Yüce Allah bunu: "Kabirde olanların konuşmalarını sen duymazsın" [151] şeklinde açıklayarak kabirlerde bulunan cesetlerin duyma özelliği olmadığını bildirmiştir. Müslüman bir kişi Allah Teâlâ'nın duymacağını bildirdiği kişilerin, Rasûlullah'm duyacağını bildirdiği kişilerden ayrı kişiler olduğunda şüphe etmemelidir.

Rasûlullah'm sorgulama anında ruhların cesetlerine döneceğine dair hiçbir sözü sahih haberlerde gelmemiştir. Gelseydi biz de kabul ederdik. Ruhların kabirlerde yatan cesetlere iadesiyle ilgili olarak bir ziyadeyi yalnızca Minhâ b. Amr rivayet etmişti. Minhâ ise güçlü bir râvî kabul edilmemektedir. Şube ve diğerleri hadisini metruk kabul etmekte. Büyük imamlardan olan Muğîre b. Muksim ed-Dabîy der ki: "Minhâ b. Amr'ın bu ve diğer sabit haberler konusunda hiçbir şehâdeti kabul edilmemiştir." Kabirde ruhun bedene dönüp dönmemesiyle ilgili sahabeden nakledilen söz de budur. [152]

Sonra Uyeyne yoluyla Mansur b. Safiyye'den o da annesi Safiyye binti Şeybe'den şöyle dediğini nakleder: "İbni Ömer mescide girdi, henüz kabre konulmamış İbni Zübeyre biraz dertli baktı. İbni Ömer'e: "İşte Ebû Bekir'in kızı Esmâ, İbni Ömer ona meyletmış, hakkında övgüyle

bahsetmiş" denince İbni Ömer: "Bu gördüğünüz bedenler bir değer taşımaz. Değerli ruhlar Allah'ın yanındadır" dedi. Bunun üzerine annesi: "Bana engel olmaz. Görmez misin Yahya b. Zekeriyya başını İsrâiloğullarından birinin bir arzusu üzerine feda etmişti" dedi.

Ben derim ki: "Ebû Muhammed'in anlattıklarında doğru da var v da. "Ölünün kabrinde yaşayacağını zanneden kişi hata etmiştir" sözü meldir. Bundan dünyadaki mukadder yaşamını, ruhun bedende ike^' şünmesini; tasavvurunun; yemeğe, içmeye ve giyinmeye olan gereksin"* kastediyorsa bu gerçekten hatadır. Nass bunu kabul etmediği gibi akıl ^^ de bunu kabul etmez.

Yok bundan başka bir hayatı kastediyorsa; kabrinde sorgulanmak ' ruhun dünyadaki bedene iade edilmesinden ayrı olarak yeniden kabirde verilmesi ise bu gerçektir, buna karşı çıkmak ise hatadır. Çünkü Ras lah'tan gelen açık haberde bu şöyle belirtilmektedir: "Ruh cesede döner.^[153]

e d Hadisi zayıf görenlere karşı cevabımız inşaallah ileride gelecektir."

"Derler ki: Ey Rabbimiz. Bizi iki defa öldürdün iki defa da dirilttin" ^[154] âyeti ruhun cesede yeniden dönmesi hususuna aykırı değildir. Nitekim İsr iloğullarından öldürülen kişiye Allah yeniden hayat vermiş sonra da bu geçi" ci hayat sorgulanmasına hazırlık olarak değil de bilgi için olmuştur. Kısa bir zaman yaşayan bu adam: "Fulanca beni Öldürmüştür" der demez hemen dü-şüp ölmüştür. Bu manada Rasûlullah'ın: "Ruhu cesedine iade edilir" hadisi kalıcı, daimi bir hayata delâlet etmez, belki bedene ruhun dönebileceğine-onunla ilişki kurabileceğine ve beden çürüyüp dağılsa da ruhun bedenle olan ilişkisinin devam edeceğine delalet eder.

Ruh bedenle birbirinden farklı beş şekilde temas kurar:

1- Anne karnında cenin iken olan ilişkisi,

2- Doğduğu andaki ilişkisi

3- Uykudayken ilişkisi. Uyku halinde ruh bir manada bedenle ilişki halindedir. Bir manada ondan ayrıdır.

4- Berzahdaki ^[155] ilişkisi. Her ne kadar ruh berzaha bedenden ayrılıp ondan soyutlansa da aralarındaki münâsebet tamamen kesilecek derecede değildir. Mü'minin ölüye selam verdiğinde ruhunun iade edileceğine dair hadisler ve âsâr ışığında buna gerekli cevabı verdik ^[156] Ruhun buradaki iadesi özel bir iadedir, kıyametten önce bedenin yaşayacağını gerektirmez.

5- Bedenle olan ilişkileri arasında en kâmil olan diriliş günündeki münâsebeti. Önce ruh-beden ilişkilerinin bunun yanında bir değeri yoktur. Çünkü onlarda bedende ölüm, uyku ve bozulmak gibi özellikler aranmamaktadır. ya Ölüm anlarında ya da uykularında alır. Ölmesini murad et-Allah- rin ruhlarını tutarken diğerlerini belirli bir zamana kadar salıverir ^[157]ölümü istenen kişi ruhunun tutulması, dünyada yeniden erir" erektirmeyen ama muayyen bir zamanda ruhun bedene iade olarak uyuyan kişi hayattadır. Ama bu hayat uyuma- verir

Unkine benzemez. Çünkü uyku ölümün benzeridir. Bedenine ruhu yan kış'i"n bunun gi diri ile bedene ruh girmemiş ölü arasındadır.

glreft n ki-inin ölü ile diri arasında olması gibi. Bu misali düşünürsen umu-Uyuyan güphelerin yok olur.

Rasûlullah'ın İsrâ gecesinde gördüğü peygamberlerle ilgili bir kısım ha-, ., rin Zanaatları şöyledir: Rasûlullah peygamberlerin karaltılarını, ruh-301 ^rmüstür Güncü onlar Allah'ın indinde yaşamaktadırlar. Hz. İbra-'İ sırtını Beyt-i Ma'mure dayalı, Hz. Musa'yı kabrinden kalkmış namaz terken görmüştür. Peygamberlerle ilgili söylediği özellikler karaltılarının ellikleridir. Hz. Musa'yı esmer, vücutça zayıf ve uzun boylu, yakışıklı bir dşî olarak görmüştür. Hz. İsa'yı, başından Dimastar ^[158] çıkmış suyun damladığını, Hz. İbrahim'i ise kendisine benzer bir şekilde görmüştür. ^[159]

Bir kısım hadisciler de buna karşı çıkarak: "Rasûlullah'ın peygamberle-ri görmesi bedenlerini değil de ruhlarını görmüş olmasıdır. Bedenler yeryüzünden tamamen ayrılmıştır. Diriliş günü dışında bedenler hayat bulmayacaktır. Diriliş gününden önce bedenlerin hayat bulacağı kabul edilirse kıyamet gününden önce arz yarılmış ve sûra üfüröl düğün de üçüncü ölümü tatmış olacaktır ki bu kesinlikle bâtıdır. Kabirlerde bulunan cesetlerin dirilmesi durumunda ise Allah ruhları bedenlere sokmaz. Çünkü ruhlar cennettedir. Rasûlullah'tan gelen sahih bir hadiste: "Hz. Peygamber cennete girmeden Allah, hiçbir peygamberi cennete girdirmeyecektir. Cennet kapısının^[160] açılmasını ilk isteyen o olacaktır. Kesinlikle ^[161] yer yarılmasında ilk çıkacak kişi O olacaktır. Ondan önce kimseye yer y anim ayacaktır" buy-rul maktadır.

Kesinlikle bilinmektedir ki Rasûlullah'ın bedeni toprakta çürümemiş bir vaziyette durmaktadır. Ashâb-ı Kiram: "Salat-ü selamlarımız çürümüş bedenine nasıl ulaşır? diye sorduklarında Rasûlullah: "Peygamberlerin bedenlerini toprağın çürütmesini Allah yasaklamıştır" ^[162] buyurmuştur.

Rasûlullah'm bedeni sağlam olmayacak olsaydı böyle cevap vermezdi.

Rasûlullah'tan bildirildiğine göre yapılan salat-ü selamlan peygamberimize ulaştıracak melekler görevlendirmiştir Yüce Allah. ^[163]

Yine Rasûlullah'm Ebû Bekir'le Ömer'in arasından dünyadan ayrıldığını ve "Üçümüz böylece de haşrolunacağız"^[164]dediği rivayet edilmektedir.

Şu da kesindir ki -Rasûlullah'ın ruhu peygamberlerin ruhuyla beraber illiyyûn cennetinin en üstünde refiki âlâdadır. Yine Rasûlullah'tan bildirildiğine göre Rasûllah İsrâ gecesini Hz. Musa'yı altıncı ya da yedinci katta kabrinden kalkmış namaz kılıyorken görmüştür. Yedinci katta bulunan ruh, hem kabirde bulunan ruhla görüşüyor ona hürmet ediyor hem de Refiki âlâda iken kendisine verilen selamları alarak kabirde namaz kılanın ruhuyla da irtibat kuruyor.

Ruhlarla bedenlerin özellikleri birbirinden farklı olduğundan bunları garip karşılama. Meselâ, birbirine oldukça yakın ve tutkun iki ruhu düşün. Aralarında doğu ile batı kadar fark da olsa bunların birbirlerine olan yakınlığını bilirsin. Yine birbirine yapışık çok yakın iki ruh düşün. Aralarında uyumsuzluk olduğundan bunların da birbirlerinden çok uzak olduğunu müşahede edersin.

Ruhun inmesi, yükselmesi, uzaklaşması yakınlaşması beden gibi değildir. Ruh, bedenden ayrılıp bedenine kabre konulması gibi kısa bir zaman içerisinde bedenine yapamayacağı şekilde ayrılıp geri dönmesi de böyle kısa bir zamanda olur. Bir kısım âlimler ruhu güneş ve ziyasına benzetmiştir. Güneş semâda olduğu halde ziyası yerde olmaktadır. Hocam ^[165] der ki; Bu, uygun bir misal değildir. Çünkü yere inen, güneşin kendisi değildir. Ziyası ise ne güneştir ne de güneşin bir özelliğidir. Belki ziya güneşin bir arazıdır. Ancak karşısında bulunan bir semavî cisme göre ziyadan bahsedilebilir."

Oysa ki semâya yükselip yeniden arza inen ruhun bilfiil kendisidir. Bedir ölümleri hakkında ashâbı kiramın: "Bedenleri parçalanarak cîfe haline gelmiş insanları nasıl muhatap alabiliriz?" sözleri

de daha sonra ölümlerin konuşulanları duyduğu ashaba bildirilmiştir bu esnada ruhların bedenlere tekrar dönmesine mûnâfî değildir. Çünkü bedenleri dağılsa da söylenenleri duyacakları bildirilmiştir. Bu durumda ölümlere hitaptan maksat, bedenlere bağlı söz konusu ruhlarla hitaptır.

"Kabirde olanlara sözlerini duyurmanı azsın" ^[166] âyeti celîlesinin siyakından kâfir bir kimsenin faydasına olacak bir biçimde hayatta olanın sözünü ,uvamaması anlaşılmaktadır. Nitekim kabirde bulunanlarda söylenenler 'slerine yarayacak biçimde duyamazlar. Ancak Yüce Allah ölümlerin hiçbir cev duyamayacaklarını ifade etmemiştir. Bilakis Ölümlerin ziyaretçilerinin ak seslerini duyduklarım; ^[167] Bedir ölümlerinin ^[168] Rasûlullah'm konuşmasını duyduğunu bildirmekte ve de yaşayan birine hitap ediyormuşcasına onlara da hitap edilmesini meşru saymıştır. Bu nedenle de mü'min kardeşine selam veren Eşinin selamının alınacağı da haber verilmiştir. ^[169]

Bu âyetin bir benzeri de şudur: "Sen, ölümlere duyuramazsın. Arkalarım dönmüş kaçarken sağırlara da davetim işittiremezsin" ^[170]ölümlerle birlikte sağırların da daveti duyamaması her ikisinin de davete ehil kimseler olmadığına delildir. Bu iki kısım insan ölü ve sağır olunca, bunlara birşey duyurmak, anlatabilmek mümtenîdir demektir. Bu görüş doğrudur ama, ölümden sonra bir Ölçüde bedenle alakasını kesmemiş ruhlara kötü durumlarını, alçaklıkla-rı-nı ^[171]duyurmanın imkânsızlığını ifade etmemektedir. Allah en iyisini bilir.

İbni Hazm'm: ^[172] Minhal b. Amr hadis rivayetinde tek kaldığı ve güçlü bir râvî olmadığı için hadis sahih değildir" sözü de onun ölçüsüzlüğündendir. Çünkü Za'dan dışında daha birçokları Adiy b. Sabit, Muhammed b. Akabe ve Mücâhid gibi hadisi Berâ b. Azib'den rivayet etmiştir.

Hafız Ebû Abdullah b. Hendek: Ruh ve Nefis kitabında anlatıyor: Mu-hamed b Yakup b.Yusuf tan, o da Muhammed b. İshak Saffar'dan, o da Ebû Nadr Haşini b. Kasım'dan, o da îsâ b. Müseyyeb'den, ^[173] o da Adiy b. Sabit'ten, o da Berâ b. Âzib'dan nakleder. Azib der ki: "Easûlullah'la beraber Ensardan birinin cenazesinde bulunduk. Cenazeyi kabre koyunca hep beraber oturduk. Sanki omuzlarımızda büyük kaya parçaları, kafalarımızda da kuşlar varmış gibi kimse konuşmuyordu. Bu yorucu kısa sessizlikten sonra Rasûlullah buyurduki: "Mü'min bir kimse dünyadan ayrılıp ahirete giderken ölüm meleği ^[174] ile beraber yanlarında cennet kefeni ve kokuları olan birçok melek ^[175] gelir. Ölüm meleği mü'min kişinin yanı başına diğerleri ise etrafına otururlar." Ölüm meleği seslenir: "Ey Mutmain nefis, çık. Allah'ın rahmetiyle, rızasıyla çık" der. Kapdan suyun damladığı gibi ruhu çıkar. 8a-kaleyn'den ^[176] başka yerde ve gökte ne varsa ona salat-ü selam getirir. Önce birinci kat semâya çıkarılır. Sonra semâ görevlileri arş semâsına çıkana kadar ikinci, üçüncü, dördüncü, beşinci, altıncı ve yedinci semâlarda onu uğurlarlar. Arşta bu ruh, illiyyun cennetliklerinden yazılır ve Yüce Allah: "Kulumu yerine, arza götürün artık. Çünkü ben onu topraktan yarattım, oraya göndereceğim ve sonunda ruhunu da oradan alacağım" buyurur. Ruh yerine dönünce, azı dişleriyle yerin altını üstüne getiren, saçlarıyla da arzı didik didik arayan Münker ve Nekir ^[177] gelir. Sorgulamaya başlarlar: "Ey adam, Rabbin kim?" Adam: "Rabbim Allah" deyince "doğrusunu söyledin" derler. "Dinin nedir?" derler. Adam: "Dinim İslâmdır" deyince tamam bu da doğrudur" derler. "Peki peygamberin kimdir?" sorusuna da "Allah'ın Rasûlü Muham-med'dir" deyince "hepsi doğrudur" derler. Bunun üzerine kabri genişletilir. Güzel yüzlü, hoş kokulu, güzel elbiseli bir adam gelip; "Allah sana hayırla karşılık versin. Bildiğim kadarıyla vallahi sen Allah'a itaatte aceleci, O'na asî olmada yavaş" der. Bu sözleri kimin söylediğini öğrenmek için: "Allah sana da hayırlar versin. Peki sen kimsin?" diye sorar. Adam: "Ben senin güzel amelinim" der. Sonra kıyamete kadar içerisinde kalacağı cennetin kapısı açılır.

Kâfir biri de dünyadan ayrılıp ahirete gideceği zaman, ölüm meleği yanlarında cehennem kefeni ve pis kokusu bulunan meleklerle ^[178] yanına gelir. Ölüm meleği seslenir: "Ey pis nefis çık. Allah'ın gazabıyla, kahnyla çık." Ruhundan cesedine doğru benzeri görülmeyen bir pis koku yayılır. Ruhunun bedeninden çıkışı, yaş yünün içersinde tırtırlı şişin çıkması gibidir. Ruhu be-

deninden ayrılan bu kâfire insan ve cin dışında yerde ve gökte ne varsa hepsi lanet eder. Dünya semâsından yukarı çıkmasına izin verilmeyen ruha Yüce Allah seslenir: "Kendisinden insanı yarattığım, sonra ona dönderip yeniden alacağım yere toprağa gönderin kulumu." Bunun üzerine ruh geldiği yere götürülür. Biraz sonra şimşek gibi parlayan, gök gürültüsü gibi ses çıkaran Munker ve Nekir melekleri azı dişleriyle toprağı yarararak, saçlarıyla da arzı didik didik ederek gelirler. Adama: "Ey fulanca, Rabbin kimdir?" Adam: "Bilmiyorum ki" deyince kabrin bir tarafından: "Demek bilmiyorsun" diye seslenilir ve melekler adama öyle bir balyoz vururlar ki doğudaki ve batıdaki insanlar bir araya gelir balyozu durduramazlar. Bulunduğu kabir, kemikleri birbirine geçecek derecede daraltılır. Yüzü çirkin, elbisesi pejmürde üzeri pis pis kokan biri gelir ve: "Allah seni kahretsin. Allah'a yemin olsun ki sen iyiliklerden kaçan, kötülöklere de koşan bir adamdın" der. Kabirde yatan ba-

"sen necisin?" diye sorar. Adam: Ben senin kötü amelinim" der. Bunun :ar Ve e kabrinden kıyamet gününe kadar cehennemde kalacağı yeri görme-n bir kapı açılır." Hadisi Ahmed, Mahmud b. Gaylan ve diğerleri Ebû S ^r'dan rivayet etmişlerdir. Hadisi şeriften ayrıca ruhların kabre dönece-' ve iki meleğin gelip ölüyle konuşacakları da anlaşılmaktadır.

Mende, Muhammed b. Seleme yoluyla Hasif Cezerî'den, ^[179] o da Âb'dİbni Mende,

M câhid'den, o da Berâ b. Âzıb'den nakleder: "Rasûlullah'la beraber, Ensar-I n bir sahabenin cenazesinde bulunuyorduk. Rasûlullah buyurdu ki: Mü'min bir kimse öleceği vakit ölüm meleği güzel bir şekilde üzerinden hoş kokular yayılarak gelir. Ruhunu almak için başına gelir. Bu ara biraz öteye ellerinde cennet kefeni ve kokusu bulunan iki melek daha gelir. Ölüm meleği ruhunu sezdirmeden alınca hemen iki melek gelir cennet kefenine sarıp üzerine cennet kokusu sürer ve ruhu cennete doğru çıkarır. Semâ kapılan açılır, bütün melekler onu müjdeleyerek: "Bunca semâ kapıları üzerine açılan bu ruh acaba kimdir? diyerek dünyada bilinen en güzel ismiyle çağırırlar. "Bu falancanın ruhudur" denince ruhu semâlara çıktıkça Allah'ın huzuruna varıncaya kadar her semânın görevlileri bu kişiyi ağırirlarlar. Ameli illiyyûna çıkan bu şahsa Yüce Allah semâ görevlilerine bakarak: "Şahit olun ki ben bu şahsı affettim" der, amel defteri onaylanınca illiyyun cennetine götürülür. Bunun üzerine Yüce Allah: "Kulumun ruhunu va'dim üzere arza gönderin" buyurur. Rasûlullah bunu anlattıktan sonra: "Sizi topraktan yarattık. Ölümünüzden sonra tekrar toprağa döndüreceğiz, sonra yeniden topraktan alacağız" ^[180] âyetini okur. Mü'min kabre konunca önüne cennete götüren bir kapı açılır. Ona denir ki: "Allah'ın sana va'dettiği mükâfata bak" denir. Yukarısından da cehennem kapısı açılır: "Allah'ın seni koruduğu azaba bak" denir. Daha sonra da: "Haydi rahatça uyu" denir. Mü'min kişinin kabirde en çok sevdiği şey biran önce kıyametin kopmasıdır" ve Rasûlullah konuşmasının devamında: "Mü'min kabre konunca arz - yer- ona der ki: "Madem ki sen dos-tumdun öyleyse nasıl üzerimde yaşarken içime girdin? Sana ne yapacağımı göstereceğim." Bunun üzerine kabri iyice genişler."

Rasûlullah anlatıyor: "Kâfir bir kişi de ölünce Munker ve Nekir melekleri gelir, ona sorarlar: "Rabbin kimdir?" Adam: "Bilmiyorum" der. "Demek bilmiyorsun" diyerek, adama öyle vururlar ki adam kül olur." Yeniden eski haline dönüştüröldükten sonra: "Şu adam hakkında ne diyorsun?" denir. Adam: "Hangi adamdan bahsediyorsunuz?" Melekler: "Muhammed'rîen" deyince, "insanlar Onun Allah Rasûlu olduğunu söylüyorlar" der, bunun üzerine meleklerin dövüşü ile yeniden kül olur.

Bu hadis, birçok hafızlarca doğrulanmış sabit, meşhur, müstefid bir hadistir. Hiç kimsenin hadis aleyhine konuştuğunu bilmiyoruz. Büyük imamlar kitaplarında zikretmişler, kabul etmişler ve kabir azabı, nimeti, Munker ve Nekir'in sorgulaması, ruhların alınması ve Allah'ın huzuruna çıkarılmasıyla ilgili olarak dinin temel prensipleri ile ilgili konularda hadisi asıl kabul etmişlerdir. Ebû Muhammed'in: "Zazan'dan başkası rivayet etmemiştir" sözü bir vehimdir. Çünkü Zazan'dan başka Bera'dan, Adıy b. Sabit, Mücâhid b. Cübeyr, Muhammed b. Akabe ve diğerleri rivayet etmiştir. Hadis senetlerini Darakutnî Musannef-i Müfrette toplamıştır. Zazan ise

sika bir ravî olup Hz. Ömer gibi büyük sahabilerden hadis rivayet etmiş, Müslim de Sahih'in-de ondan hadis alınmıştır. Yahya b. Maîn der ki: O sikadır. Hamid b. Hilal'e Zazan'dan sorulduğunda: "O sikadır. Böyle kişilerin sikahı sorulmaz" der. İb-ni Adiy'se: "Sika ravîlerden rivayet ettiğinde hadislerinde bir kusur yoktur" der.

"Ruhu cesedine geri gönderilir" kısmından "Minhâl sıkadır" derken Aclî de: "Kûfe'nin sika râvîsidir" demiştir. Minhâl'in evinden müzik sesi geldiği duyulmuştur ki bu rivayet de cerhi gerektirmez. İbni Hazm'm Minhâl'i zayıf görmesine aidanmamalı. ^[181]

Çünkü rivayetinde tek kalması dışında zayıflığına dair hiç bir sebep göstermemiştir. "Sonra ruhu bedenine gönderilir" kısmının daha bir çokları tarafından rivayet edildiğini açıklamıştık. Bazı rivayetlerde bu fazlalık daha belîğ şekilde gelmiştir. Meselâ "ruhu ona reddedilir", "Kabrine varır, oturur" ve "Melekler onu oturturlar"... gibi. Bütün bu rivayetler sahihtir, hiç bir kapalılık yoktur. Bu hadis başka bir sebeple cerhedilmiş, Zâzân'm Bera'dan hadis almadığı söylenmiştir. Bu illet bâtıldır. Çünkü Ebû Avâne el-İsferâînî es-Sahîh'inde şöyle bir senet zikreder. "... Arar Zâzân el-Kindî'den rivayet etti. Zâzân der ki: "Berâ b. Azib'den şöyle bir hadis duydum."

Hafız Ebû Abdullah Mendeş hadis hakkında bu, senedi bitişik muttasıl bir hadistir. Bera'dan bir çokları bu hadisi rivayet etmiştir.

Berâ'dan gelen hadisi kabul etmesek de bu konuda diğer sahih hadisler oldukça açıktır. Mesela, İbni Ebi Zeîd'in Muhammed b. Amr b. Atâ'dan, o da Saîd b. Yesar'dan, o da Ebû Hüreyre'den rivayetine göre, Rasûlullah şöyle buyurmuştur: "Kişi ölünce melekler başına toplanır. Salih bir kişi ise melek der ki: "Ey hoş vücutta bulunan hoş nefis çık. Övgüyle, müjdeyle, neşe, güzel kokuyla ve Öfkeli olmayan Rabbin izniyle çık." Ruh çıkana kadar böyle denir.

Ruh bedenden ayrılınca semâya çıkarılır. Semâ kapılan açılırken: "Kimdir o?" derler. "Fülancağıdır" ^[182] denince: "Hoş geldin ey güzel bedenin hoş ruhu. Övgüyle, müjdeyle neşe, güzel koku ve öfkesiz Rabbin izniyle gir" derler. Yüce Allah'ın bulunduğu kata çıkana kadar hep aynı güzel muameleyi görür. Yok eğer ölen kişi kötü biriyse, ölüm meleği: "Ey pis bedende bulunan pis nefis çık. Yerilerek çık. Cehennemle, ağır pis kokularla ve kendine uygun kanlarla müjdelerim seni." Nefis bedenden ayrılana kadar böyle derler. Ruh bedenden ayrılınca semâya çıkartılır. Semâ kapısına vurulur. Semâ nöbetçileri: "Kim o?" diye sorarlar. "Gelen fülancağıdır" denince: "Ey pis bedenden çıkmış pis nefis! Sen hoş gelmedin. Rezilliğinle geri dön. Zira semâ kapılan sana açılmayacaktır; semâ ile arz arasında gidip gelirken yeniden kabrine döneceksin" derler. Rasûlullah anlatıyor: "Salih kişi kabrinde rahatça, ürperme-den oturur. Melek gelir ve: "İslâm hakkında ne dersin, şu adara kimdir?" diye sorar. O da: "O, Allah'ın Rasûlu Muhammed'dir. Bize, Allah tarafından açıkça delillerle geldi, biz de iman edip, tasdik ettik" der. Hadis böyle devamı edip gider.

Hafız Ebû Nuaym der ki: "Bu hadisin râvîlerinin adaletli kişiler olduğu ittifakla sabittir. Bu konuda iki. imam, yani Muhammed b. İsmail el-Buhârî ile Müslim b. Haccac İbni Ebî Zeîd ve Muhammed b. Amr b. Atâ ve Saîd b. Yesar'dan rivayette müttetikler. Çünkü bu üç ravi de şartlarına uymaktadır. İbni Ebî Ze'^den İbni Ebî Fudeyk ve Abdurrahim b. İbrahim gibi raütekaddi-minin büyük âlimleri de rivayet etmişlerdir. ^[183] Kısacası İbni Ebi Ze'b'den rivayet edenlerin sayısı az değildir.

Ebû Abdullah b. Mendeş, ruhun bedene dönmesi konusunda şöyle bir hüccet getirmektedir: Muhammed b. Hüseyin b. Hasan'dan ^[184] o da Muhammed b. Zeyd Nisâbü'rî'den, o da Hammad b. Kurat'tan, o da Muhammed b. Fadl'dan, o da Yezid b. Abdurrahman es-Sâ'îğ Belhî'den, o da Dahhak b. Muzâhim'den, o da İbni Abbas'tan şöyle dediğini rivayet eder: İbni Abbas der ki: Bir gün Rasûlullah'la beraberken şu âyeti okudu: "Zâlimlerin ölüm sarhoşluğu içerisindeyken ve meleklerin de kendilerine pençelerini uzattıklarında onları bir görmelisin ey habibim." ^[185]

Arkasından da: "Muhammed'in nefsi yedinde olan Allah'a yemin olsun ki, dünyadan ayrılan her nefis cennette veya cehennemde kalacağı yeri görecektir" dedi. Ve devamında: "Tüzleri güneş gibi parlayan iki saf melek doğu ile batı arasında dizilirler. Kabirde bulunan kişi başka şey göremeyeceğinden onlara bakar durur. Her bir meleğin yanında kefen ve koku vardır. Eğer Ölü, mü'min ise cennetle müjdeliler ve: "Ey güzel nefis. Allah'ın rızasına, cennetine girmek için bedenden çık. Çünkü Allah sana, dünya ve dünyadakilerden çok daha hayırlı ikramlar hazırlamıştır" derler. Meleklerin müjdesi böyle devam eder. Taltif ve merhametleri annenin çocuğuna olan merhametinden fazladır. Sonra ruhunu, her kemik ve eklem altından çıkarırlar, uzuvları birer birer ölür. Ölüm bu kişiye kolay gelir. Ama siz sanki çenesine şamar atılmış gibi ölümü çok zor görürsünüz. Ruhun cesetten çıkışının sevimsizliği çocuğun rahimden çıkarkenki sevimsizliğinden daha belirgindir. Her bir melek mü'min kişinin ruhunu almak için çekişirler, fakat bu işi sonunda ölüm meleği üstlenir. Sonra Kasûlullah: "Ey habibim, de ki: Görevli ölüm meleği canınızı alacak sonra da yine Rabbinize döneceksiniz" ^[186] âyetini okudu.

Daha sonra beyaz kefenlere sarılır ama o kefeni kucağında toplar. Çünkü bu kimse böyle bir beze çocuk doğuran kadından daha çok muhtaçtır. Üzerine misk kokuları sürülür. Kendisinden yayılan güzel kokuları alan melekler: "Güzel erkek ruhla, güzel dişi ruha merhabalar olsun. Ey Allah'ım hem bu ruha hem de ait olduğu bedene salat-ü selam olsun" derler. Sonra bunu semâya doğru çıkarırlar. Sayısını Allah'tan başkasının bilmediği melekler ordusu ruhtan yayılan güzel kokuyu alınca ona salat ederler ve Allah'ın huzuruna çıkana kadar her semâ katında karşılaştığı melekler, O'nu salat ve selam ile ağırlarlar. Yüce Allah ruha seslenerek: "Hoşgeldin ey güzel nefis, hoşgeldin ey ruhu taşıyan beden" buyurur. Allahû Teâlâ birşeye merhaba dedi mi herşey mübarek olur, bütün sıkıntılar ondan uzaklaşır. Sonra Yüce Allah ruh için: "Bunu cennete götürün. Cennetteki yerini gösterin. Ona vereceğim nimet ve ikramlarımı ona sunun. Sonra da arza götürün. Çünkü va'det-tim ki ben insanı topraktan yarattım. Ölünce tekrar ona döndüreceğim ve sonunda yine oradan alacağım." Rasûlullah der ki: "Nefsim yedinde olan Allah'a yemin olsun ki, buradan çıkışı bedeninden ayıhşmdan-çıkışından daha sevimsizdir." Ruh seslenir: "Nereye götürüyorsunuz beni? Yoksa çıktığım bedene mi? Melekler de: "Böyle yapmakla görevlendirildik, buna razı olmalı-sm" derler. İşte ölünün yıkanıp kefenlenmesi gibi kısa bir zaman içerisinde bunca yerleri gezerek meleklerce ait olduğu bedene yeniden sokulur.

Bu hadisten, ruhun beden ve kefene döneceği; bu dönüşün de dünyada ruhun bedenle olan normal ilgisinden, uyku halindeki alakasından ve normal münasebetlerinden farklı olduğu ve dönüşün yalnızca sorguya çekilmek için olduğu anlaşılmaktadır.

Şeyhu'l-İslâm ^[187] der ki: Sorgulama anında ruhun bedene döneceğine mütevâtir sahih hadisler delâlet etmektedir. Ruh olmadan sadece bedenın sorguya çekileceği bazılarınca ifade edilmişse de çoğunluk buna karşı gelmiştir. Buna mukabil bazıları da: "İbni Mürre ve İbni Hazm'ın söylediği ifade edilen, sualin yalnızca ruh için olmasını galat saymaktalar, sahih hadislerin bunu reddettiğini söylemektedirler. Diyorlar ki: "Eğer sorgulama, sadece ruh içinse ruhun kahirde bulunmasının hiçbir anlamı yoktur." ^[188]

KABİR AZABI NEFİSLE BEDENİN İKİSİNE BİRDEN Mİ, YOKSA YALNIZCA NEFSE Mİ, YA DA YALNIZCA BEDENE Mİ?MÜKÂFAT VE AZAPTA NEFİS VE BEDEN ORTAK MI?

Şeyhül İslâm bu soruyu şöyle cevaplamaktadır: "Ehli sünnet ve cemaata Öre mükâfat olsun, azap olsun beden ve nefsin ikisine birden tatbik olunur. Nefis bedensiz mükâfatlandırılır ya da cezalandırılır. Bedenle birlikte azaplandırılır bunda beden nefse ortaktır. Bu durumda mükâfat ve ceza yalnızca ruh için olduğu gibi hem ruha hem de bedene şamil olmuş olurlar, öyleyse ruh

olmadan yalnızca beden için mükâfat ve cezadan bahsedilebilirmi? Cevap mahiyetinde kelama ve hadisçilerden iki rivayet gelmiştir. Ayrıca ehli sünnetle ilgisi olmayan şâz, itibarsız cevaplar da vardır. Mesela: "Mükâfat veya ceza yalnızca ruh içindir. Beden için nimet ve azaptan bahsedilemez." Bedenin dirilişini inkâr eden felsefecilerin görüşü budur. Bunlar müslüman-ların icmasıyla kâfirdirler. Yine "bedenin dirilişini kabul eden ancak nimet ve azap Berzahta olmaz. Belki kabirlerden kalkarken bunlardan sözedilebi-lir" ^[189] diyen Mutezile ve çoğu kelâmcımn sözüdür. Bunlar sadece Berzah'ta bedenın ceza görmesini kabul etmemektedirler. Diyorlar ki: "Berzahta mükâfat gören ya da azap gören yalnızca ruhtur. Kıyamet günü gelince beden ruhla birlikte cezalandırılacaktır." Kelama ve hadisçi birçok müslüman âlimde bu kanaattadır. ibni Hazm ve ibni Mürre'nin görüşleri de bu doğrultudadır. Bu kanaati, şâz üç cevaptan saymamaktayız. Kabir azabını kıyamet gününü, ruh ve bedenlerin dirilişini destekler mahiyette kabul etmekteyiz. Kabir azabıyla ilgili üç görüş vardır:

1- Kabir azabı sadece ruhadır.

2- Ruha ve ruh vasıtasıyla bedenedir.

3- Yalnızca bedenedir.

Bu üçüncü görüş, kabir azabını kabul edip ruhu hayat sayan ve bedenın azaplandırılmasıyla kesinlikle ruhun azaplandmlmasını inkâr eden görüşü şâz sayan ikinci görüşe dahil edilebilir.

Şâz görüşün üç olduğunu söylemiştik. İkinci şâz görüş: "Ruh tek başına cezalandırılmaz da mükâfatlandmlmazda. Çünkü ruh, hayattan ibarettir" diyen Mutezile ve Kadı Ebû Bekir gibi bazı Eş'arîlerin görüşleridir. İddialarına göre bedenden ayrılan ruh baki kalmaz. Bu batıl iddiayı Ebûl Meâlî Cüveynî ve başkaları reddetmişlerdir. Kitapta, sünnette bedenden ayrılan ruhun baki kalacağı veya mükâfatlandırılacağı yada cezalandırılacağı açıkça bildirilmiştir. Bunlar, ilahiyatçı felsefecilerin bedenlerin dirilişini inkâr etmelerine karşın bedenlerin dirilişini kabul ediyorlar ama bedenler olmaksızın ruhların dirilişini, azaplandırılmasını! ya da mükâfatlandırılmasını inkâr ediyorlar. Her iki grubun görüşleri hatadır, sapıklıktır. Ama yine de felsefecilerin görüşü, kendini müslümanlığa bağlı sayan ya da kendisini marifet, tasavvuf, tahkik ve kelam ehlerinden sayan kimselerin görüşlerinden daha da uzaktır.

Üçüncü şâz görüş: Büyük kıyamet kopana kadar Berzah'ta nimet ve azaptan bahsedilemez. Bu görüş, bedenden ayrılan ruhun baki kalmayacağını, dolayısıyla beden için nimet ve azaptan bahsedilmeyeceğine binaen kabir azabını ve nimetini inkâr eden Mutezile ve diğerlerinin görüşleridir. Bunlar en azından kıyamet gerçeğini kabul etmekle felsefecilerden daha iyi durumda olmakla birlikte Berzah konusunda delalettedirler. ^[190]

FASIL

Bu anlatılan batıl görüşleri kavradıktan sonra selefin görüşünü de bilmelisin: Kişi öldüğü zaman ya nimet içerisinde ya da azap içerisinde bulunur. Nimet ve azap, ruh ve bedene verilir; bedenden ayrılan ruh nimet veya azap içerisinde olur. Bazan da nimet ve azabı ruh bedenle birlikte çekerler. Kıyamet günü ruhlar bedenlerine Allah'ın izniyle döndürülür. O halde bedenlerin dirilişini Müslümanlar, Yahudi ve Hristiyanlar ortak olarak kabul etmektedirler. ^[191]

FASIL

Kabir azabı ve Münker Nekir meleklerinin kişiyi sorgulaması ile ilgili birçok, mütevâtir hadisler vârid olmuştur. Bunlardan biri Sahihayn'da İb-ni Abbas'tan rivayet edilmektedirler. İbni Abbas der ki: Rasûlullah iki kabre uğradı: "Şimdi bunlar azap içerisinde; azap olunmalarının nedeni küçük günahlardan sakınmam alandır. Birinci günahları idrardan sakınmamaları, diğeri ise yeryüzünde insanlar arasında laf götürüp getirmeleridir" buyurdu. Sonra eline yaş hurma çubuğu aldı, onu ikiye ayırdıktan sonra birer tane kabirlerin üzerine dikti ve: "Bunlar kuruyana kadar umulur ki gördükleri azap biraz hafifler" ^[192] buyurdu.

Sahîhu'l-Müslim Zeyd b. Sabit'ten şöyle bir haber nakledilir: Rasûlullah, atı üzerinde Neccar oğullarına ait bir üzüm tarlasına girdi. Biz de onunla beraberdik. At bir ara yolunu değiştirince altı tane veya beş veya-hutta dört tane mezar karşısına çıktı. Rasûlullah: "Bu kabirlerde yatanların kim olduğunu bilen var mı?" diye sordu. Adamın biri: "Ben biliyorum" deyince "bunlar ne zaman öldüler?" diye sordu. Adam: "Şirk zamanı, şirk üzere öldüler" deyince Rasûlullah buyurdu ki: "Bunlar şimdi kabirlerinde sorguya çekiliyorlar. Gömülmüş olmasalarıda Allah'a dua edip benim duyduğum gibi siz de çektikleri kabir azabını bir duysaydınız." Sonra bize yöneldi ve- "Cehennem ateşinden Allah'a sığın" dedi. Biz de: "Cehennem azabından Allah'a sığınırız" dedik. "Kabir azabından Allah'a sığın" dedi. Bizde: «Kabir azabından Allah'a sığınırız' dedik. "Gizli ve açık fitnelerden Allah'a sığın" dedi. Biz de: "Gizli ve açık fitnelerden Allah'a sığınırız" dedik. Sonunda: "Deccal'm fitnesinden Allah'a sığın" dedi. Biz de: "Deccal'm fitnesinden Allah'a sığınırız" dedik. ^[193]

Sahîhu'l-Müslim ve diğer Sünenlerde Ebû Hüreyre'den Rasûlullah'm söyle dediği rivayet edilir: "Son teşehhüdü bitiren kişi, dört şeyden Allah'a sığınır: "Cehennem azabından, kabir azabından, ölü ve dirilerin fitnesinden ve Mesih Deccalin fitnesinden." ^[194]

Yine Sahîhu'l-Müslim ve diğerlerinde İbni Abbas'tan rivayet edildiğine göre, Rasûlullah Kur'ân'dan sûre öğrettiği gibi ashabına şu duayı öğretmiştir: "Allah'ım, cehennem azabından sana sığınırım. Kabir azabından sana sığınırım. Ölü ve dirilerin fitnesinden sana sığınırım. Mesih Deccal'm fitnesinden sana sığınırım." ^[195]

es-Sahihayn'da Ebû Eyyûb'dan nakledilir: "Rasûlullah güneş battıktan sonra evinden çıkınca bir ses duydu. Bunun üzerine: "Yahudiler, kabirlerinde azap görüyorlar" ^[196] buyurdu.

es-Sahihayn'da Hz. Âişe'den şöyle bir rivayet nakledilir: Hz. Aişe der ki: "Yaşlı Yahudi bir kadın geldi ve "kabirde yatanlar şu arkla kabirlerinde azap çekiyorlar" dedi. Ben de onu yalanladım, içimden hiç doğrulamak geçmedi. Rasûlullah gelince dedim ki: "Ey Allah'ın Rasûlü, Medine yahudilerin-den yaşlı bir kadın geldi, kabirde yatanların şu anda azap çektiklerini söyledi." Sözlerini dinledikten sonra: "Evet şimdi onlar azap görüyorlar. Onların çığlıklarını bütün hayvanlar duyar" buyurdu. Hz. Âişe anlatıyor: "Bundan sonra Rasûlullah'm her namazdan sonra kabir azabından Allah'a sığındığını gördüm." ^[197]

İbni Hibban da es-Sahîh'inde Ümmü Mübeşşir'den bunu nakleder: Rasûlullah: "Kabir azabından Allah'a sığın" diyerek yanıma geldi. Dedimki: "Ey Allah'ın Rasûlü, kabirde de azap var mı?" Rasûlullah: "Şimdi onlar kabirlerinde azap görüyorlar. Çığlıklarını hayvanlar duyar." ^[198]

Alimlerden bir kısmı der ki: "İşte bu nedenle Mısır ve Şam ahalisinden olan Ubeyd oğullarından Karamita, Nusayri ve İsmailîler gibi hristiyan, ya-hudi ve münafıkların mezarlarına otla beraber toprak yiyip karınları sancılan hayvanları götürürlerdi insanlar. Çünkü süvari milletler,

atlarını ya-hudi ve hristiyanların kabirlerine sürerler. At, kabirde azap görünce korkar ve karın hastalığını gideren bir hararete tutulur.

Abdülhak İşbilî anlatıyor: İlim ve amel erbabından Fakih Ebû'l-Hakem b. Barhan'ın bana anlattığına göre: "İşbüiyye'nin kuzeyinde bulunan köylerine bir ölü defnedeler. Ölüyü mezara koyduktan sonra aralarında konuşurlarken bakarlar ki bir hayvan süratlice kabre koşar, sanki mezarda olup bitenleri duyuyormuş gibi kulağını kabre kor. Sonra süratlice kaçır. Sonra yeniden gelir, yine sanki mezarda olup bitenleri duyuyormuşcasına kulağını verir, yine kaçır. Aynı işi hayvan defalarca yapır. Ebû'l-Hakem der ki: "Bu olup bitenleri görünce kabir azabını ve Rasûlullah'ın kabirde yahudilerin hristiyanların azap gördüklerine, azabın şiddetinden attıkları çığlıkları hayvanların duyduğuna dair hadisi aklıma geldi."

Bu hikaye bize anlatıldığında biz Müslim'de Rasûlullah'ın: "Onlar azap çekiyorlar. Çığlıklarını hayvanlar duyar" bölümünü okuyorduk.

Azap çekenlerin seslerinin duyulması bir gerçektir. Hannad b. Sûra Kitâbu'z-Zühd'de der ki: "Bana Vekî, o da A'meş'ten, o da Bakîk'ten, o da Hz. Aişe'den nakleder: "Yahudi bir kadın geldi, kabir azabını anlattı da onu yalanladım. Sonra Rasûlullah çıkageldi. Yahudi kadının dediklerini Ona anlatınca buyurdu ki: "Nefsim yedinde bulunan Allah'a yemin olsun ki, onlar kabirlerinde azap görüyorlar. Öyle ki çığlıklarını hayvanlar duyar." [199]

Ben derim ki: Kabir suali ile ilgili olarak es-Sahîhain ve Sünenlerde Berâ b. Azîb'den birçok hadisler gelmiştir. Rasûlullah buyuruyor ki: "Müslüman bir kimse kabirde sorguya çekilirken şehâdet ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur, Muhammed de Allah'ın Rasûlüdür" derse bu, Allah Teâlâ'mn: "Allah iman edenlere dünya hayatında da ahirette de o sabit sözlerinde (kelimeyi ş e ha d eti e rinde) sebat etmeyi ihsan eder" [200] âyetini manalandırmış olur. Bundan önceki âyetlerde [201] ise kabir azabından bahsedilmektedir. Kişiyi sorarlar. Rabbin kimdir: "Rabbim Allah, Muhammed de tabi olduğum peygamberdir" deyince Yüce Allah'ın: "Allah, iman edenleri dünya hayatında ve ahirette de o sabit bir söz üzerinde (kelimeyi şehadette) dâim olmalarını ihsan eder" kavli şerifi yerini bulmuş olur. Yukarıdaki hadis sünen ve müsnetlerde uzunca anlatılmıştır.

Hadisi Şeriften ruhun bedene iade edileceğini, kabir sıkmasından kemiklerin birbirine geçeceğini ve azabın hem ruha, hem de bedene olacağını anlamaktayız.

Berâ b. Âzîb hadisinde geçen ruhun alınması, sorguya çekilme, mükâfatlandırılma veya azablandırmaya benzer bir hadisi de Ebû Hureyre nakleder. Hadis Müsned'te ve Ebû Hatim'in es-Sahîh'inde geçmektedir." Rasûlullah buyurur ki: "Ölü, mezara konulduktan sonra evlerine dönen dostlarının ayak seslerini duyar. Ölü'nün mü'min olması halinde namaz tepesinden, oruç sağından, zekât solundan, sadaka, sıla-i rahim, iyiliği gibi güzel amelleride ayaklarından gelir. Önce tepesinden namaz gelir ve "giriş bu taraftadır" der. Sağından oruç gelir: "Giriş bu taraftandır" der. Sol tarafından zekât gelir: "Giriş bu taraftandır" der. En sonunda da verdiği sadaka, sılayı rahim iyilik ve ihsan da ayakları tarafından gelir" giriş bu taraftandır" der. Sonra oturması istenir. Güneş gibi parlayarak sonra da batmaya yüz tutarak oturur. Ona sorulur: "Uzun zaman aranızda kalmış şu adam hakkında ne dersin? Ona nasıl şahit olursunuz?" denir. O da: "Bırakın da namazımı kılayım" der. o zaman melekler: "Namaz kılacağını biliyoruz. Sen sorumuza cevap ver. Söyle bakalım beraber olduğunuz şu adam hakkında ne diyorsun?" dediklerinde ölmüş kişi: "O Muhammed'dir. Şehadet ederim ki, O Allah'ın yanından hak üzere gelmiş bir Rasûldür" der. Bunu duyan melekler: "Bu inanç üzere yaşadın, bu inanç üzere öldün, inşallah bu inanç üzere de haşrolacaksın" derler. Cennetin kapıları açılır. Ona denir ki: "İşte burası kalacağın yerdir. Allah sana çok şey hazırlamıştır: Gıpta ve gurur..." Kabir yetmiş zira' genişler. İçerisi aydınlanır ve ruhu ait olduğu temiz bedene iade edilir. Onun ruhu cennet ağaçları arasında uçan bir kuştur. Rasûlullah buyuruyor: "Bu durum Yüce Allah'ın: "Allah iman

edenleri dünyada da ahirette de sabit bir söz üzerinde (kelimeyi Şehadet) kalmasını ihsan eder" ^[202] âyetinin gerçekleşmesidir." Kâfirin durumunun tam tersine olduğunu anlatır ve "sonra kabri onu öyle daraltır ki kemikleri birbirine geçer. Böyle bir hayatsa Yüce Allah'ın: "Onun için kabirde sıkıntılı bir hayat vardır. Kıyamet günü de kor olarak hasredeceğiz" ^[203] ^[204] buyurduğu sıkıntılı bir hayattır."

es-Sahihayn'da Hz. Enes'ten, Katâde rivayet ediyor. Rasûlullah der ki ^[205]: "Ölü kabre konulunca dostları başından ayrılırken o, ayak seslerini duyar iki melek gelir ve ona sorarlar: "Muhammed halanda ne diyorsn Ölü mü'minse: "Şehadet ederim ki O, Allah'ın kulu ve Rasûlüdür" der denir ki: "Bak, şurası senin cehennemdeki yerindi. Sonra Allah seni cenn^ lik yaptı." Rasûlullah: "Mü'min ölünün cehennemdeki yerini de sonra Al lah'm verdiği cennetteki yerini de göreceğini bildirmişti. Katâde der ki- "Bize anlatıldığına göre bu kimsenin kabri yetmişe yetmiş zira' genişletilir v*" şillendirilerek kıyamete kadar burada kalır." Bu fazlalığı anlattıktan son Katâde, Enes hadisine döner. "O iki melek eğer ölü kâfir ya da münanksa "T adam hakkında ne diyorsun?" diye sorarlar. Kâfir ya da münafık: "Bilmiy mm, insanların Onun hakkında söylediklerini söylüyorum" deyince "demek bilmiyorsun" derler ve boynuna cehennem demir topunu öyle vururlar ki adamın attığı çığlığı, insanlar ve cinler dışında bütün canlılar duyar.

Ebû Hatim es-Sahih'inde Ebû Hureyre'den nakleder: Ebû Hureyre anlatıyor: Rasûlullah dedi ki: "Sizden biri kabre konunca, birine Münker diğerine Nekir denilen siyah ve mavi yüzlü iki melek gelir. Adama sorarlar: "Mu. hammed hakkında ne diyorsun? Adam da diyeceğini der. Eğer kişi mü'minse: "O, Allah'ın kulu ve Rasûlüdür. Şehadet ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur. Muhammed de O'nun kulu ve Rasûlüdür" der. Bunu duyan melekler: "Senin böyle diyeceğini bilmiyorduk" derler. Sonra kabri yetmişe yetmiş zira genişletilir. İçerisi aydınlatıldıktan sonra "uyu" denir. Adam der ki: "Bırakın da evime, malıma döneyim. Başıma gelenleri onlara anlatayım" der. O zaman melekler: "Yakınlarından en sevdiği kişiden başkasımn uyandıramadığı yeni damat gibi sen de Allah kaldırıana kadar uyu" derler. Eğer münafık biriye: "Gerçekte bilmiyorum. Sadece insanların Onun hakkında söylediklerini duydum, be de duyduğumu söyleyebilirim" der. "Senin böyle söyleyeceğini biliyorduk" der Melekler. Sonra arza adamı sıkması söylenir. Arz öyle daralır ki adamın kemikleri birbirine girer, kıyamet günü Allah haşredene kadar bu azabı çeker durur." ^[206] Bu hadiste beden de azap göreceği daha açıktır.

Ebû Hureyre Rasûlullah'tan şunu nakleder: "Mü'min biri Öleceği vakit melekler ipek bir kumaş getirirler. Ruha seslenerek: "Ey hoş, güzel ruh! Neşeyle, güzel kokuyla, öfkesiz bir Rabbin izniyle sen O'ndan O da senden razı olarak çık." derler. Ruh bedenden ayrılınca üzerinden etrafa yayılan misk gibi kokuyla elden ele semâmn kapısına kadar getirirler. Bu güzel kokuyu hisseden melekler: "Yeryüzünden getirdiğiniz bu koku ne de güzel bir kokuy-muş" diyerek taltif ederler. Oradan da mü'min ruhların arasına katarlar... Mü'min bir ruhun kendilerine kavuştuğunu gören bu ruhlar gurbetten gelen dostunuza sevindiğinizden daha çok sevinirler. "Fulanca ne yaptı, falanca ne yaptı?" diye sorarlar, ama melekler: "Onu bırakın da biraz rahat etsin, dünya kederini bir tarafa atsın" derler. Gelen bu mü'min ruh: "Sorduğunuz kişi size gelmişti" deyince diğer ruhlar: "Buraya gelmediğine göre o, cehenne-demektir" derler. Yok eğer ölüm döşğinde yatan kâfir biriye meı rinde çulla gelirler. Ruha seslenerek: "Allah'ın azabı üzerine olasiderler. Bedenden ayrılan ruhtan yayılan leş kokusuyla arzın ka-

fdünya semâsına) kadar getirirler. Pis kokusundan tiksinen melek- ne kadar da pis kokan bir ruhmuş" ^[207] derler. Oradan da kâfirlerintui a katarlar." ^[208] Bu hadisi, Nesâî Bezzar rivayet etmiştir. Müslim ise^ nhtasaran rivayet etmiştir.

Hatim es-Sahih'inde Rasûlullah'tan nakleder: "Mü'minin ölümü ki anca rahmet melekleri gelir, ruhunu beyaz ipek bir bez parçasının içene koyarak onu semâya çıkarırlar. Mü'min ruhtan yayılan kokuyu alan nS,|ar "Bundan daha hoş kokan bir koku bilmiyoruz" derler. Ona: "Fulan ^am ne yaptı, fulan kadın ne yaptı?" diye sorarlar. Melekler müdahale ede-ek- "Bırakın da biraz

dinlensin. Arkadaşınızın üzerinde dünya gamı var" derler. Kâfirin ruhu alınınca da onu arza götürürler. Arz görevlileri: "Bundan daha pis kokan bir koku görmedik" derler. Oradanda yerin en altına atılır." [209] ; ..

Nesâî, es-Sünen'inde; Abdullah b. Ömer'den Rasûlullah'ın şöyle buyurduğunu nakleder: "Onun ölümüyle arş sallandı, semâ kapıları açıldı. Cenazesine yetmiş bin melek katıldı. Yine de kabir onu iyice sıktıktan sonra kurtul du." [210] Nesâî der ki: "Bu kimse Sa'd b. Muaz'dır."

Hız. Âişe'den de Rasûlullah'ın: "Kabir sıkar. Kabir sıkmasından biri kurtulacak olsaydı o Sa'd b. Muaz [211] olurdu" buyurduğunu e hadisinden nakleder.

Hennad b Sürâ Muhammed b. Fuda'dan o da babasından o da İbni Ebî Melîke'den Rasûlullah'ın şöyle buyurduğunu nakleder: "Kabir sıkmasından ne dünya ve dünyadakilerden daha hayırlı mendili olan Sa'd b. Muaz, ne de bir başkası kurtulabilmiştir." [212]

Abede, Ubeydullah b. Ömer'den o da Nafi'den şöyle dediğini nakl der: "Anlatıldığına göre Sa'd b. Muaz'ın cenazesine yetmiş bin melek kat Tmış ama hiçbirisi yere inmemiş. Bana Rasûlullah'ın: "Arkadaşınızı bile t bir öyle bir sıktı ki" dediği nakledildi." [213]

Ali b. Mabed Ubeydullah'tan, o da Zeyd b. Enîse'den, o da Cabir'den 0 d Nafi'den şöyle dediğini nakleder: "Ebû Ubeyd'in kızı Abdullah b. Ömer'in d^ karısı Safiyye korkarak geldi: "Sana ne oldu?" dedik. Safiyye de: "Rasûln'lah'm hanımlarından birinin yanından geliyorum. Rasûlullah'ın şöyle <je>" ğini bana anlattı: "Eğer bir kimsenin kabir azabından kurtulduğunu görsev" dim onun Sa'd b. Muaz olduğunu bilirdim. Ama kabir onu bile sıkılmıştır[214]

Mervan b. Muaviye Alâ b. Müseyyeb'den, o da Muaviye Abesî'den o da Zazan b. Amr'den [215] şöyle dediğini nakleder: "Rasûlullah kızını gömünce kabri başına oturdu. Bir ara yüzünün rengi değişti, sonra tebessüm etmeye başladı. Bu hali gören Ashab: "Ey Allah'ın Rasûlü, baktık ki yüzünüz bir anda değişti, sonra tebessüme başladınız" deyince Rasûlullah:[216] "Kızımı, vücudunun zayıflığını ve kabir azabının şiddetini hatırladım. Allah'a duâ ettim de Allah kabir azabından onu kurtardı. Allah'a yemin olsun ki kabir, kızımı öyle sıkılmıştı ki doğuda ve batıda olan herşey onun çığlığı duymuştu."

Şuayb, İbni Dinar'dan, o da İbrahim Ganevî'den, o da birinden nakleder: "Ben Hız. Âişe'nin yanında iken küçük bir erkek çocuk cenazesi geçti. Bunu gören Hız. Âişe ağlamaya başlayınca: "Seni ağlatan nedir ey mü'minlerin annesi?" diye sorunca Hız. Âişe: "Bu çocuğı da kabir sıkacağından ona olan şefkatimden ağladım" [217]dedi.

Bütün bunların ruh vasıtasıyla cesede olduğu bilinmektedir. [218]

FASIL

Ehli Sünnet âlimleri, sahih hadislerden hareketle kabir azabının hak olduğu konusunda birleşmişlerdir. Mervezî der ki: "Ebû Abdullah der ki: "Kabir azabı haktır..Sapıtmış ve sapıttandan başkası inkâr etmez. Ahmed b. Hanbelde: Ebû Abdullah'a kabir azabından sordum. Dedi ki: "Bu konudaki hadisler sahihtir. Böylece inamr, kabul ederiz. RasûluUah'tan gelen her yeni Hadisi Rasûlullah'ın haber verdiklerini onaylamaz reddedersek Ü reddetmiş oluruz. Çünkü âyeti celfilede: "Rasûlün getirdi-" lın"» [219]Abdullah'a: "Kabir azabı hak mı?" diye sordum. O da: "Evet İ Şeyle5 birlerinde azablandırılırlar" dedi. Ayrıca Ebû Abdullah'ın: "Kabir haktır. K^ünker ve

Nekir'e, kulun kabrinde sorgulanacağına inanırız. ^Allah, iman edenleri dünyada da ahırette de sabit bir söz üzerinde Aye e," m ihsan eder" buyurulmaktadır. [220]

Ahmed b Kasım der ki: "Ey Ebû Abdullah, Münker ve Nekir'i, kabir aza-1 ilgili rivayetleri kabul ediyor musun?" diye sordum. Ebû Abdullah:«q bhânallah, evet bunu kabul ediyoruz, onaylıyoruz" dedi. "Münker ve Ne-i lafzını ya da iki meleği mi kastediyorsun?" Ebû Abdullah: "Evet, Mün-f/ve Nekir'i kabul ediyorum." Dedim ki: "Dediklerine göre Münker ve Ne-ir hadislerde geçmemekteymiş." Ebû Abdullah: "O iki melek Münker ve Nekir'dir."Bid'atçı ve sapıkların sözleriyle ilgili olarak Ebû'l Huzeyl ve Merîsi derki- "İman alametlerinden soyunan kimse iki nefha arasında azaplandırılacaklardır. Kabir suali bu anda gerçekleşecektir."

Cübbâî ile oğlu Belhî, prensipleri itibariyle kabir azabını kabul ettikleri halde cehennemde ebedî kalacaklarla fasıklar dışında mü'minler için sözko-nusu olmadığını ifade ediyorlar.

Çoğu Mutezile de Allah'ın meleklerine Münker ve Nekir demek doğru olmaz. Münker sorgulama anında kişiyi gevelettiren, Nekir ise serzenişte bulunduran meleklerdir.

Sâlihi anlatıyor: "Mü'mine kabir azabı, ruhları cesetlerine dönderilme-den verilir. Ruh olmadan da ölü elem çekebilir, acıyı hissedebilir." Bu görüş Kerâmîlerden bir gruba aittir.

Bir kısım Mutezile de: "Allah, ölüleri kabirlerinde azaplandırır. Onlara acı verir, ama onlar hissetmezler. Haşrolununca azabı duyarlar, acıyı hissederler." Diyorlar ki: "Ölüleri cezalandırmak sarhoş ve baygınları cezalandırmaya benzer. Sarhoş kimseyi dövseniz hiçbir acı hissetmez. Ama sarhoşluktan kurtulunca dayanın acısını duyar."

Mûtezile'den Dirar b. Arar, Yahya b. Kâmil gibi bazıları kabir azabını temelden kabul etmezler. Bu söz Merîsî'ye aittir. Gerçekte bu gibi sözler haktan ayrılmış sapıkların sözleridir. [221]

FASIL

Kabir azabından maksat Berzah'da görülen azaptır; her ölen kişi ister İster gömü^mesm> ister onu yırtıcı hayvanlar yesin, ister yakıla olsun, ister çürüyüp havada savrulsun, isterse sertleşsin veya denizde boğulsun her halükarda ruhu bedenine girerek hak ettiği azabı kabirde çekecektir.

Sahîh'ül-Buhârî'de Semre b. Cendeb'den şöyle bir hadis rivayet edilir: [222] "Rasûlullah, namazını kılınca bize döner ve: "Bu gece rüya gören var mı?" diye sorardı. Eğer rüya gören varsa anlatır: "Allah'ın dilediği olur" derdi. Bir gün yine: "Bu gece rüya göreniniz var mı?" diye sordu. Biz de "yok" deyince: "Bu gece de ben rüya gördüm" diyerek anlatmaya başladı.

İki kişi yanıma geldi, elimden tutarak mukaddes yere götürdüler. Baktım ki biri oturmuş diğeri de elinde demirden bir mahmuz [223]avurtundan başlayarak kafasına kadar yırtıyor sonra diğeri avurtunu da aynı şekilde yırttıktan sonra avurtları yeniden iyileşiyor; aynı şeyi tekrar tekrar yapıyordu. Adamlara: "Bu adam kim?" diye sordum. Dediler ki; "Haydi gidelim." Biraz ilerleyince baktım ki adamın biri kafası üzerine duruyor diğeri de kaya parçası ya da taşla adamın kafasını yarıyor; düşen taşı yeniden eline alıyor başı iyileşince kafasına tekrar vuruyor. "Bu adam kim?" diye sordum. Dediler ki: "Haydi gidelim." Biraz ilerledikten sonra tandır gibi ağzı dar, altı geniş bir deriye rastladım. Altı yanan bu derinin içerisinde çıplak kadınlar ve erkekler vardı. Ateşin alevi ayaklarının altından vuruyordu. Alev arttıkça onlar derinin ağzından çıkacak kadar yükseliyor, sakinleşince de eski haline dönüyorlardı. "Bu da nedir?" diye sordum. Dediler ki:

"Haydi gidelim." Biraz daha ilerledik. Baktımki kan nehri var. İçerisinde bir adam ayakta, biri de nehrin ortasında elinde taş var. Nehirde ayakta duran kişi çıkmaya yeltenince diğeri ağzındaki taşı adama atıyor, adam da her çıkmak istediğinde taşı atarak çıkmasına engel oluyordu. "Bu da nedir?" diye sordum. "Haydi gidelim" dediler. Biraz daha ilerleyince baktım ki yeşil bir bahçede büyük bir ağacın gövdesinde yaşlı bir adamla çocuklar duruyor. Ağaca yakın bir adam elinde ateşle ağacı tutuşturuyor. Ağaca tırmandık. Oradan da benzerini görmediğim bir eve götürdüler. Evde yaşlılar ve gençler vardı. Oradan da daha güzel bir eve götürdüler..."

Sonunda dedim ki: "Gece boyunca geziyoruz. Haydin gördüklerimi anlatın. Onlar da bu teklifimi kabul edip anlatmaya başladılar. Avurtu yırtılan adam yalancının biridir. Yalan konuşur, konuştuğu yalan her tarafa yayılır. Kıyamete kadar gördüğün gibi azap görecektir. Başı yarılan adam da Allah'ın kendisine Kur'ân'ı öğrettiği halde geceleri uyuyan, gündüzleri de onunla amel etmeyen kişidir. Kıyamete kadar azabı böyledir. Deride gördüğüm kişiler zina edenler; nehirde gördüklerin faiz yiyenlerdir. Ağacın gövdesindeki yaşlı adam Hz. İbrahim'dir. Etrafındaki çocuklarsa halkın çocuklarıdır. Ateş yakan kişi cehennem bekçisi; gördüğün ilk ev mü'minlerin geneline ait bir evdir. Şu evse şehidler evidir. Ben Cebrail'im. Şu da Mikâil'dir. Başını kaldır." Başımı kaldırdım baktım ki bulutlar kadar yüksekte bir köşk: "Bu da senin evin" dediler. Evim olduğunu öğrenince: "Bırakın evime gireyim" dedimse de kabul etmediler ve: "henüz geride kalan daha ömrün var. Onu da bitirince evine girersin" dediler.

Berzah'ta azabın varlığına bu delildir. Çünkü peygamberlerin rüyası konuya uygun vahiy kabul edilmektedir.

İniam-Iahavî de İbni Mesûd'dan Rasûlullah'm şu kavlini nakletmektedir: "Allah'ın bir kuluna kabrinde yüz değnek vurulur. Dövülen kişi duâ eder, Allah'tan cezasının kaldırılmasını ister de böylece yüz değnek bire iner. Bu halde bile kabri ateşle dolar. Bir deynekle cezalandırılmakta kalkınca kişi ayılır ve: "Niçin dövüyorsunuz?" der. Melekler de: "Abdestsiz namaz kıldığından ve bir mazluma uğradığın halde ona yardım etmediğinden dolayı" derler. [224]

İmam Beyhakî, Rebî b. Enes'ten, o da Ebû'l Âliye'den, o da Ebû Hurey-re'den, [225] o da Rasûlullah'tan: "Bir gece kulunu gece yürüten Allah'ı noksanlıklardan tenzih ederim" [226] âyetiyle ilgili olarak şunu nakleder: Rasûlullah'a bir burak getirildi, Rasûlullah da ona bindi. Rasûlullah anlatıyor: "At, gözünün görebildiği son noktaya adımını atardı. Rasûlullah burak üzerinde Cebrail'le giderken bir günde toprağı eken aym günde de mahsul kaldıran bir topluma rastgeldiler. Öyle ki mahsulü alır almaz diğ er mahsul peşinden yetişiyordu. Rasûlullah merakla Cebrail'e: "Ey Cebrail, kimdir bunlar?" Cebrail: "Bunlar Allah yolunda cihad edenlerdir. Allah sevaplarını ye-diyüz kat artırdı" dedi ve "birşey infak ettiniz mi o peşinizden gelir, Allah n-zık verenlerin en hayırlısıdır" [227] âyetini okudu. Biraz ilerledikten sonra başlan taşlarla parçalanan, sonra başlan tekrar eski haline dönüp tekrar tekrar parçalanan bir topluma rastgeldiler. Rasûlullah: "Teki bunlar da kim oluyor ey Cebrail?" diye sordu.,Cebrail de: "Bunlar, namazlanna karşı gevşek davrananlardır, üşenenlerdir" dedi. Biraz daha yol alınca karşılarına önlerinde ve arkalarında boş araziler olan ve de oralarda hayvanların cehennemde darî (hurmaya benzer bir ağaç, dikenli olur), zakkum, cehennemın kızgın kayaları ve taşları üzerinde gezdikleri gibi istedikleri gibi dolaşan insanlar çıktı. Rasûlullah: "Bunlar nedir ey Cebrail?" diye sordu. Cebrail de: "Bunlar mallarının sadakalarını vermeyenlerdir. Allah onlara zulmetmemiştir. Ve Allah kuluna zulmeden de değildir" dedi. Biraz daha ilerleyince bir elinde tavada güzelce pişmiş et, diğ er elinde ise pis et olan insanlara rastladılar. Bunlar güzel, taze etleri bırakmışlar pis etten yiyorlar. Rasûlullah: "Bunlar kim peki?" Cebrail: "Bunlar, nikâhları altında güzel helal kadınlar olduğu halde pis kadınlarla geceleyenlerdir" dedi. Sonra yola konmuş bir tahta parçası. Bu parçayı yolda kim gördü ise onu parçalıyor [228] Yüce Allah buyuruyor: "Ve siz her caddenin başında inananları tehdit ederek, korkutarak oturmayın." [229] Biraz ötede de adamın biri büyük bir paket yapmış onu taşıyamadığı halde daha da üzerine yenilerini ekliyor. Rasûlullah: "Bu nedir ey Cebrail?" Cebrail: "Bu senin ümmetinden bir adam. Aldığı emanetleri sahiplerine ve-

remediği halde yeni emanetler alıyor." Biraz daha ötede, demir makaslarla dudakları kırılan insanlar gördüler. Dudakları kırılıyor sonra iyileşiyor sonra yeniden tekrar tekrar kırılıyor. "Bunlar kim oluyor ey Cebrail?" Cebrail: "Bunlar fitnenin elebaşlılarıdır" dedi. Biraz daha ileride ise küçük bir mağaradan büyük bir nur çıkıyor, bu nur çıktığı yere tekrar girmek istediği halde bunu başaramıyor. Rasûlullah: "Bu da ne ey Cebrail?" Cebrail: "Bu, bir adamdır ki ağzından bir kelime çıkıyor. Sonra buna pişman oluyor. Sözünü almak için uğraşsa da bunu başaramıyor" dedi. Beyhakî hadisin devamını zikreder.

Yine Beyhakî, İsrâ hadisiyle ilgili olarak Ebû Saîd Hudrî'den nakleder: Rasûlullah anlatıyor: ^[230] "Cebrail ile birlikte semâya yükseldik. Cebrail semâ kapısını vurdu. Kapı açılınca Hz. Adem'i Allah'ın onu yarattığı ilk şekliyle gördüm. Kendine uyan mü'min ruhlar, Ona gösterildikçe: "Mutlu ruh, mutlu nefis! Bunu illiyyûn cennetine yazın" diyordu. Facir ruhlar gösterildiğinde de: "Mutsuz ruh, mutsuz nefis! Bunu da Siccîne (cehennemin vadisine) yazın" ^[231] diyordu. Buradan uğurlandıktan sonra baktım ki içerisinde bozulmuş, etrafa pis kokular yayan et bulunan tepsi etrafına bir takım insanlar toplanmış etten yiyorlar. Cebrail'e dedim ki: "Bunlar kimlerdir? Cebrail de dedi ki: «Bunlar helali bırakıp haram yiyenlerdir." Buradan da uğurlandıktan sonra karınları evler gibi şişmiş insanlar gördüm. Aralarından biri kalkıyor ama her kalkma teşebbüsünden sonra yüzüstü düşüyor ve "Allah'ım, kıyemeti koparma" diyordu. "Bunlar Firavn'm çiğnenmiş yolundan ^[232] gidenlerdir. Bu yoldan geçerken onları çiğnersen bağırlarlar." Cebrail'e sordum: "Bunlar kim oluyor?" Cebrail dedi ki: "Bunlar "Riba yiyenler kabirlerinden şeytan çarpmış kişi gibi kalkarlar" ^[233] âyetinde zikredilen faizcilerdir." Buradan da uğurlandıktan sonra, dudakları deve dudağına benzer insanlar gördüm. Ağzılarını açıyorlar yuttukları kor ateş dübürllerinden çıkıyor. Bunların çığlıklarını duydum. Cebrail'e: "Bunlar da kimler oluyor?" diye sordum. Cebrail dedi ki: "Bunlar, haksız yere yetim mallarını yiyenlerdir."

Buradan da ayrılınca göğüslerinden asılmış kadınların çığlıklarını duydum. Cebrail'e: "Bunlar kimlerdir?" diye sordum. Cebrail de: "Zina eden kadınlar" dedi. Buradan da ayrılınca yan taraflarından kesilmiş etleri yiyen insanlar gördüm. Onlara deniyordu ki: "Haydi kardeşinin etini yediğin gibi kendi etini de ye." Cebrail'e bunların kim olduğunu sordum. O da: "Ümmetinin gammazlarıdır" ^[234] dedi. Beyhakî hadisi uzunca zikreder.

Ebû Davud'un es-Sünen'inde, Enes b. Malik'ten Rasûlullah'ın şöyle dediği nakledilir: "Semâya çıkarılınca bakırdan tırnaklarıyla yüzlerini ve göğüslerini tırmalayan bir takım insanlar gördüm. Cebrail'e: "Bunlar kimlerdir?" diye sordum. Cebrail: "İnsanların etlerini yiyip, mallarına konan insanlardır" ^[235] dedi.

Ebû Davud Tayalisi, Müsned'inde anlatıyor: Bana Şu'be, A'meş'ten, o da Mücahid'ten, o da İbni Abbas'tan nakleder: "J Rasûlullah iki mezara uğradı ve: "Bunlar büyük olmayan günahlarından ötürü şimdi azap çekiyorlar. Günahlarından biri insanların etlerini yemeleri, diğeri ise koğucu olmalarıdır." Eline yaş bir hurma çubuğu aldı. İkiye ayırdıktan sonra kabirlerin üzerlerine bfrer tane dikti ve: "Bunlar kuruyana kadar umulur ki azapları hafifler" ^[236] buyurdu.

Azap gören bu iki kişinin kâfir mi, yoksa mü'min mi olduğu konusunda âlimler ihtilaf etmişler. Bir kısmına göre kâfirdiler. Çünkü "azapları büyük günahattan değil" ifadesi küfür ve şirke nisbetledir... Bu görüşlerini desteklemek için bundan anlaşıldığına göre azapları kalkmamıştır. Sadece hafifletilmiştir. Bu da hurma çubuğunun kurummasına kadar. Aynı şekilde bunlar mü'min olsalardı Rasûlullah onlara şefa'at eder, dua ederdi. Böylece şefaatiyle azaptan kurtulabilirlerdi. Bazı hadislerin metinlerinde de "kâfir ilci kişi" ibaresi geçmektedir. Anlaşılan şu ki onların azap çekmesi küfür ve hatalarından dolayı çektikleri azabın fazlalaşmasıdır. Öyleyse kâfir hem küfründen dolayı hem de günahlarından dolayı azap görür. Ebû'l-Hakem Barhan'm görüşü bu.

Denildi ki: "Hayır, onlar müslümandırlar. Çünkü burada Rasûlullah azabın iki büyük günah dışındaki bir günahattan dolayı olduğunu belirtmektedir. Rasûlullah'ın: "Büyük günahattan dolayı

azaplanmaz" sözündeki büyük günahlar kesinlikle küfür ve şirktir. Ayrıca işlediği bir suçtan dolayı kabrinde azap gören herkese Rasûlullah'ın şefaati de icap etmez. Cihadda öldürülmüş, üzerinde yün elbise bulunan [237]kişinin kabrinde müslüman ve mücahid olduğu halde ateş yanması nasıl izah edilebilir? Ben hiçbir yerde "onlar kâfirdiler" [238]ibaresine rastlamadım. Bu söz doğru olsa da ki olamaz muhtemelen ravilerden birinin sözüdür. Allah en iyisini bilir. Ebû Abdullah Kurtubî'nin görüşü de budur. [239]

YEDİNCİ MESELE

KABİR AZABINI, KABİRİN MÜ'MİNLER İÇİN GENİŞLEMESİNİ, KÂFİRLER İÇİN DARALMASINI YADA CEHENNEM ÇUKURLARINDAN BİR ÇUKUR YA DA CENNET BAĞÇELERİNDEN BİR BAĞÇE OLMASINI ÖLÜNÜN KABİRDE OTURMAMASI, BULUNMAMASINI İNKAR EDEN ZINDIK VE MÜLHİDLERE KARŞI VERİLECEK CEVABIMIZ NEDİR?

Bu konu bu soruları sorana cevaptır.

Mülhid ve zındıklar diyorlar ki: "Kabirlere bakıyoruz; orada kör ve sağır ellerinde demirden topuzlar melekler göremiyoruz. Ayrıca kabirlerde yılanlar, çıyanlar ve tutuşmuş ateşler de yok. Defalarca kabirlere gidip geliyoruz hiçbir değişikliğe rastlamıyoruz. Ölünün kabir hayatını öğrenmek için gözlerine cıva, göğsüne de hardal koyuyoruz, bakıyoruz ki koyduğumuz gibi duruyor. Kazdığımız mezarda küçülme ve büyüme olmadığı halde mezar nasıl son derece genişleyebiliyor ya da daralabiliyor? Yahutta ölüyle ünsiyet kuran veya ona azap eden melekleri, suretleri alacak kadar kabrin genişlemesi nasıl oluyor? "Aynı düşüncede olan bid'at ve dalalet düşmüşler de akla ve hisse aykırı görünen şeyleri söyleyen kişi kesinlikle görüşünde hatalıdır" dedikten sonra "uzunca bir zaman kabirde yatan kemikleşmiş vücuda bakıyoruz, ona ne bir sual sorulmuş ne de cevap istenmiş. Beden atıl vaziyette olduğu gibi onu yakan ateş de yok. Meselâ, yırtıcı hayvanların parçaladığı kuşların delik deşik ettiği bir kimsenin uzuvları yırtıcı hayvanların, kuşların ve yılanların karınlarında rüzgârın da önünde savrulmuşken dağılmış bu parçalar, nasıl birleştirilerek sorguya çekilebilecek? Yine vücudu paramparça olmuş bir kimseye iki sual meleğinin gelmesi nasıl düşünülebilir? Sözkonu-su kabir nasıl cennet bahçelerinden bir bahçe ya da cehennem çukurlarından bir çukur olabilir? Ölünün kemilerini birbirine geçirecek kadar kabrin daralması nasıl olur? İşte bu konu sözkonusu sorulara cevap olacaktır. [240]

FASIL

Birinci Mesele: Hiçbir peygamber aklın muhal gördüğü, meydana gelmesinin kesinlikle muhal olabileceğine hükmettiği şeylerden haber vermemiştir. Getirdikleri şu iki kısma uygundur:

1- Akıl ve fitrat getirilen vahyi doğrular.

2- Berzah, kıyamet günüyle ilgili açıklamalar, sevap ve azabın mahiyetleri gibi konularda mücerret akılla kavranamayacak gaybla ilgili haberler. Haddizatında akıl bu şekildeki haberleri muhal saymaz. Akıl tarafından muhal görülen haber şu iki şeyden uzak değildir: Ya akla

gösterilen haber peygamberlerin getirdiği söylenen yalan bir haberdir. Ya da akıl bozuktur, fasittir. Yani kendini akıllı gören birinin hayali, şüphesidir. Konuyla ilgili Yüce Allah buyuruyor ki: "Rabbin tarafından sana indirilen ilme sahip olanlar Kur'ân'ın hak bir söz olduğunu bilirler; Aziz ve Hamid olan Allah'ın doğru yolunu gösterirler" [241] Yine "Kur'ân'ın Allah tarafından hak ile indirildiğini bilen âmâ bir kişi gibi midir?" [242] Yine "Kendilerine kitap verdiğimiz kimseler sana indirdiğimiz kitap ile sevinirler. Ama bunların içinde Kur'ân'ın birazını kabul etmeyenler de vardır." [243] Oysa ki nefis muhal şeyden dolayı sevinmez Yine âyeti celîlede: "Ey insanlar, Rabbinizden size bir öğüt, gönüllerde olan dertlere şifa, mü'minler içinse bir rahmet, hidayet gelmiştir. De ki: "Bütün bunlar Allah'ın fazlıyla ve rahmetiyledir. İşte bundan dolayı sevininler" [244] Muhal, şifa veren olmadığı gibi hidayet, rahmet ve kendisiyle sevinilecek bir şey de değildir. Kalbi hakka ısınmamış, ayağı da İslâm üzere sabit olmayan kişinin yapacağı şey zaten şek ve şüphedir. [245]

FASIL

İkinci Mesele: İfrat ve tefrite kaçmadan, Rasûlullah'ın ne kastettiğini anlamak. Rasûlullah'ın sözü, aklın imkan vermediği birşeye hamledilme-meli, bir yere bağlanmadan hidayet ve hakikat olduğunu anlamalıdır.

Bu gerçeği ihmal etmek, batıldan da haktan da yüz çevirerek yalnızca Allah'ın bilebileceği bir hususa göz dikmek yanlışın kaynağıdır. Ayrıca kötü ve yanlış anlayışın Allah ve Rasûlü'nden geldiğine inanmak, İslâm'da ortaya çıkmış bütün bid'at ve sapıklıkların temelidir. Usulde ve furuda her yanlışın da temelidir bu. Bir de buna kötü amacı eklerseniz görürsünüz ki bazı hususlarda âlimde güzel niyetine rağmen, kötü anlayış olabileceği gibi âlime uyan kimsede kötü niyet bulunabilmektedir. Müslümanların içine düştüğü bu meşakkat nedir? Allah'ın yardımı beklenir.

Kaderiyye, [246] Mürcie, [247] Hariciyye, [248] Mutezile, [249] Cehmiyye, [250] Rafiziyye [251] ve diğer bidatçı mezheplerin bidati, Allah ve Rasûlü hakkındaki kötü anlayışlardan kaynaklanmaktadır. Öyle ki din böyle batıl anlayışları olan insanlara ellerine düşmüş. Sahabe ve tabiinin Allah ve Rasûlü'ne uygun anlayışları se bir kenara atılmış, kimsenin kafasını kaldırıp da bunlara baktığı bile yok-tur. Bununla ilgili misalleri teker teker anlatacak olursak binlerce misal karşımıza çıkar; bunlarla uğraşmaktan Allah ve Rasûlü'ne uygun anlayış

sahibini bulamayız.

Dediğimiz gayeyi Önce insanların düşüncelerini bilip onu Peygamberlerin getirdiği gerçeklere vuran insanlar bilebilir. Yok eğer peygamberin bildirdiğini kendi inancına vurur, en müsait zanna uyarak meseleyi tahlile girişirse ona söylenecek bir şey bulunmaz. Onu kendi bildiği, tabi olduğu şeyle başbaşa bırakmak dışında çare yoktur. Yüce Allah'tan dalalet düşenlerin bozuk anlayışlardan seniozrak tutmasını temenni ederim. [252]

FASIL

Üçüncü Mesele: Yüce Allah üç tane dâr yaratmıştır: Dâr-ı Dünya, Dâr-ı Berzah ve Dâr-ı Karar. Her darla ilgili bir takım hükümler koymuştur. İnsanoğlunu beden ve nefisten mürekkep

yaratarak dünya ile ilgili hükümleri, dil ve uzuvlardan nefsin isteklerine karşı da olsa meydana gelen fiilere göre ayarlamıştır. Berzah'la ilgili hükümlerse bedenlere uyan ruhlaradır. Dünyada nasıl ki ruhlar bedenlere uyarak bedenlerin sevinciyle sevinmiş, elemiyle üzülmüşse, aynı şekilde Berzah'ta da nimet ve azaba muhatap olan nimet ve azab nedenlerini hazırlayan ruhlara bedenler uyarak nimet ve azapta müşterek olurlar. Bu takdirde Berzah'ta nimet veya azap içine olan ruhlardır. Bedenler zahirdir ama ruhlar ise hafidir. Beden bir manada ruhun kabridir. Berzah'ta ise ruhlar bedenlerin kabri olmakta bu nedenle de Berzah'la ilgili hükümler doğrudan ruha uygulanmakta, nimet ve azap daha sonra ruhlardan bedenlere geçmektedir. Nitekim dünyada iyilik ve kötülük bedene yapılmakta bedenden de ruha geçmektedir. Bu hususu iyice anlayarak içten ve dıştan gelecek şüphelerini böylece gidermen gerekmektedir.

Yüce Allah'tan dünya hayatında bize misaller göstermesi için lütfuyla rahmeti ve hidayetiyle duâ ettik. O da uykudaki kişiyi bize hatırlattı. Uykudaki sevinme ve üzülmeye hakikatta ruha yöneliktir, bedense ruha tabidir. Rüya etkilenme o kadar belirginleşir ki beden de bunu hisseder rüyasında yediği bir dayaktan dolayı bağırır, yaranın izi vücudunda görülebilir. Bazan da rüyasında yediği içtiği şeyin tadını ağzında duyar, açlık ve susuzluğu gidebilir.

Bundan daha da garibi rüyasında ayağa kalkar, birini döver, birini yakalar ya da kendini savunur. Oysa ki uykudaki kişi şuursuzdur, normalde

bunları yapamaz. Yani burada ruha yapılan bir işleme hariçten bedende işy, rak eder. Bilfiil beden ruha yapılan işlemlere rüya katılması durumun] da beden uyanır ve hisseder.

Ruh acı çeker veya sevinir; bu durumda ruha uymakla bedene geçince Berzah'ta bu daha belirgin olur. Çünkü Berzah'ta ruh bedenden uykuya nis-betle daha da uzaktır, bedenle ilgisi olmakla birlikte ondan tamamen irtibatını kesmez. Haşir günü gelip insanlar kabirlerinden kalkınca azap da nimet de ebedî olarak hem ruha hemde bedene birden uygulanır.

Meseleyi bu konuma getirince Rasûlullah'ın kabir azabı, kabirde nimet ya da azap görmeyi, kabrin genişliğini ve darlığını cehennem çukurlarından bir çukur, cennet bahçelerinden bir bahçe olmasıyla ilgili haberlerin akla uygun olduğunu, şüphe götürmeyecek derecede gerçek olup bu konuda şüphe edenlerin kötü anlayış ve bilgi eksikliğinden şüphe ettiğini anlarsın. Bu konuda şair: "Çoğu insanların, doğru görüşleri kusurlu görmesi, eksik anlayış-larındandır" der.

Bundan daha garibi aynı yatakta yatan iki kişinin durumudur. Birinin ruhu nimetler içinde olur. Uyanınca bu nimet ferahlığı bedenine vurur. Diğerinin ruhu da azap içinde olur. Uyanınca bu da azabın korkusunu bedeninde hisseder. Mühim nokta birbirlerinin ne yaptığının farkına varmamalarıdır. Rüya bu kadar garip olaylar olabiliyorsa, Berzah'ta daha acaibinin olması normaldir. [253]

FASIL

Dördüncü Mesele: Yüce Allah, ahiretle ilgili ilimleri gayb ilminden sayarak dünyada mükelleflerin akıllarından gizlemiştir. Bu sayededir ki Allah'ın kemâl hikmeti belirmiş, mü'minler gayba imanla da diğer insanlardan ayrılmıştır. Gayb ilminin ilk safhası melekler ölüm döşğinde olan kişinin yanına gelir, kişi melekleri gözleriyle görür. Cennetten ya da cehennemden getirdikleri kefen ve kokularla gelen melekler yanmasında konuşurlar ve etrafında bulunan kişilerin hayr-şer dualarından korurlar, ölüm halindeki kişiye selam verirler;

ölü bazan konuşarak, bazan işaretle, bazan da konuşma ve işaret olmaksızın kalbiyle selamlarını alır.

ölüm halinde olan kişiden ehlen ve sehlen, merhaba gibi sözler duyulduğunu bir kısım insanlar nakletmişlerdir.

Şeyhimizin anlatığına göre biri ki şahsı tanıyıp tanımadığını bilmiyorum ölüm döşeğindeki kişinin şu sözlerini duymuş: "Aleyke selam. Buyur, şuraya otur. Ve aleyke selam sen de şuraya otur."

Hayrun Nessac kıssası meşhurdur. Ölüm anında demiş ki: "Sabret, Allah sana afiyet versin. Sana bir görev verildi mi onu ihmal etmezsin. Bana bir görev verilince ben ihmal ederim." Sonra bir miktar su istedi. Abdestini aldıktan sonra: "Vazifem yap" dedi ve Öldü.

İbni Ebî Dünya anlatıyor: "Ömer b. Abdülaziz, Ölmeden Önce dedi ki: Oturtturun beni, oturtturun onu." Sonra üç defa: "Verdiğin vazifeyi tam yapmadım. Yasakladığın şeye de uymadım" dedikten sonra: "Ama kelimeyi tevhid" dedi, gözlerini bir yere dikti. Sordular: "Ey S- yulmü'minîn, çok sert bakıyorsunuz." Ömer b. Abdülazizde: "İnsan ve "terin dışmda bana gelenleri görüyorum" dedi ve hemen ruhunu teslim et-b. Abdulmelik de: "Ömer b. Abdulaziz'in ölümüne yakın bir za- n(ja yakınında bir çadırdan oturuyorduk. İmâ ile çadırdan çıkmamızı emretti Biz de çadırdan çıkıp kenarına oturduk. Çadırdan Ömer b. Abdulaziz'le W likte sadece hizmetçisi vardı. Ömer b. Abdulaziz'in şu âyeti okuduğunu a vduk: "Âhiret yurdunu yeryüzünde büyüklük taslamayan ve fesat da çıkırmayanlara tahsis ettik. Akibet müttekilerindir." [254] Arkasından da siz ne «sanlarsınız ne de cinlersiniz" dedi. Kısa bir zaman sonra hizmetçi çıktı, içeri girmemiz için işaret etti. İçeri girdiğimizde Ömer b, Abdulaziz'i ruhunu teslim etmiş bulduk.

Füdâle b. Dînâr anlatıyor: "Ölüm döşeğinde ölümü bekleyen Muham-med b. Vâsî'nin yanına vardım. Diyordu ki: "Ey Rabbimin gönderdiği melekler, merhaba sizlere. Güç ve kuvvet yalnız Allah'a mahsustur." Muham-med'in vücudunda öyle güzel bir koku hissediliyordu ki onun gibisini görmedim. Sonra gözünü belerterek öldü.

Bu konuyla ilgili sayılmayacak kadar çok misaller bulmak mümkündür. [255]

Hepsinden daha belirgini (yeterlisi) şu âyet-i celîledir: "Can boğaza gelince siz görürsünüz. Biz ona sizden yakınız, ama göremezsiniz" [256] Yani melek ve Rasûllerimiz sizden yakın oldukları halde sizler onları göremezsiniz. Bu dünyada görüp müşahade edemediğimiz gayb aleminin ilk safhası burasıdır."

Yine Ölüm meleği elini uzatıp ruhu aldığı halde orada bulunanlar, bunu ne görebilirler ne de duyabilirler. Sonra nâştan güneşin zıyasına benzer nur çıkar, misk kokusundan daha keskin kokular yayılır. Orada bulunanlar bu nuru göremezler, bu kokuyu alamazlar.

Buradan iki saf melek arasından semâya çıkarılır, insanlar bunu da göremezler.

Semâya yükselen ruh döner ve ait olduğu bedenın yıkanmasına, kefenlenmesine ve taşınmasına baktıkça "bırakın beni, bırakın beni" ya da "nereye götürüyorsunuz beni?" der. [257] Ama insanlar bu şeyi duyamazlar. Ölü kabre konup üzerine toprak atılınca bile melekler onunla irtibatını devam ettirirler. Ölünün üzerine büyük işlenmiş kayalar örtülse, kalayla da kenarları le-himlense bu meleklerin ölüyle olan ilişkisine engel olamaz. Çünkü bu yoğun cisimler ruhların bedenlere girmesine engel olmaz, cinler için bile engel değildir. O halde taş ve toprak, kuş için hava neyse melek için de odur. Kabrin genişlemesi ruh için bizzatken beden için ruha bağlı olarak sözkonusudur. Yani bedenın bulunduğu birkaç zira' büyüklüğünde dar mezar, ruha uyarak gözün görebildiği kadar genişlemektedir. Ölülerin kemiklerinin birbirine gi- rercesine kabir

tarafından sıkılmasını ne his, ne akıl, nede fitrat reddedebilir. Nebbaşın biri (kefen soyan) mezarı açsa da Ölüyü gömüldüğü gibi bulsa bu, Ölünün kemikleri birbirine girecek kadar sıkılmamış olmasına delil olmaz. Kabir sıkılmasından sonra kemiklerin aynı eski yerlerine gelmesi mümkündür. Kısacası zındık ve mülhidlerin yapmak istedikleri şey Rasûlullah'ı yalancı çıkarmaktır.

Dostlardan birinin anlattığına göre bir adam üç tane mezar kazar. Dinlenmek için oturduğunda uyuyakalır. Rüyasında iki melek gelmiş mezarlardan birinin başında biri diğerine sesleniyor: "Bire bir fersah yaz." İkinci mezarın başına varıyorlar: "Bir mile bir mil yaz." Üçüncünün başında da: "Bir fitre bir fitr yaz" dedi. (Fite, baş parmakla şehadet parmağı arasındaki uzunluk.) Uyandığında bakar ki tanımadığı garip biri birinci mezara; başka biri ikinci mezara; üçüncü mezara ise etrafında birçok insan bulunan bol nimet rahat hayat içerisinde azmış kadını gömdüler. Mezarların en darı olan üçüncü mezar: "Bir fitre bir fitr" diyordu. [258]

FASIL

Beşinci Mesele: Kabirde bulunan ateş, yeşil bahçe, dünya ateşi; dünya yeşilliği değildir. Dünyadaki ateşi, yeşilliği görenler kabirdekini de görür. Ahiretin ateşi ve yeşilliği dünyadakine nazaran çok daha şiddetli olur; dünyadakiler bunu hissedemezler. Çünkü Yüce Allah, altına ve üstüne toprak ve taşlar koyarak dünya ateşinden daha sıcak olan ateşi, insanların hissetmelerine engel olmuştur. Bundan daha dikkata şayan olanı yanyana gömülen iki kişinin durumudur. Bunlardan biri cehennem çukurlarından bir çukurda bulunduğu halde yanındakine bu sıcaklık ulaşmaz. Diğer de cennet nimetleri arasında olduğu halde ruhu ve cennetin nimetleri cehennemlik olana ulaşmaz.

Allah'ın gücü bunlardan da yücedir. Daha mühim birçok kudret delillerini göstermiştir, ama Allah'ın yardımı ve koruması dışında bulunanlar, ilmen kavrayamadığı için bunları yalanlamaya meyletmişlerdir.

Kâfir kişinin kabrine ateşten iki levha konur. Tandırın yandığı gibi kâfirin kabri de yanar. Yüce Allah dilerse bazı kullarına bunu gösterir, diğerlerine göstermez. Herkes kabir azabının şiddetini görse sorumluluğun, gay-ba imanının hiçbir anlamı kalmaz. Nitekim es-Sahîhayn'da gelen bir rivayete göre Rasûlullah (SAV): "Eğer sizler de bu kabirlere girmeyecek olsaydınız Allah'a duâ eder kabirlerden duyduğum azabın şiddetini, sizin de duymanızı isterdim." [259]

Hayvanların kabir azabını duymaması sözkonusu değildir. Yukarıda geçen bir hadiste Rasûlullah'm kısırağı, yolunu değiştirerek azap gören bir adamın kabrine uğradığını görmüştük. [260]

Dostumuz Ebû Abdullah Muhammed b. Razîz el-Harrânî, ikindiden sonra evinden çıkar, bir tarlanın kenarına oturur. Ebû Abdullah anlatıyor: "Güneş batarken kabristanın ortasına vardım. Baktım ki kabrin birinde cam bardağa benzer bir kor ateş çıkıyor, tam ortasına da birisi oturmuş. Gördüğüme inanamayarak gözlerimi sildim ve uykuda mıyım yoksa uyanık mıyım? diyordum kendi kendime. Uyumadığımı anlamak için şehrin surlarına baktım ve Allah'a yemin olsun ki uyumamışım, dedim. Korku içinde evime döndüm. Yemek hazırladıysa da yiyemedim. Hemen şehre indim, kabirde yatanın kim olduğunu halka sordum. Dediklerine göre bugün Ölmüş bir gümrük memuru imiş.

Kabirde yanan bu ateşi görmek, Allah'ın dilediği bazı kimselere melekleri ve cinleri göstermesi gibidir. [261]

İbni Ebî'd-Dünya, Kitâb'ül-Kubûr'unda Şa'bî'den yaptığı bir rivayette bir adam Kasûlullah'a der ki: "Bedir'e gittim. Bir adam topraktan çıkıyor, diğeri de elindeki demir kamçıyla adama vuruyor, böylece adam toprağa yeniden giriyordu. Adam kafasını topraktan her çıkardığında, aynı kamçıyı yiyordu." Adamın anlattıklarını dinledikten sonra Rasûlullah: "O adam, kıyamete kadar böyle azap görecektir Ebû Cehl b. Hişam'dır" dedi. [262]

Hammâd b. Seleme hadisinde Amr b. Dinar'dan, o da Salim b. Abdullah'tan, o da babasından şöyle dediği nakledilir: "Bir gece binek üzerinde yanımda su tulumuyla Mekke'den Medine'ye gidiyordum. Bir mezara uğradım. Baktım ki boynunda zincirle bağlı ve kabrinden ateşlerin alevlendiği bir adam çıktı ve bana: "Ey Abdullah! Ne olur biraz su ver. Ey Abdullah! Ne olur biraz su ver" diye seslendi. İsmimin Abdullah olduğunu bildiğindenmi böyle çağırdı, yoksa Allah'ın kulu manasına insanların kullanımına benzer bir şekilde mi çağırdı bunu bilemiyorum. Diğer adam da: "Ey Abdullah! Hayır, su verme. Ey Abdullah! Hayır, su verme" dedikten sonra adamı boynundaki zincirden çekerek yeniden kabrine soktu." [263]

İbni Ebî'd-Dünyâ anlatıyor: Babam, Mûsâ b. Dâvud'dan, o da Hammad b. Seîme'den, o da Hişam b. Urve'den, o da babasından şöyle bir olay nakleder: Bir gece Hişam b. Urve'nin babası, Mekke'den Medine'ye giderken bir kabre uğrar. Bakar ki ateşin içinde demire bukağılanmış bir adam var. Adam Hişam'm babasına: "Ey Allah'ın kulu, biraz su ver. Ey Allah'ın kulu, biraz su ver" der. Diğer bir adam da: "Ey Allah'ın kulu, ona su verme. Ey

Allah'ın kulu, ona su verme" diye seslenir. Hişam'm babası gördüklerinden korkarak, hemen bineğine sıçrar ve onu tepeye sürer. Ravî der ki: "Bu olay üzerine Hişam'ın babasının saçları ağarmıştı." Osman'a bu olay anlatılınca kişinin tek başına sefere çıkmasını yasakladı [264]

Süfyân, Dâvud b. Şâbûr'dan, o da Ebû Kuzâ'dan şöyle dediğini nakleder: "Basra ile memleketimiz arasındaki sulak yerlerde gezerken bir eşek anırması duyduk. Halka sorduk: "Bu eşek anırması nereden geliyor?" Dedilerki: "Bizden birinden geliyor. Bu şahıs, annesi birşey dedi mi annesine: "Eşek gibi anır" derdi. Bundan dolayı, adam öldü öleli kabrinden her gece bu anırma sesi gelir."

Anır b. Dinar'ın da şöyle dediği nakledilir: "Medineli bir adamın Medine civarında oturan hasta bir kızkardeşi vardı. Devamlı onu ziyarete giderdi. Kızkardeşi ölünce onu mezara gömdü. Eve dönünce kızkardeşinin kabrinde birşeyini unuttuğunu hatırladı. Birkaç arkadaşıyla beraber kabre vardılar. Devamını adam şöyle anlatıyor: "Kabri biraz eşince kaybettiğim şeyi bulduk. Arkadaşıma dedim ki: "Kabrin birkaç taşını kaldır da kızkardeşimin ne hal üzere olduğunu göreyim." Arkadaş mezarın üzerini biraz açınca kabirde yanan bir ateş gördüm. Korkumuzdan hemen kabri kapatıp üzerini tesviye ettik. Sonra eve döndük. Anneme: "Kızkardeşime ne oldu?" diye sordum. Annem de: "Sorma oğlum, kardeşin helak oldu" dedi. Anneme: "Anlatsana ne oldu?" deyince anlatmaya başladı. "Namazını geciktirirdi. Zannıma göre kıldıklarını da abdestsiz kılardı. Komşuların kapılarına kulağını verir duyduklarını etrafa yayardı." [265]

Husayn el-Esedî'den şu nakledilir. Husayn der ki: "Mürsed b. Hûşeb anlatıyor. Yusuf b. Ömer'in bir yanında ben, diğer yanında da yüzü demir tarakla yırtılmış bir adam oturuyordu. Yusuf ona dedi ki: "Mürsed'e başından geçenleri anlat." Adamı anlatmaya başladı. "Gençliğimde birçok kötülükler işledim. Taun senesi kendi kendime şu dağ geçitlerinden birine gideyim dedim. Oraya varınca kabir açmak aklıma geldi. Bir gece akşam ile yatsı arasında kabrin birini açtım, diğer kabrin üstüne de dayanarak oturdum. Bu arada bir cenaze daha geldi, bu bölgeye gömüldü. Adamlar ayrılınca batıdan deve kadar büyük iki tane beyaz kuş geldi. Biri başı üzerine, diğeri de ayakları üzerine yere indiler, yeni gömülen adama saldırdılar. Kuşlardan biri kabre indi, diğeri de kenarında bekliyordu. Ben de vardım kabrin bir köşesine oturdum. Kendimi bilirim ya öyle kolay kolay karnım doymaz. Kabirden şöyle bir ses geliyordu: "Üzerinde hafif iki sırmalı [266] elbiseyle, böbürlenerek yürüyerek akrabasını ziyaret eden sen değil misin?" Dedim ki: "Ben bu

kadar zengin değilim." Râvî anlatıyor: "Bunun üzerine kabre öyle bir vurdu ki, kabirden su ve yağ fışkırmaya başladı. Sonra aynı şeyleri söyleyerek üç defa daha.

vurdu, her vuruşunda kabirden su ve yağ fışkırıyordu." Adam anlatıyor: Sonra bana baktı ve: "Bak, o nerede oturuyor. Allah onu sustursun" dedi. Arkasından da yüzüme bir şamar attı ve yüzüm bu hale geldi. Sabaha kadar orada bekledim. Sabah olunca baktım ki kabir olduğu gibi duruyor.

Kabirde görülen su ve ateş, rüya görenin gözünde öyledir. Yani bunlar Ölüye hazırlanan tutuşmuş ateştir. Nitekim Rasûlullah, Deccal'den bahsederken: "Bir elinde ateş, bir elinde de suyla gelir. Gördüğünüz ateş soğuk sudur, su ise alevlenmiş ateştir" buyurmaktadır.

İbni Ebfd-Dünyâ anlatıyor: Adamın biri Ebû Ishâk el-Fezzârfden: "Kefen soyan kişinin tevbesi kabul edilir mi?" diye sordu. Ebû Ishak da: "Evet, eğer niyeti doğruysa, Allah da niyetinin doğru olduğunu bilirse kabul edilir" dedi. Adanı anlatıyor: "Ben kabirleri açıp kefen soyan bir kişiyim. Birçok insanın yüzünün kıbleden çevrilmiş olduğunu gördüm. Ama Ebû Ishâk el-Fezzârî'nin yüzü kibleye yönelikti." Bu adam Evzâî'ye bir mektup yazarak gördüklerini anlatır. Evzâî de cevabında: "Niyeti doğru ise, Allah da kalbinin doğru olduğunu biliyorsa tevbesini kabul eder. Yüzü kıbleden çevrilmiş insanlara gelince onlar sünnet üzere ölmeyenlerdir" demiştir.

İbni Ebî'd-Dünyâ anlatıyor: "Bana Abdülmü'min b. Abdullah b. îsâ el-Kisî anlattı. Tevbe etmiş kefen soyan birine denilmiş ki: "Kefen soyarken karşılaştığın en dikkat çeken olay hangisi olmuştur?" Adam: "Bir adamın kefenini soyarken baktım ki adam vücudunun birçok yerinden yere çivilenmiş. Büyük bir çivi kafasına diğeri de ayaklarına çakılmış" dedi.

Başka bir kefen soyana: "Kefen soyarken gördüklerin arasında seni en çok şaşırtan olay nedir?" diye sorulmuş da kefen soyan: "İçerisinde kurşun dökülmüş insan kafatası gördüm" demiş.

Allah'ın salih kullarından, devamlı hakkı arayan dostumuz Ebû Abdil-lah Muhammed b. Mûsâb es-Selâmî derki: "Bağdat'ta demirciler çarşısına bir adam geldi. Küçük çiviler satıyordu. Sattığı çiviler iki başlıydı. Tüccarın biri bu çivileri satın aldı, düzeltmek için ateşe koyduysa da onu bir türlü dövecek -kadar yumuşatamadı. Çiviye satın aldığı adama: "Bu çiviler eline nereden geçti?" diye sordu. Adam: "Bir yerden buldum" dediyse de tüccarın ısrarından sonra anlatmaya başladı. Anlattığına göre açık bir mezar bulur. İçerisinde de bu çivilerle çivilenmiş insan kemikleri. Adam der ki: "Çivileri kemiklerden çıkarmak içip epey uğraştımsa da bunu beceremedim. Baktım ki olmayacak, elime bir taş aldım, kemikleri kırarak çivilerini topladım." Ebû Abdullah der ki: "Bu çivileri ben de gördüm." Ebû Abdullah'a: "Çiviler nasıldı?" diye sorunca dedi ki: "İki başlı küçük çivi idi."

İbni Ebî'd-Dünyâ babasından o da Ebûl-Harîş'ten, o da annesinden şöyle nakleder: "Küfe vadisine Ebû Ca'fer gömülünce insanlar ölülerinin yerlerini değiştirdiler. Değiştirilenler arasında ağzıyla iki elini ısırılmış bir genç gördüm."

Semmak b. Harb der ki: "Ebü'd-Derdâ kabirler arasında dolaşırken kabre seslenerek: "İçinde ve dışında meydana gelen felâketler ne de sakın" der.

Sabit el-Benânî anlatıyor: "Kabristan'da yürürken arkamdan bir ses geliyordu: "Ey Sabit, kabristanda gördüğün bu sakinlik, sessizlik seni aldatmasın. Kabirlerinde şimdi nice gamlı insanlar var." Sesin sahibini görebilmek için arkama baktımsa da kimseyi göremedim.

Rivayete göre Hasan, bir kabre uğrar ve: "Bunlara ne oluyor da bunca yiğitlerine rağmen bunca kederlerine rağmen sakın sakın duruyorlar" der.

İbni Ebî'd-Dünyâ'nın anlattığına göre birgün Ömer b. Abdülaziz Mesle-me b. Abdulmelik'e der ki: "Mesleme, babanı kim defnetti?" Mesleme: "Fü-lanca adam." Ömer b. Abdülaziz: "Bana anlatılan bir şeyi sana anlatayım. Baban ve Velid gömüldükten sonra kefen bağı çözülmek için kabristana varılır. Her ikisinin yüzü de kıbleden çevrilmiş bulunur. Bak, Mesleme, ben Ölünce yüzünle dikkat et. Onların başına gelen benim de başıma gelmişmi, yoksa af mı olunmuşum?" Mesleme der ki: "Ömer b. Abdülaziz ölünce yüzünü kontrol ettim, baktımki kibleye dönük duruyor."

İbni Ebî'd-Dünyâ, Seleften birinin şu hikâyesini nakleder: Selefi anlatıyor: "Kızım ölünce onu kabrine koydum. Kısa bir zaman sonra yakasını düzeltmek için kabrine vardım ki, kızımın yönü kıbleden çevrilmiş. Bu duruma çok üzüldüm. Aynı gece kızımı rüyamda gördüm, diyordu ki: Babacığım, gördüğün şey seni üzdü mü? Etrafımda bulunan çoğu insanın yüzü kıbleden çevrilmiş durumda." Adam diyor ki: "Herhalde yüzü çevrilenlerden, büyük günahlarda ısrar edenleri kastediyor kızım."

Amr b. Meymûn der ki: "Ömer b. Abdülaziz'in şöyle dediğini duydum: "Velîd b. Abdülmelik'i kabrine ben koydum. İki omuzu boynuna kilitlenmişti." Birgün Velîd'in oğlu şöyle dedi: "Ka'be'nin Rabbine yemin olsun ki babam, güzel bir hayat geçirdi." Bunu duyan Ömer b. Abdülaziz: "Ka'be'nin Rabbine yemin olsun ki babanın ölümü erken oldu" dedi. Bu, Ömer b. Abdülaziz'in Velîd'in oğluna öğüdüdür.

Ömer b. Abdülaziz, Irak halkına olmadık işler yapan Yezid b. Mühelleb'e der ki: "Ey Yezid, Allah'tan kork. Velîd'i kabrine koyduğumda, kefeni içinde ayaklarıyla tepindiğini gördüm."

Yezid b. Harun der ki: "Hişam b. Hassan, o da Ebû Uyeyne'nin mevlâsı Vâsıl'dan, o da Ömer b. Zühdüm'den, oda Abdül-Hamîd b. Mahmud'dan şöyle dediğini nakleder: "İbni Abbasla otururken bir grup insan geldi ve "bir arkadaşımızla birlikte hacca gitmiştik. Giderken arkadaşımız Saffâh yolda öldü. Yıkayıp kefenledikten sonra bir lahd kazdık. Baktık ki kabirde korkunç bir karaltı var. Burayı bıraktık, başka bir kabir kazdık, kabri dolduran karaltı buradan da çıktı. Bunu da bıraktık ama her kazdığımız kabir böyleydi" dediler. Bunun üzerine İbni Abbas: "Bu, dünyada iken insanlara kazdığı çukurdur (yani başkalarını aldatmasıdır). Haydi götürün, bir mezar daha kazın, bunu da bir kenara gömün. Allah'a yemin olsun ki bütün yeryüzünü kaz-sanız o karaltıyı yine görürsünüz" dedi. İbni Abbas'ın yanından ayrıldık. Bir mezar daha kazdık, arkadaşımızı da bir kenarına gömdük. Yanımızdaki mallarını ailesine vermek için evine vardık. Hanımına dedik ki: "Kocan ne işle meşguldü?" Kadın: "Kocam, gıda maddesi satardı. Günlük yemek miktarını ayırdıktan sonra kalanını, verdiğiinden fazla olmak şartıyla ödünç verir (yani arta kalan on kilo buğdayı varsa bunu on iki kilo karşılığında ödünç verirdi), fazlasını da alır, böylece hayat sürerdi" dedi.

İbni Ebî'd-Dünyâ Muhammed b. Hüseyin'den, o da Şât sahibi Ebû İs-hak'tan şunu nakleder: "Ölmüş birini yıkamam istendi. Ölünün yüzünden elbiseyi açınca baktım ki bir yılan boynuna sarılmış. Bunu görünce yıkamadan vazgeçtim. Anlattıklarına göre bu adam, Sahabeye küfredermiş."

İbni Ebf d-Dünyâ Saîd b. Halid b. Yezid el-Ensârî'den, ^[267] o da Basra'da kabir kazan birinden nakleder. Adam derki: "Birgün bir mezar kazdım. Dinlenmek için kafamı mezara yakın bir yere koydum. Orada uyumuşum. Rüyamda iki kadın gördüm. Biri diyordu ki: "Ey Allah'ın kulu, Allah için senden birşey istiyoruz. Şu kadim buradan uzaklaştır, bize yaklaştırmaz." Korkumdan uyanınca baktım ki bir kadim daha buraya gömecekler." "Kabristan öte tarafta" diyerek buraya yaklaşmalarına mâni oldum. Gece rüyamda o iki kadından biri diyordu ki: "Bize yaptığın iyilikten dolayı Allah sana hayırla karşılık versin. Büyük bir şerri bizden uzaklaştırdın." Kadına dedim ki: "Senin konuştuğun gibi yanındaki arkadaşın niye konuşmuyor?" Kadın: "Bu kadın, vasiyyetini yazmadan ölmüş. Vasiyyetsiz ölen birinin kıyamete kadar konu-şamaması hakkıdır" dedi.

Allahû Teâlâ'nın bazı kullarına kafalarındaki gözleriyle gösterdiği kabir azabı ya da nimeti, ferahlığı ile ilgili olaylar kitabımızın alamayacağı Ölçüde çoktur.

Bu konudaki rüyalarsa ciltlerce kitap ister. Daha geniş bilgi almak isteyenler şu kitaplara müracaat etmelidir: Kitâb'ül-Menâmât, İbni Ebî'd-Dünyâ; Kitâb'ül-Büstân, Gayruvânî v.d. Mülhid ve zındıklarına gelince bilgileri bu gerçekleri kuşatmadığından bunları yalanlamaktan başka bir şey bilmezler. ^[268]

Yedinci Mesele: Allahû Teâlâ, bu dünyada birtakım ilginç hadiselerin oluşmasına imkân vermiştir. Mesela, Cebrail (AS) insan suretinde Rasûlullah'a (SAV) gelir, Ona vahiy getirir. Rasûlullah'la aralarında geçen konuşmaları peygamberimizin etrafındakiler duyamaz, Cebrail'i de göremezlerdi. Bu durum diğer peygamberler için de sözkonusudur. Bazan Cebrail vahiy zilin çalması ^[269] şeklinde getirirdi, sesini ise kimse duymazdı. Aramızda yaşayan cinler birbirleriyle çok yüksek sesle konuşmalarına rağmen biz onların konuşmalarını duyamayız. Melekler kâfirleri kamçılar, boyunlarını vururlar, bu yüzden kâfirler çılgın atarlar, ama orada bulunan müslümanlar, melekleri göremezler, seslerini duyamazlar. Öyleyse Yüce Allah dünyada meydana gelen bazı hadiseleri insanoğlundan gizlemiştir. Cebrail (AS)'ın Rasûlullah'a Kur'ân öğrettiği halde, Rasûlullahla bulunanların bu duymamaları da buna misaldir. ^[270]

Allah'ı ve yüce kudretini tanıyan bir kimse, nasıl olur da Allahû Te* lâ'nın, hikmetine, rahmetine binaen bazı kullarından gizleyerek birtakım gerçekleri yaratmasını yadırgayabilir. Zira insanoğlu hadiseyi göremez di yamaz. Kul, kabir azabını duymaktan, görmekten acizdir. Allah Taâlâ'nı" bu gerçekleri görmesine müsaade ettiği birçok kimseler, baygın düşmüş sonraki yaşamları da hiçbir zaman faydalı olmamıştır. Bazılarının da gerçekleri görmesine engel olan kalp perdeleri kaldırılınca, gerçekler karşısında dayanamayıp ölmüşler. O halde ilâhî hikmet gereği, iki mükellef insan arasında ya da insanla olay arasında bulunan perdeyi, Allah'ın kaldırmasıyla kulların, gerçekleri gözleriyle görmesi nasıl inkâr edilebilir?

Sonra kişi ölünün gözünden, göğsünden cıvayı hardalı yok edebilir. Ama bunlar hemen yeniden gelirler. Melek bu işi nasıl yapmasın? Herşeye kadir olan Allah, buna nasıl kadir olamasın? Civa ve hardalın yok olmayacak şekilde ölünün iki gözünde, göğsünde kalmasını Allah (cc) istese yapamaz mı? Berzah hayatım, görülen şu dünya hayatına benzetmek cehaletin, sapıklığın tâ kendisi; en doğruyu söyleyen Rasûl'ün yalanlanması, Yüce Allah'ın da aciz kabul edilmesi değil midir? Buna inanmak son derece cahilliktir, zulümdür.

Meselâ bir insan, arzu etmediği insanlardan habersiz on zira' eninde yüz zira' boyunda veya enini, boyunu, derinliğini daha geniş alarak geniş bir kabir yapabilirse Yüce Allah'ın, kabri dilediği kadar genişletmesi, insanoğluna genişletilen bu kabri göstermemesi böylece de insanların küçük gördüğü kabri, geniş, güzel kokulu ve aydınlık nurlu yapması mümkün değil mi?

Meselenin özü şudur: Burada kabrin genişlemesi, daralması, içerisinin aydınlanması, cennet bahçelerinden bir bahçe ya da cehennemin çukurlarından bir çukur olması dünyada bilinen şekliyle değildir. Yüce Allah, insanoğluna dünyada olan bazı şeyleri göstermiştir. Ahirette olanları ise mutluluklarına sebep olan iman ve ikrarın oluşması için gizlemiştir. Perde kalkınca insanlar ahiret işlerini görebilirler. Ayrıca ölünün insanların yanıda olması, meleklerin gelip, ölüyü onlardan habersiz sorguya çekmesine, onlar duymadan cevaplarını almasına ve insanlardan habersiz günahkâr ölüye azap etmesine engel değildir. Buna benzer olaya yaşantımızda rastlayabiliriz. Meselâ, bir kimse (ders çalışan) arkadaşının yanında uyur. Rüyasında işkence görür, dövülür, acı çeker. Hatta bazan da çektiği acının yediği sopanın izi vücudunda belli olur ama (ders çalışan) arkadaşının bunlardan haberi hiç olmaz.

Meleğin arzı ve taşı yarmasını imkânsız görmek de büyük cahiliklerden-dir. Zira Allahû Teâlâ kuş için hava neyse melek için de arz ve taşı öylece yapmıştır.

Tabi keşif cisimlerin bu gerçeklere kapalı olması, latîf, temiz ruhla-?r kapalı olmasını gerektirmez. Bu şekilde yapılan karşılaştırmalar, en tıtl t sılıştırma değil mi? Bu ve benzeri konularda inançsızlar bütün pey-kÖtÜhprierin bildirdiklerini yalanlamışlardır. [271]

FASIL

Sekizinci Mesele: Katılaşmış, suda boğulmuş ve yanmış cesede ruhun i jmkânsız değildir. Ruhun bu dönüşünü biz farkedemeyiz. Çünkü bilinenin dışında bir dönüştür. Burada baygın, suskun ve şaşkın cesedin !mh ruhları beraber oldukları halde sen hissedemezsin. Cesedi paramparça olmuş bir kişiyi gerek uzakta olan gerekse yakında olan ruhuyla birleştir-iek herşeye kadir olan Allah'a zor değildir. Birleştirilen bu vücut azalarında duruma göre bir nevî elem ya da lezzet şuuru bulunur. Cansız varlıklarda Allah'ı zikredecek ölçüde idrak, şuur olursa; taş, Allah korkusundan düşerse* dağlar, ağaçlar O'na secde ederse ayrıca ufak taşlar sular ve bitkiler O'nu teşbih ederse ruhtan ayrılmış cesedin elem ve lezzet şuuruna vakıf olması çok daha normaldir. Cansız varlıkların teşbihi ile ilgili olarak Yüce Allah: "Yerde ve gökte ne varsa hepsi hamd ederek Allah'ı teşbih ederler. Ama siz onların teşbihlerini anlayamazsınız" [272] buyurmaktadır. Burada teşbihten maksat sadece yaratıcısına delalet etmek olsaydı: "Fakat siz, onların teşbihlerini anlayamazsınız" denmezdi. Zaten akıllı olan kişi bunların Allah'a delalet ettiğini bilmekte, anlamaktadır. Başka bir âyete: "Biz dağları ona musahhar kıldık. Sabah akşam Allah'ı teşbih ederler" [273] Allah'a delalet etmek anlaşıldığına göre yalnızca bu iki vakte mahsus değildir. Yine: "Ey dağlar, O'nunla birlikte yankılanın"[274] âyeti de (Hz. Dâvudla) beraberlik şartıyla yankılanmaya mahsus değildir. Şöyle diyen kişi Allah'ı yalanlamıştır: 'Yankılanmak, aksi şadadır. (Yani sözün bir cepheye vurup geri dönmesidir -ç.) Çünkü yankılanmak Hz. Davud'un sesinden başka diğer sesler için de söz-konusudur. Diğer bir âyette: "Görmez misin Allah'a yerde ve gökte kim varsa ve güneş, ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar, havyanlar ve birçok insan secde eder" [275] Duyurulmaktadır. Burada da Allah'a delalet etmek yalnızca birçok insana mahsus değildir. Diğer bir âyeti celfilede ise: "Görmez misin göklerde ve yerde kimler varsa onlar ve kanatlarını çırparak uçan kuşlar Allah'ı tesbih ederler. Hepsi duâ ve teşbihini bilmektedir" [276] buyrulur. Bu gerçek bir duâ ve teşbihtir, Allah bunu bilir. İsterse cahiller, yalancılar bu gerçeği inkâr. Etsinler Yüce Allah bazı taşların yerlerinden ayrılarak Allah korkusundan düştüğünü ve yer ile göğün kelimasını işitmek için kendisinden izin istediğini bildirmiştir Yüce Allah göğe ve arza hitaben isteyerek veya istemeyerek emrime gelin dedi de onlarda isteyerek geldik dediler [277] ayrıca ashâbı kiram yedikleri yemeğin çektiği tesbih i.

Allah'ın da bunlara olumla cevap verdiğini şu âyetle bildirmiştir: "Yüce Allah ayrıca /isnab-ı Kiran [278]yedikleri yemeğin çektiği teşbihi ve mescitte [279] bulunan kuru hurma kütüğünün iniltisi ni de duymuştur. Cansız bunca cisimler hissedebiliyor, farkedebiliyorsa ipp risinde ruhun, hayatın bulunduğu cisimler-Öncelikle hisseder, farkedir. Bn nun yanında Yüce Allah, bu dünyada, ruhtan ayrılan bedene, yeniden tam bir hayat verdiğini, böylece bu bedeninin konuştuğunu, yürüdüğünü, yediğin-içtiğini, evlenip çocuk sahibi olduğunu da göstermiştir. Âyeti celfilede: "Binlerce kişi oldukları halde ölüm korkusuyla yurtlarından çıkan şu adamlara görmedin mi? Allah önce onlara: "Ölün" dedi sonra yine kendisi diriltti" [280] Ve. "Tahut şu kimse gibisini görmedin mi ki, duvarları, çatıları üstüne yıkılmış ıssız bir kasabaya uğramıştı da, Allah bu böyle öldükten sonra nasıl diriltecek?" demişti. Bunun üzerine Allahû Teâlâ da kendisini yüz sene öldürüp sonra diriltti: "Ne kadar kaldın?" dedi. "Bir gün, ya da bir günün birazı kadar . kaldım" dedi" [281] buyurulmaktadır. İsrail oğulların dan katilin aranması; [282] Hz. Musa'ya:

"Allah'ı açıkça görene kadar sana inanma3iz" [283] diyenleri Allah önce Öldürüp sonra diriltmiştir; Ashâb-ı Kehf [284] ve Hz. İbrahim'in dört kuş kıssası [285] hepsi bedenden ayrılıp sonra bedene dönen ruhla, hayatla ilgili dünyada görülen şeylerdir. Dünyada bu olunca, Yüce Allah'ın ölümünden sonra bedeni diriltip sorguya çekmesi, ameline göre azaplandırması ya da mükâfatlandırması Yüce kudretine niye zor gelsinki?! Bu gerçekleri inkâr etmek; yalanlamak, küfürde inat etmek ve direnmekten başka bir şey değildir. Başarı Allah'tandır. [286]

FASIL

Dokuzuncu Mesele: Şunu iyi bilmeli ki, kabir azabından, nimetinden maksat dünya ile ahiret arasındaki Berzah'ta görülen nimet ve azaptır. Yüce Allah Aralarında, dirilecekleri güne kadar kalacakları Berzah vardır"[287] buyurmaktadır. Dünyaya ve ahirete insanlar buradan uğurlanmaktadır. k bir azabı ya da cennet nimeti denerek cennet bahçesi veya cehennem zah'a aolmaS1 görülecek muamelenin türündendir. Vücudu katılaşmış, çuklJr yanmış, suda boğulmuş, yırtıcı hayvanlar veya kuşlar tarafından yen-3Ş lanlar da amellerine göre her ne kadar mükâfat ve cezanın sebepleri, ml?fvetlerifarklı farklı olsa da Berzah'ta hak ettikleri azabı ya da keykâfatı[göreceklere. Geçmişte bazı insanlar, ceset ateşte yanıp kül olur-11 ahut rüzgârın şiddetli olduğu bir günde bazı azalar suya atılır, bazıları 1 toprakta kalırsa Berzah'ta görülen azaptan kurtulunacağını zannederek, cuklanna öldükten sonra böyle yapmalarını vasiyyet etmiş. Bunun üzeri-e Allah, denize emretmiş, deniz kendisine atılan uzuvları getirmiş, yere emretmiş o da içine gömülen, dağıtılan uzuvları getirmiş. Uzuvlarını birleştirdikten sonra Yüce Allah adama: "Kalk" der, adam da kalkıp hemen Allah'ın huzuruna koşar. Ona sorar: "Niçin böyle yaptın?" Adam da: "Rabbim, sen daha iyi bilirsin, senin korkundan dolayı böyle yaptım" der. Allah ona merhamet etse de bundan kurtulamaz. [288] Çeşitli yerlere atılmış uzuvlar, isterse fırtınalı bir günde ağaçların tepelerine asılmış olsun hakettiği azabı ya da mükâfatı bedeni, Berzah'ta alacaktır. Yine salih bir kimse kor ateşin içine gomülse, Allah bu ateşi ona serinlik, selamet yapar böylece Berzah'ta göreceği nimeti, hazzı alır. Bu şartlarda dilerse Allah havayı ceset için ateş, zehir yapar.

Âlemde bulunan unsurlar, maddeler Rablerine boyun eğmiştir. Yaratan, yönlendiren Allah bunları dilediği gibi kullanır. Hiçbirisi de O'nun iradesinden çıkmaz. Hatta bunlar, iradesine, kudretine boyun eğmiş varlıklardır. Kim bunu inkâr ederse âlemlerin Rabbini inkâr etmiştir, O'na küfrederek Rabliğine karşı gelmiştir. [289]

FASIL

Onuncu Mesele: Ölüm, ilk meâd ve ilk diriliştir. Yüce Allah, insanoğ-lundan günahkârların cezalandırılacağı, salihlerin de mükâfatlandırılacağı iki meâd, iki de diriliş tahsis etmiştir.

ilk diriliş ruhun bedenden ayrılması ilk ceza yurduna gitmesidir.

ikinci dirilişe Allah 'm bedenlere ruhu vererek onların kabirlerinden cennete yahut cehenneme gitmeleridir. Buna ikinci haşr diyoruz. Bu husus hadiste: "Diğer dirilişe de iman edersin" [290] şeklinde açıklanmıştır. İlk dirilişi, her ne kadar birçok insan burada görülen nimeti ya da azabı kabul etmese dekimse inkâr etmemektedir. Yüce Allah, büyük ve küçük denen meti

Mü'minûn, Vakıa', Kıyamet, Mutaaffîfîn, Fecr ve diğer sûreleimüş; adaleti ve hikmeti gereği her iki yurdu da gerek iyiler gerekse kötül ~yaptıklarının karşılığını alacağı yurt olarak bildirmiştir. Ancak ameli611tam karşılığı daimi yurttan meâd günü verilecektir. Nitekim âyette: "He ***"fis ölümü tadacaktır. Kıyamet günü mükâfatlarınız size tam verilecek [291]geçmektedir.

Adaleti icabı, esmayı hüsnâsı gereği velî kullarının bedenleri ve ruhi mükâfatlandırılırken düşmanlarının beden ve ruhları cezalandırılacak^" İtaatkâr kişinin hem bedeni hem de ruhu hakettiği nimetin zevkini almaP fâcir, asi kişinin de hem bedeni hem de ruhu hakettiği azabı görmelid' Allahû Teâlâ'nin adaleti, hikmeti, mukaddes kemâli bunu gerektirmektedir. Bu dünya sorumluluk, imtihan dünyası olup amellerin değerlendirildiği dünya olmadığında bu durum dünyada görülmez. Berzah ise ceza yurdunun ilk safhasıdır, gerekli herşey ortaya çıkar, hikmet de ortaya çıkmasını gerektirir. Kıyamet gün olunca da itaatkârlara ve asilere, hak ettikleri beden ve ruh nimeti veya azabı tam olarak verilir. Berzah'ta verilen nimet veya azap ahirette verilecek nimetin, azabın ilk safhasını oluşturur. Nimet ve azabın Berzah'ta bulunanlara ulaşacağı, Kur'ân'da ve sahih birçok hadiste belirtilmiştir. Mesela, bir hadiste Rasûlullah der ki: "Mü'min kişinin kabrinden cennete bir kapı açılır. Oradan cennetin güzel kokusu, nimeti gelir. Facirin de kabrinden cehenneme bir kapı açılır. Oradan cehennemin sıcaklığı ve ze-hiri gelir." [292] Ruhun bu kapıdan aldığı hazzı, bedenin de aldığı kesinlikle bilinmektedir. Kıyamet günü olunca da bu kapıdan içerdeki yerine girer. Bu dünyada kula bu iki kapıdan üzeri meşgalelerde, hissedilen perde ve bir takım arızalarla kapalı gizli bir işaret gelir, çoğu insan sebebini bilmesede, gördüğü şeyi yorumlayamasa da bunu hisseder. (Yani rüyada yapılan tenbihler ç.)

Bir şeyin varlığını bilmekle, onu hissetmek, yorumlamak ayrı ayrı şeylerdir. Ölünce, kapıdan gelen bu işarete biraz daha yaklaşır. [293] Dirildiğinde de bu işarete tamamen kavuşmuş olur. Allah'ın hikmeti gereği işaretler bu üç yurttan (dünya-Berzah ve Kıyamet) güzelce sıralanmıştır. [294]

SEKİZİNCİ MESELE

KABİR AZABI, BİLİNMESİ, SAKINMAK İÇİN İNANILMASI BU KADAR ÖNEMLİ OLDUĞU HALDE, NİÇİN KUR'AN-I KERİM'DE ZİKREDİLMEMİŞTİR?

Bu soruyu idmalî ve tafsîlî olmak üzere iki şekilde cevaplandırırız.temalı Cevap: Bilindiği gibi Yüce Allah, Rasulü'ne iki tane vahiy gön-s kullarının da bu vahiylerle inanmasını ve bunlarla amel etmesini is-niştir. Bunlar Kur'ân ve Hikmet'tir. Âyet-i celîlelerde: "Allah sana Kitabıve Hikmeti indirmiştir" [295], "O Allah ki, kendilerinden olan ümmî birini onlaraAllah'ın âyetlerini okuyan, onları yücelten, onlara Kitab ve hikmeti öğreten bir elçi gönderdi" [296]ve "sizin evlerinizde okunan Allah âyetlerini ve hikmetini hatırlayın" [297].

Selef âlimleri Kitaptan maksadın Kur'ân, Hikmetten maksadın sünnet olduğunda ittifak etmişlerdir. Rasulullah'ın dilinden, Allah'ın bildirdiği şeylere inanmak, doğrulamak ne kadar gerekli ise Rasulullah'ın Allah'tan bildirdiği şeylere de (sünnet-hadis yoluyla) o derece inanmak doğrulamak gereklidir. Bu husus, gayri müslimler dışında bütün mü'minler tarafından kabul edilmiş bir gerçektir. Nitekim Allahû Teâlâ: "Bir Kitab bir de O'nun gibisini verdim" [298] buyurmaktadır.

Tafsîlî Cevap: Berzah'ta görülecek nimet yahut azapla ilgili âyetler çoktur. Mesela: "O zalimler ölüm dalgaları içinde, melekler de ellerini uzatmış: "Haydi canlarınızı çıkarın, Allah'a gerçek olmayanı söylemenizden ve O'nun âyetlerine karşı büyüklük taslamanızdan ötürü, bugün alçaklık azabıyla çarpılacaksınız" derken onların halini bir görecektin"^[299] Zalimlere bu, ölüm anlarında söylenmiştir. Melekler de, zalimlerin bugün korkunç bir *zap görececeklerini doğru olarak bildirmişlerdir. Dünya hayatının bitimine dar (kıyamete kadar) azapları gecikmiş olsaydı, onlara: "Bugün cezalandırılacaksınız" denmezdi.

Bir başka âyetle: "Allah onu, onların kurdukları tuzakların kötülükle-raiden korudu ve Firavn ailesini, azabın en kötüsü kuşattı. Kıyamete kadar sabah akşam onlara sunulur. Kıyamet kopunca da: "Firavn ailesini, azabın en şiddetlisine sokun" denir. ^[300] Her iki yurttan da azap olacağını açıkça Allah Teâlâ bildirmiştir.

Bir başka âyetle: "Korkudan bayılacakları günlerine kadar bırak onları. O gün, tuzakları kendilerine hiçbir fayda sağlamaz ve onlara yardım da edilmez. Zulmedenlere bundan başka bir azab daha vardır. Fakat çokları bunu bilmezler"^[301].Dünyadaki öldürülme cezaları veya daha büyük bir ihtimalle Berzah'ta görecekleleri azab kastedilmiş olabilir bundan. Çünkü çoğu zalim, dünyada azab görmeden Ölmektedir. Daha açık bir ifadeyle şöyle de denilebilir: Zalimlerden ölenler, Berzah'ta azaplarını görürler, Ölmeyenler ise öldürülmek vb. şeylerle dünyada azaplarını görürler. O zaman bu âyet, zalimlere dünyada ve Berzah'ta görecekleleri azabı bildirmektedir.

Diğer bir âyet-i celîlede de: "Belki dönüp gelirler diye mutlaka onlara büyük azaptan ayrı olarak daha yakın azabı tattıracağız" ^[302] Duyurulmaktadır. Abdullah b. Abbas ^[303] gibi bir kısım âlim, bu âyetle kabir azabına delil getirmişlerdir. Kabir azabına bu âyetin delâleti biraz uzak. Çünkü küfürden dönüp İslama dönmek için dünyada verilen bir azaptır bu. Bu gerçeğin Kur'ân'ın tercümanı, ümmetin en bilgilisi bir zattan gizli olması ihtimal dışıdır. Ancak Kur'ân'la ilgili ince tefekkürü, hassas dikkati nedeniyle bunun kabir azabı olabileceğini anlamıştır. Âyeti celîleler de yakın ve büyük iki azabın olduğu; yakın azabın tevbe edip dönmeleri için tattırılacağı bildirilmiştir. Bundan da dünya azabının dışında başka bir yakın azabın olabileceğini istidlal etmiştir. Bundan dolayı âyeti celîle de: "Yakın azaptan tattıracağız" buyurulmuş, "yakın azabı tattıracağız" denmemiştir. İyi düşün.

Rasûlullah'ın şu sözü de bu anlayışa benzerdir: "Kabrinden cehenneme bî<r kapı açılır; buradan kabre, cehennemden hararetinden, zehirinden gelir." ^[304] Ama şöyle dememiştir: "Cehennemden harareti, zehiri gelir." Çünkü cehennemden gelen azab oldukça azdır, azabın çoğu daha cehennemdedir. Allah düşmanlarının dünyada gördükleri azap, çoğunluğu cehennemde olan azabın sadece bir miktarıdır.

Bir başka âyetle: "Ta can boğaza dayandığı zaman? İşte o zaman bakar durursunuz. Biz ona sizden daha yakınız, fakat siz göremezsiniz. Eğer öldükten sonra cezalandırılmayacak iseniz çıkmakta olan canınızı geri dön-dersenize! O can Allah'a yaklaştıranlardan ise ona rahatlık, güzel rızık ve nimet cenneti var. Eğer o, defteri sağ tarafından verilen sağıclardan ise, sana sağıclardan selam var. Ama yalanlayıcı sapıklardan ise, kaynar sudan bir ziyafetle, cehenneme atılma var. Kesin gerçek budur işte. Öyleyse büyük

Rabb'ının adını teşbih et" ^[305] buyurulmaktadır. Burada Yüce Allah, ölüm anındaki ruhların durumunu anlatmıştır. Sûrenin başında ise ehemmiyetine, önemine binâen "büyük dönüşte" (me'âd'ı ekber) ruhların durumunu zikretmiştir. Buna göre ahirette ruhu üç kısma ayırdığı gibi ölürken de üç kısma ayırmıştır.

Diğer bir âyeti celîlede ise: "Ey mutmain olan nefis, Rabbine, sen O'ndan O da senden razı olarak dön. Kullarım arasına katıl ve cennetime gir" ^[306] buyurulmaktadır. Selefi âlimler, ruha bu

hitabın ne zaman yapılacağı hususunda ihtilaf etmişler. Bir kısmı der ki: "Ölüm anında denecektir." Lafzın zahirinden, bedenden ayrılan ruha deneceği anlaşılmaktadır. Berâ ve başkalarından rivayet edilen hadislerde Rasûlullah bu âyeti: "Sen ondan razı olarak, o da senden razı olmuş olarak çık ^[307] denir" şeklinde yorumlamıştır. Ruhların Berzah'ta yeri konusunda bu meseleyi inşallah anlatacağız. Ayrıca "kullarım arasına katıl" âyeti, Rasûlullah'ın "Ey Allah'ım, yüce dostu" hadisine de mutabıktır. ^[308]

Kabir azabı nimeti ile ilgili hadisleri incelediğinde Kur'ân'ın ifadesine uygun olduğunu görürsün. Başarı Allah'tandır. ^[309]

DOKUZUNCU MESELE

ÖLÜLER HANGİ SEBEPLERDEN DOLAYI AZAP GÖRÜRLER?

Cevabını iki şekilde veririz: Mücmel cevap, mufassal cevap. Mücmelvap kabirdekiler, Allah'ı bilmediklerinden, emrine uymadıklarından ve yasakladığından kaçınmadıklarından dolayı azap görürler. Allah'ı tanıyan, emirlerine uyan, nehiylerinden de kaçınan ruhu ve bedini asla azaplandırmaz. Çünkü gerek kabir azabı gerekse ahiret azabı, Allah'ın kuluna kızmasının gadaplanmasının bir neticesidir. Bu dünyada, Allah'ı kızdıran kişi, tevbe etmeden Ölürse Allah'ın gadabı ölçüsünde, Berzah azabı görür. Allah gadab ettikten sonra günahın azlığı çokluğu, kişinin doğrulayıcı ya da ya-lanlayıcı olması farketmez.

Mufassal cevap da şöyledir: Rasulullah, biri insanlar arasında koğucu-luk yapan, diğeri de idrardan sonra istibra yapmayan iki kişinin kabirlerinde azab gördüklerini haber vermiştir ^[310]İstibra yapmayan, zorunlu temizliği terketmiş olduğundan; koğucu da, sözlerinde doğru da olsa, insanlar arasına düşmanlık atmış olacağından günahkârdırlar. Burada insanları yalanla, iftira ile, bühthanla birbirine düşürmenin çok daha büyük günah olacağına işaret vardır. İdrardan sonra istibrayı terketmekte de, istibra yaptıktan sonra namaz kılarken, namazın bir kısım vaciplerini, şartlarını terketmenin daha çok günah olacağına işaret vardır. Şu'be hadisinde: "Birincisi, insanların etini yemekte, gıybet etmektedir. İşte bu kimse nemmamdır" şeklinde geçerken İbni Mes'ûd'dan gelen bir hadiste: "Abdestsiz bir vakit namaz kıldığı ve zulmedilen birini görüp ona koşmadığı için kabrine öyle şiddetli vurulur kî, içerisi ateşle dolar" buyurularak koğuculuk ve istibra anlatılmıştır.

Buhârî'de, Semra'dan ^[311] gelen bir hadiste yalan söyledikten sonra yalanı her tarafa yayılan kimseyle Kur'ân'ı öğrendiği halde geceleri uyuyan, gündüzleri de Kur'ân'la amel etmeyen; zina eden erkeklerle kadınların ve de faiz yiyenlerin azap görecekları bildirilmiştir. Hadiste geçen kişilerin çektiği azabı Rasulullah Berzah'ta görmüştür.

Namaza üşenerek kalkanların başlarının taşla yarılması; mallarının ekatlanm vermeyenlerin, zakkumlu cehennem dikenli ağaçların etrafına dolaşmaları; zina yapanların pis kokulu leş etler yemeleri ve sözle fitne çıkaranların ağızlarının, demir makaslarla kesilmesi Ebû Hureyre'den gelen bir hadiste yukarıda anlatılmıştır. ^[312]

Büyük günah işleyenlerin uğrayacağı akibet Ebû Saîd hadisinde geçmiştir ^[313]Mesela faiz yiyenlerin karınları, evler kadar şişmekte ve onlar, Pi-ravn'm yolu üzerinde bulunmaktadır. Yetim malı yiyenlerin ağızlarından aldıkları kor ateş, altlarından, ayaklarından çıkmaktadır. Zina

eden kadınlar, göğüslerinden asılmaktadır. Gıybet edenler, yan uzuvlarından kesilen etleri yemektirler. İnsanların ırzlarında gözü olanların yüz ve göğüsleri bakır tırnaklarla tırmlanmaktadır.

Rasûlullah, ganimet mallarından aşırın kimsenin kabrinde ateşin yandığını, bildirmiştir. ^[314] Oysa ki bu adamın elde edilen ganimetlerde hakkı olduğu halde, başkalarının hakkına tecavüz etmekle bu cezayı hak etmiştir. Kabir azabını görecekle kalbiyle, gözüyle, kulağıyla, ağzıyla, diliyle, karnıyla, ferciyle, eliyle, ayağıyla ve bedeniyle günah işleyenler, koğuculuk yapanlar, yalan çok söyleyenler, gıybet edenler, yalan yere şahitlik edenler, namuslu kadına iftira edenler, fitne çıkartanlar, bidat şeylere çağırınlar, bilmediği bir konuda Allah ve Rasûlü adına konuşanlar, sözünde aşırı olanlar, faiz ve yetim malı yiyenler, rüşvet alanlar, haksız olarak müslüman kardeşinin ya da anlaşmalı müstemenin malını yiyenler, içki içenler, lanetlenmiş ağacın meyvesini yiyenler, zina ve livata edenler, hırsızlık yapanlar, hainler, ahidini bozanlar, aldatanlar, müslümanlara tuzak kuranlar, faizi alanlar, verenler ve bunlara şahitlik edenler hülle yapanlarla, hülle yaptıranlar, Allah'ın emirlerini düşürmek haramlarını işlemek için çareler arayanlar, müslü-manlara eziyet ederek hanımlarının peşine düşenler, Allah'ın hükmü dışında birşeyle hükmedenler, Allah'ın şeriatı dışında bir kanunla fetva verenler, günah ve düşmanlığın yayılmasına yardım edenler, Allah'ın yasakladığı cana kıyanlar, Allah'ın yasaklarını tanımayanlar, Allah'ın sıfat ve isimlerinin gerçeğini tesirsiz sayanlar, Rasûlullah'm sünnetine bakmadan görüş, siyaset ve anlayış ileri sürenler, ölmüş birine saç baş yolarak ağlayanlar ve bu ağıtlara kulak verenler, Allah ve Rasûlü'nün yasakladığı cehennem ağıtçıları olan şarkıcılar ve onların söylediği şarkıları dinleyenler, kabirlere mescid yaparak üzerinde kandiller lambalar yakanlar ^[315]satarken eksik tartan, alırken ise tam ölçekle alan esnaflar, zorbalar, büyüklük taslayanlar, gösteriş yapanlar, kaslarıyla gözleriyle insanlarla alay edip onların kusurlarını araştıranlar, selefi alimlere küfredenler, kâhinlere, münecimlere ve ibtidâî doktorlara vararak onlara soru sorup, onları tasdik edenler, ahiretlerini dünya karşılığında satmış zalimlere yardım edenler, Allah'ın azabı ve ismi anılınca O'ndan korkmadığı halde kendisi gibi bir yaratık korkuttuğu zaman korkan, Çekinen, yapılması istenmeyen şeyi terkedenler, Allah ve Rasûlü'nün sözüne çağrıldığında onlara gitmeyip de, sözü doğru da yalan da olabilecek hüsnü Zan beslediği birinin peşinden gidip ona övgüler yağdırarak hiç karşı gelmeyenler, okunan Kur'ân'dan etkilenmeyenler belki de sıkılanlar, Şeytan'ın. îCur'ân'ı okunduğunda, zina meclisi kurulduğunda veya münafıklık olunca içi sevinçle dolu vecde, heyecana ve neş'eye gelip şarkıcının devamlı şarkı söylemesini isteyenler, silahının veya sevdiği bir yaşlının veya yakın akra^ basının yahut genç kızların döşeklerinin veya sevdiği bir kişinin hayatının yahutta muteber saydığı bir kimsenin adına yemin ederken yalan söylemezken, Allah adına yemin ettiğinde yalan söyleyenler, yaptığı günahlarla övünen onları eşinin dostunun yanında açıktan açığa çokça işleyenler, malından ve ırzından emin olmadığın kimseler, çirkin ve kötü sözlerinden dolayı insanların kendisinden uzaklaştığı kimseler, namazını vaktin sonuna kadar geciktirdikten sonra acele acele kılanlar, Allah'ı çok az ananlar, gönül hoşlu-ğuyla mallarının zekâtını vermeyenler, hac yapabilecek durumda iken hac yapmayanlar, gücü yettiği halde ödemesi gereken hakları ödemeyenler, vaktine, sözüne, yiyeceğine ve attığı adımına dikkat etmeyenler, elde ettikleri malın helaline haramına bakmayı önemsemeyenler, miskine, muhtaç birine, yetime ve hayvana acıyıp merhamet etmedikleri gibi yetimi boğanlar, yemeğine de miskinleri çağırmayanlar, kendinin günahı, kusuru varken insanların kusurlarıyla günahlanya uğraşınlar ve gerek az olsun gerek çok olsun, gerek küçük günah olsun gerek büyük günah olsun bu suçları işleyenler yaptıkları günah ölçüsünde kabirlerinde azap görecekleler. ^[316]

İnsanların çoğu bu günahları işliyor olunca, mezarlarda yatanların çoğu da azap görüyor demektir. Azaptan kurtulanlar çok azdır. Dış görünüşüne bakılırsa kabirlerin dışı toprakken içerisinde ateşler yanmaktadır. Dıştan azap görmek toprakla, nakışlı taşlarla olur, içerisinde ise tencerenin içerisinde bulunan yiyecekleri kaydattığı gibi insanları kaydatan belâlar, felâketler vardır. Allah'a yemin olsun ki, verilen öğütlerden hiçbirini tutmayarak, akıyla şehveti arasında kalanlar bu azabı hak etmişlelerdir. Ey dünya yurdunu güzelleştirenler! Sizinle beraber yok olacak yurdu güzelleştirirken her an gidebileceğiniz ahiret yurdunu harâb ediyorsunuz. Başkalarının

oturacağı, faydalanacağı evleri yaparken sizden başkasının oturamayacağı ahiret evlerini harâb ediyorsunuz. Burası ebediyet yurdu, amellerinin karşılığı alman ekinlerin biçildiği bir yurttur. Burası ibret alınacak bir yer olup, ya cennet bahçelerinden bir bahçedir ya da cehennem çukurlarından bir çukurdur. ^[317]

ONUNCU MESELE

KABİR AZABINDAN KURTULMANIN YOLLARI

Kabir azabından kurtulmanın mücmel ve mufassal olmak üzere iki izah tarzı vardır:

Mücmel Tarz: Kabir azabını gerektiren günahlardan sakınmakla mümkündür. En faydalısı, kişi Allah için bir müddet uyuyacağı zaman o günkü kâr ve zararının muhasebesini yapar, nasûh tevbesini yemler ve uyandığında bir daha günah işlememeye azmederek uyur. Bunu her gece yapar. Bu halde ölse tevbesini yapmıştır; yoksa uyanırsa ecelinin geciktiği sevinciyle güzel ameller işlemeye devam eder, Rabbine yönelerek daha önce yapamadıklarını da yapar. Bütün bunların yanında Rasûlullah'tan gelmiş dua ve zikirleri, yaparak uyumaktan daha faydalısı da yoktur. Allah, hayır murad ettiği kişiye bu hususta yardım eder. Güç ve kudret O'ndandır.

Mufassal Tarz: Kabir azabıyla ilgili Rasûlullah'tan gelen hadislerle konuyu açacağız.

Müslim, es-Sahih'inde Süleyman'dan şöyle dediğini nakleder: "Rasûlullah'ın şöyle dediğini duydum: "Bir gün, bir gece Allah'a gönül bağlamak, bir ay gündüzleri oruç tutmaktan, geceleri de ibadet etmekten daha hayırlıdır. Bu hal üzere Ölen kişiye ameli arz olunur, rızkı verilir ve kabir azabından emin kılınır." ^[318]

Tirmîzî'nin el-Camfinde, Fudâle b. Ubeyd'den Rasûlullah'm şöyle dediği rivayet edilir: "Gönlü Allah'a bağlı olanların dışında kim varsa hepsinin amel defteri kapanır. Gönlü Allah'ta olan kişinin ameli kıyamete kadar çoğalır ve kabir azabından da bu kişi korunur." ^[319] Tirmîzî der ki: "Hadis, hasen ve sahihtir."

Sünen-i Nesâî'de ashabdan, Rüşdeyn b. Sa'd'den şöyle bir rivayet nakledilir: Adamın biri Rasûlullah'a gelerek: "Ey Allah'ın Rasûlü, ne oluyor da şehidlerden başka diğer mü'minler kabirlerinde azab görüyorlar?" deyince Rasûlullah buyurdu ki: "Allah yolunda savaşırken kılıçların kafalarında kırılması azab olarak şehide yeter." ^[320]

Mikdâm b. Ma'dikerib der ki: Rasûlullah' şöyle dedi: "Şehidin Allah katında altı özelliği vardır: Önce kanına ^[321] bedel, günahları affedilir. Cennette kalacağı yer gösterilir. Kabir azabından korunarak büyük korkudan (cehennemden) kurtulur. Dünya ve içindekilerden çok daha hayırlı yakut bir tâc kafasına konur. Cennet hurilerinden yetmişiki tanesiyle evlenir. Yakınlarından da yetmişiki kişiye şefa'at eder." ^[322] İbni Mâce ve Tirmîzî aynı lafızlany-la rivayet eder. Tirmîzî der ki: "Hadis, hasen ve sahihtir."

İbni Abbas'tan rivayet edilir: "Ashab-ı Kiram'dan biri çadırını bilmeden bir kabrin üzerine kurar. Çadırda otururken kabirde yatan ölünün Mülk sûresini baştan sona okuduğunu duyar, doğrudan Rasûlullah'a gelerek: "Ey Allah'ın Rasûlü, bilmeden çadırımı bir kabrin üzerine kurmuştum. Baktım ki kabirde yatan kişi Mülk sûresini baştan sona okudu" dedi. Rasûlullah da: "Mülk sûresi

kabir azabım engeller. ^[323] Yine o, kişiyi kabir azabından kurtarır" buyurdu. Tirmîzî der ki: "Hadis, hasen ve garîbdir."

Abd b. Hamîd'in Müsned'inde İbrahim b. Hakem'den, o da babası İbri-me'den, o da İbni Abbas'tan nakleder. İbni Abbas bir adama: "Sevineceğin bir hadis söyleyeyim mi?" dedi. Adam da "evet" deyince İbni Abbas: "Tebâreke sûresini oku, ezberle. Ayrıca ailene, senin ve komşunun çocuklarına da öğret. Çünkü bu sûre, kendisini okuyan kimsenin kıyamet günü ateşten korunması için Allah'a başvurur; ezbere bilen kimsenin de kabir azabından da korunmasını Allah'tan ister. Bu hususta Rasûlullah: "Ümmetimden herkesin bu sûreyi ezbere bilmesini çok isterdim" ^[324] buyurmaktadır" dedi.

Ebû Ömer b. Abd'ül-Ber der ki: "Rasûlullah'tan geldiğine göre, otuz âyetli bir sûre, kendisini ezbere bilip okuyan kimse affedilene kadar şefaât eder" ^[325] buyurmaktadır. Yani Mülk sûresi.

Sünen-i İbni Mâce'de Ebû Hureyre'den merfû¹ olarak şöyle bir hadis rivayet edilir: "Hastalıktan ölen kişi şehittir. Kabir azabından korunur. Sabah akşam rızkı cennetten getirilir?" ^[326]

Sünenü'n-Nesâî'de nakledildiğine göre Câmî b. Şeddâd der ki: "Abdullah b. Yeşkür'ün şöyle dediğini duydum: "Süleyman b. Sard ve Halid b. Arfûte ile otururken bir ara karın ağrısından, ölen bir adamın cenazesine gitmek istediklerini söylediler. O zaman biri diğerine dedi ki: "Rasûlullah, 'karın ağrısından ölen kişi kabir azabı görmez' demedi mi?"

Ebû Davud et-Teyâlisi Müsned'inde Şu'be'den, o da Ahmed b. Câmî' b. Şeddâd'dan bundan önceki hadisle ilgili olarak babasının şu ziyadeyi yaptığını nakleder: Diğer de "evet, öyle" ^[327] dedi.

Tirmîzî'de Rebîa b. Seyf, Abdullah b. Amr'dan nakleder. Rasûlullah şöyle buyuruyor: "Cum'a günü veya gecesi olan mü'mini Allah Teâlâ kabir azabından korur." Hadis hakkında Tirmîzî: "Hasen ve garîbdir. İsnadı muttasıl değildir. Rebîa b. Seyf, sadece Abû Abdurrahman el-Hablî ile Abdullah b. Amr'dan hadis rivayet eder. Rebîa b. Seyf in Abdullah b. Amr'dan hadis duyduğu bilinmemektedir" der.

Rebîa b. Seyf hadisini, Hâkim Tirmîzî İyad b. Akabe el-Fehrî yoluyla Abdullah b. Amr'dan rivayet eder.

Aynı hadisi Hafız Ebû Nuaym, Muhammed b. Münkedir'den, o da Câbir'den merfû' olarak şöyle rivayet eder: "Cuma gecesi veya cuma günü ölen kişi kabir azabından korunur, kıyamet günü de başında şehidlerin tacı olduğu halde gelir." Bu rivayette Amr b. Musa el-Vecîhî tek kalmıştır. Zayıf, güçsüz bir râvîdir. ^[328]

Rasûlulâh'a: "Kılıçların kafasında şakırdaması şehide azab olarak yeter" sözü, başında kılıçlar döndüğü halde kaçmamakla imanı nifaktan ayrılmıştır manasınadır. Münafık kimse onca kılıçların başında şakırdamasına sabretmez. Demek ki Allah'a imanı sayesinde canını O'nun uğruna atabiliyor; kalbi Allah'ın ve Rasûlü'nün gadabına uğramamak, O'nun dinini izhar ederek Allah'ın adını yüceltme aşkıyla coşuyor. Böylece kalbindeki imanı, sıdkı açığa vuran şehid, kabir azabından da emin olmuş oluyor. ^[329]

Ebû Abdullah el-Kûrtubî der ki: "Şehid kimse kabir azabı görmeyecekse ondan daha değerli, sevabı daha çok olan, ismi Kur'ân'da şehidlerden önce anılan siddîkların hiç kabir azabı görmemesi" gerekir. Yine, şehadet mertebesine ulaşamayan murâbitlar (gönlü Allah'la olanlar) kabir azabı görmeyince, şehidden mertebesi üstün olan siddîkm hiç görmemesi gerekir. ^[330]

es-Sahîhayn'da geçen hadislerde siddîkların diğer insanlar gibi sorguya çekileceği bildirilmektedir. Bunların başında Ömer b. Hattâb gelmektedir. Rasûlullah, kişinin kabrinde sorguya çekileceğini söyleyince Ömeri Hattâb: "Orada da bu durumda olacağım" der; Rasûlullah'da: "evet, öyle ^[331] diye karşılık verir.

Peygamberlerin kabirlerinde sorguya çekilmesi konusunda farklı iki rüş beyan edilmiştir. Ahmed b. Hanbel'dende iki ayrı görüş gelmiştir. Se lere mahsus bu özelliğe, kendilerinde daha yüksek derecede olan siddîkl da katılması gerekmez. Zaten şehidlerin en büyük özelliği kendilerinden receleri daha yüksek olanları geçmek, onları geride bırakmaktır.

İbni Mâce'nin: "Hastalıktan ölen şehiddir. Kabir azabından kurtulur" ^[332]hadisi O'nun rivayette tek kaldığı hadislerdendir. İfradmda garib, hatt münker hadisler bile vardır. Böyle hadisler üzerinde hemen karar verin Rasûlullah'a isnad etmemeli. Eğer hadis sahihse bu, karın ağrısıyla ilgili hadisle kayıtlıdır. Rasûlullah'tan "karın ağrısından Ölenler, şehiddir" ^[333] şeklinde gelen hadis doğruysa mutlak hastalık, bu mukayyede hamledilir. Allah iyisini bilir.

Kabir azabından kurtaran ameller konusunda önemli bir hadis Ebû Musa el-Medînî, Tergîb ve Terhib adlı eserinde şerh mahiyetinde illetinim de beyan ederek zikretmiştir. Ferec b. Füdâle'den, o da Hilal b. Ebû Cebele'den, o da Saîd b. Müseyyeb'den, o da Abdurrahman b. Semre'den nakleder. Semre anlatıyor: "Medine'nin bir yerinde otururken Rasûlullah çıkageldi. Bize dedi ki: "Dün gece acaîp bir rüya gördüm. Ümmetimden birine ölüm meleği ruhunu almak için geldi. Bu arada anne-babasma yaptığı iyilik gelerek Ölüm meleğini uzaklaştırdı. Bir adama da şeytanlar tasallut etmişti. Allah'a yaptığı zikirler gelince şeytanlar uçup gittiler. Yine ümmetinden biri, su içmek için havuza her yaklaştığında kovuluyor engelleniyordu. Baktım ki Ramazan orucu geldi, onu suya kandırdı. Ümmetimden bir adam da halka halka oturmuş peygamberlerin yanına yaklaşmak istiyordu, ama her vardığında engelleniyordu. Cenabetten dolayı yaptığı gusul abdesti geldi ve onu benim yanıma oturttu. Yine ümmetimden birinin önünde karanlık, arkasında karanlık, sağında karanlık, solunda karanlık, tepesinde karanlık olduğunu ve şaşkın şaşkın dolaştığını gördüm. Baktım ki yaptığı hac ve umre geldi ve onu karanlıklardan çıkararak nura soktu. Yine ümmetimde biri ateş içinde yanarken, verdiği sadakanın geldiğini, onunla ateş arasında engel olup, ona gölgelik yaptığımı gördüm. Yine ümmetimden birinin mü'minlerle konuştuğu halde mü'minlerin onunla konuşmadığını gördüm. Yaptığı akraba ziyareti geldi ve: "Ey mü'minler topluluğu, bu adam sıla-ı rahim yapardı. Onunla konuşun" dedi. Bunun üzerine mü'minler onunla konuşup musâfaha etmeye başladılar. Yine ümmetimden birinin, zebanilerin eline düştüğünü gördüm. ly-

troesi, kötülükten sakındırması geldi, adamı zebanilerin elinden 3lDrak rahmet meleklerine teslim etti. Yine ümmetimden bir adamın kurtarj1^âgmda olan perdeden dolayı dizi üzerine oturmuş olduğunu gördüm. Güzel ahlakı geldi ve onu Allah'ın huzuruna çıkardı. Yine ümmetim-^ûfai- -nin amel defterinin solundan verildiğini gördüm. Allah korkusu gel-mel defterini onun önüne koydu. Yine ümmetimden birinin terazisi

elirkeiTÂllah için yetiştirdiği hayırlı çocuklarının gelip terazisini ağır-ıtrchklarını gördüm. Allah korkusundan akıttığı gözyaşları geldi ve onu h nnemden kurtardı. Yine ümmetimden birinin sırat köprüsü üzerinde, fırtmal1 bir havada kuru hurma yaprağının sallandığı gibi sallandığını gör-H 'm Allah'a karşı beslediği hüsnü zannı geldi ve onun köprü üzerinde sal-1 nmadan karşıya geçmesini sağladı. Yine ümmetimden biri elleri ve karnı üzerine sırat üzerinde sürünürken kıldığı namazın geldiğini, onu ayağa kaldırdığını ve sıratı geçirdiğini gördüm. Ümmetimden biri, cennetin kapısına vardığı halde kapılar yüzüne kapanmış, Allah'tan başka ilah yoktur inancı gelerek kapıları açtırmış ve onu cennete sokmuş olduğunu gördüm." Hafız Ebû Musa der ki: "Bu hadis gerçekten hasendir. Râvî Semre, Saîd b. Müseyyeb'den, ^[334] Ömer b. Zerr'den ve Ali b. Zeyd b. Cüd'ân'dan rivayet etmiştir."

Rasûlullah'ın rüya hadisi hakkında ^[335]: "Peygamberlerin rüyası vahiydir; zahirine itibar edilir. Ama bu, Rasûlullah'tan gelen:^[336] "Kılıcımın kırıldığını gördüm, bunu şuna şuna yorumladım. Boğazlanan bir inek gördüm. ^[337] Akabe b. Rafî'nin evinde de bir şiddet, telaş gördüm" ^[338] şeklindeki rivayete benzemez denilmektedir.

Sahih'te Semre'den rivayet edilen hadislerle Ali ve Ebû Ümâme'den rivayet edilen hadisler, ^[339] Berzah'ta azab görecektir kişileri anlatması itibariyle birbirlerine oldukça yakındırlar. Bu rivayette ise önce azab zikredilmekte arkasından da kişiyi azabdan kurtaran amel zikredilmektedir. Râvî'nin Saîd b. Müseyyeb, Hilal b. Ebû Cebele el-Medenî yolu dışında başka bir rivayetin olduğu bilinmemektedir. Bunu İbni Ebî Hatim, babasından; HakimE, Hakim Ebu Ahmed, Ebû Abdullah da Hilak b. Ebû Cebel şeklinde zikretmişler-Ebû Ahmed ile Ebû Abdullah, Müslim'den de bunu hikaye etmişler, ond'^ da Ferec b. Füdâle rivayet etmiştir. Ferec b. Füdâle, rivayette orta bir adamdır. Ne güçlü bir ravîdir ne de metruk bir ravîdir. Füdâle'den de Ebu'l-Hafk diye tanınan, isabetli güzel görüşleri olan Bîşr b. Velîd rivayet etmiştir H dis hakkında Şeyhülislâmın da şöyle dediğini işittim: "Hadisin doğruluğu na, sağlam ve esaslı hadisler delalet eder. Bu, en güzel hadislerdendir" ^[340]

ONBİRİNCİ MESELE

KABİR SUALİ MÜSLÜMAN OLSUN, MÜNAFİK OLSUN,KÂFİR OLSUN HERKESE Mİ SORULACAKTIR,YOKSA SADECE MÜMİNLE MÜNAFİĞA MI?

Ebû Ömer b. Abdul-Ber, Kitâbu't-Tehnîd'de der ki: "Bize kadar gelen delillerden, kabir sualinin, ehli kibleye mensûb, kelimeyi şehadeti getirenle-müslüman ve münafiğa sorulacağı anlaşılmaktadır. Batıl inançlı, inkarcı kâfire, Rabbinden, dininden ve peygamberinden sorulmaz. Bu sorular müs-lümanlara mahsustur. Allah, iman edenlere imanlarında sebat kılmaları için yardım eder, batıl yolda olanların ise ayaklarını kaydırır." ^[341]

Kur'an-ı Kerim ve sünnet ise, bu iddianın aksine kabir sorgusunun hem kâfire hem de mü'mine olacağını bildirmiştir. Bununla ilgili olarak Yüce Allah: "Allah, iman edenlere, dünyada ve ahirette daima sabit bir söz üzerinde kalmaları için sebat ihsan eder, zalimleri ise hak yoldan saptırır. Allah dilediğini yapar" ^[342]buyurulmaktadır. es-Sahih'de, bu âyetin: Rabbin kimdir, dinin nedir, peygamberin kimdir? diye sorulduğunda kabir azabıyla ilgili olarak nazil olduğu bildirilmektedir. ^[343]

es-Sahîhayn'da Enes b. Malik'ten Rasûlullah'ın (SAV) şöyle dediği nakledilir: "Kul kabre konunca, başından ayrılan dostlarının ayak seslerini duyar..." Buhârî'de şu ziyade vardır: "Kâfir ve münafiğa gelince, ona sorulur: Şu adam hakkında ne dersin? Münafik ya da kâfir: Bilmiyorum. Ben de insanların buna söylediğini söylüyorum" der. Bunun üzerine "demek bilmiyorsun, denir ve demir tokmakla kafasına öyle vurulur İd, çılgınlığını insan ve cin dışında herşey duyar." Buhârî'de geçen hadis böyledir.^[344] adesi hadiste vav harfiyle başlar. Bu hadisi, Ebû Saîd el-Hûdrî'den (İbn Mâce ve Ahmed b. Hanbel de rivayet etmiştir.^[345] Ebû Saîd el-Hudrî der ki:

"Rasûlullah'la beraber bir cenazeye iştirak etmiştik. Rasûlullah dedi ki: "Ey insanlar, bu ümmet, kabirlerinde azab, ceza görmektedirler. Kişi kabre ko-ntıp dostları başından ayrılınca ölüm meleği elinde demir tokmakla gelir ve-"Şu adam hakkında ne diyorsun?" der. Kabirde yatan kişi mü'min bir kimse ise "şehadet ederim ki Allah'tan başka bir ilah yoktur. O'nun ortağı yoktur Yine

şehadet ederim ki Muhammed Allah'ın kulu ve Rasûlü'dür" der. Melek de: "Doğrusunu söyledin" der ve kabirden cehenneme bir kapı açarak: "Rab-bine küfretseydin kalacağın yer burası olacaktı" der. Yok eğer kabirde yatan kâfir veya münafık ise meleğin: "Şu adam kimdir?" sorusuna, "bilmiyorum ki" der. O zaman: "Demek bilmiyorsun, doğruyu bulamamışsın" denir ve kabrinden cennete bir kapı açılarak: "Rabbine iman etseydin burada kalacaktın. Ama O'na küfrettin: O da sana burayı yasak etti" denir. Sonra cehenneme bir kapı açılır. Bu kişinin kafasına, melek Öyle bir tokmak vurur ki insan ve cinden başka herşey onun çığlığını duyar." Rasûlullah bunları anlattıktan sonra sahabeden biri: "Ey Allah'ın Rasûlü, Ölüm meleği kimin başına gelse o kişi korkar, titrer" deyince Allah Rasûlü: "Allah, iman edenleri, dünyada da ahirette de sağlam sözde sabit kılar. Zalimleri de saptırır. Allah, dilediğini yapar" âyetini okudu.

Kabir azabı, uzunca olan Berâ b. Âzıb^[346] hadisinde şöyle anlatılır: "Kâfir bir kimse dünyadan ayrılıp ahirete gideceği zaman ellerinde demir çengeller olan melekler gelir." Berâ hadisi: "Sonra ruhu kabirdeki bedenine gönderilir" bölümüne kadar rivayet eder. Başka bir rivayette "kişi kâfir ise Ölüm meleği gelir, başına oturur" şeklinde geçmektedir. Bu rivayet şöyle devam eder: "Bu kötü ruh kime aittir? der. En kötü ismini kullanarak, "fülanca adamdır" derler. Ruh dünya semasına varınca, semanın kapısı kapanır ve kafasına gökten taş atılır." Kasûlullah, bu kısmı anlatınca şu âyeti okudu: "Kim Allah'a ortak koşarsa o, sanki gökten düşmüş de kendisini kuş yapıyor veya rüzgâr onu uzak bir yere sürüklüyor gibidir." ^[347] Bu âyeti okuduktan sonra Allah Rasûlü sözünü şöyle sürdürür: "Ruhu, cesedine gönderilir, Azarlayıcı iki tane korkunç melek gelir, azarlayarak yanı başına otururlar. Adama sorarlar: "Rabbin kim? Adam: "Ne? Bilmiyorum ki" der. Melekler de: "Demek bilmiyorsun" derler. İkincisinde: "Size gönderilen şu peygamber necidir peki?" diye sorarlar. Adam da: "İnsanların O'na peygamber dediklerini duydum, fakat ben bilmiyorum" deyince melekler: "Demek bunu da bilmiyorsun?" derler. Adamın verdiği cevaplar: "Allah, zalimleri saptırır. Allah dilediğini yapar" âyetinin gerçekleşmesidir" buyurur.

Kur'ân ve sünnet literatüründe fâcir kesinlikle kâfiri de içine alır. Meselâ âyet-i celîle de: "Salihler, nimeti çok olan cennettedirler. Fâcirler ise

kızgın cehennemdedirler" ^[348] ve "hayır, fâcirlerin kitaplarında cehennem Pe cesine gidecekleri yazılıdır"^[349]buyurulmaktadır. Berâ hadisinin bir rivayetinde de: "Kâfir dünyadan ayrılıp ahirete gideceği zaman, yanlarında ateş-ye Çiseler, katrandan gömlekler olan kızgın korkunç melekler gelirler ve tel1 kızarlar. Adamın ruhunu yaş yünden çok dikenli şişin çıkarıldığı gibi beli 'nden çıkarırlar ve yerde ve gökte bulunan bütün melekler adama lanet ederler."

Hadis, şöyle de rivayet edilir: "Kabre konan kişi, mezarından ayrılanları ayak seslerini duyar. Kabirde adama şunlar sorulur: "Rabbin kim? Dinin nedir? Peygamberin kimdir?" Buna cevap olarak: (Kabirde yatan kâfir kişi) "Bilmiyorum" deyince melekler: "Demek bilmiyorsun" derler. Hadis böyle sürüp gider. Bunu, Hammâd b. Seleme, Yûnus b. Habbâb'dan, o da Minhal b Amr'dan, o da Zâzân'dan, o da Berâ'dan rivayet eder.

İsâ b. Müseyyeb, ^[350] Adiy b. Sabit'ten, o da Berâ'dan rivayet ettiği bir hadiste şöyle anlatılır: "Rasûlullah'la birlikte Ensar'dan birinin cenazesine iştirak ettik..." Bu uzun hadisi şöyle sürdürür: "Kâfir bir kimse dünyadan ayrılıp ahirete gideceği zaman, yanlarında cehennem kefeni ve tabutu olan bir grup melek ruhunu almak için gelir." Bu kısmı da rivayet ettikten sonra devamında: "Ruhu, cesedine gönderilir. Sonra tırnaklarıyla yeri didik didik eden, saçlarıyla arzı iyice karıştıran, sesi şiddetli gök gürültüsünü, gözleri de göz kamaştıran şimşek gibi Münker ve Nekir adında iki melek gelir. Kabirde yatan adama: "Rabbin kimdir?" derler. Adam da: "Bilmiyorumki" deyince kabirden bir ses gelir: "Demek bilmiyorsun?" Sonra kafasına demir çubuk vurulur. Doğuda batıda bulunanlar bir araya gelse buna engel olamaz. Ayrıca kemikler birbirine girecek ölçüde kabri de daraltır." Ve hadisin devamı.

Ahmed b. Hanbel Müsned'inde, Ebû'n-Nadr Hâşim b. Kasım, îsâ b. Müseyyeb ^[351] yoluyla aynı hadisi rivayet etmektedir.

Muhammed b. Seleme, Hasîf, Mücâhid ve Berâ yoluyla gelen bir hadiste de: "Ensar'dan bir adamın cenazesinde iken Rasûlullah çıkageldi." Berâ hadisi şuraya kadar getirir: "Rasûlullah dedi ki: Kâfir bir kimse kabre konunca Münker ve Nekir adında iki melek gelir. Adama sorarlar: "Rabbim kimdir?" Adam: "Bilmiyorum" deyince melekler: "Demek bilmiyorsun?" ^[352] derler. Ve hadisin devamını zikreder.

Bilcümle Berâ b. Âzib'dan gelen çoğu rivayette kesinlikle: "Kâfire gelince" ibaresi geçmektedir. "Fâcire gelince, münafık ve henüz imandan şüpheli olana gelince" şeklinde rivayetler olsa da, bu bir kısım râvînin şüphesi-dir. Hadiste Rasûlullah'ın böyle dediğini bilmiyorum demişlerdir.

Hadiste, geçen kâfir ya da fâcir ifadelerini rivayet ederken şüpheye düşmeyenlerin rivayeti çünkü böyle rivayet edenler çoktur şüpheli rivayet edenlere tercih edilir. Ayrıca bu iki rivayet arasında tenakuz da yoktur. Kâfir gibi münafık da sorguya çekilecektir. Allah, iman edenlere sebat verirken kâfir ve münafık zalimleri saptıracaktır.

Ebû Saîd eî-Hüdrî, Amir Akdi'nin Abbad b. Râsîd'den, o da Davud b. Ebî Hind'den, o da Ebû Nadra'dan rivayet ettiği hadiste, her iki rivayeti de birleştirmiştir. Ebû Saîd el-Hüdrî der ki: "Rasûlullah'la bir cenazeye iştirak ettik" ^[353] kısmını zikrettikten sonra, Rasûlullah'tan nakleder: "Eğer kabirde yatan kişi kâfir ya da münafık ise: "Şu adam hakkında ne diyorsun?" diye sorulur. O da: "Bilmiyorum" der. Anlaşıldığı üzere buradaki soru, kâfir ve münafığa sorulmaktadır. Ebû Ömer'in: "İnkarcı, batıla düşmüş kâfirden, Rabbi ve dini sorulmaz" iddiasına şöyle cevap veririz: "Bu iş böyle değil. Belki de sorguya çekilecekler arasında en önde gelenler bunlardır."

Kur'ân-ı Kerim'de Allahû Teâlâ kâfirin sorguya çekileceğini bildirmiştir. O gün onlara seslenerek: "Rasûllerin davetine neyle karşılık verdiniz" denir.^[354] Diğer bir âyet-i celîlede: "Rabbine yemin olsun ki hepsine yaptıklarından soracağız." ^[355] ve: "Kendilerine Rasûller, gönderilenlere ve Rasûllere soracağız" ^[356] buyurulmaktadır. Kıyamet günü sorguya çekilecekler, yattıkları kabirlerde nasıl sorguya çekilmesinler. Bu işler, Ebû Ömer'in dediği gibi değildir^[357]

ONİKİNCİ MESELE

MÜNKER VE NEKİR MELEKLERİ SADECE BU ÜMMETİ Mİ

SORGUYA ÇEKERLER, YOKSA BU SORGULAMA DİĞER ÜMMETLER İÇİN DE SÖZKONUSU MUDUR?

Birkaç görüş ileri sürülmüştür. Ebû Abdullah et-Tirmîzî der ki: "Kabir suali, sadece bu ümmete mahsustur. Çünkü bizden önceki ümmetlere Rasûller gönderilmiş. Onlar getirilen daveti kabul etmeyince, onlardan yüz çevirmişler ve azaplarının bu dünyada olmasını istemişlerdir. Nihayet: "Seni âlemlere rahmet olarak gönderdik" ^[358] âyetinin gereği olarak, insanlara rahmet olarak Rasûlullah gelince, azabı onlardan engellemiş, İslâm dinini tanıttıncaya kadar onlara kılıçla karşılık vermiştir. Kılıç korkusundan müslü-man olanların imanları, kalplerine yerleşene kadar da onlara mühlet vermiştir. O halde münafıklar, küfürlerini gizleyip, imanlarını ilan ederek müslümanlar arasında engel olmaktadırlar. Öldükleri zaman melekler, münafıkların içinde

gizlediklerini açığa vurmak için onları sorguya çekerler. Bu konuda Yüce Allah: "Allah, iyilerle kötülerini birbirinden ayırır. İman eder. Allah zalimleri saptırır. Allah dilediğini yapar" [359] buyurmaktadır.

Kurtubî ve İşbîlî gibi alimler buna karşı çıkarak: "Kabir suali hem bu ümmet hem de diğer ümmetler için sözkonusudur" demektedirler.

Ebû Ömer b. Abd'ül-Berr'de kesin bir görüş beyan etmeyerek, Zeyd b. Sa-bit'in Rasûlullah'tan yaptığı: "Bu ümmet, kabirlerinde sorguya çekilecektir" şeklindeki rivayeti, kabir azabının yalnızca bu ümmete mahsus olduğunu göstermektedir. Ama bu kesindir denemez, demektedir. [360]

Kabir sualinin sadece bu ümmete ait olduğunu söyleyenler, Rasûlullah'm şu kavliyle delil getirirler: "Bu ümmet, kabirlerinde sorguya çekilecektir ve kabrinizde sorguya çekileceğiniz bana vahyedildi." [361] Bundan, sualin bu ümmete mahsus olduğu anlaşılmaktadır. Münker ve Nekir meleklerinin: "Size gönderilen şu adam hakkında ne dersiniz?" sorusuna mü'min t- "Şehadet ederim ki O, Allah'ın kulu ve Rasûlüdür" demesi de bunu yalnız Rasûlullah için olduğuna delildir. Diğer hadiste geçen: "Size, benden sorni cak, bana da sizden" kavli de delil olarak kullanılabilir.

Diğer bir kısım âlimler grubu da der ki: "Bu, kabir sualinin diğer ümmetler dışında yalnızca bu ümmete mahsus olduğuna delil olmaz. Çünkü hadî? geçen: "Bu ümmet" ifadesi insanlık anlamına da gelebilir. Nitekim Kur'ânı Kerim'de: "Terde olan bütün hayvanlar, havada iki kanadıyla uçan bütün kuşlar da ancak sizin gibi bir ümmettir" [362] buyurulmaktadır. Bu açıdan ha' van türünün her bir bölümüne "ümmet" denebilir. Hadiste de: "Eğer köpekler de ümmetlerden bir ümmet olmasaydı, öldürülmelerini emrederdim" [363] buyurulmaktadır. Bir hadiste [364] de anlatıldığına göre Rasûlullah'ı bir karınca ısıtır. Bunun üzerine peygamberimiz o bölgenin bütün karıncalarının toplatılıp yakılmasını emreder. Rasûlullah'm bu davranışı vahiyle düzeltilir: Ha-bibim, seni ısıran tek bir karıncaydı. Sen ise Allah'ı teşbih eden ümmetlerden bir ümmeti toptan yakıyorsun."

Kabir suali, Rasûlullah'm gönderildiği yalnızca bu ümmetle ilgili olmadığından dolayı, diğer ümmetlerin sorgulanmayacağına dair bir bilgi gelmemiştir. Belki de geçmiş ümmetlerin kabirlerinde sorguya çekildiği bildirilmiş, bu ümmetin diğer ümmetlere olan üstünlüğü nedeniyle sorguya çekilmenin yalnızca geçmiş ümmetlere ait olmadığı bildirilmiştir.

Rasûlullah'm: "Kabirlerinizde sizin de sorguya çekileceğiniz bana vahiyle bildirildi" sözü de buna delalet eder.

Münker ve Nekir'in: "Size gönderilen bu adam necidir?" sualleri de buna delildir. Allah bilir ya bu, ümmete kabirde sorgulamanın olduğunu haber vermekten ibarettir. Her peygamber, kabirde olacağı bildirebilir. Nasıl ki kıyamet günü sorgulama ve suç isbatmdan sonra günahkârlar azab görecek-lerse, aynı şekilde kabirlerinde de sorgulama ve suç isbatmdan sonra azap göreceklerdir. [365] Allah en iyisini bilir. [366]

ONÜÇÜNCÜ MESELE

ÇOCUKLAR İÇİN DE KABİR SUALİ VAR MIDIR?

Ahmed b. Hanbel'den iki görüş gelmiştir. Tartışmalar bu görüşler etrafında dönmektedir.

Kabir sualinin çocukları da içme alacağını söyleyenlerin delili, çocukların cenaze namazlarını kılmanın, onlara dua etmenin meşru olmasıdır. Ma-lik'in Muvatta'mda Ebû Hureyre yoluyla gelen bir hadiste Rasûlullah, bir çocuğun cenazesini kıldıktan sonra: "Allah'ım, onu kabir azabından koru" ^[367] diye duâ ettiği rivayet edilir. Kabir azabından, sualinden koruması Allah'a duâ etmek, onun da sual vereceğine delildir.

Diğer bir delil Ali b. Ma'bed'in Hz. Âişe'den rivayet ettiği hadistir. Rivayete göre Hz. Âişe küçük bir çocuğun cenazesini görür ve ağlamaya başlar. Denir ki: "Ey mü'minlerin annesi, niçin ağlıyorsun?" Bu suale karşı Hz. Âişe: "Kabrin sıkacağı şu çocuğa olan şefkatimden dolayı ağlıyorum" ^[368] der.

Diğer bir delil de Hennad b. Sürâ'mn Ebû Muaviye'den, onun da Yahya b. Saîd'den, onun da Saîd b. Müseyyeb'den, onun da Ebû Hureyre'den naklettiği olaydır. "Rasûlullah, hayatında hiç günah işlememiş bir çocuğun cenaze namazını kıldıktan sonra: "Allahım, onu kabir azabından koru" diye duâ etmesidir.

Diyorlar ki: "Allah, çocukların durumlarını bilmeleri için onları olgunlaştırır, sorulan sorulara cevap vermeleri için onlara ilham verir." ^[369]

Şu delil de onlara aittir: Rasûlullah'tan gelen birçok hadisler, çocukların ahirette sorguya çekileceklerini ifade etmektedir. İmam Eş'ari Ehli Sünnetten bu görüşü naklettikten sonra: "Ahirette sorguya çekilmeleri, kabir de de sorguya çekilmelerine engel değildir" ^[370] der.'

Birinci görüşü kabul etmeyenler de şöyle derler: Sual sorulacak k' Rasûlü, mürseli akledebilecek seviyede olması gerekir ki "Rasûle ima ona itaat etti mi, yoksa etmedi mi?" diye sorulsun. "Size peygamber ol gönderilen şu adam hakkında ne diyorsun?" denildiğinde çocuk bunda ? şey anlayamayacaktır. O halde: "Size peygamber olarak gönderilen hakkında ne diyorsun?" diye çocuğa nasıl sorulabilir: Kabirde çocuğa rilse de bilmediği, Öğrenmediği birşeyden sormanın hiçbir anlamı Ahirette imtihan edilmesi bundan farklıdır. ^[371] Allah, onlara Rasûl gönde akılları olduğundan, gönderilen Rasûle uymalarını emretmiştir. ^ Rasûle tabî olursa onu kurtarır. Asî olanı ise cehenneme atar. Buradaki s gulama, o anda yapmaları gereken bir işten dolayıdır. Münker ve Nekir m leklerinin kabirde yaptığı gibi dünyada yapmış oldukları itaattan ya da is-yandan dolayı yaptıkları sorgulama değildir.

Ebû Hureyre'den gelen rivayette, çocuğun dünyada yaptığı iyilik veya kötülük karşısında ceza görmesi, kabir azabı demek değildir. Çünkü Yüce Allah günahsız kimseleri cezai andırmayacaktır. Belki kabir azabından, işlediği bir suçun günahı yoksa, başka bir sebepten dolayı duyulan acı kastedilmektedir. Mesela bir hadiste: "Ölü, ehlinin arkasından ağlamasından dolayı azap görür" ^[372] buyurulmaktadır. Yani işlediği bir gûnahtan değil de ehlinin ağlamasından dolayı acı çeker. Âyeti celîlede bu husus: "Kimse, kimsenin günahını yüklenmez" ^[373] şeklinde açıklanmaktadır.

Rasûlullah'm: "Yolculuk, azaptan bir cüzdür" sözü de buna benzer. Buna göre azap ukubetten daha geniş bir manayı ifade eder. Şüphesiz kabirde acılar, kederler ve ateşler vardır. Bunlar çocuk için sözkonusu değil ki çocuk acı çeksin. İşte çocuğun cenaze namazının kılınması Allah'ın bu çeşit azaptan koruması içindir. Allah en iyisini bilir. ^[374]

ONDÖRDÜNCÜ MESELE

KAR AZABI SÜREKLİ MİDİR, YOKSA GEÇİCİ MİDİR?

İki şekilde cevaplandırırız. Birinci şekil cevap: Bazı hadislerde iki fha arasında azaplarının hafifletileceği bildirilmiştir. Kabirlerinden kalkınca "Vah bize, yattığımız yerden bizi kim kaldırdı?" ^[375] derler. Bu âyette de bin sürekli olduğu bildirilmiştir. "Ateş, sabah akşam onlara sunulur." ^[376] Buhârî'nin Semre yoluyla Rasûlullah'ın rüyası ile ilgili hadis de bu manadadır, yani: "Kıyamete kadar böyle azap görürler." ^[377]

Kuruyana kadar iki ölünün azabını hafifleteceği umulan İbni Abbas'tan gelen iki yaş hurma çubuğu ile ilgili hadis de azabın sürekliliğini gösterir. Azabın hafifletilmesi hurma çubukları yaş olduğu müddetçedir.

Rebî b. Enes'in Ebu'l-Aliye yoluyla Ebû Hureyre'den rivayet ettiği hadiste: "Sonra, başları taşla yanlan bir kavme rastladım. Kafası yazıldıkça yeni-m iyileşiyor. Onlara bu ceza sürekli verilecektir." ^[378] es-Sahih'te de: "Giydiği iki hırkayla böbürlenerek yürüyen kişiyi Allah'ın yere batırdığı, bu cezanın da kıyamete kadar süreceği" rivayet edilmiştir. ^[379]

Berâ b. Azib hadisinde kâfir anlatılırken: "Sonra kabrinden cehenneme bir kapı açılır, kıyamet kopana kadar buradan, cehennemdeki yerlerine bakar" buyurulmaktadır. Bunu Ahmed b. Hanbeî rivayet eder. Bazı rivayetlerde de: "Kabrinden cehenneme bir delik açılır. Kıyamete kadar bu delikten cehennem hüznü ve dumanı gelir." ^[380]

ikinci şekil cevap: Bir müddet azap gördükten sonra kesilir. Günahla-nyla terazisi hafif gelen bazı günahkâr müslümanların günahları Ölçüsünde azap gördükten sonra hafifletilmesi, bu kısım azabı oluşturur. Nitekim günahkâr müslümanlar cehennemde günahları ölçüsünde yandıktan sonra azaptan kurtulacaklardır.

Akraba ve dostlarının yaptığı duâ, verdiği sadaka, istiğfar, gönderdiği Hac ve Kur'ân okuma sevapları da günahkâr mü'mini azaptan kurtarır. Nitekim, dünyada yapılan şefa'at sayesinde de kişi azaptan kurtulabilir. Ama bu şefa'at bazan şefa'at olunan kişinin iznine bağlı olmayabilir. İzin vermeden kimsenin şefa'at etmesine Yüce Allah müsaade etmez. Yani şefa'at olunacak kişiye, Yüce Allah merhamet etmek isteyince kişiye şefa'at hakkı verir. Verilen bu şefa'at hakkından dolayı kişi başka bir şeyle gururlanmamakdır, çünkü bu, şirktir, batıldır. Âyeti celîlelerde: "Allah'ın izni olmadan kimse şefa'at edemez" ^[381] "Allah'ın razı olduğu kişiler dışında kimseye şefa'at edemezler" ^[382] "Şefa'at edecek kişi ancak O'nun izninden dolayı şefa'at eder", ^[383] "Allah'ın izni olmadan kimsenin şefa'ati faydalı olmaz" ^[384] ve: "De ki, bütün şefa'at Allah'ındır. Göklerin ve yerin mülkü de O'nundur." ^[385]

İbni Ebî'd-Dünyâ, Muhammed b. Mûsâ yoluyla Abdullah b. Nâfi'den şunu nakleder: "Medine'li bir adam ölünce, biri rüyasında onu cehennemlikler arasında görür. Haliyle buna çok üzülür. Aradan birkaç saat geçince bunda da onu cennetlikler arasında görür. Ölen kişi sorar: "Sana ne oldu?" Dedim ki: "Seni cehennemlikler arasında gördüm." Dedi ki: "Evet, cehennemliktim. Ama, bizimle

beraber salihlerden bir adam gömüldü. O da yakınlarından kırk kişiye şefaati etti. Ben de bunlardandım."

İbni Ebî'd-Dünyâ Ahmed b. Yahya yoluyla bir dostundan nakleder: "Ölen kardeşimi rüyamda gördüm. Ona dedim ki: "Kabre konulunca başından ne geçti?" Dedi ki: "Elinde cehennem topuzu bulunan biri yanıma geldi. Birinin yaptığı dua olmasaydı onu bana vuracaktı."

Ömer b. Cerîr anlatıyor: "Kişi ölmüş bir kardeşine dua edince bir melek bu duayı adamın kabrine götürür ve: "Ey kabirde yatan garib insan. Al, bu kardeşinin sana hediyesidir" der.

dillere sarılmış nur gibi tabaklar içinde bize sunuldu." Ona dedim ki: "Bu nasıl olur?" Dedi ki: "Hayattaki mü'minlerin duası böyledir. Ölülere dua ettikleri zaman duaları kabul edilir. Bu dualar, ipek mendillere sarılı olarak nurdan tabaklar içinde ölülere sunulur ve "al, bu falancanın sana hediyesidir"

denir.

İbni Ebî'd-Dünyâ, Ebû Ubeyd b. Bahîr yoluyla bazı dostlarından nakleder: "Ölümünden sonra bir kardeşimi rüyamda gördüm. Dedim ki: "Hayatta olanların duası size ulaşılıyor mu?" Dedi ki: "Evet, Allah'a yemin olsun ki nur gibi yükselerek adamı sarar." [386]

İnşaallah bu sorunun uzun cevaplarını, ölülerin, hayatta olanların hediyelerinden faydalanması babında zikredeceğiz. [387]

ONBEŞİNCİ MESELE

KIYAMETE KADAR RUHLAR NEREDE KALACAK?GÖKTE Mİ YOKSA YERDE Mİ? CENNETTEMİ YOKSABAŞKA YERDE Mİ? DÜNYADAKİ BEDENLERİN DIŞINDABAŞKA BEDENLER İÇERİSİNDE Mİ NİMET YA DA AZAP GÖRECEK YOKSA MÜCERRED (SOYUT) HALDE Mİ BULUNACAK?

Böyle önemli bir konuda âlimler, farklı birtakım görüşler ileri sürmüşlerdir. Oysa ki buna ancak vahiyle ulaşılabilir. Bir kısım âlim, şehidlerden olsun veya olmasın mü'minlerin ruhlarının eğer büyük günah ya da ödemeleri gereken borçları yoksa Allah'ın huzurunda cennette olduklarını söylemişlerdir. Büyük günah ve din dışındaki günahlarını Rabb'ları affedip onlara merhamet etmesiyle bu gerçekleşir. Ebû Hureyre ve Abdullah b. Ömer'in görüşleri budur.

Diğer bir kısmı, mü'minlerin ruhlarının, cennetin kapısına yakın bir yerde olduklarını, cennetten de nimet ve rızıkların geldiğini ileri sürmüştür.

Diğer bir kısmı da, bu ruhların kabirlerinin ucunda olduğunu ileri sürmüştür.

İmam Malik der ki: "Bana ulaştığına göre ruh salıverilmiştir. İsteddiği yere gider."

Ahmed b. Hanbel oğlu Abdullah'ın haber verdiğine göre demiş ki: "Kâfirlerin ruhları cehennemdedir. Mü'minlerin ruhları ise cennettedir." [388]

Ebû Abdullah b. Mendeh bir kısım sahabe ve tabînden şöyle dediklerini nakleder: "Mü'minlerin ruhları Allah katındadır." Sahabe ve tabiin bu kadarla yetinip, daha fazlasını söylememiştir. Ebû Abdullah b. Mendeh der ki: "Sahabe ve tabînden bir kısmının şu sözü nakledilir: Mü'minlerin ruhları cennet havuzlarıdır. Kâfirlerin ruhları ise Hadramevt'te bulunan Ber-hut kuyusundadır."

SafVan b. Amr anlatıyor: "Yeman'm babası Amir b. Abdullah'a "mü'minlerin ruhları bir araya gelebilir mi?" diye sordum da dedi ki: "Arz hakkında

Yüce Allah Tevrat'tan sonra Zebur'da da: "Arza mutlaka iyi kullarım varis olacak diye yazmıştık" [389]buyurcnaktadır. İşte Allah'ın zikrettiği bu arz da diriliş gününe kadar mü'min ruhlar toplanacaktır" dedi. Dediklerine göre bu arz, dünyada Allah'ın salih kullarına varis kılacağı arzıdır. Ka'b der ki: "Mü'minlerin ruhları yedinci kat semâda iliyûndadır. Kâfirlerin ruhları ise yedi kat yerin altında, şeytan ordusunun altındaki vadidedir."

Bir kısmı da: "Mü'minlerin ruhları zemzem kuyusundadır. Kâfirlerin ruhları ise (Hadramevt'te bulunan) Berhût kuyusundadır" demektedir.

Selmânî Farisî der ki: "Mü'minlerin ruhları yerde bir berzahtadır. Diledikleri yere giderler. Kâfirlerin ruhları ise cehennem vadisindedir. O'ndan gelen başka bir ifade: "Mü'minlerin ruhları Hz. Adem'in sağındadır. Kâfirlerin ruhları ise sol tarafındadır."

Bundan başka İbni Hazm gibi bazıları da: "Ruhlar, bedenler yaratılmadan Önce nerede iseler, bedenden ayrıldıktan sonra da yeniden oraya giderler" demiştir.

Bu sözünü delillendirmek amacıyla, İbni Hazm der ki: "Ruhların yeri konusunda söylediklerimiz Allah ve Rasûl'ün söyledikleridir; başkası değil. En açık burhan budur. Yüce Allah âyeti celîlede: "Rabbin, Adem oğullarından, onların bellerinden zürriyetini almış ve: "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" diye onları kendilerine şahit tutmuştur. "Evet, buna şahidiz" dediler. Kıyamet günü biz bundan gafildik diyemezsiniz" [390]ve "sizi yarattık. Sonra size biçim verdik ve meleklerle: Ademe secde edin dedik" [391]buyurulmaktadır. Âyetlerden, Allah'ın ruhları bütün olarak yarattığı anlaşılmaktadır. Rasûlullah'tan gelen haberler de bu doğrultudadır: "Ruhlar, [392]toplanmış askerlerdir. Tanışanlar birleşirler, tanışamayanlar ise ayrılır" hadisi bunlardan biridir. Yüce Allah, meleklerle Âdem'e secde etmelerini emretmeden önce biçimlendirilmiş akıllı yaratık olan ruha, ubûbiyyetine şahit tutarak ondan söz almıştır. Bu durumda ruh, henüz bedene girmemiştir. Bedenler su ile toprak arasındadır. Sonra kişinin ölümünden sonra döneceği Berzah'ta Allah'ın rubûbiyyetini ikrar etmiştir. Sonra Allah, sürekli grup grup ruhlar gönderir, spermadan doğan bedenlere bu ruhları üfürür." Açıklamalarının sonunda şöyle der: "Anlaşıldığı üzere ruhlar, kendilerinin birbiriyle tanışma ve birbirlerinden ayrılma özelliklerini taşıyan bedenlerdir. Gerçekte ruhlar, bilen ve ayırandır. Bu nedenle Allah, onu dünyada dilediği gibi dener; sonra onu öldürür. Bedenden ayrılan ruh, Rasûlullah'm İsrâ gecesi dünya semâsında mutlu ruhları Âdem'in sağında, mutsuz ruhları ise solunda gördüğü yer olan Berzah'a döner. Bu, unsurlar dağılırken olur. (Yani anâsırı erbaa denen temel dört esas özelliklerini kaybettiğinde. Bunlar toprak, su, ateş ve havadır, ç.) Cennete ilk girecek ruhlar peygamberlerin ve şehidlerin ruhları-Muhammed b. Nasır el-Mervezî de, İshak b. Râhûye'den sözünü ettiğimiz şeyin aynısını nakletmiştir. İlim ehli bu konuda icma etmiştir.

İbni Hazm der ki: Tüm müslümanların görüşü bu olduğu gibi Allah'ın âveti de bu manadadır. Bu âyetler şunlardır: "Amel defterleri sağ taraflarından verilenler ne mutludurlar. Amel defterleri sollarından verilenlerse ne mutsuz insanlardır. Ve o amelde inançta ileri gidenler de. İşte o Allah'a yaklaştırılanlar, nimet cennetlerindedirler. Çoğu öncekilerden, birazı da o sonrakilerden altın ve cevherlerle işlenmiş tahtlar üzerindedirler" ^[393]ve "eğer o can Allah'a yaklaştıranlardan ise O'na rahatlık, güzel rızık ve nimet cenneti vardır." ^[394] Ruhlar, bedenlere üfürüldükten sonra yeniden Berzah'a dönen bütün ruhlar gelene kadar burada kalırlar. Kıyamet kopunca Yüce Allah, ruhları tekrar ait oldukları bedenlere gönderir. İşte yaratıkların hesap verdiği ikinci hayat budur. Hesaptan sonra bir kısmı ebedî olarak cennete, bir kısmı da ebedi olarak cehenneme gider.^[395]

Ebû Ömer Abd'ül-Berr der ki: "Şehidlerin ruhları cennettir. Çoğu mü'minlerin ruhları ise kabirlerinin uç noktasındadır" sözünü naklettikten sonra (ileride) delillerini de açıklayacağız.

İbni Mübarek, kendisine mücahitlerin ruhlarından sorulan İbni Cü-reyc'in şu sözünü nakleder: "Mücahitlerin ruhları cennette değildir. Ama cennet meyvelerinden yerler, cennet kokularını koklarlar."

Muâviye b. Salih anlatıyor: İbni Şihâb, Saîd b. Süveyd'e9 mü'minlerin ruhlarından sorar. Muâviye b. Salih derki: "Bana ulaştığına göre şehidlerin ruhları arşta uçan yeşil renkli kuşlar gibidir. Sabah akşam cennet bahçelerine giderler, hergün Rabb'lerinden selam alırlar."

Ebû Ömer b. Abd'ul-Berr, İbni Ömer'den ^[396] gelen hadisin yorumunda der ki: "Biriniz ölünce, eğer cennetliklerdense sabah akşam cennette kalacağı yer ona gösterilir. O cennetliklerden olur. Yok eğer cehennemliklerden ise cehennem ehliyle beraber olur ve "burası, kıyamet günü Allah seni diriltene kadar kalacağın yerdir" denir. Abd'ul-Berr der ki: "Ruhların kabir uçlarında olduğunu söyleyenler bu haberle istidlal etmişlerdir. Kanaatların en doğrusu da budur. Allah en iyisini bilir, konuyla ilgili hadisler arasında gelişi, nakli, en sağlam olanı bu hadistir."

Kanaatıma göre ruhların kabirleri kenarında olması bazı zamanlar için sözkonusudur. Her zaman zorunlu olarak kabirleri ucunda olacaklar, oradan hiç ayrılmayacaklar anlamına değildir. Nitekim İmam Malik de: "Bize ulaştığına göre ruhlar, istedikleri gibi dolaşacaklardır" demektedir.

Mücâhid de şöyle der: "Ölüler mezara konulduktan sonra ruhlar yeti4 gün kabir uçlarında beklerler. Buradan ayrılmazlar." Allah, iyisini bilir.

Bir kısım âlim de der ki: "Ruhun yeri, sadece yok olmaktır." Bu görüş-"Ruh, hayat gibi, idrak gibi bedenın arazlarımdandır. Bedenin Ölmesiyle beraber varlığı bedene bağlı diğer arazlar gibi ruhlar da ölür" diyenlerin görüşüdür. İleride inşaallah açıklayacağınız gibi bu, Kur'ân, sünnet naslarına ve sahabe ile tabiinin icmâ'ına aykırıdır. Bu sapıtmış fırkaya göre Ölümünden sonra ruhlar, mahza yokluğa gireceklerdir.

Şöyle diyenler de olmuştur: "Bedenden ayrılan ruhlar, dünya hayatında kazandığı özelliklerine, ahlakına uygun olan bedenlere giderler. Böylece her ruh, kendini şekillendiren hayvanların bedenlerine girerler. Dolayısıyla yırtıcılık özelliğine sahip ruhlar, yırtıcı hayvanların bedenlerine, köpek ruhuna münasib ruhlar köpeklerle, bebimî ruhlar behimî hayvanlara, alçak ve sefil ruhlar da haşerelerin bedenlerine girerler." Bu görüş meâdi inkâr eden tenâsuhçuların görüşüdür, Müslüman âlimlerin görüşlerinden oldukça uzaktır.

Bedenlerin ölümüyle bedenlerden ayrılan ruhların gidecekleri yer konusunda kısaca bildiklerim bunlardır. Bütün bunları başka bir kitapta toplamak kolay olmadı. Şimdi her görüşün dayandığı delili, bunlardan yanlış ve Kitab'la, Sünnete uygun olan doğru olanı açıklayacağım. Allah'tan yardım etmesini isterim. Başarı Allah'tandır. ^[397]

FASIL

Bedenden ayrılan ruhun, cennette olduğunu söyleyenler, şu âyeti delil gösterirler: "Eğer o can Allah'a yaklaştıranlardan ise ona, rahatlık, güzel n-zık ve nimet cenneti vardır." [398] Allah Teâlâ, ölümle bedenden ayrılan ruhu böyle anlatmıştır. Ayrıca ruhu üç kısıma ayırmıştır. Bunlardan biri nimet cennetinde olan Allah'a yaklaştıran ruhlar. Diğer, sağ tarafta olanlar. (Amel defteri sağ tarafından verilenler.) Bunların müslüman olduğu doğrulanmış ve kabir azabından kurtulmuşlardır. Sonuncusu ise yalanlayan, sapıtmış ruhlar. Bu ruhlar ise kaynar su içirildikten sonra Cahîm cennetine atılacaklardır. Diyorlar ki: Bu, kesinlikle ruhun bedenden ayrılmasından sonra olacaktır. Çünkü Allah Teâlâ sûrenin başında (Vakıa sûresinin başında) bu ruhların kıyamet günü ne halde olacaklarını bildirdikten sonra, Ölümden ve dirilişten sonra ne halde olacaklarını da bildirmiştir.

İleri sürdükleri delil şu âyettir: "Ey mutmain olan nefis! Rabbin senden, sen de O'ndan razı olarak O'na dön. Kullarımın arasına katıl ve cennetime gir." [399] Sahabe ve tabiinden birçokları bu hitabın ruha dünyadan ayrılırken söyleneceğini, ölüm meleğinin de kişiyi bununla müjdeleyeceğini ifade etmiştir. Bu, "ruha kıyamet günü bu hitap yapılacaktır" diyen kişinin sözüne aykırı değildir. Çünkü hitap, hem ölüm anında hem de diriliş anında yapılalı. Müjdeleme ile ilgili olarak Yüce Allah şöyle buyurur: "Rabbimiz Al-» devip sonra doğru olanların üzerine melekler iner: "Korkmayın, üzü- ^ va(iolunan cennetle sevinin" derler." [400] Meleklerin bu inışı ölüm !?" kabirde ve dirilirken olur. Ama ahiretle ilgili ilk müjde ölüm anında "Berâ b. Âzib hadisinde, kişinin ruhunu alırken meleğin: "Seni, rahatlık- ffüzel rızıkla (cennet rızıkıyla) müjdelerim" dediği yukarıda geçti. ' kinci delilleri, imam Malik'in el-Muvatta'mda İbni Şihâb yoluyla Ab-hman Malik'ten gelen rivayettir. Abdurrahman b.

Ka'b. Malik'den Rasûlullah'm şöyle dediğini nakleder: "Mü'min kişinin ruhu cennet ağacına konmuş bir kuştur. Allah, diriliş günü onu yeni bir hata döndürene kadar orada durur." [401] Ebû Ömer der ki: "İmam Malik'in bu rivayetinde sözkonusu hadisi Zührî'nin, Abdurrahman b. Ka'b b. Malik'ten duyduğu açıklanmaktadır. Aynı şekilde Yunus da Zuhri'den şöyle dediğini nakleder: Abdurrahman b. Ka'b b. Malik'in, babasından şu hadisi naklettiğini duydum. Yine Evzaî'de, Zührî'nin Abdurrahman b. Ka'b'dan duyduğunu dediğini nakleder: Muîammed b. Yahya ez-Zühelî bu hadisi, Şuayb b. Ebû Hamza, Zührî'nin kardeşi Muhammed ve Salih b. Keysar'm Zührî yoluyla Abdurrahman b. Ka'b b. Malik ve dedesi Malik'ten rivayet ettiğini ve hadisteki inkıtâdan dolayı illetli saymış, hadisi münkati kabul etmiştir. [402] Salih b. Keysan, İbni Şihâb yoluyla Abdurrahman'dan şunu nakleder: "Bana ulaştığına göre Ka'b b. Malik hadis rivayet ederdi." Zühelî der ki: "Bizim bildiğimiz bu hadisin, Salih'in Şuayb yoluyla Zührî'nin yeğeninden rivayet ettiği hadise benzemektedir." Zühelî, bu konuda Malik ve Evzaî'yi haklı bulan diğer muhaddislere karşıdır. Ebû Ömer der ki: "Bu hadisi, Zührî'nin Abdurrahman b. Ka'b b. Malik yoluyla babasından rivayet ettiği konusunda İmam Malik, Yunus b. Yezid ve Evzaî aynı görüştedirler. Tirmizî ve diğerleri de bunu sahih saymışlardır.

Ebû Ömer der ki: "Muhammed b. Yahya'nın bu sözü bence birşey ifade etmez. Elinde hiçbir delil yoktur. İmam Malik'in, Yunus b. Yezid'in, Evzaî ve Muhammed b. İshak'm ittifak ettikleri görüş daha doğrudur. Bunların görüşlerine, rivayetlerine nefis daha yatkındır. Hafızaları, sağlamlıkları sözkonusu hadiste bunlara karşı olanların hanzalarıyla kıyaslanamaz." Muhammed Zühelî der ki: Ali b. Medîni'den duydum: "Ka'b'm beş çocuğu var. Bunlar*Abdullah, Ubeydullah, Ma'bed, Abdurrahman ve Muhammed'dir. Zühelî der ki: "Babasının gözü kör olunca, onu gezdiren Abdullah b. Ka'b'dan Zührî hadis duymuştur. Abdurrahman b. Abdullah b. Ka'b'dan da badis duymuş; Beşîr b. Abdurrahman b. Ka'b'dan da rivayet etmiştir. Abdurrahman'dan hadis duyduğuna

katılmıyorum." Eğer Zührî, İmam Malik'in de aynı görüşte olanların dediği gibi Abdurrahman'ın babasından rivayet ettiği hadisi duymuşsa bunda bir anlaşmazlık yoktur. Yok eğer Şuayb ve beraberinde olanların dediği gibi Abdurrahman hadisi dedesinden almışsa, bu durumda da sözkonusu cennetle, hadis mürseldir, diğer yolla ise mevsûldur. Bunu mevsûl hadis sayanların sayısı mürsel sayanlardan az olmadığına göre, her ne kadar Buharî ve Müslim [403] rivayet etmemiş olsalar da hadis sahih hadislerdendir.

Ebû Amr der ki: Rasûlullah'ın: "Mü'mînin nesemesi" sözünden maksadı burada ruhtur. Rasûlullah'ın aynı hadisi buna delil olur. Buyuruyor ki: "Allah, diriliş günü onu (ruhu) bedenine döndürene kadar..." [404] Denildi ki: "Neşeme ruhtur, nefis ise bedendir." Bu kelimenin asıl manası insanın zatıdır. Ruha, neşeme denmesinin nedeni Allah en iyisini bilir insan hayatının ruha bağlı olmasıdır. Ruh bedenden ayrılınca, beden yok olur veya yok kabul edilir. Nesemedenden maksadın bizzat insan olduğuna Rasûlullah'ın: "Kim mü'min bir nesemeyi (inşâm) azat ederse" sözüdür. Bu manada Hz. Ali de: "Taneyi başağından çıkaran, insana da şifa veren..." Şair de der ki:

"İnsanlar üzerlerindeki tozları çırparken hesap gününden korkman ne büyük şeydir." Yani insanlar kıyamet günü kabirlerinden kalkarlarken senin hesaptan korkman büyük bir şeydir. Halil b. Ahmed der ki: "Neşeme, insan manasıdır." Başka bir sözünde de: "Neşeme, ruhtur. Nesim ise rüzgârın esmesidir." Rasûlullah'ın kavlindeki lafzının lââm'ı çoğunlukla fetha okunmuştur. Zammeli okunması halinde de aynı manaya gelmekte. Yani yemek ve otlanmak.* Mesela şöyle denir: (cennet meyvelerinden yeyip ağaçları arasında gezersen), yemek ve otlanmak manasına gelir. Mesela arab birine dersin ki: (Bugün ne yedin.) Rebf b. Ziyad, atı şöyle anlatır:

"At sürüleri, ahırlarında yem yememişler ki dişi ve erkek yavrularına yeterince süt versinler." A'sâ da:

"Çöller, kalkanın sırtı gibi verimsizdir. Hayvanların yediği bitki yaprakları terslerinden başka, orada birşey yoktur" şeklinde anlatmıştır.

Ben derim ki: Hz. Aişe'nin sözü de buna misal olabilir. Hz. Aişe der ki:

Yani, "Kadınlar zayıf iken henüz et onları kapamamış (çünkü) onlar yalnızca seçkin yemeklerden yiyorlardı."tur. Bu ise nefis ile kalbi gıda ile birbirine bağlayan şeydir.

Rasûlullah'ın şu hadisinin ne manaya geldiği hususunda farklı görüşler ileri sürülmüştür: "Gerek şehidlerden olsunlar gerek şehidlerden olmasınlar, bütün mü'minlerin ruhları [405] eğer cennete girmelerini engelleyecek büyük günahları ya da borçları [406] yoksa, cennette Allah katında bulunurlar. Allah'ın affı ve merhameti onlar üzerine olur."

Bu hadisten, şehidlerle, şehid olmayanların birbirinden cennette farksız olduklarını çıkarmışlardır.

Ebû Hureyre'den rivayet edilen: "Salih kimselerin ruhları illiyyûndadır. Fâcirlerin ruhları ise cehennem vadisindedir" hadisiyle de mü'min ruhların cennette olacağına delil getirmişlerdir. Buna benzer bir hadis de Abdullah b. Amr'dan rivayet edilmiştir. Ebû Amr der ki: "Bu görüş, sahihliğine dil uzatı-lamayacak bir hadis-i şerife karşıdır. Hadis şudur: "Sizden biri ölünce, sabah akşam kalacağı yer ona gösterilir. Eğer cennet ehlinden ise cennet ehline, yok eğer cehennemliklerden ise cehennemliklerin arasına katılır. Ona denir ki: "Kıyamet günü Allah seni oraya gönderene kadar kalacağın yer burasıdır." [407]

Kimi âlimler de şöyle der: "Bu hadisin manası yalnızca şehidlerle ilgilidir. Kur'ân ve sünnet bunu desteklemektedir. Meselâ, âyet-i celîlede: "Allah yolunda öldürülenleri ölümler sanma, hayır onlar

Rabbleri katında rızıklan-maktadırlar. Allah'ın fazlıyla kendilerine verdiklerinden sevinçli olarak..." [408] buyurulmaktadır.

Diğer delillere gelince: "Bakiye b. Muhlid [409] yoluyla Ebû Saîd el-Hüdrî'den merfû olarak rivayet edilen şu hadisi şerifi: "Şehidler sabah akşam (Rabbleri katında) rızıklandırılırlar. Sonra kalacakları yer arşa asılı kandillerdir." Allah Teâlâ onlara der ki: "Size verdiğim bu nimetten daha büyük bir nimet biliyor musunuz?" Onlar da: "Hayır. Ama, Senin yolunda bir daha savaşıp öldürülmemiz için ruhlarımızı bedenlerimize göndermeni arzularız" derler. [410] Râvî bu hadisi Hennad'dan İsmail b. el-Muhtar yoluyla Atiyye'den de rivayet etmiştir.

İbni Abbas'tan gelen hadis şöyle sürer: İbni Abbas der ki: "Rasûlullah (SAV) şöyle buyurmaktadır: Uhud günü öldürülen kardeşlerinizin ruhlarını Allah Teâlâ, yeşil renkli kuşların karınlarına koyar, böylece cennet nehirlerine uğrar; cennet meyvelerinden yer ve arşın gölgesinde yumuşak altından yapılmış kandillere inerler. Yediklerinin, içtiklerinin ve konuşmalarının tadını çıkarınca: "Cihati bırakmamaları ve harpten yüz çevirmemeleri için şu anda cennette rızıklandığınızı, hayatta olan kardeşlerimize kim ulaştırır" derler. O zaman Yüce Allah (cc): "Sizin bu haberinizi ben ulaştırırım" dedi ve şu âyeti indirdi: "Allah yolunda öldürülenleri sakın ölümler sanma. Hayır, onlar Rabbleri katında rızıklı anmaktadırlar." [411] Bu hadis Ahmed'in Müsned'i ile Ebû Davud'un es-Sünen'inde vardır.

A'meş'in Abdullah b. Mürre yoluyla Mesrûk'tan rivayet ettiği hadis de böyledir. Mesrûk anlatıyor: Abdullah b. Mes'ûd'a Yüce Allah'ın: "Allah yolunda öldürülenleri sakın ölümler sanma. Hayır, onlar Rabbleri katında rızık-îandırılmaktadırlar" âyetinden soruldu da O şöyle dedi: "Aynı şeyi biz de Rasûlullah'a sormuştuk da O şöyle demişti: Mü'minlerin ruhları, cennette dilediği gibi dolaşan, sonra da şu kandillere varan yeşil renkli kuşun kanundadırlar. Allah (cc) bunu bildiği için bu ruhlara: "Arzuladığınız başka bir şey var mı?" diye sorar. Ruhlar der ki: "Cennette dilediğimiz gibi dolaştıktan sonra daha neyi arzulayalım" Bu sual üç defa tekrarlanıp onlar sualden kurtulamayacaklarını anlayınca: "Ey Rabbimiz, ruhlarımızı bedenlerimize gönder-sen de senin uğrunda bir daha savaşıp öldürülsek" derler. Yüce Allah (cc) cennetle ilgili bir istekleri olmadığını anlayınca onları bırakır." Hadis, Müslim'de mevcuttur. [412]

Ben derim ki: "Enes'ten gelen bir hadiste, Berâ'nın kızı Ümmü Harise bint Sürâke diye bilinen Ümmü'r-Rebî Rasûlullah'a gelerek: "Ey Allah'ın Rasûlü, bana Harise'den haber vermez misin? (Harise, Bedir günü, aldığı siyah bir ok yarısından Ölmüştü.) Eğer şimdi O cennette ise ne yapayım, sabrederim. Yok eğer başka bir yerde ise durmadan ağlarım" der. Bunun üzerine Rasûlullah: "Bak Ümmü Harise, O cennettedir. Oğlun ise Firdevs-i â'lâdadır" buyurdu. [413]

Bakiye b. Muhlid yoluyla Yahya b Abd'ül-Hamid'den, o da ibni Uyeyne-jen o da Ubeydullah b. Ebî Yezid'den şu hadis nakledilir: "Ubeydullah, İbni Abb'as'ın şöyle dediğini duyar: Şehidler ruhları, yeşil renkli kuşların karnında, cennet meyvalarından yiyerek dolaşır." [414]

Ma'mer, Katâde'den şunu nakleder: "Bize ulaştığına göre şehidler ruhları, beyaz kuş suretinde cennet meyvelerinden yerler."

Ebû Âsim en-Nebil, Sevr b. Yezid'den, o da Halid b. Ma'dân'dan, o da Abdullah b. Ömer'den şöyle dediğini nakleder: "Şehidler ruhları, sığırcık kuşlarına benzer kuşlar olarak birbirleriyle tanışır ve cennet meyvelerinden rızıklanırlar." [415]

Ebû Ömer der ki: "Bütün bu eserler, bu ruhların sadece şehid ruhları olduğunu göstermektedir. Anlaşıldığına göre bir kısmı kuş suretinde, bir kısmı kuşların karnında, bir kısmı ise yeşil renkli kuşlar gibidir. Allah (cc) en iyisini bilir ya, bana doğru gelen görüş, Ka'b b. Malik'in hadisinde geçen: "Mü'minin ruhu uçan bir kuş gibidir" hadisine uygun olan kuş gibidir ya da kuş suretinde

diyen kimsenin görüşüdür. Çünkü Rasûlullah, ruhların kuşların karnında olacağını bildirmemiştir.

İsâ b. Yunus İbni Mes'ûd'dan gelen hadisi A'meş, Abdullah b. Mürre'den, o da Mesrûk'tan, o da Abdullah'tan: 'Yeşil renkli kuş gibidir' şeklinde rivayet etmiştir.

Ben derim ki: "Sahih'ül-Müslim'de de: "Şehidler ruhları, yeşil renkli kuşların karmlarmdadır" ibaresi geçmektedir. ^[416]

Ebû Ömer der ki: "Bu yoruma göre Rasûhullah'm sözü şöyle olmaktadır: Şehid olarak ölen mü'minlerin ruhu, cennet meyvelerinden yiyen kuşlardır."

Ben derim ki: Rasûlullah'tan gelen: "Mü'minin ruhu, cennet meyvelerinden yiyen kuşlardır" sözüyle: "Sizden biri ölünce, sabah-akşam ona kalacağı yer gösterilir. Eğer cennetliklerden ise cennetliklerin arasına, yok eğer cehennemliklerden ise cehennemliklerin arasına katılır" sözü arasında bir tutarsızlık yoktur. Bu hitap, yatağında ölen kişiyle, şehidi içine alır. Nitekim:

"Mü'minin ruhu, cennet ağaçlarından yiyen kuşlardır" hadisi de hem mü'mi-ne hem de şehide şamildir. Sabah-akşam kalacağı yer gösterilince, ruhun cennet nehirlerinde dolaşarak, cennet meyvelerinden yiyeceği ortaya çık. maktadır.

Mü'mine hazırlanmış özel yere, eve kişi ancak kıyamet günü girebilir Aynı şekilde şehidler için Allah'ın (cc) hazırladığı evler, köşkler kesinlikle Berzah'ta kaldığı kandillerden farklı yerlerdir. Arşta asılı kandillerden şehidler cennette kalacakları evlere, yerlere bakarlar. Hazırlanmış evlere tam giriş, kıyamet günü olacaktır. Ruhların Berzah'ta cennete girmesi ise kıyamete girmesinden farklıdır,

Şakî kimseler de buna benzer. Ruhlarına, sabah-akşam cehennemdeki kalacakları yer gösterilir. Kıyamet olunca da Berzah'ta gösterilen yerlerine girerler. Dolayısıyla ruhların Berzah'ta cennet nimetlerinden faydalanması ayrı şeydir, kıyamet günü ait oldukları bedenlerle cennete girmeleri ayrı bir şeydir. Yani, yalnızca ruhun Berzah'ta nimet görmesi, diriliş günü bedenle nimet görmesinden ayrı bir husustur, Bu nedenle Rasûlullah: "Cennet ağacından yer" buyurmuştur. Ama gerçek yemek, içmek, giyinmek, faydalanm-nak kıyamet günü ruhların bedenlerine dönmelerinden sonra olacaktır. Bundan da anlaşılıyor ki sözkonusu hadisler birbiriyle çelişmemekte, belki de birbirini desteklemektedir.

Şu görüşe gelince: KaVm sadece şehidlerle ilgili rivayet ettiği hadis, lafzın delaleti dışında kalanları tahsis etmektedir. Yani umum lafzı, ihtiva ettiği manaların en azına hamletmektedir. Genel mü'minlere nazaran şehidler küçük bir grubu oluşturmaktadır. Bu nedenle Rasûlullah, gerektiği şekilde iman Özelliğini bu küçük gruba vermiş, şehadet özelliğini vermemiştir. Görmez misin Mikdâm b. Ma'di keribe hadisinde, şehidlere mahsus hüküm şehadet özelliklerinden dolayı verilmiştir. Sözkonusu hadis şöyledir: "Allah (cc) katında şehidin altı özelliği vardır: Önce kanına bedel günahları affedilir, cennette kalacağı yer gösterilir, iman elbisesi giydirilir, hûr-i lın'le evlendirilir, kabir azabından korunur, büyük korkudan emin olur, hurilerden yetmiş iki kadınla evlendirilir ve akrabasından yetmiş kişiye şefa'at etme hakkı tanınır." ^[417] Hadisi şerifte Rasûlullah (SAV), şehid için demiştir, mü'min için dememiştir. Kays el-Cüzâmî hadisinde de bu manada "şehidin altı özelliği vardır" buyuruhnustur. Diğer hadisler ve deliller bu mükâfatın şehidlere mahsus olduğuna delalet etmektedir.

İmana karşı verilen mükâfat ise şehid olsun veya olmasın her mü'mini içine alır.

Şehidler nızıklandırılması ve ruhlarının cennette olmasıyla ilgili bütün naslar, eserler doğrudur ama, başta herkesin kabul ettiği gibi şehid-lerden daha üstün olan sıddıklar olmak üzere diğer

mü'min ruhların cennete giremeyeceğine delil olmaz. Bu durumda onlara şöyle demek lazımdır "Peki sıddıklann ruhları hakkında ne dersiniz? Cennette mi yoksa başka bir yerde mi?" Eğer cennette olduğunu söylüyorlarsa ki zaten bundan başkasını söyniezler nasları sadece şehidlerin ruhları için mükâfatın sözkonusu olmadığı açığa çıkar. Eğer cennette değildir, diyorlarsa seçkin sahabilerden

Ebû Bekir es-Sıddîk'ın, Ubey b. KaVın, Abdullah b. Mes'ûd'un, Ebû Derdâ' Huzeyfe b. Yeman'ın ve diğerlerinin ruhlarının cennete olmadığını,âne şehidlerin ruhlarının ise cennette olduğunu söylüyorlar demektirki bu görüşün sakatlığı ortadadır.

' Eğer denirse ki, bu hüküm, sadece şehidlere mahsus ise, bütün bu nas-larda özellikle şehidlerin anılmasına neden nedir? Ben derim ki, burada şe-hadetin değerine ve derecesinin yüksekliğine işaret vardır. Bu ise sadece şehidlere mahsustur. Dolayısıyla onlara hakettikleri mükâfatı vermek gerekir. Berzah'ta, görecekleri nimet yataklarında ölen diğer ölümlere nazaran daha fazladır. Ama yatağında ölen kişi, şehidlerden daha yüksek bir mertebede ise diğerlerinin tadamayacağı ona mahsus bir nimet vardır demektir.

Allah Teâlâ'nın şehidlerin ruhlarını yeşil renkli kuşları karınlarında kılması da bunu gösterir. Çünkü bunlar Allah yolunda savaşırken vücutları düşmanlarca parçalanmış, Yüce Allah da bu bedene bedel olarak Berzah'tan kıyamete kadar içinde kalacağı daha güzel bedenler vermiştir. Öyleyse verilen bu bedenlerle nimetleri tatmak, sadece ruhlarla nimet tatmaktan daha zevklidir. İşte bu nedenle mü'min kişinin ruhu kuş suretindedir ya da kuş gibidir; şehidin ruhu ise kuşun kanundadır. Her iki hadisin lafızlarını düşün. "Mü'minin ruhu, kuştur." Şehid olanla olmayan burada müsterektir. Şehidle ilgili olan şudur: "O, kuşun kanundadır." Şehid kimsenin ruhu kuşun karnında olunca onun kuş olduğu anlaşılmış olur. —Allah'ın salat ve selamı, ke-lamı'nı bir bir kabul edip, Allah'tan geldiğine inananların üzerlerine olsun.— Hadislerin böyle birleştirilmesi, Ebû Ömer'in birleştirmesinden ve "onlann (şehidlerin) ruhlan, yeşil kuşlar gibidir" diye rivayet eden kimsenin rivayetini tercih etmesinden daha iyidir. Yani "O, yeşil kuş gibidir" ve "yeşil kuşlann kannlanndadır" hadislerinden her ikisi de doğrudur, haktır. ^[418]

FASIL

Mücâhid'in "Mü'minlerin ruhlan çenette değildir, ama onlar cennet meyvelerinden yerler, cennetin rahatlığını bulurlar" görüşünde, Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde geçen İbni İshâk'ın Âsim b. Ömer'den, onun da Mah-mud b. Lebîd'den, onun da İbni Abbas'tan rivayet ettiği hadisle hüccet getirmektedir. Bu hadiste Rasûlullah (SAV) buyuruyor ki: "Şehidler cennetin kapısında yeşil bir kubbede nehrin doğduğu yerde bulunmaktadır. Sabah akşam nızıklan cennetten getirilir." ^[419]

Bu rivayet, şehidlerin ruhlarının cennetle olmasına münafî değildir. Çünkü hadiste geçen nehir zaten cennetten gelmektedir. Bunun yananda rı-zıkları da cennetten geliyor olunca, cennetteki yerlerinde olmasalar da cennettedirler demektir. Mücâhid'in kabul etmediği şey her yönüyle tam cennete giriştir. Böyle bir ifade bunu diğerinden ayırmak için yetersizdir. En sağlam ifade, maksadı ortaya koyan en güçlü ifade, önce Rasûlullah'm sonra da Ashab'm ifadesidir. Zamanımızdan yukarı Rasûhıllah'a doğru çıktıkça şifânın, hidayetin, nurun arttığını; yukarıdan aşağı doğru indikçe de hilekârlığın ilmi değeri olmayan söz ve iddiaların çoğaldığını görebilirsin.

Abdullah b. Mendeh anlatıyor: Musa b. Ubeyde Abdullah b. Yezid yoluyla Ma'rûr'un kızı Ümmü Kebşe'den şöyle dediğini nakleder: Rasûlullah yanımıza gelince Ona bu ruhlardan sorduk.

Rasûlullah ruhun durumunu öyle anlatır ki buna dayanamayan ehli beyt ağlar. Rasûlullah'm anlatımı şöyle: "Mü'minlerin ruhları yeşil renkli kuşların karnında, cennet meyveleri yerler, cennet sularından içerler. Oradan arşın gölgesinde bulunan kandillere varırlar ve: "Ey Rabbimiz, bizi kardeşlerimize kavuştur, va'dettiğini bize ver" derler. Kâfirlerin ruhları ise siyah renkli kuşların karnında cehennem yemeğinden yerler, cehennem suyundan içerler, cehennemde bir kayaya vararak: "Ey Rabbimiz, bizi kardeşlerimize kavuşturma. Bize verdiğin va'dini de tutma" ^[420] derler.

Taberânî anlatıyor: Ebû Zûr'a ed-Dimeşkî Abdullah b. Salih'ten, o da Muâviye b. Salih'ten, o da Zamre b. Habîb'den nakleder: "Rasûlullah'a mü'minlerin ruhlarından soruldu. O şöyle cevapladı: "Onlar, yeşil renkli kuşların içinde, cennette diledikleri gibi dolaşırlar." Dediler ki: "Peki ya kâfirlerin ruhları ne durumda?" Rasûlullah: "Onlar da Siccîn'de (cehennemde bir dere) hapsedilmişlerdir" ^[421]karşılığını verdi. Bu hadisi, Ebû's-Şeyh, Hi-şam b. Yunus'tan, o da Abdullah b. Salih'ten rivayet etmiştir. Bundan başka Ebû'l-Muğîre de Ebû Bekir b. Ebî Meryem yoluyla Damre b. Habîb'den riva- 1 yet etmiştir.

Ebû Abdullah b. Mendeh Gancâr, hadisini Sevri'den, o da Sevr b. Ye-zid'den, o da Halid b. Ma'dân'dan, o da Abdullah b. Amr'dan şöyle dediğini nakleder: Rasûlullah buyuruyor: "Mü'minlerin ruhları, sığircık (çekirge) kuşları gibi yeşil kuşların içerisinde cennet meyvelerini yerler." ^[422] Başkaları da bu hadisi mevkuf olarak rivayet etmişlerdir.

ONBEŞİNCİ MESELE

Yezid er-Rakkaşî Enes'ten, Ebû Abdullah eş-Şâmî de Temîm ed-Dârf'den Rasûlullah'm şöyle dediğini naklederler: "Ölüm meleği, mü'minin ruhu-nU dünya semâsına çıkarırken, başta Cebrail olmak üzere, yanlarında semâdan ölen kişinin dostunun haberi dışında başka müjdeler getiren yet-rtûşbin melek onu karşılar. Arşa varınca da Allah'ın huzurunda hemen secdeye kapanır. Yüce Allah (cc) ölüm meleğine der ki: "Kulumun ruhunu götür, dikensiz kirazların, kökünden tepesine kadar meyva dizili muzların, uzamış gölgelerin ve fişkırان suların arasına koy." Bu hadisi Bekr b. Hüneys, Dirâr h Ainr ^[423]yoluyla hem Yezid'den hem de Ebû Abdullah'tan rivayet etmiştir. ^[424]

FASIL

"Ruhlar, kabirlerinin ucundadır" diyenler, eğer bundan zorunlu, olarak ebediyyen kabir uçlarından ayrılamam alarmı kastediyorlarsa bu, bir kısmını zikrettiğimiz, bir kısmını da zikredeceğimiz Kitap ve sünnet naslarında

reddedilen bir hatadır.

Eğer bundan, ruhların bir zaman için kabir uçlarında bulunduğunu yahut kabirde ikram görmesi açısından bir mekan olarak gösteriliyorsa bu haktır, ama hiçbir zaman devamlı kalacağı yer kabir uçlarıdır, denemez.

Bu görüşe, Ebû Ömer b. Abd'ül-Berr meyletmiştir. İbni Ömer'den gelen "Sizden biri ölünce, sabah akşam kalacağı yer ona gösterilir" hadisini yorumlarken: "Ruhların, kabir uçlarında olduğuna inananların istidlal ettiği hadis budur. Haberlerde gelen en doğru görüş de budur. Konuyla ilgili gelen hadislerin, hatta kabirlere selam vermekle ilgili hadislerin sabit ve mütevâtir olduğunu görmez misin?" demektedir.

Ben derim ki, Abdü'l Berr, mütevâtir hadis ifadesinden yukarıda geçen İbni Ömer'le Berâb, Âzıb hadisini kastediyor olmalıdır. Bu, Berâ hadisinde: "Burası, Allah seni diriltene kadar kalacağın yerdir" şeklinde geçmektedir. Bunun yanında Enes'ten gelen: "Kişi kabre konunca, başından ayrılan dostlarının ayak seslerini duyar," burada kabirde yatan kişinin cennette veya cehennemde kalacağı yeri göreceği belirtilmektedir ve "mü'minin kabri yetmiş zira' genişlerken kâfirin kabri daralır" hadisi; Câbir'den gelen: "Bu Ümmet kabrinde sorguya çekilecektir. Mü'min kabre konduktan sonra dostları başından ayrılınca melek gelir..." "O, cennette kalacağı yeri görünce: Bırakın da ehlimi müjdeleyeyim" der. Bu durumda da ona: "Otur, burası ebediyyen kalacağın yerdir" denir. Ayrıca kabir azabı, nimetiyle ilgili geçen hadisler ve kabir ehline selam vermek, onlarla konuşmak ve ölülerin ziyaretçilerini bilmesiyle ilgili geçen bütün hadisler Abdü'l-Berr'in mütevâtir kabul ettiği hadislerdir ^[425]

Bu görüşlerin tamamı sahih sünnetlerin, haberlerin reddettiği görüşlerdir. Savunulacak bir tarafı yoktur. İzahını yukarıda yaptık. Ebû Ömer'in söz konusu yaptığı bütün deliller, ruhların naslarda belirtildiği gibi cennette ve refiki a'lâ'daki durumlarıyla ilgilidir, ölünün cennette veya cehennemde kalacağı yeri görmesi, ruhun her zaman kabirde, yahut kabir kenarında olduğunu göstermez. Belki bu, ruhun ikram göreceğini, kabir ve ucuyla ilişkisi olacağını gösterir. Yani bir ölçüde kalacağı yeri gösterilir. Çünkü ruhun bir başka durumu da illiyyûnun tepesinde refik-i â'lâ'da olmasıdır. Müslüman ^[426] biri Ölüye selam verince, Allah (cc) mele-i a'lâ'da bulunan ruhu bedene göndererek kendisine verilen selamı almasını sağlar. Çoğu insanın hataya düştüğü nokta burasıdır. Onlara göre ruh, bilinen cisimler gibidir. Bir yerde bulununca onun başka bir yerde bulunmasını kabul etmezler. Bu mahza bir galattır. Tam aksine ruh, makamında dururken, göklerin üzerinde bulunan iliyûnun en üstüne çıkar. Kabre gönderilerek kendisine verilen selamı alır ve selam veren müslümanı da tanır. Rasûlullah'ın ruhu daima refik-i a'lâda bulunurken Allah (cc) onu, kabre gönderir; kendisine verilen selamı alır, selam verenin sesini de duyar. Nitekim Rasûlullah, Musa'yı ^[427] (AS) altıncı veya yedinci katta kabrinde namaz kılarken görmüştür. Rasûlullah'm bu görüşü, gözün bir yere ulaşması kadar ya süratli hareketinden, varışta olmuştur, ya-hutta kabirde, kenarında bulunan şey, güneşin ziyasının dağılması ve semâda belirmesi şeklinde olmuştur. Hadislerde uyuyan kimsenin ruhunun yedi kat semâyı aştığı, arşta Allah'a secde ettiği, sonra da bedenine gönderildiği sabit olmuştur. Aynı şekilde ölünün ruhu da yedikat semâyı çıkartılır; Allah'ın huzuruna varır, O'na secde eder. Allah'ın verdiği hükme göre görevli melek, Allah'ın ona cennette hazırladığı yeri gösterir. Sonra arza iner. Melek bu kişinin yıkanmasına, taşınmasına ve gömülmesine şahit olur. Bu husus Berâ b. Âzıb hadisinde: "Bedenden ayrılan nefis Allah Teâlâ'nın huzuruna kadar çıkartılır. Yüce Allah ruhu görünce: "Kulumu, illiyyûn cennetine gireceklerden yazın sonra da arza götürün" der. Böylece semâdan kabre indirilir ruh. Bütün bunlar, teçhiz ve tedfin müddetinde gerçekleşir. Aynı husus İbni Abbas'tan gelen hadiste de açıklanmıştır. İbni Abbas der ki: "Ölünün yıkanması kefenlenmesi bitene kadar semâyı çıkarılan ruh indirilerek yeniden yıkanmış cesede, kefene konur." ^[428]

Ebû Abdullah b. Mende, İsâ b. Abdurrahman'dan ^[429], o da İbni Şihab'dan, o da Âmir b. Sa'd'dan, o da İsmail b. Talha b. Ubeydullah'tan, o da babasından şöyle dediğini nakleder: "Birgün kabristana gitmek istedim. Kabristana vardım. Karanlık basınca Abdullah b. Ömer b. Haram'm kabrine yaklaştım.

Kabirden o kadar güzel bir Kur'ân sesi geliyordu ki, hayatımda böylesini oymadım. Sabah olunca Rasûlullah'a gittim. Gördüklerimi Ona anlattım, dedi ki: "Allah'ın onların ruhlarını aldıktan sonra, onları zümrüt ve yakut kandillerin içine koyduğunu, sonra bu kandilleri cennetin ortasına astığını; ce olunca ruhlarını fecr doğana kadar bedenlerine gönderdiğini; fecr dolunca da tekrar cennetteki yerlerine gönderdiğini bilmiyor musun?

Bu hadisi şerifte, ruhların süratli bir şekilde arştan yere indiği, daha sonra da yerden arşa çıktığı belirtilmektedir. Bu nedenle İmam Malik ve bir kısım ulemâ der ki: "Ruhlar salıverilmiştir,

diledikleri yere giderler. İnsanların, Ölülerin ruhlarını görmesi, onların kendilerine uzak bir yerden gelmesi çoğu insanın bildiği, şüphe etmediği bir gerçektir." Allah en iyisini bilir. Kabir ehline selam verip onlara konuşmak, ruhlarının cennette olmadığına, kabir kenarlarında olduğuna delil olmaz. Mesela, Ademoğlunun efendisinin ruhu, illiyyûnda refiki a'lâ ile beraber olduğu halde kabrine selam verilir, o da selamı alır. Ebû Ömer de şehidlerin ruhlarının cennette olduğunu, kabirlerine selam verilebildiğini kabul etmektedir. Nitekim Rasûlullah, bizlere kabirlere selam vermemizi öğretmiş, sahabelerin de Uhud şehidlerine selam verdikleri bize kadar ulaşmıştır. Çünkü bu ruhlar, ifade ettiğimiz gibi cennettedirler, diledikleri yerleri gezerler. Ruhların mele-i a'lâ'da iken cennette dilediği gibi gezmesini, kabrine verilen selamı duymasını ve verilen selama karşılık verebilmesini aklınca zor görme! Ruhun bedende olmayan başka bir özelliği daha vardır. Meselâ Rasûlullah, Cebrail (AS)'ı altıyüz kanatlı olarak görmüştür. Cebrâil'ni kanatlarından ^[430] ikisi doğu ile batıyı kaplayacak kadar büyüktür. Rasûlullah, dizlerini ^[431] Cebrail'in dizlerinin arasına; ellerini de Cebrail'in dizlerine koymuştur. Rasûlullah, Cebrail'le buluştuğunda mele-i a'lâ'da olduğunu, Cebrail'e bu ölçüde yaklaşabildiğini kavrayabileceğini sanmam. Bu gibi olayları doğrulamak, fitratı buna uygun, anlamaya, bilmeye alışık kalplerin işidir. Bunu kavrayamayan bir kalp, vahyi ilahî'nin ^[432] her gece dünya semâsına yüksek semâdan yanı arştan indiğine hiç iman edemez. Allah (cc) herşeyden yücedir. O'nun yüceliği zâtının gereğidir. Yüce Allah'ın akşamları ibadet edenlere yaklaşması, kıyamet günü insanları sorgulamak için gelmesi, arzın, nuruyla parlaması; arzı dilediği gibi düzeltmek, yaymak, uzatmak, genişletmek ve hazırlamak için gelmesi de böyledir. Nitekim Rasûlullah (SAV): "Rabbin arzda dolaşırken, insanların çoğu uykudayken Rabbini zikrederek sabahla" buyurmuştur. Bu, Allah, semâların ötesinde arştta iken meydana gelmektedir. ^[433]

FASIL

Bilinmesi gereken hususlardan biri de, ruhların, güçlülük-zayıflık, bü-yüklük-küçüklük durumlarına göre farklı hallerde olmasıdır. Mesela, büyük güçlü ruhta bulunan özellikler diğerlerinde bulunmaz. Buna benzer bir örneği dünyadaki ruhların keyfiyetlerine, kuvvetlerine, yavaşlıklarına, süratlerine, yardımlaşmalarına göre birbirinden çok farklılıklar arzettiğin-de görebilirsin. Bedenin esaretinden, ilgisinden, meşguliyyetinden kurtulan ruhun tasarrufu, kuvveti, nüfuzu, himmeti ve Allah Teâlâ'ya yükselerek O'nunla ilgilenmesi, bedenin ilgi ve meşguliyyetleri altında ezilmiş, esir ruhtan çok daha ileri seviyededir. Hakikatte ruh; yüce, temiz, büyük ve yüksek himmetli bir ruh olduğu halde, bedene mahbus iken böyle oluyorsa acaba bedenden ayrıldıktan sonra nasıl olabilir? O halde ruh, bedenden ayrılınca ayrı bir hale, ayrı bir fiile dönüşür.

Bedenden ayrılan ruhların, rüyalarda bedene tekrar dönerek bir kişinin, iki kişinin yahut çok az sayıda insanın oldukça kalabalık bir topluluğu hezimete uğratmasıyla ilgili insanların gördükleri rüyalar, tevatür derecesinde çoktur. Rasûlullah'm, Ebû Bekir ve Ömer'in ruhlarının, mü'minlerin sayısının azlığı ve güçsüzlüklerine rağmen, kendilerinden sayıları ve hazırlıkları çok olan küfür ve zulüm ordusunu yendikleri, nice rüyalarda görülmüştür.

İşin acaib olan tarafı şudur: Birbirlerini tanıyan, birbirlerini seven mü'min ruhlar, hemen birbirlerine kavuşurlar. Aralarında uzun mesafeler olan ruhlar ise bu uzaklıktan ötürü üzülür, sanki birbirlerinin yakıymış, beraber oturuyorlarmış gibi bunlar da birbirleriyle tanışırlar. Biri diğerini görünce, görmeden Önce onun ruhunu nasıl tanıyorsa, tanıdığı gibi çıkar.

Abdullah b. Amr der ki: "Mü'minlerin ruhları, birbirlerini hiç görmemişler de olsalar bir günlük yoldan sonra birbirlerine kavuşurlar." Bazıları bunu, Rasûlullah'tan merfû' hadis olarak rivayet etmiştir.

İkrime ve Mücâhid derler ki: "Kişi uyuduğu zaman, bir sebep, onun ruhunu, bedenine bağlı olduğu halde alır götürür. Allah'ın dilediği kadar gider. İşte bu durumda uyku hasıl olur. Ruh tekrar bedene dönünce kişi uyamr. Bu, arza düşen güneşin ziyası gibidir. Ziya, her ne kadar arza düşse de her zaman güneşe bağlıdır." Abdullah b. Mende bir kısım ilim ehlinen şöyle dediklerini nakleder: "Ruh, insanın burun deliğinden ve cesedinden çıkar. Ama her zaman bedene bağlıdır. Ruhun bedenden tamamen ayrılması durumunda, ışığın kaynağından ayrıldığında söndüğü gibi beden de ölür. Ateşin, fitilden yayılmasıyla ışığının oluştuğunu ve evi aydınlatmışım görmez misin? Aynı şekilde ruh da uykuda insanın burun deliğinden çıkarak semâya yükselir, birçok beldeyi gezer, ölümlerin ruhlarıyla buluşur. Kulların ruhlarıyla görevli melek, kişinin görmek istediği şahsı gösterir. Uyanıkken akıllı, zeki, doğru ve hiçbir batıla itibar etmeyen kişinin ruhuna, rüyasında da Allah m kışının ahlakı ölçüsünde gösterdiği şeyleri doğrulaması bahşedilir. Eğer bu kimse hayatında batılı seven sefih bir kimse ise, uyuduğunda ruhunu meyime göre Allah ona hayır ya da şer bir rüya gösterir. Şöyle ki: "Şeytanın harikalarından yahut batıl birşey gördüğü zaman, nasıl ki uyanıkken şeytanın harikasına, yahut batıla takılıp kalıyorsa, rüyasında da bunlara takılıp kalır. Bunun yanında gördüğü şeyleri akledebilecek kadar kalbine birşey de gelmez. Çünkü hak ile batıl burada birbirine karışmıştır. Hiçbir rüya tabircisi hak ile batılın birbirine karıştığı bu rüyayı yorumlayamaz.

Bu konuda söylenebilecek en güzel söz budur. Bu görüşler, sahihlerinin ruhu ve hükümlerini iyice bildiklerini gösterir.

Meselâ bir kimsenin, yararına olan ilmi ve hikmeti öğrendikten sonra şarkı gibi, şüphe, yalan yere şahitlik vb. gibi birtakım batıllara, hevalara düştüğünü ve bu batıllara gönlünü açmış görebilirsin. Bu kimse bu batıllara düşmekle öğrendiği ilim ve hikmet boşa çıkar ve hak ile batılı karıştırır. Uyurken, ruhların durumu da böyledir. Bedende iken batıl inanç ve şüphelerden haz duyan bu ruhlar, bedenden ayrılınca bu inançlarından dolayı azap görürler; azaplarını, bünyelerinde bulundurdıkları iradeler, şehvetler artırır. Bu azaplara bir de ruhun bedeniyle müşterek olarak yaptıkları fiile-rin azabı Allah'ın dilediği ölçüde katılır. İşte Berzah'taki zor hayat ve insanın biriktirdiği azık bunlardan ibarettir.

Batılı sevmeyen, batıla yakın şeylerle ünsiyet kurmayan yüce, zeki nefis ise doğru inançları, nübüvvetin ışığından elde ettiği bilgileri, marifetleri, iradeleri ve temiz gayeleri nedeniyle ikram görür. Yüce Allah da işlediği amelleri karşısında Berzah'ta nimetlerini kat kat artırır. Böylece mü'min ruhun Berzah'ı, cennet bahçelerinden bir bahçe; kâfirinki ise cehennem çukurlarından bir çukur olur. ^[434]

FASIL

"Mü'minlerin ruhları Allah katındadır" diyenler, Yüce Allah'ın: "Bilakis onlar Rabpleri katında rızıklanmaktadırlar" âyetini desteklemektedirler.

Ruhların, Allah katında olduğunu söyleyenlerin delilleri, Muhammed b. Ishak es-Sâğânî'nin ^[435] Yahya b. Ebû Bekir'den, onun da Muhammed b. Abdurrahmân b. Ebû Ze'b'den, onun da Muhammed b. Amr b. Atâ'dan, onun da Saîd b. Yesâr'dan, onun da Ebû Hureyre yoluyla Rasûlullah'tan rivayet ettiği şu hadistir: Rasûlullah buyuruyor ki: "Kişi ölünce ruhu, Allah'ın bu-

lunduğu kata varana kadar semâya çıkarılır. Ruh eğer günahkar bir kimsenin ruhu ise semâya çıkartılsa da semâ kapısı ona açılmaz, oradan kabrine döner."

Bu hadisin senedinin doğruluğundan şüphe edilmemelidir. Hadis, Ah-med b. Hanbel'in Müsned'inde ve diğer hadis kitaplarında vardır.

Ebû Davud et-Teyâlisî der ki: "B.ana Hammad b. Seleme, ^[436] Asım b. Büh-dele'den, o da Ebû Vâil'den, o da Ebû Mûsâ el-Eşarî'den şöyle dediğini nakleder: "Mü'min kişinin ruhundan misk kokusundan daha hoş koku çıkar. Melekler bu ruhu semâya götürünce: "Bu adam kimdir? derler. Melekler de işlediği güzel amellerini sayarak şu şu amelleri işleyen fülancamın oğlu falancadır" derler. O zaman: "Size de ona da selam olsun" diye karşılık verirler. Sonra amelinin yükseldiği kapıdan bir üst kapiya çıkarılırlar. Bu kişinin ruhu, güneşin semâları aydınlattığı gibi bütün semâları aydınlatır. Oradan da ta arşa götürürler. Kafir bir kişinin ruhu alınıp semâya çıkarılınca, semâ görevlileri: "Bu kimdir?" diye sorarlar. Melekler de en kötü amellerini sayarak: "Şu şu kötülüğü yapmış fülancamın oğlu falancadır" derler. Semâdakiler bunu duyanca: "Ona selam olmasın. Derhal onu geri götürün" derler. Bunun üzerine bu ruhu yerin en altına atarlar."

Mülkî b. İbrahim, Davud b. Yezid el-Evdî ^[437]den nakleder. Davud b. Yezid der ki: "Âmir eş~Şa*bî, Hüzeyfe b. Yeman'm şöyle dediğini rivayet eder. "Ruhlar, Allah'ın katında dururlar. Sûra üfürülüne kadar haklarında verilecek kararları beklerler."

Süfyan b. Uyeyne, ^[438] Mansur b. Safiyye'den, o da annesinden nakleder: İbni Zübeyr'in öldürülmesinden sonra İbni Ömer, mescide kızgın bir şekilde girer. Esmâ'yı dövmeye başlar. Esmâ'ya der ki: "Allah'tan korkmanı ve sabrı tavsiye ederim. Çünkü bu cüsseler birşey değildir. Allah katında olanlar ancak ruhlardır." Bunun üzerine Esmâ: "Bu, sabrıma engel değildir. Yahya b. Zekeriyya'nın başı da İsrailoğullarının bir isyanında kesilmişti" dedi.

Cerîr b. A'meş, ^[439] Şemr b. Atiyye'den, o da Hilal b. Yûsuf'tan şöyle dediğini nakleder: "Biz, Ka'b, Rebî b. Haysem ve Halid b. Ar'ara ile otururken İbni Abbas geldi ve: "Bu, peygamberimizin amcasının oğludur." Hilal b. Yûsuf anlatıyor: "İbni Abbas, bir müddet oturduktan sonra: "Ey Ka'b, Kur'ân'da bulunan dört bilgi dışında bütün bilgileri öğrendim. O dört taneyi bana öğret. Bunlar, İlliyyûn, Sidre-i muntehâ, Siccîn ve Allah'ın İdris hakkında: "Onu yüce bir mekana kaldırdık" ^[440] sözünün manası." dedi. Ka'b bunları şöyle cevaplar: "İlliyyûna gelince bu, mü'minlerin ruhlarını bulunduğu yedinci kat semâdır. Siccîn, kâfirlerin ruhlarının bulunduğu şeytanın cesedi altındaki yedi kat yerin altıdır. Yüce Allah'ın İdris'e (AŞ) karşı: "Biz onu yüce bir mekana kaldırdık" âyetinin manası şudur: Allah, İdris'e: "Hergün seni Ademoğlu-nun işlediği amel kadar yücelteceğim" diye vahyetti. Bu va'dini gerçekleştirmek için meleklerden ölüm meleği ile konuştu ve İdris'in amelinin çoğalmasa için ecelinin uzatılmasını melekten istedi. Bunun üzerine bir melek kanatları arasına alarak, İdris (AS)'ı yedinci kat semâya kadar çıkartır. Ölüm meleği, İdris'i taşıyan meleği görünce ne istediğini sorar ve "İdris nerede?" der. Melek de: "Kanatlarım arasındadır" deyince ölüm meleği: "Onun ruhunu yedinci kat semâda almakla emrolundum" dedi ve İdris'in ruhunu aldı. Sidre-i Muntehâ ise: "Arşı yüklenenlerin başında bulunan bir ağaçtır ki yaratıkların bilgisi ancak buraya kadar ulaşabilir. Ondan ötesini kimse bilmez. Bundan dolayı Sidre-i Munteha denmiştir." (Son bilgi ağacı.)İbni Mendeher der ki: "Aynı hadisi Vehb b. Cerîr babasından; Ya'kub el-Kamî, Şemr'den; ^[441] Halid b. Abdullah, Avvam b. Huşeb'den, o da Kasım b. Avftan, ^[442] o da Rebî b. Haysem'den: "Biz Kaş'ın yanında otururken..." şeklinde rivayet etmişlerdir.

Ya'lâ b. Ubeyd, el-Eclah ^[443] yoluyla Dahhak'tan şöyle nakleder: "Mü'min kişinin ruhu alınca dünya semâsına çıkartılır. Allah'a yakın meleklerin eşliğinde buradan ikinci semâya, üçüncü semâya, dördüncü semâya, beşinci, altıncı ve yedince semâya çıkarlar. Oradan da Sidre-i Muntehâ'ya çıkarlar. Ya'lâ der ki: "Dahhak'a niçin Sidre-i Muntehâ dedin? diye sordum da cevabında bana dedi ki: Allahla ilgili kulun bilgileri burada son bulur. Allah daha iyi bildiği halde

mü'min ruhunu melekler Allah'a arz ederek: "Bu fülanca kulundur" derler. Bunun üzerine Yüce Allah bu kişiyi azaptan kurtaran mühürlü vesikayı adama gönderir. Kur'ân-ı Kerim'de bu şöyle anlatılır: "Hayır, iyilerin kitabı iUyyûndadır. İliyyûn da nedir? O, Allah'a yakın meleklerin şahit olduğu mühürlü bir kitaptır." [444] Bu âyeti celîle: "Ruhlar cennettedir" diyen kişinin görüşüne aykırı değildir. Çünkü cennet, Sidre-i Müntehâ ile aynı kattadır. Cennet Allah katındadır. Bu ibarelerin sahibi herhalde bu görüşleri daha salim daha uygun bulmuştur. Yüce Allah, şehidlerin ruhlarının kendi katında olduğunu; peygamberimiz de bu ruhların cennette istediği gibi do-laştığını bildirmiştir. [445]

FASIL

"Mü'minlerin ruhları, büyük bir havuzdadır. Kâfirlerin ruhları ise Hadramevt'te bulunan Berhût kuyusundadır. Ebû Muhammed b. Hazm der ki: "Bu, Rafizilerin görüşüdür." Ancak bu İbn Hazm'ın dediği gibi değildir. Ehl-i Sünnetten de aynı görüşte olanlar vardır.

Ebû Abdullah b. Mendeh der ki: "Sahabe ve tabiinden rivayet edildiğine göre onlar, mü'minlerin ruhlarının büyük bir havuzda olduğunu belirtmişlerdir." Bu bilgileri verdikten sonra, Ebû Abdullah b. Mendeh anlatır: Bize Muhammed b. Yunus, [446] o da Ahmed b. Asım'dan, o da Ebû Davud Süleyman b. Davud'dan, o da Hemmam'dan, o da Katâde'den, o da bir adamdan, o da Saîd b. Müseyyeb'den, o da Abdullah b. Amr'dan şöyle dediğini nakleder: "Mü'minlerin ruhları büyük bir havuzda toplanır. Kâfirlerin ruhları ise Hadramevt'te Berhût denilen tuzlu, çorak bir arazîdedir."

Hammad b. Seleme [447], Abdulcelîl b. Atiyye'den, o da Sehr b. Hûşeb'den naklettiğine göre Ka'b, Abdullah b. Amr'ı insanlar etrafında toplanmış, ona soru sorarlarken görür. Soru soranlardan birine yaklaşıp: "Abdullah b. Amr mü'minlerin ve kâfirlerin ruhlarının nerede olduğunu sor!" der. Adam da bunu kabul edince, Abdullah b. Amr'a sorar. Abdullah b. Amr der ki: "Mü'minlerin ruhu büyük bir havuzdadır. Kâfirlerin ruhu ise Berhût'tadır. [Berhût, Hadramevtte kâfir ruhların içerisinde toplandığı bir kuyudur.]

İbni Mendeh der ki: "Bu hadisi Ebû Davud ve diğerleri Abdullah b. CehTden rivayet etmişlerdir. Sonra, Süfyan'ın Ferat el-Kazzaz'dan [448], o da Ebû Tüfeyl'den, o da Hz. Ali'den rivayet ettiği hadistir. Hz. Ali der ki: "Yeryüzünde en hayırlı kuyu zemzem kuyusudur. En şerli kuyu İse Hadramevt'te bulunan Berhût kuyusudur. Yeryüzünün en hayırlı vadisi, Mekke vadisi ve Hz. Adem'in yeryüzüne indiği Hind vadisidir. Yeryüzünün en şerli vadisi ise Hadramevt'te kâfir ruhların bulunduğu ahkâf (rüzgârın oluşturduğu kum tepe) vadisidir.

Yine İbni Mendeh: Hammâd b. Seleme [449] Ali b. Yezid'den, o da Yusuf b. Mihran'dan, o da İbni Abbas yoluyla, Hz. Ali'den şöyle dediğim nakleder: "Yeryüzünün en kötü yeri Hadramevt'teki içerisinde kâfirlerin ruhları bulunan, gündüzleri bile, üzerine atılmış zehirden dolayı kanayan yaradan çıkan kan gibi simsiyah suyu bulunan Berhût denen bir kuyudur."devmenin kafirlerin ruhlarıyla görevli melek olduğunu söyledi. [450]

İsmail b. İshak el-Kâdî de Ali b. Abdullah'tan, o da Süfyan'dan, o da Ebân b. Tağlib'den şöyle dediğini nakleder: Adamın biri geldi ve: "Bir gece bu bôltan biri bana, 'devme'nirî kâfirlerin ruhlarıyla görevli melek olduğunu söyle Süfyan de ki: "Bunu Hadramevt sakinlerine anlattık. Bize dediler ki:"Hiç kimse orada gecelemez."

Bu görüşle ilgili bildiğim şeyler bunlardan ibarettir. Abdullah b. Amr, genişliğine, güzelliğine benzeterek ruhların kalacağı yeri cabiyeye, yani büyük bir havuza benzetiyorsa bu yorum uzak değildir. Yok bundan bilfiil diğer yerler dışında sadece büyük havuzu kastediyorsa biz bunu bilemeyiz. Zaman bunu bize gösterir. Bu bilgiyi Abdullah b. Amr'ın ehli Kitap'tan birinden almış olması muhtemeldir. ^[451]

FASIL

"Ruhlar yeryüzünde toplanacaktır" diyenlerin ileri sürdükleri: "Tevrat'ta ve Zebur'da yeryüzüne salih kullarımızın varis olacağını yazmıştık"^[452] âyet-i celîlesi, bu düşüncenin hiçbir zaman kaynağı olamaz.

Ayeti celîlede geçen "arz" lafzının manası konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Saîd b. Cübeyr, İbni Abbas'ın şu görüşünü nakleder: "Ayette geçen arz, cennet arzıdır." Birçok müfessir de bu görüştedir, ibni Abbas'tan gelen diğer bir görüşte de: "Allah'ın Muhammed ümmetine fethini nasîb ettiği arzdır" diye belirtmiştir. Doğru görüş budur. Kur'ân-ı Kerim'de, Yüce Allah: "Allah sizden iman edip salih ameller işleyenleri yeryüzünde kendilerinden öncekileri halife bıraktığı gibi halife bırakacağını va'detmiştir" ^[453] buyurmaktadır. es-Sahih'te geçen bir hadis de Rasûlullah şöyle buyurur: "Yeryüzü doğusundan batısına kadar bana sunuldu. Ümmetimin idarecisi, bana gösterilen bir kısım yerlere ulaşacaktır." ^[454]

Müfessirlerden bir kısmı: "Burada sözkonusu edilen yer, Beyt-i Mak-dis'dir" demektedir. Burası, Allah'ın salih kullarının bıraktığı arzdır. Âyet-i celîle sadece bununla ilgili değildir. ^[455]

FASIL

"Mü'minlerin ruhları, yedinci kat semâda illiyyûndadır. Kâfirlerinki ise yedi kat yerin altında Siccîn'dedir" görüşüne bir kısım önceki ve sonraki âlimler de katılmışlardır. Bu manada Rasûlullah da: "Ey Allah'ım, refiki a'lâ'ya" ^[456] diye duâ etmiştir. Yukarıda geçen Ebû Hureyre'den gelen: "Kişi ölünce ^[457] ruhu Allah'ın bulunduğu kata çıkıncaya kadar, semâya doğru çıkartılır" şeklindeki hadisi de bu manadadır. Bunun yanında Ebû Musa'nın: "Ruh arşa kada çıkartılır" sözü; Huzeyfe'nin: "Ruh, Rahman'ın katında bulunmaktadır" sözü; Rasûlullah'm: "Şehidlerin ruhları, arşın altındaki kandillere sığırırlar" sözü ve Berâ b. Âzib hadisinde zikredilen: "Ruh bir semâdan diğer semâya çıkarken o, yedinci kata varıncaya kadar Allah'a yakın melekler tarafından karşılanıp uğurlanırlar." Bir rivayette de Allah'a varıncaya kadar ifadelerin hepsi yine bu mânadadır.

Fakat bu, ruhun devamlı olarak orada kalacağına delalet etmez. Ayrıca ruh, Rabbine arz edilir, hakkında Allah (cc) hüküm serdikten sonra illiyyûna yahut Siccîn'e gidecekler arasında yazılır; sorgulanmak için kabre gönderilir. Sonra ayrıldığı yere yeniden döner. O halde mü'minlerin ruhları mertebelerine göre illiyyûndadır. Kâfirlerin ruhları da kendi mertebelerine göre Siccîn'dedir. ^[458]

FASIL

"Mü'minlerin ruhları zemzem kuyusundadır" diyenlerin görüşünü destekleyebilecek ne bir kitap, ne bir sünnet, ne de güvenilir bir söz vardır. Çünkü bu kuyu mü'min ruhları içine alamaz. Ayrıca bu açık sünnetlerde belirtilen: "Mü'minin ruhu ^[459]cennet ağacından yiyen bir kuştur" hadisine de aykırıdır.

Velhasıl, bu görüş, ruhların büyük havuzda olduğunu söyleyen görüşlere nazaran çok daha kötüdür, bozuktur. Hiç olmazsa büyük havuzun oturduğu alan, küçük dar bir kuyudan daha büyüktür, daha geniştir. ^[460]

FASIL

"Mü'minlerin ruhları, arzda bir berzah'tadır, dilediği yere gider" görüşüne gelince bu, Süleyman el-Farisi'den de rivayet edilmiştir. Berzah'ın manası iki şey arasında engeldir. Bu açıdan Süleyman el-Farisi de Berzah'tan, dünya ile ahiret arasındaki ruhun dilediği gibi dolaştığı arzı kastetmiş olabilir. Bu görüş güçlüdür. Çünkü dünyadan ayrıldığı halde ahirete sokmamakta, ikisinin arasında, Berzah'ta olduğunu belirtmektedir. Bu durumda mü'minlerin ruhu rahatlığın, huzurun, nimetin bulunduğu geniş bir Ber-zah'tadır. Kâfirlerin ruhları ise gam ve azabın bulunduğu dar bir Berzah'ta bulunur. Yüce Allah buyuruyor: "Onların arkasında, diriliş gününe kadar kalacakları Berzah vardır." ^[461] Burada berzahtan, dünya ile ahiret arasındaki

yer kastedilmektedir. Fakat lügat manası itibariyle iki şey arasında engele Berzah denmektedir. ^[462]

FASIL

"Mü'minlerin ruhları Adem'in sağında, kâfirlerin ruhları ise Adem'in solunda bulunur." Allah'a yemin olsun ki Rasûlullah'tan gelen İsrâ hadisinde bu manada bir söz vardır. Rasûlullah, bu ruhları yukarıdaki gibi gördüğünü bildirmektedir. Ancak bu, ruhların devamlı Adem'in sağında ve solunda olduğuna delil değildir. Hadisteki manası, Hz. Adem'in sağında yüceliğin, genişliğin olması, solunda ise zindanın, alçaklığın olmasıdır.

Ebû Muhammed b. Hazm demiş ki: "Rasûlullah İsrâ gecesi dünya semâsına çıkarıldığında Berzah'ı görmüştür. Burası dört unsurun dağılma yeridir" ve "bu, Berzah'ın semânın altında olduğuna ve unsurların dağılmasına delalet eder." Dört unsur su, toprak, ateş ve havadır. ^[463]

İbni Hazm, adeti gereği delilsiz konuşanı her zaman kınamaktadır. Peki kendisinin bu görüşünü Kitab'tan ve Sünnetten delili nedir? İnşallah, bu konudan sonra doyurucu laflar edeceğiz.

Eğer denirse ki, haberde şehidlerin ruhlarının arşın gölgesinde olduğu, arşın da yedinci kat semânın üzerinde bulunduğu bildirilmişken, mü'minlerin ruhları nasıl Adem'in sağında, Adem

de nasıl dünya semâsında olabiliyor ve Rasûlullah da ruhu, dünya semâsında görebiliyor? Birkaç yönden cevaplarız.

1-Yücelik açısından; ruhların Adem'in sağında olması muhtemeldir. Nitekim kâfirlerin ruhları da alçaklık açısından Adem'in solundadır.

2- Ruhların karargâhı başka yer olmakla beraber, dünya semâsında Rasûlullah'a arz olunmuş olabilecekleri uzak değildir.

3- Rasûlullah, bütün mü'minlerin ruhlarını burada gördüğünü belirtmemiştir. Konuyla ilgili olarak Rasûlullah: "Baktım ki Adem'in sağında büyük bir karaltı, solunda da büyük bir karaltı ^[464] var" demiştir. Hz. İbrahim'le Hz. Musa'nın ruhlarının altıncı ve yedinci semâda olduğu; refiki a'lâ'nın bundan da üstte olduğu; mutlu ruhların da kazandıkları mertebelere göre üst üste olmaları ve mutsuz ruhların da aynı şekilde günahlarının çokluğuna göre alt alta olmaları kesinlikle bilinmektedir. Allah en iyisini bilir. ^[465]

FASIL

İbni Hazm'ın: "Ruhların yeri, ait olduğu cesetler yaratılmadan önce neresi ise bedenden ayrıldıktan sonra da orasıdır" sözü, ruhların cesetlerden Önce yaratılışını kabul etmesinin bir neticesidir. Ruhların bedenlerden önce yaratılması konusunda iki görüş vardır. Çoğunluk ilim adamlarına göre ruhlar, bedenlerden sonra yaratılmıştır. Bu görüşte olanlar diyorlar ki: "Ruhlar, bedenlerden önce yaratıldı" diyenlerin sözüne ne Kitap'ta ne Sünnette ne naslardan çıkartılan icmâda, ne de sahih hadislerde İbni Hazm'm hüccet getirdiği gibi bir delil var. İleri sürülen âyetler şunlardır: Yüce Allah buyuruyor ki: "Hani Rabbin Ademoğlunun zürriyetinin sırtlarından söz aldı ve kendisine onları ben sizin Rabbiniz değil miyim? diye şahit tutmuştu. Onlar da: "Evet sen bizim Rabbimizsin" demişlerdi" ^[466] ve "Sizi yarattıktan sonra size suret, düzen verdik. Sonra meleklerle: "Adem'e secde edin" dedik de onlar da secde ettiler." ^[467] İbni Hazm der ki: "Görülüyor ki Allah Teâlâ önce nefis denen ruhları tamamen yaratmıştır." Bu manada Rasûlullah da: "Ruhlar, havada toplanmış ordulardır. Birbirleriyle tanışanlar birbirine alışır. Tanışmayanlar ise ayrılır" diye buyurmuştur. ^[468] Yüce Allah, Rabbliğine ruhları şahit tuttuğunda ruhlar henüz bedenlere girmemişti ve meleklerle, Ademo-ğullarına secde etmeleri emredilmemişti. Ve akıllı, düzenli (musavvar, for-mal) bir yaratıktı. Bedenler ise henüz daha topraktı." İbni Hazm devam ediyor: "Çünkü Yüce Allah, ruhu bir sözle yarattıktan sonra zorunlu bir gelecek ve mühlet vermiştir. Sonra da onu Öldükten sonra, yeniden döneceği Ber-zah'a koymuştur."

Ruhlar, bedenlerden önce mi yaratıldı yoksa bedenlerle beraber mi yaratıldı? meselesini tartışırken bu konuyu sorulu-cevaplı ele alacağız. Burada anlatmaya çalıştığımız şey, ölümden sonra ruhların yeridir, İbni Hazm'm: "Ruhlar, cesetler yaratılmadan Önce bulunduğu Berzah'tadır" görüşü, bu anlayışın bir ürünüdür. "Mutlu ruhların Hz. Adem'in sağında, mutsuz ruhların ise Hz. Adem'in solunda olmasıyla ilgili görüşü doğrudur. Rasûlullah'tanda bu böyle bildirilmiştir. Ancak, Berzah'ta bulunuşun, unsurların dağılmasından sonra olacağı görüşü ise Kitab'la, Sünnetle İslâm ulemâsının bir sözüyle desteklenmemektedir. Tam tersine sahih hadisler, ruhların unsurların üstünde cennette Allah katında olduğunu belirtmektedir. Kur'ân'da bulunan deliller de bu yönde. Ebû Muhammed, şehidlerin ruhlarının cennette olduğunu kabul etmektedir. Sıddîklar da şehidlerden daha üstün olduğuna göre Ebû Bekir'in, Abdullah b. Mesûd'un, Ebû Derdâ'nın, Hüzeyfe b. Ye-man'ın ve bu seviyede olan sahabilerin ruhu, unsurların

bozulmasıyla bozulup felek altı dünyada, dünya semâsında kalırken, zamane şehidlerin ruhu unsurların ötesinde, semâların üzerinde mi olsun?

İbni Hazm'm: "Muhammed b. Nasr el-Mervezf nin, Ishak b. Râhûye'den naklettiğine göre o, bizim söylediğimizi aynen söylemiştir" sözü ve "ilim ve Islâm ehlinin görüşleri budur" sözüne gelince:

Ben derim ki: Muhammed b. Nasr el-Mervezî: "Rabbin Ademoğlunun zürriyetinin sulbünden söz aldı ve onları kendisine: 'Ben sizin Rabbiniz değil miyim?' diyerek şahit tutmuştur" âyetinin^[469] tefsirinde İbni Kuteybe'yi reddederken, "Selef ulemâsının Ademoğlunun zürriyetinin Adem'in sulbünden çıktığına, Allah Teâlâ'nın onlardan söz aldıktan sonra sulblerine tekrar gönderdiğine, Allah'ın onları zerrelere gibi yaratmasına, ruhları mutlu ve mutsuz kısımlara ayırarak rızıklarım ve hayırla-şerle ilgili ecellerinin yazılmasına dair bilgileri verdikten sonra der ki: "İlim erbabı, bu açılardan bakarak cesetler yaratılmadan önce ruhların konuşturulduğunda icma etmişlerdir. Bu, âyet-i celîlede: "Onları kendilerine şahit tutarak: 'Ben sizin Rabbiniz değil miyim?' demiştide onlar: "Evet, biz sana şahidiz" diyerek, kıyamet günü biz bunlardan habersizdik, yahut babalarımız da daha önceleri şirk koşmuşlardı diyerek, mazeret göstermelerini engellemiştir" ^[470] Muhammed b. Nasr'm sözü budur. Görüldüğü gibi ruhların bir yerde istikrarının unsurların dağılmasından sonra olacağına dair Ebû Muhammed'den hiçbir söz gelmemiştir. Belki de bu sözler, bedenler yaratılmadan önce ruhların varlığına; Allah Teâlâ ruhları çıkardıktan sonra onlara hitap ettiğine, daha sonra da ruhu Ademoğlunun sulbüne gönderdiğine delildir. Bu görüşte olan seleften, haleften bir kısım âlim varsa da doğru görüş bu değildir. İnşa-allah bu konuya ileride döneceğiz. Zira burada maksadımız ruhların bedenlerden önce yaratılmış olup olmaması değildir. Ebû Muhammed'ten gelen bütün görüşler kabul edilse de hiçbir zaman burada ruhların yerinin unsurların dağılmasıyla olacağına ve bu yerin, ruhun ilk karargâhı olacağına dair bir delil yoktur. ^[471]

FASIL

"Ruhlar, mahza yok olacaktır" görüşü "ruhu, hayat olarak gören ve bedenın arazlarından sayan" görüşün bir neticesidir. İbni Bakillânî ve buna uyanların görüşü budur. Ebû'l-Hüzeyl el-Allâf da: "Nefis, arazlardan bir arazdır" diyerek Bakillânî gibi bunun hayat olduğunu açıklamamışsa da aynı görüşü savunmuş ve "bedenin arazları neyse bu da öyle bir arazdır" demiştir.

Bunlara göre cismin ölmesiyle beraber, hayata bağlı arazlar gibi ruh da ölür. Bazıları arazı, Eş'arîler gibi "o, iki zamanda kalmayan" diye tanımlamıştır. Bazıları da "insanın taşıdığı şu ruh, bundan önceki ruhu değildir. Önce bir ruh gelir, sonra bozulur, bir başkası gelir o da bozulur, derken bir saat ya da daha az bir sürede, beden bin tane ruh değiştirebilir. Bu duruma göre beden ölünce ruh semâya yükselmez; sonra kabre dönmez, melekler tarafından alınıp semâ kapılarına götürülmez ve nimet-azab görmez. Eğer Allah b kişiyi nimetlendirmek, yahut azaplandırmak isteyince bedene hayat vererek nimetlendirir yahut azaplandırır. Yoksa ruh bedende daima kaim değildir.

Bu görüşte olanlardan bir kısmı da: "Hayat çürümeyen kemiğe ^[472]fiyanj acb-i zenb'e günahının cezasını çekmek için gönderilir. Böylece gerekli ceza. yi veya mükâfatı alır" demektedir. ^[473]

Kitap, sünnet, sahabenin icmâ'ı, akıl, fikir ve fitrat delilleri bu görüşün hatalı olduğunu belirtmektedir. Bu görüşte olanlar başkalarının ruhu bir tarafa kendi ruhlarını bile tanıyamamış insanlardır. Çünkü Yüce Allah, nefse dönmeyi, girmeyi, çıkmayı emretmiş; açık sahih nasslarda ruhun yükseleceği, ineceği, tutulacağı, alınacağı, salıverileceği; semâ kapılarının ruha açılacağı,

ruhun secde edeceği, konuşacağı, suyun damladığı gibi ruhun çıkıp akacağı; cennet yahut cehennem kefeniyle, tabutuyla kefenlenip tabutlanacağı ölüm meleğinin, ruhu eliyle alıp diğer meleklerle vereceği; ruhun misk kokusu gibi güzel kokuları yahut leş gibi kokan pis kokuları koklayacağı semâlara çıkarıldıktan sonra meleklerle arza ineceği; bedenden ruh ayrılınca dıştaki gözün onu gözüyle takip edeceği belirtilmiştir. Kur'an-ı Kerim'de de ruhun, bir yerden bir yere gideceği sonunda Yutak'a ulaşacağı belirtilmiştir. Ruhların birbiriyle karşılaşması, tanışması ve havada toplanmış ordular olmasıyla ilgili bütün sözkonusu deliller, Öldükten sonra ruhun öleceğini söyleyen görüşü çürütmektedir. Nitekim Rasûlullah, İsrâ gecesi ruhların, Hz. Adem'in sağında ve solunda bulunduğunu görmüş; mü'min kişinin ruhunun cennet ağacından yiyen kuş olduğunu; şehidlerin ruhlarının yeşil renkli kuşların havzalarında olduğunu bize bildirmiştir. Yüce Allah Kur'ân-ı Kerim'de de Al-i Firavn'm ruhlarının sabah-akşam cehenneme arzolandığını bildirmiştir. [474]

İbni Bakillânî düşüncesini ısrarla savunarak: "Bundan iki şey ortaya çıkar. Ya ruh, cismin bir arazı gibi hayatın başlangıcı olan bir arazdır, yahut ta, sözkonusu hayat, nimet ve ceza için ayrı bir ceset yaratılır" demektedir. Bu görüş, insan ruhunu, bedenin arazlarından bir araz kabul eden ve bir saat içerisinde binlerce ruhun değişeceğini söyleyen; bedenden ruh arazı ayrılınca da ruhun mükâfat yahut azap görmeyeceğini söyleyen ve ruhun yük-selmeyeceğini, arza inmeyeceğini, tutulmayacağını, saliverilmeyeceğini söyleyen görüşten son derece daha bozuktur. Bunun yanında akla, Kitap, sünnet ve fitrat nasslarına da aykırıdır. Kendini tanımayan başka kimse böyle birşey demez. Yeri gelince bu görüşlerin batılğına delalet eden delilleri bütün yollarıyla açıklayacağız. Böyle bir şeyi ne seleften, ne sahabeden, ne tabiinden, ne da İslâm âlimlerinden biri söylemiştir. [475]

FASIL

"Bedenden ayrılan ruhun yeri, ait olduğu bedenden ayrı bir bedendir" diyenlerin görüşünde hak da vardır, bâtılda.

Bu görüşler'in içinde en doğru olan görüş, hiç şüphesiz Rasûluilah'ın: "Şehidlerin ruhları, yeşil renkli kuşların havsalarında kuş yuvalarına benzeyen, arşa asılı kandillere sığınır" sözüyle "Allah, mü'minlerin ruhlarını yeşil renkli kuşların karınlarına koymuştur" sözüdür.

Rasûluilah'ın: "Mü'minin ruhu cennet ağaçlarından yiyen bir kuştur" hadisinde geçen kuşun, beden gibi ruhun taşıyıcısı olabilir ki bu, bir kısım rnü'minler ve şehidler için sözkonusudur veya ruh, kuş suretinde olabilir. Muhammed b. Hazm'la, Ebû Ömer b. Abdülberr'in görüşü budur. Ebû Ömer'in görüşü ile ilgili tartışma yukarıda geçti. İbni Hazm ise diyor ki: "Rasûlullah'ın: "Mü'minin ruhu cennette ağaçlardan yiyen bir kuştur" sözü, cahillerin anlayışı bir tarafa bırakılırsa zahiri itibarıyla mü'min kişinin cennette uçtuğu ve kuş suretine girmediği anlaşılmaktadır. Eğer ludi lafzı müennestir denilirse, deriz ki: Fasih bir arab: f "Sana gelen kitabımı niçin küçük gördün?" demiş de lafzını müennes mi okuyorsun? diye itiraz edilmiş. O da cevabında: "O da bir sahife değilmi? demiş. Aynı şekilde lafzını da müzekker okumak gerekir. İbni Hazm devamında: "Ruhların yeşil renkli kuşların havsalasında olmasıyla ilgili fazlalık, kuşların sığındığı kandillerin bir sıfatıdır. Bu durumda bu iki hadis bir hadis olmaktadır." İbni Hazm'ın bu görüşü laf-zan da mana itibarıyla de son derece bozuktur. Çünkü: "Müminin ruhu cennet ağacından yiyen bir kuştur" hadisi: "Şehidlerin ruhları yeşil renkli kuşların havs al alarındadır" hadisinden başkadır. İbni Hazm'ın ileri sürdüğü ihtimal birinci hadis için sözkonusu olabilir. İkinci hadis için ise asla. Şu nedenle ki Rasûlullah: "Şehidlerin ruhlarının, kuşların havz alasında olduğunu" bildirmiştir. Diğer bir rivayette: "Yeşil renkli kuşların karımlarındadır"

şeklinde geçmekte, başka bir rivayette ise: "Bu kuş cennette dolaşır, cennet meyvelerinden yer, nehirlerinden su içer sonra da kuş yuvasına benzer arşın altında duran kandillere sığınır" şeklinde geçer. İbni Hazm'ın: "Kuşların havsalan, sığındıkları kandillerin sıfatıdır" sözü, kesinlikle hatadır. Belki kandiller bu kuşların sığmağı manasınadır. Hadisten üç şey anlıyoruz: Ruhlar, karınlarında ruh bulunan kuşlar ve kuşların sığmağı olan kandiller. Kandiller, arşın altında sabit varlıklardır, cennette dolaşamaz. Kuş, gezer, gider, gelir. Ruhlar ise bu kuşların karnmdadır.

Denilirse ki: "Hangi surette Allah dilediği üzere seni bir bedene bindirdi" ^[476] âyetinde ve ibni Ebî Şeybe'nin Ebû Muâviye'den, onun da A'meş'ten, onun da Abdullah b. Mürre'den, onun da Abdullah'tan rivayet ettiği hadiste: "Onların ruhları yeşil renkli kuş gibidir" ^[477] manasının dışında bir kuşun suretine girmesi de mümkündür.

Ebû Ömer der ki: "Ruhun kuş gibi yahut kuş suretinde olduğunu söyleyen görüş, Ka'b b. Malik'ten: "Mü'minin ruhu..." şeklinde rivayet ettiğimiz hadislere uygun olması nedeniyle bana daha doğru geliyor.

Cevabımız şudur: Sozkonusu hadis her iki lafızla da rivayet edilmiştir. Müslim'in es-Sahih'inde, Mesrûk yoluyla Ameş'ten rivayet ettiği hadis ise. lafızlarında herhangi bir farklılık olmaksızın "yeşil renkli kuşun karınlarının dadır" şeklinde geçmektedir. ^[478]

Osman b. Ebû Şeybe ^[479] Abdullah b. İdris'ten, o da Muhammed b. Is-hak'tan, o da İsmail b. Ümeyye'den, o da Saîd b. Cubeyr'den, o da İbni Ab-bas'tan rivayet ettiği hadiste, Rasûlullah şöyle buyurmuştur: "(Uhud günü) ölen kardeşlerinizin ruhlarını Yüce Allah cennet ırmaklarında gezen, cennet meyvelerinden yiyen ve arşın gölgesinde dizilmiş altın kandillere varan yeşil renkli kuşların karınlarına koymuştur. Ruhlar, bu güzel yiyecekleri, içecekleri ve konuşmaları gördüklerinde: "Kim dünyadaki kardeşlerimize şu anda cennette rızıklandığımızı söyleyecek? Bunu duysunlar da harpten yüz çevirmesinler, cihadı terketmesinler" derler. O zaman Yüce Allah: "Bunu ben bildiririni" buyurarak şu âyeti indirmiştir: "Allah yolunda öldürülenleri sakın ölümlerden sanma. Şimdi onlar hayattadırlar v'e Rabb'leri katında rızıklan-maktadırlar." ^[480]

es-Sünen'ül-Erba'a'da, Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde ve sözleri Tirmî-zî'ye ait Ka'b b. Malik'ten gelen şu hadise gelince, Rasûlullah buyuruyor ki: "Şehidlerin ruhları cennet meyvelerinden yiyen bir rivayette de cennet ağacından yiyen kuşların içindedir." ^[481] Tirmîzî hadisle ilgili olarak "sahih ve hasen bir hadistir." Manası açıktır. Şeriatın hiçbir kuralına aykırı olmadığı gibi ne Kur'ân'a ne de Rasûlullah'tan gelen bir habere de aykırıdır. Bu, Allah'ın, nimetini, şehid kullarına tanı verebilmek için ruhlarını taşıyan bedenlerinden daha hayırlı bir beden vererek, onlara ikram etmesinden ibarettir. Tabi kıyamet günü gelince ruhlarını dünyadaki bedenlerine tekrar verecektir.

Eğer denilse ki: "Bu, tenasüh ve ruhların dünyadaki bedenlerinden başka bedenlere hulul etmesidir. O halde şöyle cevaplarız: Sarih sünnette böyle bir mana vardır. Buna inanmalı ve sünnette belirtilen hususa tenasüh den-memelidir. Nitekim akılla da nakille de bilinen Allah'ın sıfatlarını ve esma-ı hüsnasın hakikatlarını kabul etmek gerekir, dinsizlerin tabirleriyle bu sıfatlara cismiyyet ve terkiib isnat edilmemelidir. Aynı şekilde hem aklen, hem de naklen sabit olan Allah'ın fiilleri, iradesiyle konuşması, her gece dünya semâsına inmesi ve kullarını yargılamak için kıyamet günü gelmesi gerçek kabul edilmeli; hiçbir zaman bu, dinsizlerin tabiri ile hadiselerle girmesi olarak anlaşılmamalıdır. Nitekim yine akıl ve nakille Allah'ın kullarından üstünlüğü, onlara benzememesi, arşa inmesi, meleklerin ve ruhun Allah'a yükselmesi ve kendi katından yere inmesi, Hz. Musa'nın Allah'ın huzuruna çıkması, Rasûlünü kendine iki yay uzunluğu kadar veya daha az ölçüde yaklaştırması ve bu konuda gelen bütün naslar kabul edilmelidir. Cehmiyye fırkasının dediği gibi bu, Allah için bir mekan, yön ve cisimlik olarak anlaşılmamalıdır.

Ahmed b. Hanbel der ki: "Allah'ın hiçbir sıfatı, alçakların rüsvaylıkla-nndan dolayı inmemiştir." Bid'atçıların çirkinliği buradadır. Ehli sünnet taraftarlarını cahillerin bile hoşlanmadığı haşevilik, terkiçilik ve cismiyyetle vasıflandıranlar bunlardır. Yüce Allah'ın kullarından üstünlüğünü, arşa inmesini inkâr etmek amacıyla, O'na çıkan ve cihet isnad etmektedirler. Bu amaçla Rafizîler, Rasûlullah'a olan sevgilerini, Rasûlullah'ın da onlara dua etmesini makam sevdasıyla; mecûsî Kaderîler de kaderi, zorlayıcı olarak yorumlamışlardır. Oysa ki lafızlara itibar etmemeli, hakikatlarına bakmalıdır. Rasûlullah'ın hadislerinde şehidlerin ruhlarının yeşil renkli kuşların karınlarında olmalarıyla ilgili sarîh ifadelere tenasüh denmesi bu manaya zarar vermez. Batıl tenasüh, Rasûllerin düşmanı dinsizlerin ve meadî inkâr edenlerin: "Bedenlerden ayrılan ruhlar şeklen kendilerine münasip olan hayvanların, kuşların ve haşerelerin bedenlerine girerler. Ruh bedenden ayrılınca sozkonusu hayvanların bedenlerine girer, azabını yahut mükâfatını orada görür. Sonra buradan da ayrılarak ahlak ve davranış itibarıyla yapısına uygun gelen daha başka hayvanların suretine girer ve bu böyle sürüp gider" şeklindeki tenasühtür. Bunlara göre ruhun meâdî, azap yahut nimet içinde kalması böyledir; başka bir meâd görüşleri yoktur. Rasûllerin, Peygamberlerin ittifakla kabul ettikleri gerçeğe ters düşen tenasüh, işte budur. Böyle bir inanç, Allah'ı ve Ahiret gününü inkâr etmektir. Bu taife diyor ki: "Bedenlerden ayrılan ruhlar, kendilerine uygun hayvanların bedenlerine girerler." Ne kadar da çirkin, batıl bir söz! Arkasından da şöyle diyorlar: "Ölüm ve azap bedeninin bütün azalarına yahut kuyruk sokumu gibi bir azasına tatı-rıhr. Böylece Yüce Allah, ya bu uzva hayat vererek lezzet veya acıyı tattırır bir görüşe göre yahutta hayat vermeksizin lezzet ve acıyı tattırır diğer bir görüşe göre. Bunlara göre Berzah'ta yalnızca bedenler için azap vardır. Bu görüşün karşıtları da: "Ruh, hiç bir surette bedene dönmez, onunla birleşmez. Gerek azap olsun, gerek nimet olsun ikisi de sadece ruh içindir." Sarîh, mütevatir sünnetler onların da bunların da sözlerini reddetmekte ve azabın ya da nimetin ruh ile bedene hem birden hem de ayrı ayrı tattırılacağıı açıklamaktadır.

Denildi ki, Berzah'ta ruhlar, çok farklı yerlerde bulunurlar. Birincisi: Mele-i a'lâ'da illiyyûn tepesinde bulunan ruhlar. Peygamberlerin ruhları buradadır. Rasûlullah'ın İsrâ'da da gördüğü gibi bunlar da derecelerine göre farklı mertebelerdedirler.

İkincisi: Yeşil renkli kuşların karınlarında cennette diledikleri gibi dolaşan ruhlar. Bunlar bir kısım hepsinin değil şehidlerin ruhlarıdır. Yukarıda bazı şehid ruhların üzerlerindeki borçlar nedeniyle tutulduğu bildirilmiştir. Müsnet'de Muhammed b. Abdullah b. Cahş'den rivayet edildiğine göre bir adam Rasûlullah'a gelir ve: "Ey Allah'ın Rasûlü, Allah yolunda öldü-rülürsem bana ve var?" diye sorar. Peygamberimiz de: "Cennet vardır" buyurur. Adam, ısrarla sorusunu tekrarlayınca Rasûlullah: "Biraz önce Cebrail'in bana gösterdiği kişi dışında" (ödemesi gereken borcuyla ölen şehid cennete giremez) buyurmuştur. ^[482]

Üçüncüsü: Cennetin kapısında ruhun mahbus olduğunu söyleyenler. Nitekim, hadisi şerifte: "Arkadaşınızı, cennetin kapısında mahbus gördüm" buyurulmaktadır. ^[483]

Dördüncüsü: Ruhun kabirde hapsedildiğini söyleyenler. Ganimet malından aşırıdıktan sonra şehid düşen kişi hakkında insanlar: "O, cennete huzur içinde girmiştir" deyince, Rasûlullah (SAV): "Nefsim yedi kudretinde olan Allah'a yemin olsun ki, ganimet malından aşırının kabrinde alevli bir ateş yanmaktadır" demiştir. ^[484]

Beşincisi: Ruhun, cennet kapısında olduğunu söyleyenler. İbni Ab-bas'tan gelen bir hadiste Rasûlullah şöyle buyurmuştur: "Şehidler, cennetin kapısından doğan bir nehirde, yeşil bir kubbe de bulunurlar. Sabah akşam rızıkları cennetten gelir" ^[485] Hadisi, Ahmed b. Hanbel rivayet eder. Ancak bu hadis, Allah'ın Cafer b. Ebî Talib'e iki kanat vererek cennette dilediği gibi uç-masıyla ilgili hadise aykırıdır.

Altıncısı: Ruhun, arzda hapsedilip Mele-i a'lâ'ya çıkmadığını söylenler. Bunlara göre ruh, arza layık süflî bir varlıktır. Arza bağlı nefisler, dünyada semavî nefislerle birleşemediği gibi

bedenden ayrıldıktan sonra da birleşemez. Dünya hayatında Rabbini tanımayan, O'nu sevip zikretmeyen, O'nunla ünsiyet kurup O'na yaklaşamayan nefisler, arza layık sūflî nefislerdir. Bedenden ayrıldıktan sonra da aynen burada kalırlar. Nitekim, dünya hayatında Allah'ı seven, O'nu çokça anıp O'nunla ünsiyet kurmakla O'na yaklaşan nefisler de, ait oldukları bedenlerden ayrıldıklarında da kendilerine münasip yüce ruhlarla beraber olurlar. O halde gerek Berzah'ta, gerekse Kıyamet gününde kişi sevdiği ile beraberdir. Yüce Allah da Berzah'ta ve Meâd'da nefisleri birbiriyle birleştirecektir. Nitekim hadisi şerifte: "Yüce Allah, mü'min kişinin ruhunu, güzel ruhlarla beraber kılar yani tabiatına uygun ruhların arasına katar__buyurulmaktadır. Demek ki ruhlar bedenlerden

ayrılınca, kendilerine uygun, amelleri bir olan ruhların arasına katılarak onlarla beraber olurlar.

Yedincisi: Zina eden kadın ve erkeklerin bulunduğu tandırlarda bulunan ruhlar. ^[486] Bunlar, kan nehrinde yüzerler, cehennem taşlarını yerler. Mutlu ve mutsuz ruhların birlikte kalacakları bir yer yoktur. Birisi illivî'nun tepesinde iken, diğeri arzın altında bulunur ve yerden çıkamaz.

Bu babda gelen sünnetlere, eserlere itina ile bakarsan görürsün ki bunlar, ruhun yeri hususunda hüccettirler. Sahih eserler arasında birtakım çelişkilerin varlığı zannıma kapılma; çünkü eserlerin hepsi birbirini doğrulamaktır. Yapman gereken şey ruhu anlamak, nefsi ve hükümlerini bilmek; bedenden ayrılan ruhun bedendeki durumundan daha farklı bir durumda olduğunu, cennette olmakla beraber semâda ve kabrin ucuna gelerek bedenle birleşebileceğini, harekette, gidişte, semâya çıkışta ve inişte çok süratli olduğunu, salıverilen tutulan, ulvî ve sūflî kısımlarına ayrıldığını; bedende ikenki sıhhatinin, hastalığının, lezzetinin, nimet ve emelinini bedenden ayrıldıktan sonra daha çok olduğunu; bedenden ayrılınca tutulacağını, elem, azap çekip hastalanacağını ve üzüleceğini veya lezzet, rahatlık, nimet ve hürriyet bulacağını ve bedende bulunan ruhun, annesinin karnında bulunan çocuğa, bedenden ayrıldıktan sonra da bu dünyaya ayak basan çocuğun durumuna benzediğini anlamaktır. Ruhlar, birbirinden, büyük dört yurttan bulunurlar:

Birinci Yurt: Anne karnı. Sıkışma, daralma, gam ve üç karanlık yeri burasıdır.

İkinci Yurt: Doğup geliştiği, hayır, şer gibi mutluluk ve mutsuzluk sebeplerinin kazanıldığı yurttur (yani dünya).

Üçüncü Yurt: Berzah'tır. Dünya'dan daha geniştir. Dünya yurdu, anne karnından ne kadar genişse, burası da o Ölçüde dünyadan geniştir.

Dördüncü Yurt: Karar yurdu. Ya cennettir ya da cehennemdir. Yüce Allah merhale merhale bu ruhları, yaratılış amacı ve o amaca ulaştıran amellerin emredildiği bu yurda (cennete yahut cehenneme) ulaştırır ki orada başkalarının kalması mümkün değildir. Her yurdun kendine mahsus durumu, hükmü vardır. Ruhları yaratan, doğurtan, Öldüren, diriltten, mesud ya da bedbaht kılan Allah, nasıl ki onların bilgilerini, amellerini, güçlerini ve ahlaklarını farklı farklı yapmışsa, aynı şekilde onlara mutluluk ve bedbahtlıkta farklı mertebelerde kılmıştır. Gerektiği gibi bunları bilen kimse, Allah'ın tek olup O'ndan başka ilahm olmadığını, O'nun ortağı bulunmadığını; her türlü hükümlerinin O'nun elinde olduğunu, bütün hamdlerin O'na olduğunu; her çeşit hayrın O'nun elinde olduğunu ve tüm işlerin O'na döneceğini; her türlü güç ve kudretin, izzet ve hikmetin bütün yönleriyle O'nda olduğunu bilmelidir. Bunun yanında nefsinin, Rasûl ve peygamberlerin doğruluğunu, akıl ve fitrat gereği Rasûllerin getirdiklerinin doğru, aksi olanların batıl olduğunu da bilmesi gerekmektedir. Başarı Allah'tandır. ^[487]

ONALTINCI MESELE

HAYATTA OLANLARIN YAPTIKLARI AMELLER, ÖLÜLERİN RUHLARINA FAYDALI OLURMU, OLMAZ MI?

Dünyadakilerin amelleri, ölülerin ruhlarına iki sebepten dolayı faydalı olur. Bu hususta ehli sünnet fakîhleri, hadisçiler ve tefsirciler icmâ etmişlerdir.

Birincisi, ölünün, hayatta bıraktığı bir sebep.

İkincisi ise, müslümanların ölüye dua ve istiğfar etmeleri; onun adına her ne kadar infak sevabının ölüye ulaşip ulaşmayacağı tartışmalı da olsa, sadaka verip hac yapmalarıdır. Cumhur-u ulemâya göre, bizzat yapılan amelin sevabı ulaşırken bazı hanefilere göre infâk sevabı ulaşır.

Dinî ibadetlerden oruç, namaz, Kur'ân okumak, zikir gibi ibadetlerin ölüye ulaşacağı tartışmalıdır. Ahmed b. Hanbel ve çoğu Selefin görüşü, bunların ulaşmasıdır. Hanefilere de bu görüşte olanlar vardır. Ahmed b. Hanbel yapılan ibadetlerin ölüye ulaşacağı ile ilgili olarak Muhammed b. Yahya el-Kehhâl'dan şunu nakleder: "Ebû Abdullah'a denildi ki: "Bir kimse, namaz, sadaka gibi hayırlı bir ibadet yapıp, sevabının yansım annesine, yahut babasına gönderebilir mi? Ebû Abdulah da bir rivayette: "Böyle olacağını umarım" der. Diğer bir rivayette ise: "Sadaka gibi hayırlı ameller ölüye ulaşır" dedikten sonra, üç defa Ayet'el-Kürsi'yi, üç defa da İhlas sûresini okumuş ve: "Allahım, kabirde yatanlara bunu fazlınla ver" demiştir. Maliki ve Safîlerin meşhur görüşü, bunların ölüye ulaşmamasıdır.

Kelamcı bir kısım bid'atçılara göre dua vb. amellerden hiçbirisi ölüye ulaşmaz.

Ölünün, hayatında sebep olduğu birşeyden faydalanmasının delili, Müslim'in es-Sahih'inde Ebû Hureyre'den rivayet ettiği hadistir. Rasûlul-lah şöyle buyuruyor: "İnsan ölünce üç şey dışında ameli kesilir: Bunlar cari sadaka, faydalı ilim ve kendisine dua eden evlattır." [488] Bu üç amelin istisna edilmesi bunların o kişiye ait olduğunu gösterir. Çünkü sözkonusu amellerin işlenmesi o adam sayesinde gerçekleşmiştir.

İbni Mâce'nin es-Sünen'inde, Ebû Hureyre'den rivayet ettiği hadiste de Rasûlullah: "Mü'min kişi öldükten sonra şu amelleri, haseneleri defterine yazılır. Başkalarına öğrettiği, yaydığı ilim, arkasından bıraktığı sâlih evlat, miras bıraktığı Mushaf, yaptığı mescid, yolda kalmışlara yaptığı han, akıttı-

ğı nehir ve hayatında sıhhatli iken malından verdiği sadaka ölümünden sonra bunlar ona ulaşır." [489]

Sahîhu'l-Müslim'de Cerîr b. Abdullah'tan gelen şu hadis: Rasûlullah buyuruyor ki: "Kim İslâm'da güzel bir çığır açarsa, açtığı çığırın sevabı yanında kendisinden sonra o çığırdan gidenlerin aldığı sevaptan da eksiksiz olarak alır. Kim de İslâm'da kötü bir çığır açarsa, açtığı çığırın günahı yanında o çığırdan gidenlerin aldığı günahlardanda eksiksiz olarak alır." [490]

Bu manadaki hadis, Rasûlullah'tan birçok şekilde sahih ve hasen olarak rivayet edilmiştir.

Müsned'de de Huzeyfe'den şu hadis rivayet edilir: Rasûlullah hayattayken bir adam dilencilik yapıyordu. Fakat kimse ona birşey vermedi. Biri bir şey verince diğerleri de verdi. Bunun üzerine

Rasûlullah: "Kim iyi bir cıgır açıp o cıgırdan giderse, açtığı cıgırın sevabı yanında o cıgırdan gidenlerin aldıkları sevapları azalmaksızın bir o kadar daha sevap alır. Kim de kötü bir cıgır açarsa, açtığı cıgırın günahı yanında o cıgırdan gidenlerin günahları azalmaksızın bir o kadar daha günah alır" ^[491]buyurmuştur.

Rasûlullah'ın: "Bir canı haksız yere öldürme. Aksi takdirde akıtılan kanın günahı Hz. Adem'in ilk oğluna da gider" sözü de bu nianadadır. ^[492] Çünkü ilk öldürme cıgırını açan Hz. Adem'in ilk oğludur. Azapta, cezada bu iş böyle olunca; sevapta, fazilette evveliyetle oluyor demektir. ^[493]

FASIL

Ölünün, başkalarının sebep olduğu sevapları almasına Kur'ân, sünnet, icmâ ve sert kaideler delildir,

Kur'ân'dan delil, şu âyettir: "Onlardan sonra gelenler derler ki: "Rabbi-miz bizi ve bizden önce inanan kardeşlerimizi bağışla."^[494] Bu âyeti celîlede Yüce Allah, sonrakileri kendilerinden önceki inananlara istiğfarlarından dolayı övmektedir. Demek ki hayatta olanların istiğfarları ölümlere fayda veriyor.

Şöyle de denebilir: Önce inananların sonrakilere iman yolunu açtıkları için sonrakilerin istiğfarları faydalı oluyor. İman konusunda sonrakiler, öncekilere uyunca da, Öncekiler sonrakilerin imanlarının oluşmasında cıgır açanlar olmuş oluyorlar. Fakat ulemâ, cenaze namazında yapılan duadan, ölünün faydalanacağı konusunda icma etmişlerdir.

es-Sünen'de Ebû Hureyre'den gelen bir hadiste, Rasûlullah şöyle buyurmuştur: "Ölünün cenaze namazını kıldığınızda, ihlasla ona dua edin." ^[495]

Sahîhü'l-Müslim'de Avf b. Mâlik'ten gelen bir hadiste, Avf der ki: Rasûlullah'm cenaze namazım kılarken şu duayı okuduğunu öğrendim: "Ey Allah'ım, ona mağfiret et, rahmet et, afiyet vererek onu bağışla. İneceği yeri güzel kıl, gireceği yeri de geniş yap. Onu kar suyuyla, soğuk suyla yıkayarak beyaz elbisedeki pislği temizlediğin gibi onu ela hatalardan temizle. Yurdundan daha hayırlı bir yurt, ehlinden daha hayırlı bir ehil, eşinden daha hayırlı bir eş vererek onu cennete sok ve kabir azabıyla, cehennem azabından onu koru." ^[496] Sünen'de Vâile b. Eska'dan nakledilir: "Rasûlullah'ın, mü'minlerden birinin cenaze namazını kılarken şöyle dediğini duydum: "Ey Allah'ım, falancanın oğlu fülanca, senin zimmetinde sana yaklaşmaktadır. Onu, kabrin fitnesinden, cehennem azabından koru. Sen, vefa ve hak eh-lindensin. Onu bağışla ve ona merhamet et. Şüphesiz Sen bağışlayan ve merhamet edensin." ^[497]

Cenaze namazını kılmak ve gömüldükten sonra da ona dua etmekle ilgili birçok hadisi şerifler gelmiştir.

es-Sünen'de Osman b. Affân'dan nakledilir: Rasûlullah, ölüyü mezara koyduktan sonra durur ve: "Kardeşiniz için mağfiret dileyin. Onun hak sözde kabir kılmasını isteyin. Çünkü şimdi o sorgulanmaktadır" ^[498] derdi.

Kabir ehlini ziyaret esnasında onlara yapılan duâ da böyledir. Sahihü'l-Müslim'de Beride b. Hasîb'den şöyle nakledilir: Rasûlullah, insanlara kabirleri ziyaret ettiklerinde şöyle dua etmelerini öğretmiştir: "Ey mü'minler, ve nîslümanlar yurdunun sakinleri! Allah'ın selamı üzerine olsun. İnşallah biz de size katılacağız. Size de bize de Allah'tan afiyet dileriz." ^[499]

Sahihü'l-Müslim'de de Hz. Âişe'den nakledilir: Hz. Âişe der ki: "Rasûlullah'a kabir ehlini ziyaret ettiğinde onlara nasıl istiğfar edersin?" diye sordum. Rasûlullah dedi ki: "Ey mü'minler ve müslümanlar diyarının sakinleri, Allah'ın selâmı üzerinize olsun. Allah bizden önce gidenlere de bizden sonra gidenlere de merhamet etsin. İnşallah biz de size kavuşacağız" de. ^[500]

Yine es-Sahîh'te rivayet edildiğine göre, aynı gecenin sonuna doğru Rasûlullah el-Bakî mezarlığına varır ve: "Ey mü'minler diyarının sakinleri, Allah'ın selamı üzerinize olsun. Va'dolunan şey size yarın gelecektir. İnşallah bizde size katılacağız. Ey Allah'ım, Bâkî'ül-Garkıd (ağaçlı geniş Bakî mezarlığı) ehlini mağfiret et" ^[501] der.

Rasûlullah'ın bilfiil Ölülere duâ etmesi ve mü'minlere öğütlemesi sahabe ve tabiinden başlayarak müslümanların çağlar boyu ölülere yaptıkları dualar inkâr edilemeyecek kadar çoktur. Hadiste geldiği üzere, yapılan dualar mü'min kulun cennetteki derecesini artırır. Cennette derecesinin arttığını gören kişi: "Derecem niye bu kadar yükseldi?" diye sorar. Ona denir ki: "Arkandan bıraktığın çocuğunun sana yaptığı dua sayesinde derecen yükseldi." ^[502]

FASIL

Ölü adına verilen sadaka sevabının ölüye ulaşması hakkında es-Sahîhayn'da Hz. Âişe'den bir hadis gelmiştir. Hz. Âişe anlatıyor: "Adamın biri Rasûlullah'a geldi ve: "Ey Allah'ın Rasûlü, ölüm anneme ansızın geldi ve va-siyyet edemedi öldü. Eğer Ömrünü tamamlamış olsa sadakasını verecekti. Onun adına ben sadaka versem, ona ulaşır mı?" diye sordu. Rasûlullah da: "Evet" karşılığını verdi, ^[503]

Sahihü'l-Buhârî'de Abdullah b. Abbas'tan gelen bir hadiste, annesinin ölümüne yetişemeyen Sa'd b. Ubâde Rasûlullah'a gelir ve "ey Allah'ın Rasûlü, ben burada değilken annem ölmüş. Onun adına sadaka versem faydasını görür mü? der. Rasûlullah da: "Evet" deyince Sa'd b. Ubade: "Öyleyse sana şehadet ederim ki ey Allah'ın Rasûlü, meyveli tarlamı annem adına sadaka veriyorum" dedi. ^[504]

Sahihü'l-Müslim'de Ebû Hureyre'den gelen bir hadiste, bir adam Rasûlullah'â"gelerek: "Babam öldü, geride mal bıraktı, ama hiçbir vasiyyet yapmadı. Babam adına bu maldan tasadduk etsem faydasını görür mü?" diye sorunca Rasûlullah: "Evet görür" cevabını verdi. ^[505]

es-Sünen ve Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde rivayet edildiğine göre, Sa'd b. Ubâde Rasûlullah'a gelir ve: "Ey Allah'ın Rasûlü, Sa'd'm annesi öldü. Hangi sadaka daha faydalıdır?" diye sorar. Rasûlullah da: "Su" cevabını verir. Bunun üzerine Sa'd bir kuyu kazar ve: "Bu Sa'd'm annesinin kuyusudur" ^[506]der.

Abdullah b. Amr'dan rivayet edildiğine göre cahiliyye döneminde Âs b. Vâil yüz deve, Hişam b. As ise ellibeş deve kesmeye nezrederler. Anır Rasûlullah'a gelir ve adak olayını anlatır. Bunun üzerine Rasûlullah: "Babana gelince, eğer tevhide kabul etmişse, onun adına tuttuğun oruç ve verdiği sadaka faydalı olur" dedi. Hadisi, İmam Ahmed rivayet eder. ^[507]

FASIL

Oruç, sevabının ölüye ulaşması, es-Sahîhayn'da Hz. Âişe'den gelen bir hadiste belirtilmiştir. Rasûlullah bu konuda: "Kim üzerinde oruç olarak ölürse, velisi yerine tutar" buyurmaktadır.

Yine es-Sahîhayn'da İbni Abbas'tan nakledilir. Bir adam Rasûlullah'a gelerek: "Ey Allah'ın Rasûlü, bir ay oruç borcu olan annem Öldü. Onun yerine ben tutabilir miyim?" dedi. Rasûlullah da: "Evet, Allah'a olan borç, ödenmeye daha layıktır" karşılığını verdi. ^[508]

Bir rivayette de, bir kadın Rasûlullah'a gelir ve: "Ey Allah'ın Rasûlü! Adak orucu olan annem öldü. Onun yerine ben tutabilir miyim?" der. Rasûlullah da: "Peki, annenin borcunu sen ödersen o, borçtan kurtulmaz mı?" diye kadına sordu. Kadın da: "Evet borçtan kurtulur" karşılığını verince: "Öyleyse annenin orucunu da tut" buyurdu. Hadisin lafzı muallak olarak sadece Buhârî'ye aittir. ^[509]

Beride (RA) anlatıyor. Rasûlullah'la beraber otururken bir kadın geldi ve: "Annem adına bir cariyeye tasaddük ettim ve şimdi annem öldü" dedi, Rasûlullah da: "O halde sevabını aldı ve miras sana döndü" dedi. Kadın dediki: "Ey Allah'ın Rasûlü, annemin tutamadığı bir aylık orucu var. Onun adına tutabilir miyim?" Rasûlullah: "Onun adına tut" karşılığını verdi. Yine kadın: "O, hiç hac yapmadı, haccını da yapabilir miyim?" deyince Rasûlullah: "Onun adına haccını da yap" ^[510] karşılığını verdi. Hadisi, Müslim rivayet etmiştir. Hadisin bir rivayetinde: "Tutamadığı iki ay orucu var" şeklinde geçmektedir.

İbni Abbas'tan rivayet edildiğine göre, gemide bulunan bir kadın Allah eğer onu bundan kurtarırsa bir ay oruç tutmaya nezreder. Allah onu kurtarır, ama kadın orucunu tutamadan ölür. Bu kadının, kızı ve kızkardeşi Rasûlullah'a gelirler, olayı anlatırlar. Rasûlullah da kadın adına oruç tutmalarını emreder. ^[511] Hadisi Sünen sahipleriyle İmam Ahmed rivayet etmişlerdir. Yine İbni Abbas'tan: "Oruç yerine (muhtaçlara) yemek yedirmenin sevabının da ölüye ulaşacağı" rivayeti de gelmiştir.

es-Sünen'de İbni Ömer'den gelen bir hadiste Rasûlullah şöyle buyurmuştur: "Üzerinde bir aylık oruç borcuyla ölen kimse adına, her gününe karşılık bir miskine yemek yedirilsin." ^[512] Bu hadisi, Tirmîzî ve İbni Mâce rivayet etmişlerdir. Tirmîzî der ki: "Bu rivayetin dışında, hadisin merfû' olarak Rasûlullah'tan geldiğini bilmiyoruz. İbni Ömer'den sahih olarak gelen hadisin mevkuf olması gerekir.

Ebû Davud'un e s-Sünen 'inde İbni Abbas'tan şöyle bir hadis daha nakledilir: "Bir kimse Ramazan ayında hastalanır, oruç tutamazsa orucuna karşılık yemek yedirilir, orucunun kazası gerekmez. Eğer nezretmişse velisi onun adın» orucunu tutar." ^[513]

FASIL

Hac sevabının Ölüye ulaşması, Buhârî'nin İbni Abbas'tan rivayet ettiği bir hadiste açıklanmaktadır. Rivayete göre Cüheyne kabilesine mensub bir kadın Rasûlullah'a gelir ve: "Annem hac yapmayı nezretti, ama hac yapamadan öldü. Onun adına ben hac yapabilir miyim?" diye sorar. Rasûlullah da: "Onun adına hac yap. Anneyin bir borcu olsa sen onu Ödeyebilir misin? O halde Allah'a olan borcunuzu ödeyin. Şüphesiz ki, Allah'a olan borcu ödemek daha evladır." ^[514]

Beride hadisinde de: "Annem hiç hac yapmadı. Onun adına yapabilir miyim?" diyen kadına Rasûlullah: "Annen adına hac yap" dediği yukarıda geçti.

İbni Abbas anlatıyor: "Cühenî kabilesine mensub Sinan b. Seleme'nin hanımı Rasûlullah'a: "Annesinin hac yapamadan öldüğünü, annesi adına hac yapıp yapamayacağını sorar. Buna karşılık Rasûlullah: "Evet. Annesinin borcunu ödemiş olsa bu onun yerine geçmez mi?" buyurur. Hadisi Nesâî rivayet etmiştir.^[515]

Yine İbni Abbas'tan gelen bir rivayette bir kadın, hac yapmadan ölen oğlunun durumunu Rasûlullah'a arzeder. Rasûlullah da: "Oğlun adına hac yap" ^[516] karşılığını verir.

İbni Abbas'tan gelen bir rivayette de, bir adam Rasûlullah'a gelir ve: "Ey Allah'ın Rasûlü, babam hac yapamadan öldü. Onun yerine hac yapabilir miyim?" dedi. Rasûlullah da: "Babanın bir borcu olsa onu öder misin?" diye sordu adama. Adam da: "Evet öderim" deyince: "Allah'a olan borç ödenmeye daha layıktır" buyurdu. ^[517] Müslümanlar, borcun ödenmesi halinde bunun ölünün zimmetinden düşeceği konusunda icma etmişlerdir. İster bu terekesinden ödensin isterse başka bir yerden farketmez. Katâde hadisinde Katâde,

Ölü adına iki dinarlık borcu ödediğinde Rasûlullah ona: "İşte şimdi bedenine soğukluk vurmaya başladı" demiştir. ^[518] Bu hadis de buna delil olur.

Yine hayatta olan bir kimse ölünün zimmetinde bulunan bir haktan vazgeçerse, hayatta olan kimsenin zimmetinden düştüğü gibi ölünün de zimmetinden düştüğü ve ölünün bundan faydalanarak sevineceği konusunda icma etmişlerdir.

Ödeme imkânı olduğu halde bir hak, icmâ ve nass ile hayatta olan birinin zimmetinden düşüyorsa, ödeme durumunda olmayan ölünün zimmetinden vazgeçme yoluyla düşmesi daha öncelikle olur. İbra (borcundan kurtarmak) ve ıskat Ölüye faydalı olduğu kadar, bağış ve hediye de faydalı olur. Bu ikisinin sevabı arasında bir fark yoktur.

Rasûlullah, Allah'tan başka kimsenin bilmediği kalbin niyeti ve yemeyi içmeyi terketmekten ibaret olan orucun sevabının ölüye ulaşacağını bildirmiştir. Aynı şekilde Kur'ân okumanın sevabı da dil tarafından okunmasından, kulağın duymasından ve gözün görmesinden dolayı ölüye ulaşıyor değildir. Konuyu biraz açarsak, oruç mahza bir niyyetten ve nefsi, yiyecek ve içeceklerden engellemekten ibarettir. Yüce Allah, bunun sevabını Ölüye ulaştırdığı halde amel ve niyyetten ibaret olan Kur'ân okumanın sevabını niye ulaştırmasın? Haddizatında Kur'ân okumak, niyeti bile istememektedir. O halde orucun sevabının ölüye ulaşması, diğer amellerin de ulaşacağını tenbih etmektir.

İbadetler iki kısımdır: Malî, bedenî. Şeriat, sadakanın sevabının ölüye ulaşacağını bildirmekle diğer malî ibadetlerin ulaşacağını da bildirmiştir. Oruç sevabının ölüye ulaşacağını bildirmekle de diğer bedenî ibadetlerin de ulaşacağını ortaya koymuştur. Bunun yanında hem malî hem de bedenî ibadet olan haccm da ölüye ulaşacağını haber vermiştir. Bu üç kısım ibadet nassla, kıyasla sabittir. Basan Allah'tandır.

Ölünün arkasından yapılan amellerin ölüye ulaşamayacağını söyleyenler şu âyetleri delil olarak ileri sürmektedirler: "İnsan için ancak kendi kazandığı vardır."^[519], "Taptıklarınız dışında başka bir şeyle yargılanmayacaksınız" ^[520] ve "nefsin yaptığı iyilik kendi yararına, yaptığı kötülük ise kendi za-rarmadır." ^[521] Bunun yanında Rasûlullah'tan şöyle bir hadis gelir: "Kişi ölünce üç şey dışında amel defteri kapanır. Bunlar, carî sadaka, kendisine duâ eden salih bir çocuk ve geriye kalanların faydalanacakları ilim." ^[522] Bu hadiste, hayatında sebep olduğu iyiliklerin faydasını göreceği, diğerlerinin ise kesileceği bildirilmiştir.

Yukarıda geçen Ebû Hureyre hadisi de böyledir. Orada: "Ölünün peşini, iyiliklerinden; âmellerinden olan insanlara öğrettiği ^[523] ilim takip eder" buyu-rulmakta. Demek ki bir iyilik, dünyada o kişi sayesinde var oluyorsa bunun faydasını görecektir.

Hiz. Enes'in, Rasûlullah'tan merfû' olarak rivayet ettiği şu hadis de buna delildir: "Kul, yedi şeyin sevabını ölümünden sonra kabrinde bulur. Bunlar, ilim öğreten, bir akarsuyu (müslümanlar için) kiralayan veya su için kuyu yapan, hurma ağacı diken, mescid yapan, geride mushaf bırakan ve ölümünden sonra kendisine istiğfar eden salih bir çocuk bırakan kimselerdir." [524]

Yapılacak diğerk amellerin sevabının ölüye ulaşmayacağı bu hadiste belirtilmektedir. Diğerk ameller de ulaşacak olsaydı bunları özellikle zikretmenin hiçbir anlamı olmazdı.

Diyorlar ki, hediye etmek havale etmektir. Havale ise ancak zorunlu bir hakla olur. Amel yapmak sevap almayı gerektirmez. Amel karşılığında bir sevap alınıyorsa bu, sadece Allah'ın fazlından ve ihsanındandır. Öyleyse Allah için zorunlu olmayan mücerret bir fazıldan, ihsandan dolayı kulun durumu nasıl değişebilir? Allah dilerse verir, dilemezse vermez. Bu, yardım uman bir fakirin havalesine benzer. Buna benzer hediyeler, bağışlar, meliklerden elde etmek amacı olmaksızın umulan hediyelere kıyaslanamayacağından dolayı doğru olmaz.

Yine diyorlar ki, sevabın sebeplerini aramak mekruhtur. Bu da yakınlaşmayı istemektir. Sevabı kazandıran vesileyi aramak mekruh olunca bizzat gaye olan sevabı istemek Öncelikle mekruh olur.

Bu manada Ahmed b. Hanbel, birinci saftan geri kalmayı ve sevaba sebep olduğundan dolayı bu safı başkalarına bırakmayı mekruh görmüştür. Hanbel'den gelen bir rivayette Ahmed'e birinci saftaki yerini babasına veren bir adamdan soruldu da o dedi ki: "Şaşılabak şey. Babasına daha başka bir iyilik yapabiliirdi."

Yine diyorlar ki: "Ölüye sevap göndermek caizse, hayatta olanlara da sevap bağışlamak, sevap nakletmek caiz olurdu."

Yine eğer bu caizse, sevabın yarısını, dörtte birini, bir kıraatini göndermek de caiz olmuş olurdu.

Yine, eğer bu caiz görülüyorsa, kendisi için yaptığı ameli ölüye bağışlaması da caiz olurdu. Demiştiniz ki, amel işlemeden önce ölüye sevabını bağışlamaya niyet etmiş olmalıdır. Niyet etmemişse bu ölüye ulaşmaz. O halde sevap vermek caizse fiilden önce niyetle fiilden sonra niyet etmek arasında ne fark vardır?

Yine, eğer bu caizse nafile ibadetlerin sevabını bağışlamak gibi vacip olan ibadetlerin hayatta olan kimseye bağışlanması da caiz olurdu.

Diyorlar ki, sorumluluklar imtihan, denenme içindir. Değişimi kabul etmez. Çünkü imtihandan gaye emre ve nehye muhatap olan mükelleftir. Bu konuda denenenen mükellefin yerine bir başkası geçemez. Gaye de bu mükellef kişinin bilfiil Allah'a itaat edip O'na kullak yapmasıdır. Amel istemeksizin başkalarının bağışlarından kişi fayda görseydi, bundan en çok en şerefli insan (Muhammed (AS)) nasip alır. Oysa ki Yüce Allah, kulun kendi yaptıkları dışında hiçbir şeyden fayda görmeyeceğini bildirmiştir. Yüce Allah'ın emir ve şeriatında insanlara gösterdiği yol bu konuda da tayin ettiği yoldur. Çünkü, hastanın içmesi gereken ilacı başkalarının içmesiyle hasta iyi olmaz. Aç kimsenin, susuzun ve çıplak kişinin yerine, başkalarının yemesiyle, içmesiyle ve giyinmesiyle bunlara da bir faide dokunmaz. Diyorlar ki: "Başkalarının yaptığı amel onlara faydalı olsaydı, tevbelerinin de ona faydası dokunurdu."

Diyorlar ki: "Bundan dolayı Yüce Allah, birinin onun adına müslüman olmasını da namaz kılmasını da kabul etmemektedir. Temel ibadetlerin sevabı ölüye hediye edilemiyorsa diğerklerinde nasıl edilsin?"

Yine diyorlar ki: "Duaya gelince, bu, ölüye Yüce Allah'ın fazlıyla karşılık vermesini ona müsamaha ederek, affetmesini istemekten ibarettir. Bu ise, hayatta olan kişinin yaptığı amelin sevabını ona hediye etmektir.

Sadaka ve hac gibi kişinin niyetine bağlı ibadetlerin, ölümlere ulaşacağına kani olanlar diyorlar ki: "İki kısım ibadet vardır. Bunlardan biri hiçbir halde niyete bağlı değildir. Müslüman olmak, namaz kılmak, Kur'ân okumak, oruç tutmak gibi. Bu kısım ibadetlerin sevabı, yapan kimseye aittir, hayatta olan kişi adına bunları yapmak nasıl caiz olmazsa, ölmüş biri adına da yapmak da caiz olmaz.

Diğeri ise niyete bağlı olan ibadetlerdir. Emanetleri geri vermek, borçları ödemek, sadaka ve hacı yerine getirmek gibi. Niyete bağlı bu kısım ibadetlerin sevabı ölüye ulaşır. Çünkü bunları, bir kimse hayatta iken olsun ölümünden sonra olsun bir başkası adına yapabilmektedir.'

Diyorlar ki: "Bir kimse üzerinde oruç borcu olduğu halde ölürse yerine velisi tutar" [525] hadisine şöyle cevaplar veririz.

Birinci cevap: İmam Malik'in el-Muvatta'nda: "Bir kimse, başkası adına oruç tutamaz" [526] şeklindeki hadisten sonra "bize göre bu, üzerinde icma edilmiş bir konudur, hilaf yoktur" sözüdür.

ikincisi: İbni Abbas'm Ölü adına oruç tutmakla ilgili rivayet ettiği hadistir. Nesâî'nin rivayetine göre o, Muhammed b. Abdü'l-A'lâ'dan, o da Yezid b. Zerî'den, o da Haccac el-Ahvel'den, o da Eyyûb b. Musa'dan, o da Atâ' b. Rebah'tan, o da İbni Abbas'tan, şöyle rivayet eder: "Bir kimse başkası adına namaz kılamaz." [527]

Üçüncüsü: Yukarıda delil olarak ileri sürülen hadisin senedinde ihtilaf vardır. Müslim'in şerhini yapan Müfhem sahibi böyle demektedir.

Dördüncüsü: Bu, Kur'ân'ın nassına da aykırıdır. Âyeti celîle de: "Kişi için ancak kazandığı vardır."

Beşincisi: Bu, Nesâî'nin İbni Abbas'tan rivayet ettiği hadise de aykırıdır. Hadiste Rasûlullah şöyle buyurmaktadır: "Bir kimse başkası adına namaz kılamaz. Bir kimse başkası adına oruç tutamaz. Ama tutamadığı her gün için bir müd buğday ekmeği yedirebilir." [528] (Bir müd, yaklaşık onsekizkg.)

Altıncısı: Bu, Muhammed b. Abdurrahman b. Ebû Leylâ'nın, Nâfi yoluyla İbni Ömer'den rivayet ettiği hadise de aykırıdır. Rasûlullah: "Üzerinde Ramazan orucu borcu olduğu halde ölen kimse adına yemek yedirilir." [529]

Yedincisi: "Bu, namaza, İslama ve tevbeye kıyas edilen celî kıyasa da aykırıdır. Çünkü kimse bunları başkası adına yapamaz. İmam Saffî, İbni Abbas'tan gelen haberi incelerken, ne İbni Abbas'ın ne de Sa'd'm: "Eğer nezir ise" ifadesini kullanmadığını belirtmiştir.

Bunun hac, umre ve sadaka nezri olması muhtemeldir ki bu takdirde kazasını yapmasını emretmiştir. Eğer bir kimse namaz kılmaya yahut oruç tutmaya nezrettikten sonra ölürse, orucuna karşı keffâret verilir, onun yerine tutulmaz. Namazı ise ne kılınır ne de karşılığında keffâret verilir. Devamında diyor ki, eğer denilirse ki: "Rasûlullah'tan, bir adamın başkası adına oruç tutmasıyla ilgili bir rivayet var mı?" Denir ki: "Evet. İbni Abbas Rasûlullah'tan böyle bir hadis rivayet etmiştir. Yine: "O halde onunla niçin amel etmiyorsun?" denirse, şöyle karşılık verilir. Zührî'nin, Ubeydullah yoluyla İbni Abbas'tan rivayet ettiği hadis nezirle ilgilidir. Ancak Zührî, Ubeydullah'ın İbni Abbas'la uzun bir dönem münasebetinin olduğunu bildiği halde adını anmamıştır. Başkası da bu hadisi, "bir adamın İbni Abbas'tan rivayetine" şeklinde rivayet etmiş,

Ubeydullah'tan gelen hadise benzememesi nedeniyle bu sağlamlıktan çıkmıştır. Yine: "Bu hadisi rivayet eden kişinin İbni Abbas'tan galat rivayette bulunmasını bilebilir misin?" denirse, "evet, İbni Ab-bas'ın dostları kendisinden hadis almışlardır. İbni Abbas, İbni Zübeyre der ki: "Zubeyr, hac mut'asını (hacc-ı temettu')helal görmekte." Oysa ki bu İbni Abbas'tan: "Kadınlar mut'ası" şeklinde rivayet edilmiştir ki, bu çirkin bir galattır."

Oruç hakkında verilen cevap bu. Hac ibadetinde ise sadece ölü adına yapılan infak sevabı ulaşır. Nafile ibadetler ise namaz gibidir, sevabı ancak kılana aittir. Hayatta yapılan ibadet sevaplarının ölüye ulaşacağını söyleyen-ler diyorlar ki: "Zikrettiğimiz hiçbir şey Kitap'ta, sünnette, selef âlimlerinin icmaında ve şeriatın temel kaidelerindeki delillere aykırı değildir. Adil bir şekilde, insafla iddialarınıza cevap vereceğiz.

"Kişi için ancak kazandığı vardır" ^[530] âyetine gelince, bu âyetten ne kastedildiği konusu tartışılmalıdır. Bazıları âyetten geçen insandan, kâfir kişi kastedilmektedir. Mü'min kişi için ise hem kendi kazandığı, hem de zikrettiği vardır." Diyorlar ki: "Eğer bir delil varsa, insan lafzını böyle tahsis etmek (kâfir kişi manasına) caizdir."

Bu cevap, oldukça zayıf bir cevaptır. Bu gibi umum lafızlarda yalnızca kâfir kimse kastedilmez. Belki hem kâfir, hem de müslüman kişi kastedilebilir. Buna benzer bir umum lafzı da "hiçbir günahkar başkasının günahını yüklenmez" ^[531] âyetinde geçmektedir.

Baştan sona âyetler incelendiğinde siyakın umum bir mana ifade ettiği açığa çıkar. Âyeti celîle de: "(Kulun) çalışması yakında görülecektir. Sonra ona eksiksiz karşılığı verilecektir." ^[532] buyurulmaktadır. Âyet, kesinlikle hayrı da şerri de kapsamakta; iyiyi, faciri, mü'min ve kâfiri de içine almaktadır. Mesela: "Kim zerre kadar bir iyilik yaparsa onu görür. Kim de zerre kadar bir kötülük işlerse onu da görür" ^[533] âyeti umumîdir. Kudsî bir hadiste de: "Ey kullarım, şu gördükleriniz sizlerin amelleridir. Onların karşılığını vereceğim. Kim iyi bir karşılık görürse, Allah'a hamd etsin. Kim de kötü bir karşılık görürse kendinden başka kimseyi kınamasın" buyurulmaktadır. ^[534] Buna benzer bir âyet de: "Ey insan, sen Rabbine varan yolda çabalayıp durmaktasın. Nihayet O'na kavuşacaksın." ^[535] Müfessirlerin insan lafzı geçen âyetlerin tefsirinde burada gelen "Ebû Cehil'dir; burada geçen Akabe b. Ebî Muayf tır, burada geçen ise Velid b. Muğîre'dir" gibi sözleri seni yanıltmasın. Kur'ân'ın kapsamı bunları çok aşmaktadır. O halde âyetlerde geçen insan lafızları muayyen bir insan olmayıp genel manada bir insandır. Nitekim âyet-i celîleler de: "Muhakkak insan hüsrandır." ^[536] "İnsan Rabbine karşı nankördür." ^[537] "Muhakkak ki insan hırslı bir varlık olarak yaratılmıştır." ^[538] "İnsan kendini zengin gördüğü için azar," ^[539] "Muhakkak ki insan çok zâlim ve nankördür" ^[540] ve: "O emaneti insan yükledi. Doğrusu o, çok zâlim ve cahildir" ^[541] geçmektedir ki, bu, insanın zatından ve nefsinden gelen bir özelliktir. Âyetten zikredilen sıfatlardan kurtulmak ise kişinin zatından dolayı değil Allah'ın fazlından, yardımından ve minnetinden dolayıdır. İnsanın kendi başına özelliği âyetlerde geçtiği gibidir. Yok eğer insanda bir nimet görülüyorsa bu Allah'tandır. O Allahki kuluna imanı sevdirdi; kalbini onunla süsledi ve ona nankörlüğü, fasıklığı ve isyanı kötü gösterdi. Kulunun kalbine imanı yazdı. Rasûllerinin, peygamber ve veli kullarının dininde sebat etmesini sağladı ve onları kötülüklerden çirkinliklerden korudu. Birgün Rasûlulâh'ın yanında şu şiir okunmuştur:

"Allah'a yemin olsun ki eğer Allah olmasaydı, ne hidayet bulurduk, ne zekât verir, ne de namaz kılardık." ^[542]

Yüce Allah: "Allah'ın izni olmadan bir can iman edemez" ^[543] "Allah dilemedikçe, onlar öğüt almazlar" ^[544] ve: "Âlemlerin Rabbi Allah dilemedikçe siz dileyemezsiniz" ^[545] buyurmaktadır ki O, bütün âlemlerin Rabbidir. Âlemde bulunan bütün insanların, fillerin ve hallerin de Rabbidir O.

Bazıları da şöyle demektedir: "Sözkonusu âyet, bizden önceki şeriattan haber vermektedir. Bizim şeriatımız ise kişi için hem kendi kazandığı hem de başkalarının kazandığının olacağını

bildirmiştir." Bu, önceki görüşten daha zayıftır. Çünkü Allah bu âyette, hüccet olan kabul edilmiş bir vak'adan haber vermektedir. Batıl bir şeyi anlatmıyor ki. Nitekim: "Yoksa İbrahim'in sahifelerinde bulunan, kendisine haber mi verilmedi"[546] buyurulmaktadır. Önceki şeriatlar bu şeriatla boşa çıkarılmış olsadı, hüccet olarak Allah bunu niye getirsin ki.

Bazıları da şöyle der: lafzındaki lam, 'alâ harfi cerri manasınadır. O zaman mana "insan ne kadar kötülük yaparsa ancak o kadar ceza görür" olmaktadır. Bu görüş, ilk iki görüşten daha sakattır. Çünkü bu görüşe göre söz, anlaşılan mananın zıddına hamledilmektedir ki bu asla caiz olmaz, arap dilinde de böyle bir ihtimal yoktur. Meselâ âyet-i celîlede buyurulmaktadır. Yani onların nasipleri, haz duyacakları şey manasınadır. Yine arap dilinde (benim dirhemim var) denir ki bu manasınadır. Yani ödemem gereken borç.

Bazıları da ,yu« âyetinde kısmının mahzuf olduğunu söylemektedir ki, bir Önceki görüşten hiç farkı yoktur. Çünkü siyaktan anlaşılmayan şey burada hazfedil mistir. Gerçekte bu Allah ve Kitab'ı hakkında cahilane konuşmaktan başka birşey değildir.

Bazıları da şöyle görüş beyan ediyor: "Bu âyet, Allah'ın şu sözüyle neshe-dilmiştir: "Öyle mü'minler ki, imanda kendilerine uyan zürriyetlerini de kendilerine katmışlardır." [547] Bu görüş, İbni Abbas'tan nakledilmekle beraber zayıftır. İbni Abbas ya da başka birinin âyete mensûh demesiyle âyetin hükmü asla kalkmaz, iki âyeti birleştirmek ne zordur, ne de imkânsızdır. Şöyle ki, dünyada çocuklar babalarına nasıl uyuyorlarsa ahirette de öylece uyarlar. Ahirette çocukların atalarına uyması, ataların kereminden ve elde ettikleri sevaplardan ötürüdür. Çocukların babalarına, dereceleri aynı olarak kavuşmaları ise çalışmalarından dolayı değildir, onların başarısı değildir. Belki bu cennette zürriyetlerinin kendisine kavuşmasını Allah'tan isteyen çocukların da olmayan bir şeyle Allah'ın fazlını arayan babalardandır. Nitekim iki çocuğa Allah hûri'l-îyn'i vermiştir. Bunun yanında amel işlemeyen cennete girecek nice mahluklar yaratmış; yaptıkları güzel bir amel elde ettikleri bir hayır olmaksızın yine cennete girecek toplumlar yaratmıştır. "Kişi, başkasının günahını yüklenmez" [548] ve "insan için ancak kazandığı vardır" [549] âyetleri ise muhkem âyetlerdir. Allah'ın adaletini, hikmet ve tam kudsiliğini ifade etmektedir. Akıl ve fıtrat da bu âyetleri desteklemektedir. Birinci âyet kişinin ameliyle kazancıyla kurtulacağını belirtmektedir. Yine ilk âyet, kulun başkasının yükünü taşımayacağına garanti verirken dünyada sultanların verdiği garanti gibi ikincisi, atalarının, geçmişinin ve hocalarının yaptıklarıyla kurtulacağı ümidini kırmaktadır. Yersiz kurtuluş ümidi bekleyenlerin ümidini kırdığı gibi. Her iki âyetin böyle güzelce birleştirilmesini iyice düşün.

Şu âyet de buna benzer: "Kim hidayete ererse kendisi için ermiştir. Kim de, dalalet'e düşerse kendisi için düşmüştür. Bir kimse diğerinin günahını yüklenmez" [550] "Rasûl göndermedikçe kimseyi cezalandıracak değiliz" [551]. Bu âyetlerde Yüce Allah, düşmanlarına, birbirinden güzel dört hüküm getirmiştir.

Birincisi: Kulların, imanla, salih amelle hidayet bulması kendisi için olup başkası için değildir.

ikincisi: Kişinin imandan ve ameli salihinden yüz çevirmesi, bunlar yapmamasının zararı kendisine ait olup başkasına değildir.

Üçüncüsü: Kimse, başkasının günahından dolayı yargılanmaz.

Dördüncüsü: Rasûlleriyle hüccet göndermeden önce Yüce Allah, kimseyi azaplandırmayacaktır. Allah'ın hikmetini, adalet ve fazlını gösteren; gurur ve yersiz ümitler peşinde koşanları ve Allah'ın isimlerine, sıfatlarına cahillikle saldıranları reddeden bu dört hükmü iyi kavra.

Bazıları da diyor ki, âyette geçen insan hayatta olan insandır, ölmüş kimse değildir. Bu görüş de tamamen sakattır.

Bütün bunlar, umum bir lafızdan gereksiz tasarruflarda bulunmaktan kaynaklanmaktadır. Çünkü lafzı yorumlayan kişi bu tasarrufu, lafzın delalet ettiği manalara rivayet ettirmiyor, vaz'edilen mananın hilafına ve zihne ilk gelen manaya hamletmiyor. Cümlelerin siyakı, kıyas, seri kaideler, bunların delilleri ve örfü, bu tasarrufun, kesinlikle fasit olduğunu göstermektedir. Yanlış tasarrufta bulunmanın sebebi şudur: Kişi önce birşeye inanıyor sonra karşısına çıkan her delilden dolayı sonra onu reddediyor. İnandığı şeye muhalif her delil bu adama göre inancını öldürücüdür, ne sebepten onu reddettiği aklına gelmez. Halbuki gerçek delliller hiçbir zaman birbirine karşı olmaz, birbiriyle çelişmez. Belki birbirini destekler.

Bazıları da diyorlar ki: "Bu, Ebû'l-Vefâ b. Ukeyl'in verdiği cevaptır. Ukeyl der ki: "Bence daha iyi cevap şöyle verilebilir. İnsan, çalışmasıyla, güzel müâşeretıyla dostlar kazanır, çocuklar yetiştirir, kadınlarla evlenir, hayra temayül eder ve insanlarla dostluk kurar. Dolayısıyla bu kişiler sözkonu-su insana rahmet dilerler, yaptıkları ibâdetlerden ona bağışlarlar. Demek ki bu bağışlar sözünü ettiğimiz kişinin bir uğraşısı sonucu yapılmıştır. Nitekim Rasûlullah da: "Kişinin yediği en hayırlı şey, kendi eliyle kazandığı ve yetiştirdiği çocuğun kazandığı şeydir" ^[552] buyurmuştur. Bir başka hadiste de: "Kişi ölünce üçü hariç amelleri kesilir. Bunlar, geridebıraktığı faydalı ilim, sadakayı câriye ve arkasından dua edecek salih bir çocuk" ^[553] Duyurulmuştur. İmam Safî de bu manada: "Bir kimse babası adına hac ibadetini yaparsa bu, haccın üzerine vacib olmasına neden olur. Öyle ki, yaptığı hacla adeta hac için harcayacağı parası artar. Yabancı birinin, başkası adına hac yapması ise böyle değildir" demektedir.

İşte bu cevap, orta bir cevaptır, biraz açmak gerekir. Mesela kul, Allah'a ve Rasûlü'ne olan imanı nedeniyle, çalışması sonucu kendi amelinin yanında mü'min kardeşlerinin amellerinden de faydalanır. Aynı faydayı, kendi amelile beraber kardeşlerinin de amelinden, dünya hayatında görmektedir. Çünkü mü'minler, namaz gibi müşterek olarak yaptıkları amellerde birbirlerine faydalı olurlar. Bu nedenle ki beraber namaz kılmaları, onların herbirinin namazının yirmi yedi defa daha artırmaktadır. O halde, yaptığı amel, başkasının sevabının artmasına nasıl sebep oluyorsa aynı şekilde başkasının yaptığı amel de kendi sevabının artmasına neden olmaktadır. Şöyle de denebilir: "Namaz kılanların sayısı kadar, namazın da sevabı artar. Mü'minlerin cihadda, hacda, iyiliği emredip kötülüğü nehyetmede ve iyilik, takva üzerine yardımlaşmada da beraber olmaları, sevaplarını aynı şekilde artırmaktadır. Rasûlullah buyuruyor ki: "Bir mü'minin diğer bir mü'mine olan bağlılığı, birbirine kenetlenmiş bina gibidir." Rasûlullah böyle derken parmaklarını birbirine geçirmiştir." ^[554] Şu da bilinmektedir ki bu, dünyaya ait din işlerindendir. Müslümanın, İslâm inancında İslâm cemaatına karışması, hayatında olsun ölümünden sonra olsun müslümanların birbirine olan faydalarının ulaşmasının en büyük nedeni erin dendir. Öyleyse müslümanların duası peşlerinden gitmektedir. Buna delil olarak Yüce Allah, arşı yüklenenlerle etrafındakilerin mü'minler için istiğfar edip dua ettiklerini; Nuh (AS), İbrahim (AS) ve Muhammed (AS) gibi peygamberlerin de mü'minler adına istiğfar ettiklerini haber vermiştir. Demek ki kul, imanı nedeniyle adeta çalışmasının sonucu olarak— bu duaların kendisine ulaşmasına sebep olmuştur. Şöyle de açıklanabilir: Yüce Allah, kişinin imanını, mü'min kardeşlerinin duasından ve gayretlerinden faydalanmasına sebep kılmıştır. Kula dua yapıldığı zaman da, bunu, kendisine ulaştıran bir sebep sayar. Rasûlullah'ın, Amr b. As'a söylediği şey de bu manadadır: "Eğer baban tevhide ikrar etmiş olsaydı, bu ona yararlı olurdu." ^[555] Yani, Amr b. Âs'ın babası adına azat ettiği kölenin sevabı babasına ulaşırdı. Sebep tahakkuk etseydi, köle azat etmenin sevabını ölüye ulaştıran amel de kazanılmış olurdu. Bu, latif hoş ve güzel bir izahtır.

Bazıları da şöyle demektedir: "Kur'ân-ı Kerim, başkalarının kazandığı Şeyin kişiye faydalı olacağını reddetmemektedir. Kur'ân'm asıl reddettiği şey, kazancı olmadan bir şeye malik olmaktır. Bu ikisi arasındaki fark gizli değildir. Allahû Teâlâ, kulun ancak kazandığı şeye malik olacağını belirtmiştir. Başkalarının kazancı ise, kazanana, yapana aittir. Dilerse bunu dostuna bağışlar dilerse kendine saklar. Hiçbir zaman Alahû Teâlâ, ancak kendi kazandığı şeyin faydasını görür dememiştir." Hocam, ^[556] Şeyhülislâm İbni Teymiyye de bu görüşü tercih etmiştir. ^[557]

FASIL

"Kişinin kazandığı iyilik, kendi yararına kazandığı kötülük de kendi za-rannadır"[558] ile "ancak yaptıklarınızın karşılığını göreceksiniz" [559] âyetleri, siyakından da anlaşılacağı gibi kişinin başkasının yaptığı suçtan dolayı cezalandırılmasını ve onun günahını yüklenmesini reddetmektedir. Çünkü Yüce Allah: "Bugün kimseye hiçbir şekilde zulmedilmez. Siz de ancak yaptıklarınızın karşılığını göreceksiniz"[560]âyetinde, kişinin günahları artırılmak, yahut sevapları azaltılmak, yahutta başkalarının yaptıklarından dolayı ceza çektirilmek suretiyle zulüm yapılmayacağını belirtirken, karşılık olarak değil de başkalarının yaptığı amelden fayda görmeyi nefyetmemiştir. Çünkü, kendisine karşı yapılan hediyeler, amelinin karşılığı değildir. Allah için kenlerdir.di adına verilmiş, lütfedilmiş bir sadakadır ki bunda hiçbir katkısı yoktur. Belki bu, bâzı kullarının elinden, amellerine karşılık olmaksızın Allah'ın verdiği bir hediye'dir. [561]

FASIL

Rasûlullah'ın: "Kul ölünce ameli kesilir" sözüyle ileri sürdüğünüz delile gelince, böyle bir istidlal sakattır. Çünkü Rasûlullah, amelin faydasının kesileceğini söylememiştir. Bildirdiği şey amelinin kesilmesidir. Başkalarının ameli ise kendilerine aittir. Eğer bunlar, amellerini sevabını ölüye hediye ederlerse, ölüye ulaşan sevap kendi amelinin sevabı değil de hediye eden kimsenin amel sevabıdır. Demek ki ölen kişinin amelinin kesilmesi ile ona sevabın ulaşması ayrı ayrı şeylerdir. Aynı şekilde: "Ölüye ulaşan iyilikleri ve ameli..." hadisi de, başkalarının yaptığı iyiliklerin ve amellerin, ona ulaşacağını nefyetmemektedir. [562]

FASIL

"Sevap, hediye etmek, havale etmektir. Havale ise ancak zorunlu bir hak olur" görüşünüz, mahlûkun mahlûka yaptığı havaledir.

Mahlûkun, Halika havalesi ayrı bir şeydir, kullar arasında yapılan havalelere kıyaslanamaz. Böyle bir kıyas yapıyorsa bu kıyasları en kötüsü, en bozuğu değil midir? İcmâ ile reddedilen şey, ölünün başkasının dini vecibelerinden faydalanmasıdır. Sahibi olduğu haklar, ölünün zimmetinde bulunan borçların ibrası, onun adına sadaka vermek ve hacca gitmek gibi amellerin, ölüye ulaşacağı nassla belirtildiği için reddetmenin, kabul etmemenin bir amacı yoktur. Oruç da bu amellerden sayılabilir. O halde bozuk bu kıyaslar şeriatın nass ve kurallarına asla muarız olmaz. [563]

FASIL

Sevabı başkasına tercih etmek mekruhtur. Bu, yakınlaşma amacıyla yapılan tercihtir. Bu durumda bizzat amaç olan sevabın başkası adına tercihi nasıl mümkün olabilir? Çeşitli cevaplar verilmiştir.

Birinci Cevap: Hayatta olan kişinin irtidat etmesi mümkün olduğu nedeniyle, hayatın bizzat hayırla son bulacağına güvenilemez. Dolayısıyla ameli başkasına tercih etmek, kişinin yapacağı bir iş değildir. En azından ölü, bu dünyadan ayrılmakla emin bir sonu yakalamıştır. Denirse ki, haddizatında ölünün de İslâm üzere ölmemiş olması mümkündür. Bu nedenle de kendisine bağışlanan sevaplardan faydalanamaz. Bu sual, son derece sakattır. Çünkü ölüye bağışlananlar, salat getirmek, istiğfar ve dua etmek cinsinden ibadetlerdir. Eğer sevaba ehil biri ise bu sevabı alır. Yoksa, sevaptan dua eden kişi faydalanır.

İkinci Cevap: Allah'a yakınlık için amelde başkasını tercih etmek ibadete olan rağbetin azalmasına, amelin gecikmesine neden olur. Amelde başkasını tercih etmek caiz olsaydı bu, kişiyi tembelliğe, yavaştan almaya ve ibadete kalkmamaya sevkederdi. Sevabı kendine saklamak bundan farklıdır. Çünkü amel eden kişi, kendisinin yada mü'min kardeşinin sevabından faydalanması için yaptığı amelde daha hırslı olur ki, yukarıdaki ile bunun arasındaki fark açıktır.

Üçüncü Cevap: Yüce Allah, kendisine ibadette insanların birbirleriyle yarışmasını arzu etmiştir. Kullukta aranan da budur. Aynı şekilde sultanlar da halkının kendisine itaatte yarışmalarını arzulamaktadırlar. Bu açıdan başkaları adına ameli tercih etmek kulluğa aykırıdır. Çünkü Allahû Teâlâ, kuluna vaciplerle ya da müstehaplarla kendisine yaklaşılmasını emretmiştir. İşte başkası adına ameli tercih edince, Allah'ın emrini terketmiş olup işini başkasına vermiş olur. Ancak bu, emredilen itaati, yakınlığı sağlayan sevabını da müslüman kardeşine gönderen kişiden farklıdır. Âyeti celflelerde şöyle buyurulmaktadır: "Rabbinizin mağfiretine, eni yer ve göğün eni kadar olan cennete girmek için birbirinizle yarışınız"^[564] ve "hayırda birbirinizle yarışın."^[565] Âyetlerden anlaşıldığı gibi başkası adına amel etmek, yarış ve yarıştaki aceleciliğe aykırıdır.

Ashab-ı Kiram Allah'a yaklaşmak için birbirleriyle yarışırken hiçbir zaman başkası adına amel etmemiştir. Hz. Ömer der ki: "Allah'a yemin olsun ki Ebû Bekir'le yaptığım her yarışta o beni geçti..." ve: "Ey Ebû Bekir, Allah'a yemin olsun ki bir daha seninle hayırda yarışmayacağım."^[566]

Âyette: "Bu konuda yarışmacılar, birbirleriyle müsabaka etsinler"^[567] ifadeleri geçmektedir. Mesela yarışarak bir şeye ulaşmak istendiğinde "şu şeyi elde etmek için başkalarıyla yarıştım (nâfese fiili ile) denir." Nefis şey sözünde böyledir. Yani aranan, onu ulaşmak için yarışılan şey demektir. Bu en nefis mailindir demek, en sevimlisi demektir. "Fulanca beni şu konuda ileri sürdü" (enfese fiili ile) demek, "onu benim almamı istedi" demektir. Bütün bunlar, başkaları adına amel etmenin, sevap işlemenin zıddına olan şeylerdir.^[568]

FASIL

«Ölüye sevap hediye etmek caiz ise, hayatta olan kimseye hediye etmek de caiz olmalıdır» iddianız iki şekilde cevaplandırılır.

Birinci Cevap: Ahmed b. Hanbel'in arkadaşlarından bir kısım fakihler de bu görüşe temayül etmişlerdir. Kadı der ki: "Ahmed b. Hanbel'in sözü bunun sadece ölüye mahsus olduğunu gerektirmez. Çünkü Ahmed b. Hanbel diyor ki: "Hayrı işler. Sevabının yarısını kendine, diğer yarısını ise fark gözetmeksizin anne ve babasına gönderir." Ebû'l-Vefâ b. Akıl bu görüşe itiraz ederek der ki: "Bundan sonrası ne olacaktır? Bu, şeriatla alay etmektir. Allah'ın emanetinde

tasarruf yaparak birinin yaptığı sevabı başkasına vermektir. Ölümden sonra ise, ölüye istiğfar ve dua gibi amellerin ulaşması için Yüce Allah bir yol göstermiştir.

Sonra Ebû'l-Vefâ kendi kendine şöyle bir soru yöneltir: "Borcun kazası olur mu, borcun tamamı ölümden sonra ödendiği gibi hayatta da ödenir mi? Hayatta ödemekle ölümden sonra ödemek arasında müsâvîlik olduğu nedeniyle, borcu hangisinin bitireceği bilinmemektedir. Gerek ölümden sonra, gerekse hayatta ödenen borçlar sahiplerini buluyorsa bağışlanan sevapların da hem hayatta hem de ölümden sonra, kişiye ulaşacağını kabul edin.

Ebû'l-Vefâ bunu şöyle cevaplar: Eğer bu doğru ise hayatta olan kişinin tevbesiyle günahların silinmesi de sözkonusudur. Başkalarının yaptığı amelle, istiğfarla ahiret günahları böylece silinmelidir.

Ben derim ki, bu iş böyle değildir. Tam aksine bu, başkasının yaptığı duadan istiğfardan, adına yapılan tasadduktan ve borçlarının ödenmesinden hayatta olan kişinin faydalanacağını ifade etmektedir. Bu manada aciz ve hareketten düşmüş kişi adına, hac farızasının edâ edebilmesi konusunda Rasûlullah izin vermiştir. ^[569]

Şöyle de cevaplandırılmıştır: Yaptığı amelin sevabını bağışlayan kimse, ömrünün sonunda irtidat etme korkusu olduğundan dolayı bağışladığı sevap ölüye fayda vermez.

İbnî AMÎ der ki: "Hayatta olan kimsenin hediyesiyle ilgili bu görüşte ileri sürülen neden batıldır. Şüphesiz kişi, irtidat etmekten emin olmadan ölür. Zaten irtidat etmesi halinde, ölüye bağışladığı bütün sevaplar da boşa çıkacaktır.

Ben derim ki: Nasslar ve icmâ bu anlayışa karşıdır. Çünkü Rasûlullah ölü adına oruç tutmaya, hac yapmaya izin vermiştir. ^[570] Sözkonusu irtidat ihtimali olmakla birlikte, hayatta olan kişinin ölmüş kişiden olan alacağından

vazgeçmesi halinde, borcun zimmetten düşeceği konusu, icmâ edilen bir konudur.

Doğru cevap şudur: Kişinin, ölüye bağışladığı güzel amelleri, ölünün mülkiyetine geçmekte böylece de mülkiyetten çıkan bu amellerin, kişinin ir-tidadı ile boşa çıkması sözkonusu değildir. Nitekim irtidattan önce köle azadı ve verdiği keffaret gibi tasarrufları da irtidattan sonra da geçerli sayılmaktadır. Yine bir kimse hasta biri adına hac farızasını ifa ettikten sonra ir-tidat etse, bu Özürlü kimsenin hac farızasını yeniden yaptırmak için başka birine müracaat etmesi gerekmez. Çünkü hac için göndereceği ikinci ve üçüncü şahsın da irtidat etmesinden emin olmaz.

Diri ile ölü arasındaki fark açıktır. Hayatta olan kimsenin ihtiyacı, Ölününki gibi değildir. Yaptığı amelin aynısını ve benzerini bir daha yapabilir. Öyleyse Ölünün aksine kendi için sevap kazanmaya gayret göstermelidir.

İleri sürülen iddianın bir sakatlığı da o, hayatta olanları vekâlet yoluyla insanları kiralamaya sevkeder ki bu çok yanlış bir iştir. Mal varlığı yerinde olanlar bunu anlayıp öğrenirlerse, üzerlerine düşen farzları yaptırmak için adamlar kiralılar böylece ibadetler bedel karşılığında yapılmaya başlar. Bunun yanında ibadet ve nafilelerin düşmesi, Allah'a yaklaştıran şeylerin artık insanlara yaklaştıran şeyler olması gibi bir takım neticeler doğurur ki ihlas kalkacağından ibadeti yapan da yaptıran da ibadetin sevabını alamaz.

Allah'a yaklaştıran ibadetler karşılığında ücret almayı asla kabul etmiyoruz. Kaza, fetva, ilim öğretmek, namaz kıldırarak, Kur'ân okutmak gibi ibadetler karşılığında ücret almanın, bunları boşa çıkaracağını ifade ediyoruz. Allah'ın rızası için ihlasla yapılanlar dışında Allah bunlara sevap vermez. Ücret amacıyla ibadet yaparsa, yapanda yaptıran da mükâfatını alamaz. Ayrıca sırf

Allah rızası için yapılan şeriatın güzelliklerinden olan ibadetler, böylece o d nyev  kazançların sağlandığı, ahş-veriş haline dönüşecektir. O halde borçları ödemek, sahibine vermek bunlardan farklıdır. Borç, insanların birbirlerine naib olabildiğı kul haklarındandır. Bu nedenle, yaşıyan kişinin de ölmüş kişinin de borcunu ödemek caizdir. ^[571]

FASIL

" l ye sevabın bağışlanması caizse, sevabın yarısının yahut dörtte birinin de bağışlanması caizdir" görüşünüze iki şekilde karşılık veririz.

Birincisi: Sevabın tamamını hediye etmek caizdir diye yarısını yahut çeyreğini de hediye etmek caizdir diye bir zorunluluk yoktur. İddia dışında ileri sürdüğünüz hiçbir delil yok.

İkincisi: Muhammed b. Yahya el-Kahh l'den gelen bir rivayete göre Ah-med b. Hanbel bunun bağlayıcılığı konusunda söz etmiştir. Açıklaması şöyle: Sevap kişinin mülkiyetindedir. Tamamım da bir kısmım da hediye edebilir. Diğer bir açıklaması da; mesela bir kimse aldığı sevabı dört ölüye hediye

etse, her bir  l  nasibine düşeni alır.  eyreğini  l lere dağıtıp geri kalanını kendine bıraksa - başkasına hediye ettiğinde caiz olduğu gibi- bu da caiz olur. ^[572]

FASIL

ř  görüşünüze gelince: "Eğer  l ye sevap hediye etmek caizse, kendisi için yaptığı amelin de sevabını göndermek caizdir." Oysa ki siz, sevabın ulaşmasında fiili yaparken ölüye hediye etmeye niyet etmesi gerektiğini; aksi takdirde sevabın ulaşmasının söz konusu olmadığını söylemiştiniz.

Cevabımız ş udur ki, böyle birşey İmam Ahmed'den nakle dil memiştir. Ayrıca ileri sürülen şart da İmam Ahmed'in m tekadd minden olan arkadaşlarının sözünde yoktur. Bu, Kâdî ve tabilerinin söz konusu ettiği bir meseledir.

İbni Ak l der ki: "Bir kimse sevabını müslüman kardeşine hediye etmek amacıyla namaz k lsa, oruç tutsa, Kur'ân okusa, ibadetten önce veya ibadet ederken hediye etmeye niyet şartıyla, bunların sevabı ölüye ulaşır."

Eb  Abdullah b. Hamdan, er-R  ye'sinde der ki: "Bir kimse Allah'a yaklaştıran bedenî veya mal  ibadetlerinden sadaka verse, namaz k lsa, oruç tutsa, hac ya da umre yapsa, Kur'ân okusa, köle azat etse vb. aldığı sevapların tamamını veya bir kısmını müslüman bir ölüye verse bu Rasûllullah da olabilir

ona istiğfar edip dua etse yahutta şer'î bir hakkını ya da naibliği kabul eden bir vec beyi ona verse, bunun ölüye faydası olur, sevabı da ölüye ulaşır. Denildi ki: "Amel işlerken hediye edeceğine niyet etmişse bu ölüye ulaşır. Aksi taktirde ulaşmaz."

Konunun sırrı şuradadır: Sevabı elde etmenin ilk şartı, önce niyetin, hediye edilecek kişi adına yapılmasıdır. Ancak niyet önce amel edene yönelik olup sonra başkasına da dönebilir. Sevabın ulaşmasını, amelden önce ya da hemen amelden sonra yapılacak niyete bağlayanlar diyorlar ki: "Ölü adına niyet edilmemişse bunun sevabı yapana aittir ve de bu kişinin sevabının başkasına geçmesi de kabul edilmez. Çünkü sevap eserin müessire terettüp etmesi gibi amele terettüp etmektedir. Mesela, bir kimse kendi adına bir köle azat etse bunun velayeti kendine ait olur. Ama köleyi azat ettikten sonra velayetini başkasına devrederse, bu devredilmiş olmaz. Başkası adına köle azat ettiğinde ise velayet, adına köle azat ettiği kişi olacağından dolayı yuka-rıdakine benzemez. Aynı şekilde bir kimse borcunu ödedikten sonra bunu başkasının borcuna saysa, kendi borcu zimmetinde kalır. Yine yaptığı hacı veya tuttuğu orucu yahutta kıldığı namazı başkasına verse, bunlar üzerinde hiçbir hakkı kalmaz. Bunu teyid eden başka bir delil şudur: Rasûlullah' a bu hususta soru soranlar, işlenen amelin sevabının ölüye hediye edilmesini de sormamışlar; ölü adına yaptıkları amelleri sormuşlardır. Mesela, Sa'd: "Onun adına verdiğimiz sadaka ona faydalı olur mu?" diye sormuşken, "kendi adıma yaptığım sadakanı, sevabını ona hediye edebilir miyim?" diye sormamıştır. Bir kadın da: "Onun adına hac yapabilir miyim?" diye sormuş. Bir başka adam da: "Babam adına hac yapabilir miyim?" diye sormuştur. Rasûlullah da ölü adına amel edilmesine izin vermiştir ama, kendi adlarına yapmış oldukları amellerin sevaplarının ölülerine hediye edilmesine izin vermemiştir." Ancak bu gibi sualler Rasûlullah'a hiç sorulmuş mu bu bilinmemektedir. Yine sahabeden birinin böyle birşey yaptığı da: "Ey Allahım, yaptığım amelin sevabım ya da kendi adıma yaptığım amelin sevabını fulan-caya ver" dediği de bilinmemektedir.

Niyet şartını koşmanın sırrı işte budur. Bu, akla daha yatkındır. Şart ileri sürmeyenler ise diyorlar ki: "Gönlünden koparak amelinin sevabını başkasına vermesi, malından hediye vermesi gibidir." [573]

FASIL

Şu sözünüze gelince: "Eğer ölüye sevap hediye etmek caiz olsaydı, hayatta olan kimseye vacip olan vecibelerin sevaplarını da hediye etmek caiz olurdu." Cevabımız şudur: Sevabın ölüye ulaşması için amelde niyet etme şartı esasına göre bu zorunluluk muhaldir. Çünkü vacip, başkası adına yapılamayan şeydir. Yapan kişiye bu vacip olunca da Allah'a yaklaşmak amacıyla niyet etmesi üzerine vacip olmaktadır.

Başkası adına amel işlerken niyeti şart koşmayanlar herhangi bir farz ibadetin sevabını da ölüye bağışlamayı acaba caiz görüyorlar mı? Bu konuda iki görüş var. Ebû Abdullah b. Hamdân, der ki: "Denildi ki, namaz oruç gibi herhangi bir farz ibadetin sevabını bağışlarsa bu caizdir. İbadeti yapan kişi de mükâfatını alır."

Ben derim ki: Bir grup insandan nakledildiğine göre, onlar gerek nafîle olsun gerekse farz olsun yaptıkları amellerin sevabını müslümanlara hediye ediyorlarmış, arkasından da: "Biz Allah'a fakirlik içerisinde, iflas etmiş insanlar olarak kavuşacağız. Şeriat bunu yasaklanmaktadır. Mükâfat, ameli işleyenindir. Dilerse bunu başkasına verebilir, buna bir engel yok" demişler. Allah en iyisini bilir. [574]

FASIL

Şu sözünüze gelince: "Dîni sorumluluklar, bir imtihandır, denenmedir. Bedeli kabul etmez. Sorumlulukların ana hedefi amel işleyen mükelleftir..."

Buna verilecek cevabımız şudur: Yüce Allah, müslüman bir kimsenin yaptığı amelden kardeşinin faydalandırmasını engellemektedir. Belki de bu Rabb'ı Teâlâ'nın kullarına ihsanının, rahmetinin kemâl bulması; temeli adalete, ihsan ve tanışıp yardımlaşmaya dayalı bu şeriatın yetkin özelliklerle-rindendir. Bu nedenle Yüce Allah, meleklerini ve arşı taşıyanları, mü'min kullarına dua edip istiğfar etmeye, onların günahlarının affedilmesi için Allah'a yalvarmaya çağırıştır. Son peygamberine de mü'min erkek ve kadınlar için istiğfar etmesini; sünnetmeji prensiplerine uyan âsî müminlere şefaati etmesi için, kıyameti günü makam-ı mahnu'du kurmasını emretmiştir. Yine, Rasulü'ne, yaşayan ve ölmüş ashabına dua etmesini emretmiş, bu nedenle de Rasûlullah ashabının kabirleri başına varıp onlara dua etmiştir. Şeriatın koyduğu prensiplerden biri şudur: Farzı kifâye olan amelleri terketme durumunda bütün müminler sorumludur. Ama bir kişi de olsa onu yaparsa, hepsi gûnahtan kurtulur. Meselâ Yüce Allah, kabir ateşinden, derisi kızara-rak zayıf düşen bir kişiyi, dünyadaki borcunun biri tarafından ödenmesi halinde onu azaptan kurtarır. Borcun bilfiil mükellef bir kimsenin sınanması birşey değıştirmezi. Rasûlullah, —her ne kadar ölünün sorumluluklarından olsa da— ölü adına oruç tutmaya, hacca gitmeye izin vermiştir. Yine imamın namazı sahih olması halinde, cemaattan sehiv secdesini kaldırmış; imamın okuduğu fatiha, cemaat için de geçerli sayılmıştır. Yani, imamın açıktan veya gizli olarak okuduğu Kur'ân, arkasında bulunan cemaatin de kıraati yerine geçmekte, cemaattan birinin yaptığı sehiv kalkmaktadır. Öyleyse mükellef bir kimseye bağışlanan sevap, Allah'ın ihsanının esası değil midir? Allah, ihsan da bulunanları sever.

Yaratıklar, Allah'ın iyalidir.^{[575][576]} Allah'ın iyaline en faydalı olan kimse Allah'ın en çok sevdiği kimsedir. Allah'ın iyaline; bir yudum suyla, bir bardak sütle, bir parça ekmekle faydalı olanı seviyorsa, amel defterleri kapanmış, gönderilecek hediyelere oldukça muhtaç, fakirlik ve güçsüzlükle mücadele edenlere faydalı olanları sevmez mi? Demek ki Allah'ın en çok sevdiği kişiler, bu hale düşmüş iyaline yardım edenlerdir.

Seleften birinden nakledildiğine göre kim hergün yetmiş defa:

Yani "Allah'ım, beni, annemi, babamı, müslüman erkeklerle müslüman kadınları, mü'min erkeklerle mü'min kadınları bağışla" derse, müslüman, mü'min erkek ve kadınların sayısı kadar sevap alır demiştir. Bunu uzak görme. Çünkü kardeşlerine istiğfar eden kişi, onlara ihsan etmiş demektir İri Allah, asla ihsan edenlerin ecrini zâyî etmez.^[577]

FASIL

Şu sözünüze gelince: "Başkasının işlediği amel ölüye faydalı olsaydı, onun adına yaptığı tevbe ve müslümanlıkda fayda verirdi."

Bu şüphenin iki kaynağı vardır:

Birinci suret; İki şey arasındaki zorunluluğu ifade eder, sonra lazımın kaldırılmasıyla lazımın neticesinin de kalktığını açıklar. Bunun şekli şudur: Başkasının yaptığı amel ölüye fayda

sağlıyorsa, adına yapılan tevbenin de müslümanlığın da faydalı olması gerekir. Ancak Ölü adına yapılan tevbe ve müslümanlık faydalı olmadığına göre, yapılan amel de faydalı değildir.

İkinci suret; ölü, adına yapılan tevbe ve müslümanlık ona fayda vermeyeceğinden dolayı adına kılınan namaz, tutulan oruç ve okunan Kur'ân da ona fayda vermez.

Bu iki şey arasındaki zorunluk ve yakınlığın kesinlikle batıl olduğu bilinmektedir. Şöyle ki: 1- Bu, naslardan ve ümmetin kinasından elde ettiğimiz bir kıyastır. 2- Bu, Allah'ın dağıttığı şeyleri toplamaktır. Çünkü Allahû Teâlâ, başkası adına yapılan müslümanlıkla, onun adına verilen sadaka, yapılan hac ve köle azadını birbirinden ayırmıştır. Bu durumda bu iki şey arasında yapılan eşitleme kıyası; faizin alış-verişe; pâk olarak Ölenin, murdar olarak ölene kıyaslamalarına benzer bir kıyastır. 3- Yüce Allah, gerek hayatta, gerekse ölümden sonra, İslâmı müslümanların birbirleriyle yardımlaşmasına sebep kılmıştır. Müslümanın, amelden faydalanmasına sebep olan şey ortada yoksa fayda ortaya çıkmaz. Nitekim Rasûlullah, Amr b. Âs'a bu manada şöyle demiştir: "Baban, tevhidi ikrar etmiş olsaydı, adına tuttuğun orucun, verdiğin sadakanın ona faydası olurdu." Kulun, yaptığı güzel amellerden faydalanmasını da Yüce Allah müslümanlığına bağlamıştır. Bu sebebin kalkması durumunda yaptığı hiçbir hayırlı amel kişiye fayda vermez, ameli kabul görmez. Bundan başka Allah Teâlâ, amelde ihlas ve devamlılığı da amelerin kabul edilmesine sebep kılmıştır. Aksi takdirde ameller kabul görmez. Bir diğer misal de abdest ve diğer namaz şartlarını, namazın sıhhatine bir sebep kılmasıdır. Bu şart yerine gelmezse, namazın sıhhati de ortadan kalkar. Serî, aklî ve hissî sebeplerin, müsebbepleriyle olan ilişkisi böyledir. Müsebbib ile müsebbeb arasındaki sebebin varlığı ile yokluğunu eşit gören kimsenin yaptığı kıyas batıldır.

Bu nevî deliliğin bir başkası da şöyle demektir: "Asilere yapılan sefâat kabul edilirse, müşrikler için de şefaatin kabul edilmesi gerekir. Muvahhid-lerden büyük günah işleyenler cehennemden çıkacaklarsa, cehennemde bulunan kâfirlerin de çıkması gerekir." Bu ve buna benzer kıyaslar yapanların, kalblerinin pisliği, anlayışlarının kötülüğü ortadadır.

Bilcümle, ilim ehline yakışan, bu gibi hezeyanlar atmaktan sakınmak, böylece de hem kendi amel defterini hem de başkalarınınkini karartmaktan uzak kalmaktır. [578]

FASIL

Şu sözünüze gelince: "İbadetler iki kısımdır. Birincisi, niyabete elverişli olanlar. Bunlardan bağışlananlar ölüye ulaşır. İkincisi ise, niyabete elverişli olmayanlar, bu nedenle de ölüye ulaşamayan ibadetlerdir."

İşte asıl dava, asıl mesele budur. Bunu nereden çıkartıyorsunuz? Bu farkı nereden buldunuz? Hangi Kitap, hangi sünnet ya da kıyas sizi sözkonusu görüşe şevketti?

Her ne kadar oruç, niyabete elverişli olmasa da, Rasûlullah ölü adına oruç tutulmasını meşru saymıştır. Farzı kifâyelerin edasında, ümmetin birbirine niyabet edebileceğini; bir kimsenin yapması halinde diğerlerinden hem ibadetin hem de günahın düşeceği bildirilmiştir. Niyabet yaşma gelmemiş bir çocuğu, kendi adına ihram ve hac farizalarını yapmak için hacca göndermeyi meşru görmüş; naib çocuğun yaptığı amelin sevabını bu kişiye vermiştir.

Ebû Hanîfe demiş ki: "Hac yaparken bayılan kimse adına refiki ihrama girer." Hanefiler, refikin ihrama girmesini, bayılan kişinin ihramı menzilesinde görmüşlerdir. Aynı şekilde Yüce Allah,

ebeveynin müslümanlığını, çocuklarının müslümanlığı menzilesinde kılmıştır. Düşmanı esir alanla, ona malik olanın müslümanlığı da, nasstan anlaşıldığı üzere esirin müslümanlığı menzil esindedir. Bir zamanlar kâmil şeriatın, güzel fiileri, işleyen kimseden başkasına nasıl dönderdiğine şaşırmıştım. Kulun ebeveynine faydasının dokunmasını ve çoğu vakitler müslüman kardeşleri için Allah'tan rahmet dilemesini; onların muhtaç oldukları iyi ve güzel amelleri işleyip, sevaplarını onlara göndermesini engellemek şeriata yakışır mı? Kul, kendine tanınan geniş hakkı nasıl daraltabilir ya da işlediği amelin sevabını, kendinin istediği Allah'ın da bir mahsur görmediği bir müslümana hediye etmeyi nasıl imkânsız görür? Şu bilinmeli ki haccın, sadakanın köle azat etmenin sevabını ulaştırın şey, orucun, namazın, kıraat ve itikatın sevabını ulaştırın şeyin aynısıdır. Yani, bağışta bulunulan kişinin müslümanlığı bağışta bulunanın ise teberru ve ihsanı, Allah'ın da bu ihsanı engellememesi. Allah'ın böyle bir ihsanı engellemesi şöyle dursun onu her yönüyle teşvik bile etmiştir. Ölülerin, kendilerine hediye edilen Kur'ân, namaz, sadaka, hac gibi ibadetlerin kendilerine ulaşması ile ilgili bilgiler mü'minlerin rüyalarında o kadar çok görülmüş ki tevatür derecesine çıkmıştır. Konuyla ilgili geçmişte olanları, bize ulaştığı kadarıyla çağımız insanlarından nakletsek söz oldukça uzar. Rasûlullah da şöyle demiştir: "Ramazan ayının son on gününde birbirine uygun olarak gördüğümüz rüyalar en iyi rüyalarınız dır" ^[579] Demek ki müşahade ettikleri bir olayı birbirine uygun olarak rivayet etmeleri ne kadar mûte-berse, Rasûlullah da bunların birbirine uygun olan rüyalarını muteber saymıştır. Çünkü onlar, uygunluk sağlandıktan sonra ne rivayetlerinde ne de rüyalarında yalan söylerler. ^[580]

FASIL

Rasûlullah'tan gelen: "Kim üzerinde oruç olarak ölürse, velîsi onun yerine tutar" hadisim reddetmenize gelince; naklettiğiniz hadis Rasûlullah'ın hadisi olduğunu ortaya koyup, her yönüyle sahih hadislere uygunluğunu açıklayacağız. Batılığma gelince; bunun, doğruluğundan şüphe edilmeyen, karşı gelmeye bir neden olmayan, işitmek itaat etmek, boyun eğip kabul etmekten başka yolu olmayan açık sahih bir hadise karşı olması batılığına yeter delildir. Önümüzde sahih bir hadis varsa bizim için muhayyerlik yoktur. Muhayyerlik, doğuda batıda bulunan bütün insanlar karşı da olsa hadise teslim olup ona inanmaktır.

"Sözkonusu hadisi İmam Malik'in el-Muvatta'mda geçen: 'Bir kimse başkası adına oruç tutamaz' hadisiyle reddediyoruz" demenize gelince. Muarızlarınız da diyorlar ki: "Biz de İmam Malik'in Rasûlullah'tan rivayet ettiği hadisi reddediyoruz. Haydin bakalım, bunlardan hangisi daha doğru, hangisi reddedilmeye daha müsait?

İmam Malik'in: "Bu bize göre üzerinde icmâ edilmiş ihtilafsız bir husustur" sözüne gelince. Malik böyle bir icmâyı ne doğuda yaşayanlardan ne de batıda yaşayanlardan nakletmiştir. Naklettiği görüş Medinelilerin görüşüdür ki ona aralarındaki hilaf ulaşmamıştır. İmamın ihtilaflara muttali olamaması, Rasûlullah'ın hadisin düşürmez. Hatta, Medinelilerin. tamamı bu konuda icma etmiş oldukları varsayılsa, masum ümmetin uyduğu hadise uymak, ümmetle bir olmadıkça masumluktan uzak Medinelilerin sözüne uymaktan daha evladır. Çünkü ne Allahû Teâlâ ne de O'nun Rasûlü, ihtilaf halinde Medinelilerin görüşlerini hüccet sayıp diğerlerini reddetmenin gerekliliğini belirtmiştir. Bakın âyetle nasıl geçiyor: "Allah'a ve ahiret gününü inanıyorsanız aranızda bir anlaşmazlık çıktığında onu Allah ve O'nun Rasûlü'ne götürün. Bu sizin için daha hayırlı, sonuç itibarıyla daha güzeldir." ^[581]

Eğer İmam Malik ve Medineliler: "Bir kimse başkası adına oruç tutamaz" demişlerse, Hakem b. Uteybe de, Seleme b. KnheyTden, o da Saîd b. Cü-beyr yoluyla (Medineli) İbni Abbas'm:

"Ramazan orucunun kazası için ölü adına yemek yedirilmesine, eğer nezir orucu ise onun adına oruç tutulmasına fetva vermiştir" şeklindeki sözünü nakletmiştir.

Ahmed b. Hanbel, birçok muhaddis ve Ebû Ubeyd bu görüştedir. Ebû Sevr de: "Nezir orucu olsun başka oruç olsun orucu tutulur" derken Hasan b. Salih nezir orucu ise "velîsi onun adına tutar" demiştir. ^[582]

FASIL

İbni Abbas, "Ölü adına oruç tutmakla ilgili hadisin râvîsi olmakla beraber "bir kimse başkası adına oruç tutamaz" diye fetva da vermiştir" sözünüze gelince. Anlaşıldığına göre bir sahabe, rivayet ettiği hadisin hilafına fetva verebilir. Ancak bu rivayetine zarar vermez. Çünkü, her ne kadar verdiği fetva masum olmasa da rivayet ettiği hadis masumdur. Fetvayı verirken hadis aklına gelmemiş olabilir veya tevîl etmiş olabilir veya hadisi zannına göre doğru olan bir şeye karşı olarak inanabilir yahutta daha başka sebepler söz-konusudur. Buna rağmen İbni Abbas'ın verdiği fetva hadise aykırı değildir. Çünkü o, Ramazan orucu hakkında "bir kimse başkası adına oruç tutamaz" diye fetva verirken nezir hakkında "başkası adına oruç tutabilir" diye fetva vermiştir. Yani verdiği fetva hadisle çelişmemekte, sözkonusu hadis nezir orucuna hami edilmektedir.

Ayrıca "kim üzerinde oruç borcu olarak ölürse, velîsi onun yerine oruç tutar" hadisi Hz. Âişe'nin rivayetinde de sabittir. Düşün ki İbni Abbas hadise karşı oldu, peki ne yapmalı? İbni Abbas'm hadise muhalefet etmesi, Ümm'ül-Mü'minin'den gelen rivayeti de sakatlamaz ya. O halde, İbni Abbas'm fetvasını Hz. Âişe'den gelen rivayetle reddetmek, kendi rivayetiyle reddetmekten daha evlâdır.

Bunun yanında, İbni Abbas'tan gelen hadiste de ihtilaf sözkonusudur. O'ndan iki rivayet gelmiştir. İbni Abbas'm hadise muhalif sözûyle hadisi düşürmek, hadise muhalif başka bir hadisle düşürmekten daha evlâ olamaz. ^[583]

FASIL

"Sözkonusu hadisin senedinde ihtilaf edilmiştir" iddianız, kabul edilmeyecek kadar yersiz bir iddiadır. Tam aksine hadis sahihtir. Buharı ile Müslim hadisin sahihliğinde ittifak etmişlerdir, senedinde ise ihtilaf olmamıştır.

İbni Abdü'l-Berr der ki: "Rasûlullah'tan şöyle dediği sabit olmuştur: "Kim üzerinde oruç borcu olarak ölürse, velîsi adına orucunu tutar." İmam Ahmed, hadisi sahih kabul etmekte, o da bu görüşe meyletmektedir. İmam Safîde hadisin sıhhatine hükmederek şöyle demiştir: "Ölü adına oruç tutmakla ilgili Rasûlullah'tan bir hadis rivayet edilmiştir. Eğer bu rivayet sabitse, ölü adına hac yapıldığı gibi oruç da tutulabilir. Şüphesiz böyle bir rivayet de sabit olmuştur." İmam Şaffî'nin görüşü de budur. Aym şeyi, ashabından birçokları da söylemiştir. İmam Beyhakî, Şaffî'nin bu görüşünü hikaye ettikten sonra "Saîd b. Cübeyr'in, Mücahid'in ve Atâ'nın rivayetlerinde, ölünün tutamadığı oruçların, kaza edilmesinin caiz olduğu sabit olmuştur. Aym şey İkri-me'den, İbni Abbas'tan da gelmiştir. Birçoğu "bir kadın sordu" şeklinde rivayet etmiştir ki bu, Sa'd'ın

annesiyile ilgili kıssadan ayrı bir kıssa olmalıdır. Bazı rivayetlerde ise kadına hitaben: "Annen adına oruç tut" şeklinde geçmektedir. Bunun geniş izahı inşaallah, cevap verirken yapılacaktır.

"Bu, 'insan için ancak kazandığı vardır' ^[584] âyetine aykırıdır." sözünüz edepsiz bir sözdür; mana itibariyle ise büyük bir hatadır. Yüce Allah, Rasûlünü, sünnetinin Kur'ân nasslarma aykırı olmasından korumuş; Rasûlünü nasslara yardımcı ve müeyyid kılmıştır. Allah için bak. Taassub ve taklide yardım etmek düşüncesi, insana neler yaptırıyor. Oysa ki yukarıda geçen âyet bu hususta yeterlidir. Hiçbir surette Kur'ân'ın nassı, Rasûlullah'm sünnetine aykırı olmadığını; aykırı gibi görünen kısımların da kötü anlayıştan kaynaklandığı defalarca açıkladık. O halde Kur'ân'la sünnet arasındaki aykırılık olduğu düşüncesi tehlikeli, bozuk bir görüştür; Kur'ân'a uygun olarak varid olmakta, Kur'ân'dan doğmuş olması, O'nun getirdiklerini aynen alması manasınadır ki bu durumda sünnet, Kur'ân'ın açıklamasıdır. O'nun getirdiklerini inkâr edici değildir.

"Bu, Nesâî'nin Rasûlullah'tan naklettiği 'bir kimse başkası adına namaz kılamaz. Kimse başkası adına oruç da tutamaz. Ama tutamadığı her bugün için bir mûd (takriben 18 litrelik bir ölçek) yemek verir" hadisine aykırıdır" sözünüz, çirkin bir hatadır. Çünkü Nesâî'nin rivayeti şöyledir: "Muham-med b. Abdül-A'lâ Yezid b. Zerî'den, oda Haccac el-Ahvel'den, o da Eyyûb b. Musa'dan, o da Atâ b. Ebî Rabah yoluyla İbni Abbas'tan rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir. "Bir kimse başkası adına namaz kılamaz. Kimse başkası adına oruç tutamaz. Ama tutamadığı her günün yerine bir mûd (18 litrelik ölçü) buğday ekmeği yedirilir." ^[585] Görüldüğü gibi bu söz, Rasûlullah'a ait olmayıp İbni Abbas'm sözüdür. O halde Rasûlullah'ın sözü nasıl İbni Abbas'ın sözüyle çelişir, sonra da Rasûlullah'ın söylemediği bir sözle İbni Abbas'ın sözünün çeliştiği nasıl söylenebilir? es-Sahîhayn'da: "Kim üzerinde oruç borcu olduğu halde ölürse, onun yerine velisi tutar" hadisi varken bu görüşleri nasıl ileri sürebilir? Müslim'in es-Sahîh'inde: Bir kadın Rasûlullah'a: "Bir aylık oruç borcu olan annem öldü, deyince Rasûlullah: "Annen adına oruç tut' demiştir" ^[586] hadisi varken bunu nasıl söyleyebilir? Müslim bu hadisi Büreyde'den rivayet etmiştir.

Bu, İbni Ömer'den gelen: "Kim üzerinde oruç borcu olarak ölürse, onun adına yemek verilir" hadisine de aykırıdır sözünüz de yukarıdakinin aynısıdır. Bu, Rasûlullah'a isnad edilmiş batıl bir hadistir.

Beyhâkî der ki: Muhammed b. Abdurrahman b. Ebî Leylâ'dan Nâfi yoluyla İbni Ömer'den, onun da Rasûlullah'tan rivayet ettiği: "Üzerinde Ramazan orucu varken ölen bir kimse adına, yemek verilir" hadisi, ^[587] sahih değildir. Ravî Muhammed b. Abdurrahman çok vehimli biridir. Hadisi yalnızca Nâfi'nin dostları, Nâfi yoluyla İbni Ömer'den rivayet etmiştir."

"Bu, bir kimsenin başkası adına yapamadığı, namaz kılmaya, rouslü-man olmaya ve tevbe etmeye karşı yapılan celfi kıyasa da aykırıdır" sözünüze gelince- Allah'ın verdiği ömre yemin olsun ki sözkonusu kıyasınız, Rasûlullah'ın hadisini reddeden batıl, bozuk celfi bir kıyastır, hadisler bunun baülli-ğini göstermektedir. Ölmüş bir kâfir adına müslüman olmanın kabulü ile müslüman bir kimsenin kendi gibi bir müslümanm kendine hediye ettiği oruç, sadaka ve namaz gibi ibadetlerin sevabından faydalanmasının birbirinden farklı olduğunu izah etmiştik. Allah'a yemin olsun ki aralarındaki fark gizli olmayacak kadar açıktır. O halde ölmüş bir müslümanm, kendisi gibi bir müslümanm yaptığı amellerin sevabından faydalanması, ölmüş bir kâfir adına müslüman olmaya ya da ölmüş bir mücrime yapılan tevbenin kabul edilmesine kıyaslanması, en bozuk, en sakat bir kıyas değil mi? ^[588]

FASIL

'İmam Şaffî'nin, İbni Abbas'tan rivaj'et edilen "Sa'd'm annesi oruç adamıştı" sözünün ravîsini zayıf görmesine gelince; ona en güzel cevabı, arkadaşlarından en çok yardım gördüğü İmam Beyhakî vermiştir. Beyhakî'nin sözünü Kitâbü'l-Ma'rife'den aynen alıyoruz: "Ölü adına orucun kaza edilebileceği, Saîd b. Cübeyr'in, Mücahid'in, Atâ' ve İkrime'nin İbni Abbas'tan rivayet ettiği hadislerle sabittir. Çoğunun rivayetinde geçen "bir kadın sordu" ifadesi Sa'd'm annesiyle ilgili kıssadan farklıdır. Bazılarının rivayetinde ise "annen adına oruç tut" ifadesi geçmektedir. Hadisin sıhhatine Abdullah b. Atâ' el-Medenî'nin rivayeti de delildir. O, Abdullah b. Ubeyde el-Eslemî'nin babasından rivayet ettiği hadiste şöyle geçer: Rasûlullah'la beraber iken bir kadın geldi ve: "Ey Allah'ın Rasûlü, anneme genç bir cariye vermiştim. Şimdi annem öldü, cariye kaldı" dedi. Rasûlullah şöyle cevap verdi: "Sevabını aldın ve annenin mirasında o sana yeniden döndü." Yine kadın "annem, üzerinde bir aylık oruç olduğu halde öldü?" sorusuna da "annen adına oruç tut" buyurdu Rasûlullah. Yine kadın: "O, hacımı da yapmadan öldü?" deyince Rasûlullah: "Onun adına hac da yap" karşılığını verdi. Müslim, bu hadisi Abdullah b. Atâ'dan çeşitli şekillerde rivayet etmiştir.

Ben derim ki: Ebû Bekir b. Şeybe, Ebû Muaviye'den, o da A'meş'ten, o da Müslim el-Bittîn'den, o da Saîd b. Cübeyr yoluyla İbni Abbas'tan da rivayet etmiştir. Rivayet şöyledir: Bir adam Rasûlullah'a geldi ve: "Ey Allah'ın Rasûlü. Annem, üzerinde bir ay oruç borcu varken öldü. Onun adına orucunu kaza edebilir iniyim?" diye sordu. Rasûlullah ona: "Peki, annenin bir adama borcu olsa onu öder misin?" dedi. Adam da: "Evet, öderim" karşılığını verince "Allah'a olan borç ödenmeye daha layıktır" ^[589] buyudu.

Hadisi; Ebû Hayseme, Muaviye b. Amr'dan, o da Zaide yoluyla A'meş'ten de rivayet etmiştir.

Bundan başka Nesâî de Kuteybe b. Sa'd'dan, o da Abser yoluyla A'meş'-ten de rivayet etmiştir.

Görüldüğü gibi bu hadis hem metin itibariyle hem de sened itibariyle Saîd'in annesiyle ilgili hadisten farklıdır. Sa'd'ın annesiyle ilgili kıssayı, İmam Malik, Zührî'den, o da Ubeydullah b. Abdullah b. Atabe'den, o da İbni Abbas'tan rivayet etmiştir. Kıssaya göre Sa'd b. Ubâde Rasûlullah'tan fetva isteyerek: "Annem, bir adağını yerine getiremeden öldü" diye sorunca Rasûlullah: "Onu, adına kaza et" cevabını vermiştir. es-Sahîhayn'da da böylece rivayet edilmiştir.

Diyelim ki, bu hadiste ismi belirtilmemiş mutlak bir nezir sözkonusu-dur. Peki, A'meş'in Müslim el-Bittîn yoluyla Saîd b. Cübeyr'den rivayet ettiği hadiste, Rasûlullah Sa'd'dan sözkonusu nezrin namaz mı, sadaka mı, yoksa oruç mu olduğunu niçin sormamıştır? Çünkü insan, istediği şeyi adayabilir. Bu bile, nezredilmiş orucun kazası ile nezredilmiş namazın kazası arasında fark olmadığına delildir. Nezirler arasında fark olsaydı Rasûlullah: "Neye nezretmiş?" diye sorardı. Eğer ki nezir; ölü adına kazası kabul edilen ve kabul edilmeyen kısımlarına ayrılmış olsaydı, açıklama istemenin hiçbir anlamı olmazdı. ^[590]

FASIL

Ölü adına oruç tutmakla ilgili îslâm âlimlerinin görüşlerini de zikrederim ki, meselenin hilafına icma olduğu zannedilmesin.

Abdullah b. Abbas (ra) der ki: "ölünün nezredilmiş bir orucu varsa o tutulur; Ramazan orucunun kazasında ise yemek verilir." Ahmed b. Hanbel'in de görüşü budur.

Ebû Sevr de: "Nezir ve farz oruçları tutulur." Ebû Davud ve ashâbı da "farz olsun, nezir olsun orucu tutulur" demektedirler.

Evzaî de: "Tutamadığı oruç yerine, velîsi sadaka verir. Sadaka verecek bir şey bulamazsa bu takdirde orucunu tutar" demekte, Süfyan-ı Sevrî'den gelen bir rivayet de böyledir.

Ebû Ubeyd'ül-Kasım b. Selam da: "Nezrini tutamadan Ölen kişi adına oruç tutulur. Farz oruçları için ise yemek verilir" demektedir.

Hasen ise: "Üzerinde bir aylık oruç borcu olarak Ölen bir kimse adına otuz kişi, birer gün tutarsa bu caizdir" demektedir. ^[591]

FASIL

"Ölünün yapamadığı hac yerine, infakta bulunulursa bunun sevabı ölüye ulaşır, ama ölü adına yapılan haccın sevabı ona ulaşmaz" sözünüz, sünnetin reddettiği, delilsiz boş bir görüştür. Çünkü Rasûlullah: "Baban adına

oruç tut" ^[592] buyurmuş, bir kadına da: "Annen adına oruç tut" ^[593] demiştir. Yani Rasûlullah ölü adına bizzat hac yapılmasını belirtmiş: "Yapılacak infak hac-cma geçer" denmemiştir.

Bir keresinde de Rasûlullah, Sübrüme adına telbiye getiren bir adamı duyunca: "Önce kendi haccını yap, sonrada Sübrüme adına hac yap" demiştir. ^[594]

Bir kadın da yanındaki çocuğa işaret ederek: "Bunun için de hac var mıdır?" diye sormuş da Rasûlullah: "Evet" demiştir. ^[595] İnfak sevabının ona olacağını söylememiştir. Her ne kadar hac yapmamakla beraber çocuk için de hac yapmak gerektiğini; hac vecibelerinde velîsinin ona naib olabileceğini belirtmiştir.

Ayrıca Ölünün naibi, bazan mukîmken vermiş olduğu nafaka dışında hac için hiçbir infakta bulunmayabilir. O halde, mukîmken verilen nafakanın sevabını ölüye ulaştıran şey nedir? Oysa ki bu kimse, hac için bir infakta bulunmamış; yaptığı infak, mukîmken veya yolculuk halindeyken yaptığı infaktrr. Sünnet ve kıyas bu görüşü reddetmektedir. Allah (cc) en iyisini bilir. ^[596]

FASIL

Eğer denilirse ki: "Sevabın ölüye ulaşmasında, hediye yapan kişinin, bizzat ölünün adını anmasını mı şart koşuyorsunuz yoksa, mücerred olarak başkası adına amel yaptığına niyet etmesini kâfi mi görüyorsunuz?

Denir ki: "Herhangi bir hadiste, hediye yaparken ölünün adının anılması şart koşulmamıştır. Aksine Rasûlullah, oruç, hac ve sadaka gibi ibadetlerde yalnızca başkası adına amel etmeyi kafi görmüş; sevab bağışlayan kimsenin: "Allahım, bunu, fülancanım oğlu falanca adına yapıyorum" demesini ifade etmemiştir. Yüce Allah, amel işleyen kişinin amacını, gayesini bilir. Fakat

bağışladığı ölünün adını anarsa bu caizdir. Eğer Ölünün adını zikretmemişse, sevabın ulaşmasında amacı, gayesi yeterlidir, fazladan: "Allahım, yarın fülancanm oğlu falanca adına oruç tutacağım" demesi gerekmez. Bu nedenle —Allah daha iyisini bilir—ibadetten önce başkası adına amel etme niyetini şart koşanlar, amelin ölü adına yapıldığını belirtmek için böyle bir şart ileri sürmüşlerdir.

Ancak ibadetini yaptıktan sonra, sevabının başkasına ulaşması için niyet ederse, sırf niyet sebebiyle sevap ulaşmaz. Nitekim hibe etmeye yahut köle azat etmeye yahutta sadaka vermeye niyet etmekte böyledir; sadece niyetle amaca ulaşamaz.

Bunu şöyle bir misalle de açıklayabiliriz: Bir kimse mescid yahut medrese, yahutta su deposu niyetiyle bir bina yapsa, mücerred niyetiyle bu vakıf olmuş olur; ayrıca zikretmeye gerek kalmaz.

Yine, zekât niyetiyle bir fakire mal verse, zekâtı zikretmese de zekât vecibesi ondan düşer.

Yine hayatta yahut ölmüş birinin borcunu ödese, her ne kadar bunların ismini anmasa da zimmetlerinden borçları düşer.

Denilirse ki; "Ey Allahım, şu ameli kabul ettiysen beni bunda daim kıl, sevabını da fülancaya ver. Yoksa verme" demek suretiyle, bağışı, bir şarta bağlamakla tahsis etmek olabilir mi?

Denir ki: "İfade olarak da amaç olarak da bir tahsis yapılmış olmaz. Böyle bir şartın anlamı da yoktur. Çünkü Allah (cc), şart koşulsun ya da koşulmasın gerekeni yapar. Yüce Allah (cc) şart olmadığında başka şey yapacak olsaydı belki şart sürmenin bir anlamı olurdu.

Fakat "Allahım, beni bunda sabit kıalarsan, sevabını fülancaya ver" sözünde ise, sevap önce kişiye gelir, sonra da hediye edilen kişiye geçer" iddiası böyle değildir. Tam aksine fülanca adına diye niyet etmişse, başkası adına köle azat etmekte olduğu gibi bunun sevabı Önce kimin adına yapılmışsa ona gider. Çünkü köle azat etme velayetinin, önce azat edene, daha sonra da adına azat edilene geçtiğini söyleyemeyiz. Başarı Allah'tandır.

Eğer denilse ki: "ölüye sevap bağışlamak isteyen kişi için en uygun yol nedir? Denir ki: "Kendi adına amel işlemesi daha faziletlidir. Yani ölü adına yapılan köle azadı veya verilen sadaka oruç tutmaktan daha faziletlidir. Sadakanın faziletli de, sadaka verilen kişinin ihtiyacına uygun olan şeyleri devamlı olarak vermektir. Bu manada Rasûlullah: "En faziletli sadaka, başkalarının faydalanacağı su kanalı yahut su kuyusu açmaktır" buyurmuştur ^[597]Yani bu suyun az olduğu susuzluk çekilen bölgeler için sözkonusudur. Gıda maddelerinin çok gerekli olduğu yerlerde su kanalı yahut su kuyusu açmak yemek yedirmekten daha faziletli olamaz. Ölü, dua eden kimseden, ih-lasla, tazarrû ile kendisine dua ve istiğfar edilmesini istiyorsa yerine göre dua ve istiğfar, sadaka vermekten daha faziletli olur. Kişinin ölünün cenaze namasma iştirak etmesi, kabri başında da dua etmesi böyledir.

Bilcümle, ölüye gönderilecek en büyük hediye, köle azat etmek, sadaka vermek, istiğfar etmek, dua etmek ve onun adına hac yapmaktır.

Kur'ân okumak ve ücretini almadan gönül rızasıyla ölüye bağışlamanın sevabı da oruç ve hacın sevapları ulaştığı gibi ona ulaşır.

Eğer denilirse ki: "Bu anlattıklarınız, selef âlimlerinde görülmemekte. Hayra çok düşkün olmalarına rağmen kimse Kur'ân okumakla ilgili birşey nakletmemiştir. Rasûlullah da onlara bunu anlatmamış; onları duaya, istiğfara, sadakaya hac ve oruca teşvik etmiştir. Eğer Kur'ân okumanın sevabı da ölülere ulaşacak olsaydı Rasûlullah bunu onlara anlatır, onlar da böyle yaparlardı.

Cevabımız şudur: "Bu iddianın sahipleri, hac, oruç, dua ve istiğfar sevaplarının Ölülere ulaşacağını itiraf ediyorlarsa onlara denir ki: "Ne sebeple Kur'ân sevabının ölüye ulaşacağını reddederken bu amellerin sevaplarının ulaşacağını kabul ediyorsun? Bu, benzer şeyler arasında ayırımı yapmaktan başka ne olabilir? Yok eğer bu amellerin sevaplarının ölülere ulaşacağını itiraf etmiyorlarsa ki bu olamaz bu, Kitapla, sünnetle, icmâ ve şer'î prensiplerde sabit olmuştur.

İşin Kur'ân'la olan sebebine gelince, bu selef âlimlerinde görülmemiştir. Çünkü onlar, bir kimsenin Kur'ân okumasına ya da sevabın Ölülere bağışlamasına karşı olmamışlar; haddi zatında bunun üzerine düşmemişlerdir. Zamane insanların yaptıkları gibi sırf Kur'ân okumak için kabristana gitmemişlerdir. ^[598] Bunun yanında, hiçbir selefi, okuduğu Kur'ân'ı hatta verdiği sadakayı, tuttuğu orucu fülanca ölüye bağışlayan bir adama rastlamamıştır.

Kur'ân okuma sevabının ölüye ulaşmasına karşı olana sonra şöyle denir: "Seleften birinden: "Allahım, şu orucun sevabını fülancaya ver" dediğini zorlamayla nakletmiş olsan bunu ispatlamada yetersiz kalırsın. Çünkü onlar, salih amelleri gizlemeye çok düşkündürler, ayrıca kazandıkları sevapları ölülerine ulaştırmak için Allah'ı da şahit tutmamışlardır.

Eğer denilirse ki: "Allah'ın O Rasûlü ki ashabına bunlardan başlatmamıştır." Meselenin cevabı çok açıktır. Meselâ biri ölü adına hac yapmaktan sormuş O da buna izin vermiş. Bir diğeri ölü adına oruç tutmayı sormuş, oda buna izin vermiş. Bir başkası da ölü adına sadaka vermeyi sormuş. O ise buna da izin vermiş; ama ölü adına yapılabilecek diğer şeylerden menetmemiş-tir.

Mücerred niyetten ve imsaktan (yemek, içmek, aile ilişkisi gibi orucu bozan şeylerden) ibaret olan orucun sevabının ulaşmasıyla Kur'ân okumak ve zikir çekmenin sevaplarının ulaşması arasında ne fark vardır?

Aynı zamanda, seleften kimse böyle birşey yapmamıştır diyen kimse de bilmediği bir konudan konuşuyordur. Bu ise bilmediği şeyin nefyine şahadet eder. Selef ulemâsından gelen, birtakım bilgileri olsa da buna hemen bir şahit bulamazlar. O halde, gayıblar alemiyle ilgili bilgileri en iyi bilen Allah (cc), onların niyetlerini amaçları hususunda özellikle de bağışlama niyetini dile getirmede, kafidir.

Meselenin sırrı şudur. Sevap, amel eden kişinin mülküdür. Gönül rızasıyla müslüman kardeşine bağışlayınca, Allah sevabı bu kimseye ulaştırır. Öyleyse Kur'an okuma sevabını diğer sevaplardan ayırıp kulun kardeşine göndermesine engel nedir? İnkarcılar da içinde olmak üzere çeşitli asırlarda birçok beldelerde insanlar böyle amel etmişler; ulemâdan hiç kimse de buna karşı olmamıştır.

Eğer denirse ki: "Rasûlullah'a bağışlamak hakkında ne diyorsun? Cevap şudur: Mateahhirîn fukahadan bazıları bunu müstehab görürken bazıları müstehap görmemiş, bunu bid'at saymıştır. Çünkü Sahabe-i Kiram böyle şeyler yapmamıştır. Rasûlullah'a ümmetinden iyi bir amel işleyenin ameli kadar, hiçbir azalma olmaksızın sevap vardır. Çünkü Rasûlullah, her türlü hayırda, ümmetine önderlik yapmış; onları irşad ederek Hakka çağırmıştır. Bir hadiste: "Kim insanları doğru yola çağırırsa ^[599], kendi ecri yanında, sözüne uyup hidayet bulanların ecri kadar daha ecir alır. Hidayet bulanların ecrinden de birşey eksilmez" buyurulmuştur.^[600] Her hidayet, her ilim, ümmete O'nun elinden geçtiğinden dolayı, kurtulsun ya da kurtulmasın kendisine uyanların aldığı ecir kadar, ^[601]Rasûlullah da ecir alır. ^[602]

^[1] Önsözden anlaşılacağı gibi bu ibareler İbni Kayyim'a ait değildir. Belki Bukâî'nin kaleminden sadır olmuştur. Keşfü'z-zunûn'da İbni Kayyim'm er-Rûh adlı kitabı söz-konusu edildikten sonra "Burhaneddin İbrahim b. Ömer el-Bukâî" kitabı ihtisar ettikten sonra Sırrü'r-rûh adını verdi. Bukâî'nin ölümü 885 dir. Kitap "kemal sıfatlarıyla muttasıf olan Allah'a (cc) hamd olsun ibaresiyle başlamaktadır" denmektedir. Keşfü'z-zunûn sahibinin zannına göre İbni Kayyim'ın kitabını Bukâî' ihtisar etmiştir. Gerçekte Bukâî' sadece kitabın bu önsözünü yazmıştır. Ona göre Bukâî' kitabı "Sırrü'r-ruh" adıyla biliyormuş, İbni Kayyim'ın böyle bir isim verdiği bilinmemektedir. Meşhur ismi er-Rûh'tur. Çünkü kitapta ruhun sırrından çok ruhtan bahsedilmekte, böylece de bu isim kitaba verilmektedir. Allah en iyisini bilir. Ben derim ki: Bu tenbih, kitabı ilk neşredene aittir. Yani "Muhammed Ali Sabîhe" Bunu da bil.

^[2] İbn Kayyim el-Cevziyye, Kitabü'r-ruh, İz Yayıncılık: 9-10.

^[3] Hafız b. Recep der ki: Hadis ya zayıftır ya da münkerdir. Şeyh Elbânî'ye göre de böyledir. el-Âyâtü'l-beyyinât s. 28.

^[4] Şeyh Nasır Âyât-ı Beyyinât, s. 6'da hadisi tahrir ederken der ki: Hadisi, Buhârî Me-ğazi'de (7/240-241), Müslim (8/168) Ahmed b. Hanbel de (44/29) Katâde'den rivayet etmiştir. Katâde'nin rivayetinde şöyle bir ziyade vardır: "Allah müşrikleri duysunlar da rezil olsunlar, kahrolsunlar, alçalsınlar, zavallılığa düşüp yaptıklarına pişman olsunlar diye diriltmiştir. Hadisi, İbni Ebî Âsim farklı şekillerde rivayet etmiştir. (c.2, s. 425, 428).

^[5] Buhârî Cenâiz'de (28) rivayet etmiştir. Derim ki, Müslim, Ahmed b. Hanbel EbûDâvûd ve Nesâî de Enes'ten rivayet etmiştir. Sahîhu'1-Câmi1 (1671)

^[6] Müslim, Nesâî, İbni Mâce Cenâiz'de ve İmam Ahmed Müsned'inde rivayet etmiştir. Ben derim ki: Şafîi ve Mâlik de Ebû Hureyre'den rivayet etmişlerdir. Sahîhu'1-câmi', (3592).

^[7] Selef: Sahabe, tabiîn ve tebe-i tabiîndir. Bazıları Rasûlullah'm asrından başlayarak ilk üç asırda yaşayanları seleften saymışlardır. Selefî, bir mezhebe bağlanmaksızın şer'î hükümlerde Kitap ve Sünnete bakan kimselerdir. Ben derim ki: Ahmed, Tayâlisî ve İbni Mâce'nin dışında Kütüb-i Sitte sahiplerinin İmran b. Husayn'dan rivayet ettikleri: "En hayırlınız, benim çağımda yaşayanlardır, sonra onu takibeden-fer sonra onu takibedenlerdir" hadisinde Rasûlullahm kastettiği çağlar sahabe, tabiîn ve tebe-i tabiîn çağlarıdır.Sahîhu'1-Câmi, (2-33). Bazıları "şunu eklediler..." sözünün hiçbir anlamı yoktur, dediler. Çünkü bu hadis sahabeden, birçok farklı lafızlarla rivayet edilmiştir-Sahîhu'1-Câmi, {3283, 3288, 3289, 3290, 3296}.

^[8] Birçokları Yahya b. Yeman'ı cerhetmiştir. Abdullah b. Kezzab ise yalancının bindir. Bkz. et-Tenzîh.

^[9] Ebû Dâvûd, Muhammed b. Kudâme'yi zayıf kabul etmiştir. Yahya b. Main ise Kudâme'nin bir mana ifade etmediğini söyler. İbni Cevzî el-İlelu'l mütenâhiye» c 2, s. 429'da hadisi rivayet ettikten sonra Kudâme'nin zayıf olduğunu bildirmiştir-Hadisın tahriri için el-İlelu'l mütenâhiyefain tahkikli şekline bakınız.

^[10] Yahya b. Bistam Musaffarla ilgili olarak İbni Hibban der ki: "Bundan hadis almak helal değildir. Ayrıca Âl-i Asım'dan rivayet eden kişi de meçhuldür.

^[11] Râvî'nin ismi Asgar olmayıp Musaffar'dır.

^[12] Hasan Kassab'm tercemesini bulamadım. Ancak el-Mîzân'da Bekir b. Muhammed ile bunun aynı isimle zikredildiği görülmektedir. Üçüncü isimse cerhle tadir arasındadır. Râvî bu kişiden bahsetmemektedir.

^[13] Ebû Hatim Abdulaziz b. Eban hakkında der ki: "Sevri'den yaptığı bütün rivayetlerinde yalancıdır.

^[14] Hâlid b. Haddad'la ilgili çok şey söylenmiştir.Bu hadiste rivayeti kabul edilse de aslen Râfîzîdir. Ebû Teyyah Mutarriften bu hikayeyi duymamıştır. Allah bilir kim anlatmıştır ona!

^[15] Ebû Hatim, Fadl b. Muvaffık'ı zayıf sayar. Hakkında: "O, mevzu hadisler rivayet eder" der.

^[16] Yahya b. Bistam'ın mecruh biri olduğunu söylemiştik. Osman b. Sevde'yi kaynak-

[17] Muhammed b. Abdulaziz'in tercemesini bulamadım. Kıssayı anlatan kişi meçhuldür. Sözkonusu dua da me'sûr dualara aykırı olduğundan dolayı bid'attır.

[18] Rüşd'ün rivayet ettiği kişi meçhuldür. Rical kitaplarında İbni Sa'd olan iki Rüşd'e rastladım. et-Takrîb'de zayıf olduğu bildirilmektedir.

[19] Ebû Eyyûb da kimmiş? Vahiysiz bilinmeyecek şeyin hüccetliği de nereden çıktı?

[20] Kimden gelmiş?? Haberi kendisine ulaştıran bu konuda hüccet mi?

[21] halid bamr hakkında buhari hadisi münkerdir der.Ahmed b . Hanbel. Güvenilir bir ravi değildir. Tercemesi için el-mizana bkz

[22] Hûr: dönmek demektir; et-Tenzîlu'l-Azîz'de şöyle geçer: "Şüphesiz o dönmeyeceğini zannetti."

[23] Sözkonusu hadisin sözleri İbni Mâce'ye aittir. "Selam" lafzının dışında Hz. Âişe hadisinde geçen ziyade burada yoktur. İki hadisin karşılaştırılmasına Ahkâmu'l-cenâiz'e bkz. (s. 183-189).

tebliğ et" buyurulmaktadır.

Müslim (c, 7, s. 49), Nevevî, Nesâî (c.4, s.94), İbni Mâce (c.1,s.494) ve diğerleri "Allah dünyadan ayrılmış sizlere de dünyada kalan bizlere de acısın" bölümü dışındakileri Büreyde'den rivayet etmişlerdir. Bu bölüm, Müslim, Nesâî ve Ahmed'de Hz. Âişe'den mervîdir. Hadisin başı Hz. Âişe'nin: "Ey Allah'ın Rasûlü, kabri görünce ne dersin?" diye sordum kısmıyla başlar. Bunun üzerine Rasûlullah sözü edilen hadisi söyler.

Bu hadiste, kabirlerde Kur'an okumanın meşru olmadığına dair deliller vardır. Kur'an okumak meşru olsaydı Rasûlullah bunu en çok sevdiği kişiye öğretir, gizlemiş olabileceği düşünülemezdi. Çünkü âyet-i celfide: "Sana indirileni olduğu gibi

[24] el-Mîzân'da Sabit b. Süleym zayıf sayılmaktadır.

[25] Olayı anlatan kişinin meçhullüğü dışında diğer râvîler güvenilirdir. Kabristan'da namaz kılmak yasaklanmıştır. Daha geniş bilgi için Elbânî'nin Tahrîru's-sâcid'ine bakınız. Not: Ama buradamuhakkikinzannettiği gibi o kimsenin kabrin üzerinde veya hemen yanında namaz kıldığına dair bir işaret yoktur. Kabrin biraz ötesinde kılmış da olabilir. Bence bu eleştiri burada yersizdir (ç).

[26] Ben derim ki: Sözkonusu rüyalarla ilgili dipnotlardan anlaşılacağı üzere bu haberlerin çoğu zayıftır. Vahiysiz bilinmeyecek şeylere rüyalarla nasıl ulaşılabilir?!

[27] Buhârî, Leyle-i Kadir'de 2, Müslim, Sıyam'da 205, İmam Malik, el-Muvatta, İti-kaf ta 14, Ahmed b. Hanbel de Müsned 3-6 da İbni Ömer'den rivayet eder.

[28] Abdullah b. Mes'ûd'un sözüne işaret etmektedir. İbni Mes'ûd der ki: "Yüce Allah kullarının kalplerine baktı. En iyi kalbin Muhammed'de olduğunu gördü de Onu seçerek, risaleti Ona verdi. Daha sonra diğer kulların kalbine baktı. Sahabenin kalbini en iyi durumda bulunca onları Rasûlüne, Allah yolunda savaşan vezirleri kıldı. Öyleyse müslümanların iyi gördüğü şeyler Allah'a göre de iyidir. Müslümanların kötü gördüğü şeyler Allah'a göre de kötüdür." Hadisi Bezzar, Ahmed ve Taberânî el-Kebîr'inde rivayet etmiştir. Heysemî —ricali sîkadır— der. Mecmâ'u'z-zevâid, (1-178,179). Şeyh Elbânî de Abdullah b. Mes'ud'dan mevkuf olarak geldiğini; isnadının da hasen olduğunu bildirmektedir. Merfû olarak rivayeti asılsızdır. Daha geniş bilgi için el-Ehâdisu'z-zâife (2-17)'ye bkz.

[29] Bu hadis Müslim'dedir. Ancak râvî mana bozulmayacak derecede lafızlarını bozmuş değiştirmiştir.

[30] Hüccet Allah ve Rasûlünden gelen şeydir. Kabirlerde Kur'ân okumakla ilgili hiçbir-şey gelmemiştir; belki aksi gelmiştir. Bilgi için Elbânî'nin Kitâbu'l-Cenâiz'ine bkz.

[31] Mubammed b. Kudânie'nin tercemesi geçti. Zayıf bir râvîdir. Bunu ve kıssanın isnadını Şeyb Elbânî Ahkâmu'l-Cenâiz'de uzunca münakaşa etmiştir (5-192, 193). Ayrıca böyle bir kıssanın Ahmed b. Hanbel'de sabit olması da şüphelidir. Olay sabit olmuş olsa da eserin İbni Ömer'den gelişi de şüphe dolu. İbni Cellâc'ın ileti böyle bir şeyi İbni Kudâme'ye sunmamasıdır. Diyelim ki bu da sabittir, ama hadis nihayetinde mevkuf olacağından şüphe olamaz.

[32] Hasan Za'ferânî sikadır, ama ona ulaşan senet nerede?

[33] Görüldüğü gibi burada kesiklik vardır. Ben derim ki: "Şeyh Elbânî Ahkâmu'l-Cenâiz'de (193) bunu incelemiştir. Bu, ölüm anında okunan Kur'andır. Yine de isnadı zayıftır. (Mecma'u'l-luğati'l-'arabiyye c. 3, s. 189. Kahire).

[34] Yasin sûresini okumakla ilgili hadis aşağıdadır. Hadis sahih olsa da bu ölüm döşeginde olan kimse için doğrudur. Ama hadis nasıl zayıf olabilir ki? Bilgi için İrvâu'l-galîl'e bkz. Niza anında a.g.e. göre Gadîf b. Haris'ten mevkûfen sahihtir. Kabirlerde okunması konusunda ise asla doğru olamaz.

[35] Ahmed b. Hanbel, Ebû Dâvûd, İbni Mâce, İbni Hibban ve Hakim rivayet etmiştir.

Zaifu'î-Câmi'de olduğu gibi Şeyh Elbânî de hadisi zayıf sayar. A.g.e. 1170. Suyûtî Nesâî'yi güçlü bulmamıştır. Muhtemel ki müellifin vehmi yoksa hadis el-Kubrâ'dadır.

[36] Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmîzî, Nesâî, İbni Mâce Cenâiz'de ve Ahmed b. Hanbel de MÜsned'inde rivayet etmiştir. Ben derim ki, Müslim Ebû Saîd Hudrî'den; İbni Mâce Ebû Hureyre'den, Nesâî ise Hz. Aişe'den rivayet etmiştir. Sahîhu'l-Câmi 5024.

[37] Yasin Sûresi-36/263.

[38] Bu zat, Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali Cevzî'dir. (V. 597). Din ve dille ilgili birçok eseri vardır. Selefî büyüklerindendir, Funûnu efnân fî acâibi ulûmi'l-Kur'ân (Teymuriyye kütüphanesi yazmalar bölümü 222) ve bid'atçıları için yazdığı Telbîsu İblis de faydalı eserlerindendir. Eseri çok olan İslâm müelliflerindendir.

[39] İnsanların sayıları ne zaman şer'î delil olmuş? Allah, müellifimiz İbni Kayyım'ı affetsin. Ancak ölümler hayattakilerle ünsiyet kuracağı Gadîf b. Haris'in son tartışmasında sabit olmuştur. Gadîf b. Haris başında Yâsîn sûresini okuyacak birini istedi. Adam kırkıncı âyete gelince, Haris öldü.

[40] Hadisin zayıf olduğunu söylemiştik. el-Ayâtü'l-Beyyinât'a bkz.

[41] Garip bir şekilde hadise başlaması, onun zayıf olduğuna herhalde yeter delildir.

[42] Hadisi Ebû Dâvûd Menasik'te (100) rivayet eder. Ahmed b. Hanbel'in de buna benzer bir rivayeti vardır. İbni Kayyım ve Nevevî'ye göre hadis sahihtir. Hafız b. Hacer, râvîlerinin sika olduğunu söyler. Ama yine de hadiste müşkiller bulunmaktadır. Haffacî der ki: "Hadis'in lafzını zorlamadan peygamber ve şehidlerin ölmediğini, peygamberlerin ölmediğinin ise daha sarîh olduğunu anlarız. "Arz elini onlara at-madıysa onlar uyuyanlar gibidirler. Uykusunda ölmeyen..." âyetinde geçtiği gibi uyanmadıkça duymayan, konuşmayanlar gibidirler. Selâmı almalarından maksat irsaldır. Buna göre mana vasıta veya vasıtasız salat ve selâmı duyduklarında uyanıp selâmı almalarıdır. Ama bunlarınki ölümlerinki gibi ruhları kabzedilerek değil. Sonra dünya ölümü gibi ruhlarına üfürülür. Böylece eski hayatlarına kavuşurlar. Çünkü ruh, sadece ruhanî bir varlıktır. Ziyaretçi açısından iş böyledir. Ölünün ruhuna ulaşamayanların selamlarını melekler alır ki bunda bir müşkil yoktur. Gayetü'l-maksûd'da deniyor ki: "Yukarıdaki izah en güzel izahtır." Ben derim ki: "Bunda sahih hadise işaret vardır. O da: "Allah'ın seyyah melekleri vardır. Ümmetimin selâmını bana ulaştırırlar." Hadisi Ahmed b. Hanbel, Nesâî ve Dârimî Ebû Mes'ûd el-Ensârî'den rivayet etmişlerdir. Âlimlerin daha geniş görüşleri için Av-nü'l-ma'bûd'un hadisin şerhiyle ilgili bölümüne bkz. c. 6, s. 26, 31.

[43] Burada Fadl meçhul bir zattır. Üst tarafı da senetle zikredilmemiş!

[44] İbni Kayyım el-Cevziyye, Kitabu'r-ruh, İz Yayıncılık: 11-21.

[45] Abes olmayabilir de. Müellifimiz İbni Kayyım insanların kaç tane faydasız belki zararlı fiilleriyle mücadele etmiştir?

[46] Hadis zayıftır, belki de münkerdir. Hadisin tahriri için bkz. el-Ehâdisü'z-zâife (599), Sübûlûs-Selâm (2-577, 578). Sağânî der ki: Gerçekçi âlimlerin sözünden anlaşılan hadisin zayıf olması buna uymanın bidat olması ve çokça buna uyanların çokluğu ile gururlanılmaması gerektiğidir.

[47] Sağânî sözü edilen yerde der ki: Esrem anlatıyor: "Ölüyü mezara koyduktan sonra yaptığınız bu şey nedir? diye Ahmed b. Hanbel'e sordum." Dedi ki: "Şamlılardan başkasının yaptığını görmedim." O halde İbni Kayyım'm bu sözünü neye yorumlayabiliriz?

[48] Sahih bir senetle Osman'dan rivayet etmiştir. Hadisin tahriri için Ahkâmu'l-cenâiz (156)ya bkz.

[49] Bu zorunluluk da nereden çıktı?

[50] Enes'ten gelen hadis müttetekun aleyhtir. İbni Abbas'tan da sahih olmuştur, bkz. el-Âyâtül-beyyinât 5-9 ve 34.

[51] Şebîb b. Şeybe hakkında İbni Maîn der ki: "Sika biri değildir. Ebû Hatim de güçlü biri değildir" der. bkz. et-Cerh ve't-ta'dîl.

[52] Bu zat hadis ilminde Sîbeveyh'in hocasıdır. Bir keresinde Sîbeveyh'i "Leyse Ebâ ed-Derdâ" diyeceğine "Leyse Ebû Derdâ" dediği için hocası kınamıştı. Buna cevap olarak Sîbeveyh de: "Böyle okumakta bir sakınca yok. Sana öyle bir ilim öğreteceğim ki, artık benim hata yapmadığımı anlayacaksın" dedi. bkz. Saîd Efgânî'nin Tarîhü'n-nahiv(113)Daru'l-Fikr.

[53] et-Takrîb'de zikredildiği gibi meşhur birisidir. Doğrudur ama mürsel ve evhamı çok biridir. Burada olayı doğrulamayan bir işitme, açıkça belirtilmemiştir. Sa'b b. Cüsame ile Avf b. Mâlik ikisi de şahabıdır.

[54] Yani yahudi adam.

[55] Allah'a hamd olsun ki bu rüya da doğru değil.

[56] İbni Ebî Hatim, İsmail b. Muhammed'i zikrederken cerh de tadil de etmemiştir. Çünkü Ebu Hatime göre bu zat meçhul birisidir. Hadisi Mu'cemu'l-müfehres'te bulamadım.

[57] Ravîleri sikadır. Ama Sabit b. Kays'ın kızından sözedildiğine rastlamadığı gibi hadisin sözkonusu âyetin inşiyle ilgili kısmı sahihtir. Hadisi Buhârî, Müslim, Ahmed b. Hanbel ve İbni Cerîr rivayet etmiştir. Bilgi için İbni Kesir Tefsiri {4-206, 207} bkz.

[58] Hucûrât Suresi, (49/2).

[59] Lokman sûresi, (31/18).

[60] Bu olayı Buhârî, Müslim ve Nesâî Ebû Hureyre'den rivayet etmişlerdir, bkz. Câmiu'1-usûl (8-519).

[61] Kıyafet ilmi : Fizyonomik özellikler ilmi. Ayak İzlerini inceleyen ilim (iz sürücülük). Dış görünüş manasına da gelir.

[62] İbn Kayyim el-Cevziyye, Kitabu'r-ruh, İz Yayıncılık: 22-26.

[63] Nisa sûresi, (4/69).

[64] Mürsel hadistir. Senedi de sahihtir.

[65] Ebû Hatim'in MerâsîFinde zikredildiği bu eser de mürseldir. Çünkü İmam Şa'bî birçok sahabeden irsal etmiştir.

[66] Pecn sûresi, (89/27).

[67] İbni Mâce (6-1365, 1366) Zevâid'de der ki: Hadisin senedi sahihtir. Râvîleri sikadır. Müser b. Afâze'yi İbni Hibban sika kabul etmiştir. Diğer râvîler de sikadır. Hakim hadisi rivayet ettikten sonra "bu, senedi sahih bir hadistir" der.

[68] Bunlar büyük kıyametin alametlerindendir. Hz. Mesih alamüticrden bir tanesidir. Şöyle ki, Hz. İsa kıyamet kopmadan önce arza inecek ve Deccali, domuzu öldürecek; haçı kıracak, cizyeyi kaldıracak, o gün müslümanlara namaz kıldırarak. Hz. İsa'nın bu özellikleri sahih hadislerde'te açıklanmıştır. Hz. Mesih'ten bahsederek: Yüce Allah: "O, kıyametin bilgisîdir" (Zuhruf: 61) buyurmaktadır. Bir kıraatta da: "O, kıyametin alâmetidir (yani ULJJ ^ <jlj değil de i*UJ j&J ^S, şeklinde). Yine âyet-i celîlede: "Ehl-i kitaptan olanlar ölümünden önce Ona iman edeceklerdir" buyrulmaktadır. (Nisa: 259).

[69] Ben derim ki, burada peygamber ruhlarının ilmî müzakereler yaptığına delil vardır. Diğerlerinin ruhları böyle değildir.

[70] Ben derim ki, burada da şehidlerin ruhları hakkında doğru bir kanaat vardır. Peygamberlerin ruhları nerede şehidlerin vb. ruhları nerede. Böyle bir kıyaslama doğru olur mu?

[721] İbarenin aslında iki yerde Mübarek geçmektedir. Doğrusu da budur.

[722] Abdullah b. Mübârek'e dayanan sened nerede?

[723] Fadayl Nemîrî hakkında et-Takrîb sahibi der ki: "Doğru bir kişidir, ama birçok hatası vardır." İbni Ebî Lebîbe hakkında da İbni Maîn: "O güvenilir değil" der. Ebû Hatim ise: "Güçlü bir râvî değildir" der.

[724] Ubeyd b. Umeyr tabîînden sika bir zattır. Fakat bu kendine nereden ulaşmış? Oysa ki bu vahiysiz bilinemez.

[725] Anlatılanların hepsi haberdır. Ama doğruluğuna delil yok.

[726] İbni Cerîr mürsel olarak nakleder. İbni Merdûye ise Enes hadisini nakleder. İbni Merdûye ile İbni Mübarek Ebû Eyyûb'dan naklederler. Bkz. Fethû'l-kadîr'in Kâri'a sûresinin tefsirine. Mukarib lafzı ve Kitap lafzının senedi zayıftır. Abdullah b. Selmâ'dan hadis alan Muâviye b. Yahya'nın kim olduğunu Öğrenemedim. Bu adla iki kişi var, ikisi de zayıf. Şeyh Elbânî ile bu hadisin senedini incelediğimizde vardığımız sonuç senedin zayıf-olmasıdır.

[727] Yahya b. Bistam hakkında İbni Hibban'm: "Ondan rivayet etmek helal olmaz" sözü yukarıda geçti.

[728] İbn Kayyim el-Cevziyye, Kitabu'r-ruh, İz Yayıncılık: 27-30.

[729] Zümer sûresi, (39/42).

[730] Doğrusu İbni Hüseyin'dir.

[731] Doğrusu Ahmed b. Şuayb'dir.

[732] Ahmed b. Muhammed'i tanımıyorum. Abdullah b. Hüseyin hakkında az laf edilmiştir. Cafer b. Ebî Muğire hakkında İbni Mendeher der ki: "Said b. Cübeyr'den yaptığı rivayetlerde güçlü biri değildir." Haber zayıftır. el-Mizân'a bkz.

[733] Esbat denen zat, İbni Nasr'dir. et-Takrîb'de: "Doğru fakat hatası çok biridir, garib hadisler rivayet eder" denmektedir.

[734] Ben derim ki, Şeyhu'l-İslâm'ın görüşü iki nedenden dolayı doğrudur: 1- Geçtiği üzere İbni Abbas'tan Seddîye kadar olan birinci sözün senedi zayıftır. 2- es-Sahîhayn'da geçen uykuyla ilgili hadis de buna şahittir. Hadiste şöyle geçer: Rasûhûlah duasında: "Ey Allahım, eğer ruhumu tutarsan ona rahmet et. Yok eğer onu salarsan salih kullanın koruduğun gibi onu da muhafaza et" demiştir.

[735] Yani İbni Teymiyye. İlmi Kayyim onun seçkin talebelerindendir.

[736] Doğrusu. Buna benzer âyet-i celîle de . (Bakara: 6) geçmektedir.

[737] Ben derim ki: "Bundan önce anlatmıştık. Oraya bakınız."

[738] Saîd b. Müseyyeb'e kadar gelen aened nerede ki onu inceleyelim?

[739] Tabîînin ileri gelenlerindendir. Tabî: Sahabeyi gördüğü halde, Rasûlullah'ı göremeyen müslüman kişidir.

[740] Abdullah b. Selam: Yahudi biriydi. Rasûlullah hayattayken İslâmı seçti. Vahiy zamanında İslâmı seçen yahudilerden olması onu zikre değer kılmıştır. Selmân-i Fârisî, büyük bir sahabidir. önceleri mecûsî idi. Hakkı aramaya başladı. Önce yahudilerle tanıştı, daha sonra hristiyanlarla münasebet kurdu. Bi'set zamanı gelince İslâmı tamdı böylece sahabilerin büyüklerinden oldu.

[741] Muhtemel ki bunlar günahları çekinmeden açıkça işleyenlerdir. Ben derim ki, en-Nihâye'de: "Kötülüğü açıkça işleyenler" şeklinde yorum var. Denildi ki günahta aşırıya kaçıp kendilerini mahvedenlerdir. Yine denildi ki, tuttukları yolu değiştirenleri kasdetmektedir. Buhari, Müslim ve Taberânî'nin es-Sağîr'inde Ebû Hurey-re den rivayet ettikleri bir hadiste Rasûlullah şöyle buyuruyor: Ümmetimden günahları aşikar işleyenler hariç, herkes affedilecektir..." buyrulmaktadır. Sahihü'l-cami (4388).

[92] Sıfatu's-safve'de Abdulvahid b. Zeyd tarikiyle gelen bu rüyada Malik b. Dinar'ın ölüm sebebi zikredildiği bildirilmektedir.

[93] Rüya gören kadın, Abede binti Ebî Şevval'dir. Bkz. Sıfatu's-safve.

[94] Umulur ki bu rüyada Ali b. Ebî Talible Muâviye b. Ebû Süfyan arasındaki çekişmeyi sona erdirmeye yönelik büyük bir işaret vardır. Yüce Allah birincisine (Hz. Ali'ye) cennetle hükmetmiş, ikincisini ise (Muâviye) affederek her ikisini de cennete sokmuştur. Ayet-i celîlede bu: "Onların göğüslerindeki kını çıkarıp atmışsıdır. Şimdi onlar birbirinin kardeşleri olarak köşklerde karşı karşıya oturur, sohbet ederler" (Hicr 47şeklinde ifade edilmiştir.

[95] Yasin sûresi, (36/36).

[96] Zümer sûresi, (39/74).

[97] Sâffât sûresi, (37/61).

[98] Mûtezilî sultan Mu'tasımUlah'ın, Ahmed b. Hanbel'e yaptığı işkenceye işaret edilmektedir. Rivayete göre Mu'tasım cellada, Ahmed b. Hanbel'e Kur'ân'ın mahluk olduğunu söyletmesi için emretmiş. Ahmed b. Hanbel de; "Ku/ân yalnızca Allah'ın kitabıdır" dedikçe yediği dayaktan baygın düşer; ama yine de sözünde sabreder, sebat eder.

[99] Pustat: Şiirin bir beyti ya da düğün ve matem günlerinde insanların toplandığı bir mekan.

[100] Ben derim ki, senetsiz olarak zikredilen bütün bu rüyalar hakkında biraz düşünmeliyiz. Görülen rüyaları reddetmiyoruz. Çünkü hepsi görülmüş, hissedilmiş rüyalaradır. Ancak herhangi bir rüyayı kabul etmekle buna benzer rüyaların görülebileceğini kabul etmek ayrı ayrı şeylerdir.

[101] Ben derim ki: Rasûlullah'tan rüya ile ilgili faydalanya, kısımlanya, âdâbiyla ilgili olarak o kadar çok sahih rivayetler gelmiştir, ama her nedense müellfimiz İbni Kayyım bunlara hiç göz atmamış. Söz konusu hadisler İbni Kayyım'ın zikrettiği rüyalarından daha açıktır. İmkânımız olsa bu hadislerden bir kısmını burada zikrederdim. Daha geniş bilgi için bkz. Şeyh Elbânî'nin Câmiu'l-usûl (3520-3530 nolu hadisler). Câmiu'l-usûl, c. 2, s. 515, 530. Burada İbn Esîr ilgili hadisleri topladıktan sonra tahrirlerini ve garib hadisleri de bildirmiştir. Bu kaynaklarda aradıklarını bulabilirsiniz.

[102] Hadis zayıftır. Muhammed b. Hamid'le ilgili et-Takrîb'de: "Zayıf bir hafızdır" denmektedir, ibni Maîn Muhamed b. Hamid'e hüsnü zan beslemektedir. Abdurrahman b. Mağra hakkında yine et-Takrîb'de: "O sadıktır" denmektedir. Horasanlı Ezher b. Abdullah ise el-Mizân'da: "İbni Aclâ'nın hakkında konuştuğu kişidir" denir. Ukeyli de: "Hafızası güçlü biri değildir" der. Abdurrahman b. Mağra Ezher'den hadis rivayet etmiştir. Ben derim ki, hadisin manası böyledir. Rasûlullah'ın: "Ruhlar ..." diye başlayan kısmına "Ruhlar havada toplanmış ordulardır. Tanışanlar birbirine yaklaşır; tanışamayınlar ise birbirinden uzaklaşır" lafzı delildir. Hadisi Bu-hari Hz. Âişe'den rivayet eder. Sahîhü'l-camî (2765).

[103] Buğye b. Velid hakkında et-Takrîb'de: "Adil bir kimsedir ama zayıf râvîlerden birçok tedlisi vardır" denmektedir. Selim b. Amir Hz. Ömer'e yetişemediğinden hadis mürsel ve zayıftır. Ayrıca Ebû Derdâ'dan da rivayet edilmiştir demesi hadisin zayıflığını gösterir.

[104] Zümer sûresi, (39/42).

[105] İbni Luheya'mn Abâdile'den yani dört meşhur Abdullah'tan rivayet ettikleri makbul; diğerlerinden yaptığı rivayetler makbul değildir. Sadık bir râvî olmakla birlikte kitapları yandıktan sonra râvîleri karıştırmıştır. Osman b. Naim için et-Takrib'de: "O meçhul biridir" denmektedir.

[106] Haber zayıftır. Râvîlerinden İbrahim b. Müslim Hicrî hakkında et-Takrib'de: "Hadiste gevşektir, mevkuf hadisleri ref eder merfû diye rivayet eder Bu hadisin j-katırın huysuzluğu gibi huysuzlaşır kısmı hariç diğer yerleri az önce Hz. Aîşe'den sahih olarak rivayet ettiğimiz hadise uygundur. Burası ise zayıftır.

[107] Birinci muhaddis rüyayı göreni bilmemektedir.

[108] Bu ve bundan önceki rüyanın senetleri nerede. Senetleri görelim ki ona göre hükmedelim. Yine ravilerin tercemesi nerede. Bunları tanıyalım da ona göre gördükleri rüyaların doğruluğuna inanalım?

[109] Anlaşıldığına göre bu kitap Şeyhul-İslâm'ın vefatından sonra telif edilmiş.

[110] İbn Kayyim el-Cevziyye, Kitabu'r-ruh, İz Yayıncılık: 31-46.

[111] Rahman sûresi, (55/27).

[112] Kasas sûresi, (28/88).

[113] Gâfir sûresi, (40/11).

[114] Âl-i İmrân sûresi, (3/169).

[115] Zümer sûresi, (39/68).

[116] Duhan sûresi, (44/56).

[117] Bakara sûresi, (2/28). Tûr günü Hz. Mûsâ'nın baygın düşmesi Kur'ân-ı Kerim'de şöyle bildirilmiştir: Mûsâ dedi ki: "Rabbim, bana kendini göster de sana bakayım, dedi. Yüce Allah buyurdu: 'Sen beni göremezsin. Fakat dağa bak, eğer o yerinde durursa sen de beni göreceksin.' Rabbi dağa tecelli edince darmadağan etti ve Mûsâ baygın düştü." {A'râf 143}.

[118] Müslim Ebû Hureyre hadisini zikretmiştir. Nevevî şerhi, c. 15, s. 133-134. Baygın düşme hadisinin tahriri biraz sonra Elbânî'nin Tahavî şerhinde uzunca zikredilecektir.

[119] Tûr sûresi, (52/45).

[120] Ben derim ki, cuma gününün fazileti konusunda Ebû Dâvûd uzunca bir hadis rivayet eder. Sahîhü'l-camî'in yanında Ahmed, Nesâî, İbni Mâce İbni Hibban ve Evs b. Evs'ten Hakim de rivayet eder. Mu'cemul-müfreh's'te Dârimî'nin de; Şeyh Nasır Ali Suyûtî İbni Huzeyme'nin de rivayet ettiğini söyler.

[121] Rasûlullah'ın peygamberlerle buluşup onlara namaz kıldırması hakkında bkz. Müslim, Nevevî Ebû Hureyre'den c. 2, s. 233; Bezzar, Ebû Yâ'lâ ve Taberânî İbni Mesûd'dan naklederler. Mecma'u'z-zevâid'de "râvîleri güvenilir" denmektedir. Cem'ul-fevfiid, c. 2, s. 464. İbni Kesir'in tefsirinde bildirdiğine göre İbni Ebî Hatim de rivayet etmiş. Buna göre Rasûlullah'ın peygamberlere namaz kıldırması en yüksek semâya çıkıp ikinci inişinden sonradır. Rasûlullah'ın Hz. Mûsâ ile görüşmesi ise İsra' hadisinin çoğunda geçmektedir. Hafız İbni Kesir hadisin bütün rivayet yollarını cemetmiştir. c. 3, s. 2 ve 24. Ayrıca hadiste Rasûlullah'ın, farz namazla ilgili olarak Yüce Allah'a başvurusu da geçmektedir. Câmi'u'l-usûl, c. 11,

Rasûlullah'ın Hz. Musa'yı kabrinde namaz kılarak görmesini Müslim ve Nesâî de rivayet eder.

[122] Hadisin sahihliğini söylemiştik. Ebû Dâvûd ve Ahmed rivayet eder.

[123] Bkz. Tezkiretu'l-kurtubî s. 166-171. İbni Kayyim'ın sözünü ettiği ibare burada da vardır. Ama manaya zarar vermese de birçok lafız metne uymamaktadır.

[124] Bu da et-Tezkire'de zikredilen ibarenin aynısı değil, manasıdır. Ayrıca bu s Kurtubî'nin olmayıp Hüleymî'nindir. Allah en iyisini bilir.

[125] Şeyh Elbânî Tahavî sarihinin İbni Kayyim'm sözünü naklettiği hadisle ilgili koyduğu dipnotta der ki: "Bu doğrudur. Buhârî, Kitâb-ı Husûmatta hadisi tahrir etmiştir. 3412 nolu hadis. c. 3, s. 89. Ayrıca Vehîb'den 3318; 4238, 6919, 7917 ve 7427 nolu hadislerde de birbirine yakın lafızlarla da zikretmiştir. Amr b. Yahya babasından o da Saîd Hudrî'den bir sahabe'nin yahudi birini dövmesiyle ilgili kıssada merfû olarak şu ifadeyi nakleder: "Peygamberleri birbirinden üstün tutmayın. Kıyamet günü insanlar bayılınca, arzın çıkardığı ilk ayılan kişi ben olurum. Bakarım ki, Mûsâ arşın sütunlarından birine tutunmuş. Hz. Mûsâ da bayılmış mı yoksa ilk bayılması mı Buhârî'de ilk bayılma şeklindedir bu bayılmanın yerine geçmiş bilmiyorum. Müslim de 2374 nolu hadisin birazını Sufyan b. Ömer b. Yahya'dan rivayet eder. Ah-med b. Hanbel hadisin tamamını (3-23) bu senedle: "kıyamet günü arzın ilk çıkaracağı kişi ben olurum. Ayılınca Musa'yı... şeklinde bulurum" ifadesiyle nakleder. Müslim de Ebû Hureyre'den 2373 nolu hadise şöyle başlar: "Allah'ın peygamberlerini birbirinden üstün tutmayın. Sura üfürülünce Allah'ın diledikleri hariç, yerde ve gökte kim varsa çarpılıp bayılacaktır. Diğer sura üfürülünce ilk dirilen ben olacağım. Bu zaman bakarım ki Mûsâ arşa tutunmuş. Bilmiyorum O, Tur baygınlığı ile mi muhasebe edildi yoksa benden önce mi dirildi." Bu iki hadisten ikinci bayılmanın,

âyet-i celîlede zikredilen diriliş baygınlığı olup İbni Kayyim'a uyan Tahâvî sarîhinin dediği gibi hüküm verme muaheze baygınlığı olmadığı açığa çıkar. Hadisi böyle yorumlarsak bir müşkil kalmaz. Allah en iyisini bilir.

[126] İsrâ sûresinin tefsirinde uzunca, Menâkıb'ın başında ise muhtasar olarak ıvayet etmiştir. Ayrıca İbni Kayyim'm aksine her iki yerde de hasen hadis olduğunu söylüyor. Tirmîzî'nin matbu nüshasının hamîşi Tuhfetu'l-usuleyn'de böyledir. Hadisi Ahmed b. Hanbel İbni Mâce de rivayet eder; Şeyh Elbânî de Câmî'u'l-usûl ve l-ehâdisu's-sahîha da hadisleri doğruladıktan sonra "İbni Hibban da Abdullah 17 p Selam'an rivayet etmiştir" der.

[127] şam muhaddislerinden Cemaluddin el-Mezî'dir.

[128] Zümer sûresi, (39/68).

[129] İbn Kayyim el-Cevziyye, Kitabu'r-ruh, İz Yayıncılık: 47-52.

[130] En'am sûresi, (6/93).

[131] Fecr sûresi, (89/27-30).

[132] Şems sûresi, (91/8).

[133] Burada hadisin siyakından metinden anlaşıldığına göre mutlak nefis değil de ölüm anında gözünü yukarı çevirmiş nefistir. Ben derim ki: Bu, kabir azabıyla ilgili ileride zikredilecek sahih Berâ hadisinin bir kısmıdır. Anlaşılan İbni Kayyim lafızdan çok manaya sarılmış burada.

[134] Hadisi Ahmed b. Hanbel, Müslim ve İbni Mâce Rasûlullah'm hanımı Ümmü Sele-me'den rivayet ederler. Ben derim ki: Beyhakî de İbni Mâce'nin rivayetinden daha geniş rivayet etmiştir (3/334). Bilgi için bkz. Ahkâmü'l-cenâiz, s. 12, İbni Mâce es-Sünen, c. 1, s. 467.

[135] Ahmed h. Hanbel Müsned'inde rivayet eder (4/287). Ben derim ki, Ahmed b. Han-bel'in rivayeti de Berâ hadisinin bir bölümüdür.

[136] Nesâî Cenâiz'de (117), İbni Mâce Kitâbu'z-zühd'de (32), İmam Mâlik el-Muvatta Bâbu'l-Cenâiz'de ve Ahmed b. Hanbel de Müsned'inde (3/455) rivayet ederler. Ben derim ki, İbni Hibban da dahil hepsi Ka'b b. Malik'ten rivayet etmişlerdir. Bkz. Sahîhu'l-camî, 2369.

[137] Tirmîzî Fazâil-i Cihad 13'te; Dârimî es-Sünen'inde Bâbul-Cihad'm 18 nolu hadisinde ve Ahmed b. Hanbel Müsned 6/386 da rivayet etmişlerdir. Ben derim ki Tirmîzî der ki: "Hadis sahihtir, hasendir." Ka'b b. Malik'ten rivayet etmişle!™1"-Bkz. Ehâdi-su's-sahîha (995).

[138] Müslim İmare 121'de, Tirmîzî tefsir-i sûre 3/19 da İbni Mâce de Cihad 16 da rivayet 2der. Ben derim ki, Müslim'de İbni Mes'ûd'dan gelen hadis: "Allah yolunda öldürü-11 v\~ °1Üler sanmay"i" âyetinden sorulduğunda varid olmuştur.

[139] Ebu Dâvûd ve Hakim rivayet eder. Elbânî de hadisi doğrular. Bkz. SahîhÜ'1-câmî 81). Elbânî'nin zikrettiği hadisin lafzında az bir farklılık vardır.

[140] İbn Kayyim el-Cevziyye, Kitabu'r-ruh, İz Yayıncılık: 53-56.

[141] Mesuh'dur. Elbise kıldan yapılmış kalın elbise .Rahiplerin giydiği elbiseyede denir .Kelime aslen farsçadır

[142] Araf sûresi, (7/40).

[143] Hac sûre"si, (22/31).

[144] Gülerken, tekrarlarlarken ve acınma halinde söylenen bir kelimedir. Uygun mana budur. Bilgi için bkz. Ahkâmü'l-cenâiz, s. 159.

[145] Bkz. Elbânî'nin Ahkâmü'l-cenâiz, s. 156-159. Bu kitapta Elbânî hadisin senetlerini, ziyadelerini ve bir manada birleştirilmesini gerçekleştirmiş; hadisi tahrir edenlerle, yapılan ziyadeleri ortaya koyarak hadisin sıhhatine hükmetmiştir.

[146] Gâfir sûresi, (40/11).

[147] Bakara sûresi, (2/28).

[148] Bakara sûresi, (2/243).

[149] Bakara sûresi, (2/259).

[150] Zümer sûresi, (39/42).

[151] Fâtır sûresi, (35/22). Biraz ileride müellif işitmenin manasını âyet ve hadiste gösterecek.

[152] İbni Hazm'ın bu sözü, lafızlar manayı bozmayacak şekilde farklı da olsa el-Fasl'da mevcuttur. Bkz. c. 4, s. 88, 89. İbni Kayyım, burada hafızasında kalanı mı söylüyor yoksa elinde fazladan cümlelerin bulunduğu başka bir nüsha mı var, bunu bilmiyorum. Nitekim aynı şeyi Kurtubî için de yapmıştı. Derim ki: Söz konusu yeri kaleme aldıktan sonra hocam Elbânî'ye başvurdum. İbni Kayyım'ın bu gibi hususları hafızasından yazdığını söyledi.

[153] Sahih Berâ hadisinde geçti.

[154] Gâfir sûresi, (40/11).

[155] Berzah: İki şey arasında engel demektir. Coğrafya bilimine iki deniz arasında kalan dar sınırlı olan ya da iki mekan arasında kalan arazi. Dini manası dünya ı ahiret arasında kalan ya da ölümle diriliş arasındaki dar, mekandır. Kişi ölüne önce Berzah'a girer. Kur'ân-ı Kerîm'de: "Arkalarında dirilecekleri güne kada kalacakları berzah vardır" buyrulmaktadır (Mü'minûn, 100).

[156] Yukarılarda da açıklandığı gibi bu konudaki hadisler zayıftır. Rasulullahla i'S1 olanları ise sahihtir.

[157] Zümer sûresi, (39/42).

[158] Arzda bulunan bir ev. Burada gaye, yeraltı suyun ve pınarların kaynağı olmasıdır.

[159] Rasûlullah'ın rüyalarının hepsi sabittir, doğrudur. Daha geniş bilgi için bkz. İbni Kesir Tefsiri, c. 3, s. 2 vd.

[160] Ahmed b. HanbePle Müslim, Rasûlullah'ın şu sözünü de naklederler: "Cennetin kapısına varınca bekçi: Sen kimsin? dedi. Ben de: Muhammed dedim. Bunun üzerine bekçi: Senden başkasına kapıyı açmamam emredildi dedi." Sahîhü'l-cami1 (1). Taberânî'nin el-Evâil'i s. 28, 29 bkz.

[161] Hadis sahihtir. Taberânî Evâil'de İbni Abbas'tan Rasûlullah'ın şu sözünü nakleder: Kıyamet günü yerin dışarı çıkardığı ilk kişi ben olacağım." İbni Ömer'den, Enes'ten ve Ebû Hureyre'den gelen hadisler de bunu destekler. Bkz. el-Evâil s. 27, el-hadîsü's-sahîha, c. 4, s. 100 ve Sahîhü'l-cami1 (1480).

[162] Ebû Dâvûd Salat'ta (201), Nesâî Cuma'da (5), İbni Mâce Cenâiz'de (65), Dârimî Salat'ta (206) Ahmed de Müsnerinde 8/4'de rivayet ederler. Derim ki: Tahririnden hadisin sahih olduğu anlaşılmaktadır.

[163] İbni Mes'ûd'dan gelen rivayette şu ziyade vardır: "Allah'ın yeryüzünde ümmetimin selamını alan ulaştıran sezgin melekleri vardır." Bkz. Ahmed, Nesâî, İbni Hibban, Hakim ve Sahîhü'l-cami1 72170.

[164] Tirmîzî, İbni Mâce ve Hakim İbni Ömer'den zayıf bir senetle rivayet eder. Bkz. Zaifu'l-camî (6102).

[165] Yani İmam İbni Teymiyye.

[166] Fâtır sûresi, (35/22).

[167] Hadisin tahriri geçti.

[168] Kitabın başında tahriri geçti.

[169] Zayıf hadis olduğunu söylemiştik,

[170] Nemi sûresi, (27/80).

[171] Ben derim ki, evet, Yüce Allah kâfirleri azarlamak, Rasûlullah'm yanında küçük düşürmek için Rasûlullah'm sözlerini onlara duyurmuştur. Bkz. Nu'man Alusi'nin, Şeyh Elbânî tarafından tahkiki yapılan el-Âyâtü'l-beyyinâtî.

[172] Yani İbni Hazm.

[173] İsâ b. Müseyyeb Becelî zayıf bir râvîdir. Bkz. el-Mîzan, el-Cerh ve't-ta'dîl. Ancak Berâ hadisinde sahih rivayeti ve tahriri hakkındaki zayıflık iddialarını yokeder.

[174] Bu, Azrail'dir. Ben derim ki, ölüm meleğine verilen bu isim Kur'ân ve sünnette geçmemektedir. İsrailiyyattan olması muhtemeldir.

[175] Rahmet melekleri olabilir. Çünkü rahmet melekleri mü'min kişinin ruhunu taşıyıp onu cennetle müjdelemekle görevlendirmişlerdir. Azab melekleri de, kâfir ya da fasık kişinin ruhunu taşımak ve onu cehennemle korkutmak için gönderilmiştir.

[176] Sakaleyn: İnsan ve cinler.

[177] Kişi ölüp mezara konduktan sonra kabrinde onu sorgulamakla görevli meleklerden iki grup. Ben derim ki, bu iki meleğe Munker ve Nekir denmesi Tirmîzî'nin Ebû Hureyre'den, İbni Mâce'nin de İbni Ebî Asım'dan rivayet ettiği hadiste geçmektedir. Bkz. el-Ehâdisü's-sahîha (1391).

[178] Azap melekleri olabilir.

[179] Hasif Cezerî hakkında el-Muğnî'de tabîinden müksirü'l-hadistir denmektedir. Ayrıca Muhakkik Hafız İbni Hacer'in: "Doğru birisidir, ama hafızası zayıftır. Ahirete göçmüş, hor görülmüştür" sözünü nakleder.

[180] Tâhâ sûresi, (20/55).

[181] Garip ol»n şu ki İbni Hazm şarkıcılarla ilgili bütün hadislerin cerh konusu olabileceğini ifade eder. Buhârî senediyle beraber zikredilen hadis dahil bunlardan hiçbirisi sahih olmamıştır. Bu açıdan İbni Hum hadisi nasıl zayıf saymakta bunu bilemiyoruz. Zikre değer olması âlimlerin İbni Hazm'ın peşine düşüp hadisi zayıf görmesinden dolayı onu hatalı bulmuşlardır. Ayrıca Buhârî'nin rivayetini sahih kabul etmişlerdir. Bunlardan biri de sahih hadisler silsilesinde Nasîru'd-dîn Elbânî'dir. Ben derim ki, Buhârî'den gelen hadis muallaktır, başkalarından gelen ise mavsul ve sahihtir. Bkz. el-Ehâdisü's-iahîft (91).

[182] Bir diğer nüshada da Fûlan b. Fûlan geçmektedir. Ebû Dâvûd Teyalîsi'ye bakarak müellifin üslubundan da bu anlaşılmaktadır.

[183] İbni Mâce, Ebû Hüreyre'den rivayet etmiştir. Şeyh Elbânî de hadisi sahih kabul etmiştir (1964).

[184] Hafız b. Kesir Tefsiri'nde der ki, İbni Merdûye Dahhak'tan, o da İbni Abbas'tan merfû olarak garip bir yolla uzun bir hadis rivayet etmiştir, c. 2, s. 157. Ben derim ki, bu senedde Hammad b. Kîrat vardır. el-Mîzan'da hakkında denir ki. Ebû Zur'a bunun sözünü sıhhsiz sayardı. İbni Hibban da: "Bundan hadis rivayet etmek caiz olmaz..." İbni Adiy ise "Çoğu yaptığı rivayetler şüphelidir. Bu hadisnin de zayıf olduğunu anlıyoruz." Allah en iyisini bilir.

[185] En'âm sûresi, (6/93).

[186] Secde sûresi, (32/11).

[187] Ben derim ki: Delillerden anlaşılabacağı üzere hak olan budur.

[188] İbn Kayyim el-Cevziyye, Kitabu'r-ruh, İz Yayıncılık: 57-68.

[189] Buraya kadar söyledikleri fetva kitaplarına uygundur. Bundan sonrası ise İbni Hazm ve Kurtubî'nin sözlerini nakilde olduğu gibi uygun değildir. Bilgi için bkz. Mecmû'u'l-fetâvâ c. 4, s. 282. Ancak İbni Kayyim sözünün çoğunluğunu nakletmiştir. Bu bir ihtimal. Diğer bir ihtimalde İbni Kayyim'ın elindeki fetva kitabı belki de elimizdeki fetva kitabından farklıdır. Allah en iyisini bilir.

[190] İbn Kayyim el-Cevziyye, Kitabu'r-ruh, İz Yayıncılık: 69-70.

[191] İbn Kayyim el-Cevziyye, Kitabu'r-ruh, İz Yayıncılık: 70.

[192] Ahmed ve Kütüb-ü Sitte sahipleri İbni Abbas'tan rivayet etmişlerdir. Yine Ahmed Emâme'den ve Ahmed'den rivayet etmiştir. İbni Mâce Tayalisi, İbni Ebî Şeybe ve el-Kâmil'de İbni Adiy zikretmiştir. Bir farkla ki "koğuculuğun" yerine gıybeti zikretmiştir. Bkz. Sahîhü'l-cami' (3436-3437).

[193] Ahmed ve Müslim, İbni Hibban rt Zeyd b. Sabit'ten rivayet etmiştir. Bkz. el-Ehâdisu's-Sahîhft (159). Orada hadisin garibliği ve yeni hadisten anlaşılan bir is-tinbat bulacaksınız. Ehemmiyyetine binaen onu oku. Ayrıca Acirî daha güzel bir şekilde hadisi rivayet eder. s. 360-361.

[194] Bu hadis böyledir. Fakat hadisi Tirmîzî rivayet etmemiştir. Rivayet edenler Ebû Avâne, Dârimî, İbni Cârûd, Serrac, Ahmed ve Beyhakî'dir. Hepsinin »enedi sahihtir. Bkz. İrvâul-falîl c. 2, s. 66.

[195] "Onlara Kur'ân'dan sûre öğretiyor" ifadeli Müslim c. 5, t. 88, 89, Nevevî ve Beyhakî "Kabir azabının gerçekliği babında" likretmiştir. s. 119.

[196] Buhârî, Müslim ve Nevevî rivaytt etmiştir. Bilgi için bkz. Oatfrftl-uiâl c.11,1172 ve Acirî s.361.

[197] Hadis es-Sahihayn'dadır. Fakat bir yaşlı kadın değil de iki ya»h kadın ifadesi İlmektedir, bkz. Câmiu'l-usûl c. 11, 1. 166. Beyhakî de "Kabir asabının gerçekliği" babında s. 110-112, Aciri ise s. 359, 360'da rivayet eder.

[198] bkz. Acirî s. 363. Buna benzer bir şekilde Taberâni, İbni Mesud'dan rivayet eder. bkz. et-Tergîb Senedinde Hasan Münzirî var. Önceki kısım da buna delildir. Ebî Âsim'in da rivayeti var. (875). Üstadımız Elbânî der ki Senedi Müslim'in şartına uygundur. Ahmed ve İbni Hibban da rivayet etmiştir, bkz. el-Mevârid s. 200.

[199] Sened, sabih olmakla birlikte başka bir yerde bulamadım.

[200] İbrahim sûresi, (14/27).

[201] Yani önceki âyet.

[202] İbrahim sûresi, (14/27).

[203] Tâhâ sûresi, (20/124).

[204] İbni Hibban el-Mevârid'de (781), Hakim (1/379), Taberam" el-Evsat'ta Beyhaki İtikatta s. 220-222'de rivayet etmiştir. Kitabı tahkik eden kişi: "Kabir azabının gerçekliği babında s. 61, 62; kabir azabının gerçekliği" babının muhakkiki da hadisi hasen saymıştır. Hadis râvilerinden Muhammed b. Amr'la ilgili et-Takrib'de şöyle denmektedir: "Doğru birisidir, ama çok vehimlidir." Hakim ve Taberânî'nin senedle ilgili kanaatlarını bulamadım. Derim ki: Hadisi MüsnecTde bulamadım. Allah en iyisini bilir."

[205] Şeyhayn, Ebû Dâvûd ve Nesâî rivayet etmiştir, bkz. Camiu'l usûl, c. 11, s. 173-175. Buradaki ifade Euhârî'ninkine yakındır. Ayrıca İbni Ebî Âsim (363). Acirî s. 365-366'da farklı yollarla rivayet etmiştir.

[206] Hadis hasendir. İbni Ebî Âsim es-Sünne'de (864) hadisi hasen saymıştır, bkz. Cı miuT usûl, c. 11, s. 176. Üstadımız Elbânî ve Abdulkadir Arnâut da hasen saymaldır. Aciri eş-Şerî'a'da s. 365 rivayet eder.

[207] Sünenü'n-Nesâî'de yerine kullanılmıştır. Derim ki: Bu kitapta bulunan hadislerde böyle hatalar ne kadar da çok. Bu kadarla yetinerek, hataları olduğu gibi bıraktım, inşaallah önsözde bunları açıklayacağım.

[208] Nesâî, Hakim sonra da İbni Hibban rivayet etmiştir. Müslim ise bir kısmını rivayet etmektedir. Şeyh Elbânî hadisleri sahih kabul etmiştir, bkz. el-Ehâdisu's-sahîha (1309) ve Camiu'I-usûl, c. 11, s. 85, 87. Nesâî'nin muhakkiki

Nesâî'nin senedini hasen sayarak "Ahmed ve diğerleri de rivayet etmiştir." Hiçbir otorite de Bezzar hadisini aziz kabul etmemiştir."

[209] Ben derim ki: "Buraya kadar olanlar İbni Kayyim Cevziyye'nin hocası İbni Teymiyye'den Mecmû'u fetâvâ'nın sınırlarında kalan fetvaya uygun olarak yaptığı nakillerdir. Yaptığı alıntılara işaret yaptım.

[210] Şeyh Elbânî Camiu'l-usûl'de (1695) hadisi sahih kabul ettikten sonra, rivayet ve râvîlerim" de zikretmiştir. Camiu'l-usûl muhakkiki de aynı şekilde hadisi sahih kabul eder. c. 11, s. 172.

[211] bkz. el-EhâdisuVsahîha (1695).

[212] ben derim ki: Birinci kısmın doğruluğu, öncekilerden anlaşılmaktadır. İkinci kısım-sa Buhârî, Müslim, Tirmizi ve diğerlerinin Bera1 b. Azıb hadisinde mevcuttur, bkz, Cai'll.c. 8, s. 59,61.

[213] Son kısım hariç hadis raûnkatidir. bkz. Tenzîhu's-Şerî'a, c. 2, s. 371. Nesâî'ye göre son kısmın sahihliğinin delilleri vardır. Camiu'l-usûl Muhakkiki hadisi sahih kabul etmiştir, c. 11, s. 172.

[214] Ben derim ki: Öncekiler de buna delildir.

[215] Bu Zâzân b. Amr'dan olmayıp belki Zâzân'dan o da Amr'dandır. Ben derim ki: el-İlelû'l-mütenâhiye'de Zâzân'dan o der Ömer'den şeklinde geçmektedir.

[216] Ben derim ki: Zâzân'la ilgili olarak el-Mîzan'da çok laf edilmiştir. İbni Cezerî el-İlelû'l-mütenâhiye'de der ki: Bu, bütün rivayet yollarıyla sahih olmayan bir hadistir. Hadisin tahriri ve ileri sürülen kanatlar için bkz. Tenzîhu's-Şerî'a, c. 2, s. 37

[217] Derim ki: Hz. Âişe'nin yanında bulunan adam bilinmemektedir. Ancak kabir sıkması, bu iki zayıf hadis ve eser dışında diğer sahih hadislerle sabit olduğu bilinmek e dir.

[218] İbn Kayyim el-Cevziyye, Kitabu'r-ruh, İz Yayıncılık: 70-76.

[219] Haşr sûresi, (59/7)

[220] İbrahim sûresi, {14/27}.

[221] İbn Kayyim el-Cevziyye, Kitabu'r-ruh, İz Yayıncılık: 76-77..

[222] Buhârî, es-Sahîh'inin birçok yerinde rivayet etmekte; Müslim ve Tirmizi'de de vardır. İbni Esir, Cami Usul'de hadisin rivayet yollarını toplamıştır. Camiu'l-usûl, c. 2, s. 530, 535. Kitabı tahkik eden kişi de râvîlerine göre hadisin yerlerini göstermiştir. Oraya bkz.

[223] Ucunda eğri demir bulunan değnek. Ben derim ki; Camiu'l-usûl'de başı çengel gibi olan uzun demir parçası diye tabir edilmektedir.

[224] Müşkilü'l-asâr sahibi (c. 4, s .231) der ki: Bize Fahd b. Süleyman o da Amr b. Avn Vasitî'den, o da Cafer b. Süleyman'dan, o da Asım'dan o da Şakîk'tan o da İbni Mes'ûd'dan, o da Rasûlullahtan hadisi nakleder. Ben derim ki: Zayıfım kuvvetlisinden ayırmak için elimdeki rical kitaplarını incelemek kolay olmuyor. İnşallah bundan sonra herhalde kolaylaşır. Bu hadisi Tahavî'den başkasının rivayet ettiğini göremedim.

[225] Taberî, Beyhaki ve Hakim'in rivayet ettiği bu hadis, gerçekten uzun bir hadistir. İbni Kesir hadisi uzunca alıp senetleriyle beraber râvîlerini zikrettikten sonra der ki: Râvîlerden olan Ebû Cafer Razi hakkında Hafız Ebû Zura: "O hadiste çokça vehmeden biridir" der. Bunun yanında diğerleri de onu zayıf sayarken, sika olduğunu söyleyenler de olmuştur. Açık olan şu ki o, hafızası zayıf bir kişidir. Özellikle rivayette tek kaldığı hadislerde hafıza zayıflığı daha belirgindir. Bu hadisin bazı lafızlarında da garabet; şiddetli münker dikkati çeker. Semr'den rivayet edilen rüya hadisi de İsrâ vakası dışında bazı diğer farklı hadis ve rüyalardan özetlenmiş olabilir.

[226] İsrâ sûresi, (17/2).

[227] Sebe sûresi, (34/39).

[228] Kırdı, kesti demektir. Bu rivayette bir eksiklik var. O da: "Üzerine aldığı her elbiseyi yırtar, önüne geleni parçalardı..Rasûlullah sordu. Ey Cebrail, bu nedir? Cebrail: Bu, ümmetinden yol kenarlarına oturarak yol kesen insanlara benzer" dedi.

[229] A'raf sûresi, (7/86).

[230] Beyhakî Delâil'de, İbni Cerîr Tefsirde ve İbni Ebî fîatim rivayet etmiştir. İbni Kesir Tefsirinde hadisi senetleriyle beraber zikreden bundan başka Ebû Harun Abdi'nin Ammare b. Cuveyn olduğunu söyleyerek bu zat hakkında âlimlerin "zayıftır" dedikleri kanaatlarını aktarır, bkz. İbni Kesir. c. 3, s. 11, 13. Ben derim ki: İmamların bu zat hakkındaki görüşleri ve tercemesi için önerime binaen el-Mîzan'a bkz. Hadis eğer mevzu değilse en azından zayıftır. Ancak İbni Kesir, Kitabında mazeret bildirerek der ki: Aynı zamanda başkaları için de bunda deliller vardır."

[231] Siccîn: Cehennemde bir vadi. Derim ki: en-Nihâye'de "cehennem isimlerinden biridir" denmektedir.

[232] Gidilen yol. Ben derim ki: Hadîste bu manada kullanılmamaktadır. En yakın manası kibirdir. Yani kibirleri, günahları demektir, bkz. en-Nihâye.

[233] Bakara sûresi, (2/275).

[234] Müfredi; dir. Gammaz ya da kusur araştıran manasına gelir. Kur'ân-ı Kerîm'de: "Mü'minleri diliyle çekiştiren, kaş ve gözle alay edenlerin vay haline" buyuru! m aktadır. (Hümeze sûresi 1).

[235] Hadis sahihtir. Ahmed, ve Ebû Dâvûd Enes'ten rivayet etmiştir, bkz. el-Ehâdîsu's-sahîha (533).

[236] Buhârî ve Müslim'de rivayet edildiği söylenmiştir. Bunlardan başka Acirî (s. 361-363) ve Beyhakî "kabir azabının gerçekliği" (s. 86, 90) babında rivayet etmiştir.

[237] Yün elbise ya da manası gizli veya lenf şiir. Ben derim ki: Ashab-ı Semle hadisini İbni Mâce'nin dışında Kütüb-ü Sitte ve el-Muvatta'da rivayet edilmiştir, bkz. Ca-miu'l-usûl.c. 3, s. 718.

[238] Ben derim ki: Bu lafzı, hadisin hiçbir rivayetinde bulamadım.

[239] İbn Kayyim el-Cevziyye, Kitabu'r-ruh, İz Yayıncılık: 77-82.

[240] İbn Kayyim el-Cevziyye, Kitabu'r-ruh, İz Yayıncılık: 83.

[241] Sebe' sûresi,(34/6).

[242] Ra'd sûresi,(13/19).

[243] Ra'd sûresi,(13/36).

[244] Yûnus sûresi,(10/5 7-58).

[245] İbn Kayyim el-Cevziyye, Kitabu'r-ruh, İz Yayıncılık: 83-84.

[246] Kaderiyye: Kaderi inkâr ederek "insan fiilinin yaratıcısıdır" diyerek şirke düşenler.

[247] Mürcie: Müslümanlar hakkında hiçbirşey söylemeyen, hükmü kıyamete bırakan İslâmî bir fırkadır. Sözlerinden birisi "imanla beraber masiyet; küfürle beraber itaat bir mana ifade etmez"dir.

[248] Haricîler: Hakem olayından dolayı Muâviye'nin tarafına geçip Sıffîn savaşında Ali b. Ebî Talib'e karşı olanlar.

[249] Mü'tezile: Ehli Sünnet karşıtı kelam fırkalarının en büyüğüdür. Kur'ân'ın mahluk olduğunu, aklın nakilden Önce geldiğini söylerler.

[250] Cehmiyye: Cehm b. Safvan'a bağlı Allah'a benzeşme ve cisimlik isnat eden fırkadır. Ben derim ki: Hayır, tam aksine Cehmiyye "Allanın güzel sıfatlarına saldıranlardır." bkz. el-Fasl'ın hamışinde bulunan el-Milel ve'n-nihâl.

[251] Rafiziyye: Kendilerim Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'e sövmekten meneden Zeyd b. Ali'den uzaklaşan sahabeye söven şii fırkalarından biridir.

[252] İbn Kayyim el-Cevziyye, Kitabu'r-ruh, İz Yayıncılık: 84-85.

[253] İbn Kayyim el-Cevziyye, Kitabu'r-ruh, İz Yayıncılık: 85-86.

[254] Kasas sûresi,(28/82)

[255] Ben derim ki: "İleri sürdüğü eserlerin senetleri sahiplerini bulmuyor ki araştırarak hadislerin sıhhatine hükmedelim. Şimdiye kadar incelediğimiz delillerden Allah ve Rasûlü dışında kimsenin sözünün hüccet olmayacağını anlamış olduk.

[256] Vâkı'a sûresi, (56/83-85).

[257] Buhârî, Nesâî, Ahmed ve Beyhakî'nin Ebû Said el-Hudrî'den rivayet ettiği hadiste bu sabit olmuştur, bkz. Ahkâmü'l-cenaiz s. 72..

[258] İbn Kayyim el-Cevziyye, Kitabu'r-ruh, İz Yayıncılık: 86-88.

[259] Enes b. Malik'ten, Müslim ve Nesâî rivayet eder. bkz. Câmiu'1-usûl, c. IX, s. 172. Buhârî'ye ulaşmamış bir hadistir. Allah iyisini bilir.

[260] Müslim, Zeyd b. Sabitten uzun bir hadis rivayet etmiştir.

[261] ileri sürdüğü deliller Kur'ân ve Sünnetin dışında birtakım hikaye ve rüyalardan ibarettir. Bunlar doğru olsa da doğrulanması gerekmez; hüccet de ancak vahiy olur.

[262] Senedinde zayıflar vardır.

[263] Hadis zayıftır. Râviler arasında bulunan Amr b. Dinar el-Basrî hakkında Nesâî "sika biri değildir, Salim'den münker hadisten rivayet etmiştir. Mürre'de zayıf olduğunu söylemektedir. Diğer görüşler için et-Tehzîb'e bkz.

[264] Kıssayı anlatan kişi meçhul olduğundan zayıftır.

[265] Üç sebepten ötürü bu hikâye de zayıftır: 1. Amr b. Dînar zayıflığı söylendi. 2. Medi-ne'li adam meçhul, 3. Kıssayı anlatan kişi meçhul.

[266] Kırmızıya boyanmış hafif bir elbise. Bu elbiselerin giyinilmesini Rasûlullah yasaklamıştır. Çünkü bunu cahiliyye döneminde, uğursuz sayılan kibirli insanlar giyerdi.

[267] Kıssayı anlatan kişi meçhul olduğundan bu hikâye zayıftır.

[268] Ben derim ki: "Allah ve Rasûlüne inanan kimseye bu ve diğer kitaplar da bildirilenler kabir azabının gerçekliğine inanması için kafidir. Hikâye ve rüyaların çoğu senedi itibariyle zayıftır. Belki bunlar kulakları bu bilgilere alıştırmada faydalı ise de vahiyden başkası hüccet olamaz."

[269] Hz. Âişe'den gelen hadis müttetekün aleyhtir, bkz. el-Lü'lü'ü v'el-mercân c. 3, s. 106. Ayrıca Nesâî, Tirmizî ve Ahmed de rivayet etmiştir, bkz. Mu'cem'ül-müfeh-res.

[270] Ben derim ki: Rasûlullah'ın vefat yılı, Kur'ân-ı Kerîm'i Cebrail'e arzetmesi doğrudur. Buhârî, Hz. Fatıma'dan bunu almıştır. Ancak burada Rasûlullah'ın Cebrail'e Kur'ân'ı arzetmesinin insanların önünde olduğu bildirilmemektedir. Hadise, şerti ve rivayetleri için bkz. el-Feth, c. 9, s. 43...

[271] İbn Kayyim el-Cevziyye, Kitabu'r-ruh, İz Yayıncılık: 88-95.

[272] İsrâ sûresi,(17/44)

[273] Sâd sûresi,(38/18)

[274] Sebe' sûresi, f34/10}

[275] Hac sûresi, (22/18).

[276] Nûr sûresi, (24/41).

[277] Fussilet sûresi, (41/11).

[278] Buhârî c. 4, s. 172; Tirmizî c. 10, s. 111, rivayet etmiştir.

[279] Buhârî ile Nesâî hurma kütüğünün inlemesini Cabir'den rivayet etmişlerdir. Hadis ve rivayet yolları için bkz. Câmiul-usûl c. 11, s. 232-233. Buhârî ile Müslim, İbni Ömer'den de rivayet etmişlerdir. Aynı kaynağa bkz. Kadı İyaz eş-Şifâ'da hadisin mütevatir olduğunu söylemiştir. Daha geniş bilgi için bkz. eş-Şifâ c. 1, s. 199.

[280] Bakara sûresi, (2/243)

Kur'ân'da da böyle geçer: {Bakara sûresi, 2/72-73}

[281] Bakara sûresi, (2/259).

[282] Bakara sûresinde geçen şu âyete işaret eder: "Hani bir adam Öldürmüştünüz de ka-tili hakkında birbirinizle atışmıştınız: (Bakara sûresi,, 72-73) İbni Kesir, c. 1, s. 108-113.

[283] Bakara sûresi, (2/55).

[284] Kıssa için bkz. İbni Kesir Tefsir'i c. 3, s. 73-80.

[285] Yüce Allah'ın "Hani İbrahim: 'Rabbim ölümleri nasıl diriltirsin bana göster' demişti de" âyetine işaret etmektedir. (Bakara, 260). bkz. İbni Kesir Tefsir'i c. 1, s. 315.

[286] İbn Kayyim el-Cevziyye, Kitabu'r-ruh, İz Yayıncılık: 95-96.

[287] Mü'minûn sûresi, (23/100).

[288] Buhârî, Ebû Saîd'den rivayet etmiştir, c. 4, s. 151 ve diğer yerler. Ayrıca Nesâî, İbni Mâce, Malik ve Ahmed'de rivayet etmiştir, bkz. Mu'cemü'l-müfehres. c. 2, s. 33. Haşiye maddesi.

[289] İbn Kayyim el-Cevziyye, Kitabu'r-ruh, İz Yayıncılık: 96-97.

[290] bkz. Buhârî, İman (37); İbni Mâce, Mukaddime (9); Malik el-Muvatta'da 'Bâbiül-İtk'ta (9) Ahmed de Müsned'de (1072) rivayet eder. Ben derim ki: Ebû Hureyre'nin rivayet ettiği Cibril hadisinde geçen lafız, Müttefekun aleyhtir, bkz. Câmiu'l-usûl c. 1, s. 213, 214; el- Lü'lü'ü v'el-mercân c. 1, s. 2. Ayrıca İbni Mâce de Ebû Hureyre'den rivayet eder.

[291] Âl-i İmrân sûresi, (3/185).

[292] Kabir azabıyla ilgili uzun Berâ hadisinin bir kısmı budur. Hadisin tahriri geçti.

[293] Bu söz müellifin yaptığı bir istinbattır. Hiçbir delil anmadığı gibi buna delalet edecek bir delili ben de bulamadım. Bu gibi itikadî konularda vahiy olmadan birşeyler demek caiz olmaz.

[294] İbn Kayyim el-Cevziyye, Kitabu'r-ruh, İz Yayıncılık: 97-98.

[295] Nisa sûresi, (4/113).

[296] Cum'a sûresi, (62/2).

[297] Ahzab sûresi, (33/34).

[298] Ebû Dâvûd ve Ahmed b. Hanbel rivayet etmiştir, bkz. Müsned, 4/131. Derim ki: Mıkdam b. Ma'dikerib'den gelen rivayet sahihtir, bkz. Sahîhu'1-câmî' (2640).

[299] Enam sûresi, (6/93).

[300] Gâfir sûresi, (40/45).

[301] Tûr sûresi, (52/45-46-47).

[302] Secde sûresi, (32/21).

[303] Ben derim ki: Tefsîr-i İbni Kesir, c. 3, s. 460'da Abdullah b. Abbas'a ait olmayan iki rivayet vardır. Birinci rivayet: Dünyada başa gelen musibetler, ikinci rivayet ise, onlara had cezalarının uygulanması ile ilgilidir. Âyeti kabir azabı olarak yorumlayanlar Berâ' b. Azib, Mücâhid ve Ebû Ubeyde'dir. bkz. a.e.

[304] Bu, uzunca rivayet edilen sahih Berâ hadisinin bir bölümüdür.

[305] Vâkı'a sûresi, (56/83-96).

[306] Fecr sûresi, (89/27).

[307] Geçen Ebû Hureyre hadisi de bunu destekler.

[308] Buhârî, Merdâ (1-9) ve Fedâilu's-Sahâbe (5)de; Müslim Selâm (46) ve Fedâilu's-Sahâbe (85)de; Tirmizî, Deavât (76)da; İbni Mâce, Cenâiz (64) de; İmam Malik; el-Muvatta, Bab'ül-Cenâiz (46) de; Ahmed'de Müsned 6/45'de rivayet etmiştir. Derim ki: Muhaddislerin hepsi, Hz. Aişe'den "yüce dostu beni de ulaştır" lafzıyla rivayet etmiştir. Kitapta geçen lafzı, İmam Malik Hz. Aişe'den açıkça rivayet etmiştir. İlk lafız, bunun da doğruluğuna şahittir.

[309] İbn Kayyim el-Cevziyye, Kitabu'r-ruh, İz Yayıncılık: 99-101.

[310] Buhârî ve diğerleri rivayet etmiştir. Hadis yukarıda geçti.

[311] Hadis yukarıda geçti.

[312] Hadis zayıftır. Yukarıda geçti.

[313] Hadis gerçekten zayıftır. Yukarıda geçti.

[314] Hadis sahihtir. Yukarıda geçti.

[315] ifadesi dışında hadis sahih liğayrihîdir. Şeyh Elbânî'nin görüşleri için bkz. el-Ehâdisu'z-za'ife, (225) ve TahzîrûVsâcid, s. 62-63

[316] Ben derim ki: Müellifin anlattığı her günahın kaynaklarını göstermem gerekir, ama sözü fazla uzatmak istemiyorum. Bu günahların haramlık nedenlerini öğrenmek isteyenler için bkz. İbni Hacer el-Heysemî, ez-Zevâcîr; Muhammed b. Abdülvehhâb, el-Kebâir. Sonuncusunda zayıf hadis çok azdır. Yüce Allah'tan, bütün mü'min kardeşlerimi kabir ve cehennem azabına maruz bırakacak günahlardan korumasını isterim. Âmîn.

[317] İbn Kayyim el-Cevziyye, Kitabu'r-ruh, İz Yayıncılık: 103-105.

[318] Müslim, c. 13, s. 63; Nesâî, c. 6, S.-39; Tirmizî, c. 5, s. 305-366. Hadisi hasen sayar. bkz. İrvâü'l-galîl (1200).

[319] Hadis sahihtir. Tirmizî, Tühfe c. 5, s. 250'de; Ebû Dâvûd ise Avn'da c. 7, s. 177'de rivayet eder. bkz. Ahkâmü'l-cenâiz, s. 42.

[320] Hadisin senedi sahihtir, bkz. Ahkâmü'l-cenâiz, s. 36.

[321] Bu rivayet Tirmizî'ye değil de başkalarına aittir.

[322] Tirmizî c. 5, s. 303'te rivayet eder. Tühfe de der ki: Hadis, hasendir, sahihtir ve garib-tir. Bundan başka İbni Mâce ve Ahmed de rivayet etmişlerdir. Ahmed'in rivayeti Ubâde b. Sâmî ve Kays el-Cüzzamî yoluyladır. Bilgi için bkz. Ahkâmü'l-cenâiz, s. 35-36.

[323] bkz. Zaîfü'l-câmî (6114).

[324] Hadis zayıftır. Râvilerden İbrahim b. Hakem hakkında el-Mizan'da "ona katılıp, yolunda yürüyenler oldukça azdır. Babasından rivayet ettiği mürseî hadisleri muttasıl olarak rivayet etmiştir" denmektedir. İbni Kesîr'de c. 4, s. 690. "Bu hadis garib-tir. İbrahim b. Hakem zayıftır" der. İbni Kesîr, hadisi, Taberânî'nin de İbrahim yoluyla rivayet ettiğini bildirir.

[325] Ahmed b. Hanbel, Sünen'ül-Erbea müellifler: İbni Hibban ve Hakim rivayet etmiştir. Sahihü'l-câmî'de (2087) hadis hasen kabul edilmektedir, bkz. İbni Kesîr Tef-sir'i, c. 4, s. 395.

[326] Hadis zayıftır, c. 1, s. 515-516. Sünen muhakkiki, Suyûtî ve Busayrî'nin hadis hakkında zayıftır dediklerini nakleder. Hadisin zayıflığı ile ilgili bilgi için bkz. Zaîfü'l-câmî (5862)

[327] Hadis sahihtir. Nesâî, Tirmizî, İbni Hibban, Teyalisi ve Ahmed b. Hanbel rivayet etmişlerdir, bkz. Ahkâmü'l-cenâiz, s. 38.

[328] Ahkâmü'l-cenâiz adlı kitapta özetle; "Bu hadisi Ahmet ve Tirmizî rivayet etmişlerdir. Hadisin bütün rivayetleri hasen veya sahihtir, (s. 35) Câmiu'l-usûl muhakkiki hacHsi hasen sayar. (c. 9, s. 272).

[329] Ahkâmü'l-cenâiz 'in Muhtasarında (s. 35) denmektedir ki: Hadisi, Ahmed ve tir-mizi de rivayet etmiştir. Buna şahitler de vardır. Hadis bütün yollarıyla sahihtir, hasendir" Câmiü'l-usûl muhakkiki (c. 9, s. 272) hadisi hasen sayar.

[330] bkz. et-Tezkîre, s. 152.

[331] Beyhakî, Kabir azabının gerçekliğinde (s. 222) ve itikad'da (s. 223'de) rivayet eder-İtikad Kitabı'nın muhakkinin hasen saydığı hadisi İbni Hibban da rivayet etmiştir.

[332] Müellifin de dediği gibi hadis zayıftır.

[333] Ben derim ki; Hadis sahihtir. Müslim ve Ahmed Ebû Hüreyre'den naklettikleri uzun bir hadiste rivayet ederler. Hakim ve Beyhakî de bir babda Ömer'den rivayet etmişlerdir, bkz. Ahkâmü'l-cenâiz, s. 36-37.

[334] Hadis zayıftır. Taberânî, Hakîm Tirmizî Abdurrahman b. Semre'den rivayet ederler. Suyûtî el-Camî'de hadise zayıf notu düşmüştür. Munâvî de Üstad Elbânî gibi hadisi zayıf sayar. bkz. Feyzü'l-Kadîr, c. 3, s. 25-26.

[335] Buhârî ve Müslim Hz. Âişe'den uzunca rivayet ettikleri bir hadiste rivayet ederler. Hadisin başı şöyledir: "Rasûlullah'a ilk gelen vahiy, uykusunda gördüğü sâlih rüyadır, bkz. el-Lü'lü'ü ve'l-mercân, c. 1, s. 32.

[336] Buhârî ve Müslim uzun bir hadis içerisinde rivayet ederler. İbni Mâce de Ebû Musa'dan rivayet eder. bkz. Sahihü'l-câmî (3470).

[337] Bir önceki hadisin bölümüdür. Ahmed, Nesâî, Ziya Cabir'den rivayet ederler, bkz. Sahihü'l-câmî (3466)

[338] Ahmed Müslim, Ebû Dâvûd ve Nesâî Enes'ten rivayet etmişlerdir. Bilgi için bkz. Sahihüf-câmî (3470).

[339] Semre'den gelen hadiste hadisin tahriri geçti. Ali ile Ebû Ümâme'den gelen rivayeti Kütüb-ü Sitte ve el-Muvatta da bulamadım. Bunu nereden aldılar, hadisin sıhhati nedir? Umulur ki Yüce Allah çalışmamı kolaylaştırır. Ama her halükârda Semre'den gelen hadis bize yeterlidir.

[340] İbn Kayyim el-Cevziyye, Kitabu'r-ruh, İz Yayıncılık: 107-112.

[341] Buraya kadar olan kısım İbni Abd'ül-Berr'e aittir. Buradan sonrası da İbni Kayyımın kâfirlerin kabir azabı göreceklere dair İbni Abd'ül-Berr'e yaptığı itirazlardır.

[342] İbrahim sûresi, (14/27)

[343] Buhari ,Müslim ve diğerleri rivayet etmişlerdir. Hadisin lafız ve rivayet yolları için bkz. İbni Kesir Tefsiri, c. 2, s.

531; İsbâtü azâbil-kabr, s. 27-32. '

[344] Ahmed, Buhari, Müslim, Ebû Dâvûd ve Nesâî Enes'ten rivayet etmişlerdir, bkz. Sahîhii'1-câmî.

[345] İbni Mâce'de hadisi bulamadım. Ahmed b. Hanbel'in senediyle rivayet ettiği hadis hakkında Hafız İbni Kesir der ki: "Bu senette bir sakınca yoktur. Abbâdî. Raşidet-Ternîmî'den bazıları zayıf görmekle beraber Buhari, muttasıl rivayet etmiştir. İbni Kesir Tefsiri, c. 2, s. 533. Ben derim ki: "İbni Hacer, et-Takrîb'de Abbâd hakkında "doğru birisi olmakla beraber vehimleri vardır" der. Bundan önceki hadise bakılacak olursa Abbâd b. Râşid'in durumu iyidir. Allah iyisini bilir.

[346] Hadis sahihtir.

[347] Hac sûresi, (22/31).

[348] İnfitâr sûresi, (82/13).

[349] Mutaafffin sûresi, (83/7).

[350] İshâ b. Müseyyeb'in zayıf bir râvî olduğu geçti.

[351] İshâ b. Müseyyeb burada da zayıftır.

[352] Râvî Hasif hakkındaki kanaatlar yukarıda geçti. Ben derim ki Berâ hadisi sahihtir. Şeyh Elbânî hadisin sahih ziyâdelerini bir yerde toplamıştır, bkz. Ahkâmü'l-cenâiz, s. 156.

[353] Hadisin tahrîci geçti. Hasen bir hadistir. İyisini Allah bilir.

[354] Kasas sûresi, (28/65).

[355] Hicr sûresi, (15/92).

[356] A'râf sûresi, (7/6).

[357] İbn Kayyim el-Cevziyye, Kitabu'r-ruh, İz Yayıncılık: 113-116.

[358] Enbiyâ sûresi, (78/107).

[359] İbrahim sûresi, (71/27).

[360] bkz. Kurtubî, Tezkire, s. 149.

[361] Müslim'in, bâb'ül-Cennet'te (67), Ahmed'in de Müsned'inde (3/233) Rasûlullah'tan rivayet ettikleri şu hadis de buna şahittir: "Bu ümmet, kabrinde sorguya çekilecektir." Derim ki: "İbni Abdül-Berr'in sözünde işaret edilen hadis Zeyd'den gelen hadistir. "Bana vahyolundu..." lafzıyla başlayan hadisi kaynaklarda bulamadım. Yukarıdaki hadis bu manada olduğundan ona ihtiyaç yoktur. Ahmed b. Hanbel, Deccal ve Kabir azahıyla ilgili Hz. Aişe'den uzunca bir hadis rivayet etmiştir. Senedini Elbânî hasen saymaktadır. Bilgi için bkz. Sahîhü'l-câmî (1374).

[362] En'âm sûresi, (63/38).

[363] Hadisin devamı şöyledir: "Bunlardan her siyah hayvanı öldürün. Eve bağlanmış her köpek, sahibinin amelinden hergün bir kırat azaltır. Av köpeği, tarla köpeği ve çoban köpeği bundan hariçtir. Ahmed b. Hanbel Müsnetinde, Tirmizî, Nesâî, İbni Mâce, Ebû Dâvûd Abdullah b. Mağfel'den rivayet etmişlerdir. Aynı hadisi Suyûtî de el-Fethu'l-Kebîr'de zikreder. Ben derim ki: Ebû Dâvûd, -hayvan- lafzının geçtiği yere kadar olan kısmı muhtasar olarak rivayet etmiştir. Tirmizî'nin rivayeti diğerleri gibi, Ebû Davud'un rivayetine benzemektedir. Suyûtî'nin de rivayetinin olduğunu söylemek hatadır. Çünkü o râvî değildir, toplayan, birleştirendir. Doğrusu: "Suyûtî hadisi zikretmiştir" demektir. el-Fethu'l-kebîr'den zikretmesi de hatadır. Çünkü bu eser Nebbîhânî'nin olup Suyûtî'nin değildir. Hadisi, Hocamız Elbâm sahih kabul eder. bkz. Sahîhü'l-câmî (5198).

[364] Kütüb-ü Sitte müellifleri Ebû Hureyre'den rivayet etmişlerdir. Hadisin rivayet v açıklanması için bkz. Avnu'l-ma'bûd, c. 14, s. 177-178.

[365] Ben derim ki: Burada doğru olan görüş Kurtubî'nin: "Kabir sualı bu ve diğer ümine ler için umumdur" görüşüdür. Daha geniş bilgi için bk: İsbâtü azâbi'l-kabr,s. 34. Allah en iyisini bilir.

[366] İbn Kayyim el-Cevziyye, Kitabu'r-ruh, İz Yayıncılık: 117-118.

[367] Ben derim ki: Saîd b. Müseyyeb, Ebû Hureyre'nin arkasında cenaze namazını kılınca Ebû Hureyre'nin böyle dua ettiğini duymuştur. Senedi sahih olmakla beraber Ebû Hureyre'den sen bulduğundan mevkuf bir hadistir. Hadisin tahrirci için bkz. el-Muvatta, Tenvîru'l-havâlik, c. 1, s. 221-227.

[368] Hadisi Kurtubî et-Tezkire'de (S.100) zikrettikten sonra der ki: "Aynı şekilde Ebû Alı b. MaTjed İbrahim Ganevi'den o da bir adamdan rivayet etmiştir...) Ben derim ki: Ganevî'nin hadis aldığı kişi meçhul olduğundan dolayı hadis zayıftır.

[369] Merfû' olarak da mevkuf olarak da rivayet edilmiştir, bkz. İsbâtü azâbi'l-kabr, s. 05,133,134. Mevkuf rivayet, yukarıda geçen Malik yoluyla gelen hadise şahittir. Vlerfû' olarak gelişini henüz anlayamadım. Beyhakî'nin ibaresi şöyle: Merfû' olarak ıvayet etmiştir. Diğer de Zâzân'ın amcasından mevkuf olarak rivayet etmiştir". Allah bilir ya merfû' olması biraz uzaktır. Mevkuf olmalıdır.

[370] Kıyamet günündeki sorgulama ile ilgili hadisleri İbni Kayyim Tarîk'ul-hicre-teyn'de (s. 397-400) rivayet yollarıyla beraber zikretmiştir.

[371] Ben derim ki: Sağırılar, fetret devrinde yaşayanlar ve diğerlerinin kıyamet günü sorguya çekilecekler, sabit birçok hadislerde açıklanmıştır. Müslüman ailelerin çocuklarına gelince bunlar babalarına tabidirler. Âyeti celîlede: "Onları zirriye ti erine ilhak ettik..." buyurulmaktadır. Bu konuda sahih bir hadis de gelmiştir, bkz. Beyhakî itikat, s. 164, 170. ibarenin sonu şöyledir: "Müslümanların çocuklarından kim kıyamel günü anne-babasına mümin olarak ulaşamazsa bunlar, ahirette sorguya çekileceklerdir.

[372] Buhârî, Müslim ve Ahmed b. Hanbel İbni Ömer'den metinde geçen şekliyle rivayet etmişlerdir. Rivayetler; yolları ve tahrirci için bkz. Ahkâmü'l-cenâiz, s. 38-39. Bu kn ta müellif hadisi yorumlarken İbni Kayyim'ın ve cumhurun görüşünü naklettik en sonra, İbni Kayyim'ınkini tercih etmiştir. Elbânî der ki: Bu hadis, ölümünden sonra arkasından ağlanılmasını emredenle, adette ölümlere ağladığını bildiği için arkasın ağlanmamasını vasiyet etmeyen kimseye hamledilir." Abdullah b. Mübarek de der "Yakınlarını, ölümünden sonra arkalarından ağlamasından o (Ebû Hureyre)irien mistir. Yok bu yasağa uymayıp ağlarsa, bunun ona bir zararı olmaz."

azabdan ikabi kastetmişlerdir. Diğer açıklamalar için bkz. a.g.e.

[373] En'âm sûresi, (6/164).

[374] İbn Kayyim el-Cevziyye, Kitabu'r-ruh, İz Yayıncılık: 119-120.

[375]Yâsîn sûresi, (36/52).

[376] Gâfir sûresi, (40/46).

[377] Ben derim ki: İbni Kesir Tefsirinde şöyle denmektedir: (Ubey b. Kal), Mucâhid, Ha-sen ve Katâde'ye göre Ölüler, dirilişten önce bir defa uyuyacaklardır. Katâde der ki: Bu uyku, iki sûra üfleme arasındadır. İşte o zaman "bizi yerimizden kim kaldırdı" diyecekler. Bunlara karşı mü'minler de cevap vereceklerdir. Birçok selefin görüşü budur. İbni Kesîr'in gafletinden ini, yoksa İbni Kayyim'ın gafletinde mi olacak bunu bilmiyorum, bu konuda hiç merfû' hadis zikretmeden mevkuf hadisleri merfû gibi zikrediyorlar. Ya da Ubey b. KaVm vahiyden öğrendiği şeyi merfû'dur zannediyor-lardır. Ayrıca İbni Kesir sözkonusu mevkuf hadislerin senetlerini olsun zikretseydi de inceleseydik, araştırsaydık bkz. İsbâtü azâbi'l-kabr, 8-128. Orada, müfessir İbni Habib yoluyla İbni Abbas'tan bu manada senetsiz bir eser daha nakledilmiştir. Beyhakî bu eserinde hiç merfû' hadis zikretmemiştir. Eğer merfû bir hadis bilmiş olsaydı, asla senetsiz olarak başkasından mevkuf bir hadis rivayet etmezdi. Allah en iyisini bilir.

352Hadis sahihdir Yukarda rivayeti geçti

[378] zayıf bir hadistir. Rivayeti yukarıda geçti.

[379] Hadis sahihdir. Yukarıda rivayeti geçti.

[380] Ahmed b. Hanbel'in rivayet ettiği hadisin tahriri yukarıda geçti. Hadis zayıftır. İşaret edilen ikinci tahririne rastlamadım. Ama sahih sayılan bir hadiste, Rasûlullah olayı şöyle anlatır: "(Azab görecek kişi için) ona ateşten bir döşek hazırlayın. Kabrinden cehenneme bir kapı açın da oradan cehennemin sıcaklığı, pis kokusu girsin... vd." denir. Hadisin tahriri yukarıda geçti.

[381] Bakara sûresi, (2/255).

[382] Enbiyâ sûresi, (21/28).

[383] Yûnus sûresi, (10/3).

[384] Sebe' sûresi, (34/23).

[385] Zümer sûresi, (39/44).

[386] Kabul edilen şer'î kaynaklar, bildiğim kadarıyla dört tanedir. Bunlar Kitap, Sünnet, İcma-ı Ümmet ve Kıyas'tır. Rüyaların hüccet olabileceğini alimlerden kimse söylememiştir. İbni Kayyım'a ne oluyor da ravileri bilinmeyen zayıf üç rüya ile istidlal ediyor? Güvenilir ravilere dayanarak bunlar sahih olsa bile rüya hüccet olmaz ki. Sana ne oluyor ey imamımız İbni Kayyım, Allah sana merhamet etsin -gerek burada gerekse başka yerde durumu musavî olan bu rüyalara sarılıyorsun? Her yiğidin kendine göre bir kıyafeti vardır (Türkçemizde her yiğidin bir yoğurt yeyişi vardır şeklinde kullanılır.) Her alimin de bir kusuru vardır. İnşallah İbni Kayyım'ın kusuru ilim denizinde kaybolur gider.

[387] İbn Kayyim el-Cevziyye, Kitabu'r-ruh, İz Yayıncılık: 121-123.

[388] Ben derim ki: Taberânî, Ahmed ve İbni Mâce'nin Ka'b b. Malik ile Ümmü Mübeş-şir'den rivayet ettikleri bir hadiste, Rasûlullah (SAV) şöyle buyurur: "Allah (cc) kıyamet günü ruhları bedenlerine gönderince mü'minlerin ruhları da yeşil renkli kuşların vücutlarına aşılacak, cennet ağaçlarının meyvelerinden yerler" bkz. Sahîh'ul-câmi' (925) Bu hadisin metni Ahmed b. Hanbel'in mü'minlerin ruhlany-la ilgili rivayetlerinin aynısıdır.

[389] Enbiyâ sûresi ,(21/105).

[390] A'râf sûresi, (7/172).

[391] A'râf sûresi, (7/11).

[392] Buhârî, Hz. Âişe'den; Ahmed, Müslim ve Ebû Dâvûd Ebû Hureyre'den; Taberânî İbni Mes'ûd'dan; İbni Vehb el-Câmi'de, Hakim de Sahîhul câmi'de (2765) rivayet etmişlerdir.

[393] Vâkı'a sûresi, (56/8-15).

[394] Vâkı'a sûresi, (56/88-89).

[395] bkz. el-Fasl, c. 4, s. 91-92.

[396] Râvî Saîd b. Suveyd hakkında el-Mîzan'da Buhârî der ki: Hadisine uyulmaz." 10. Buhârî, Müslim, Malik, Tirmizi ve Nesâî İbni Ömer'den rivayet etmişlerdir, bkz.Câmiu'1-usûl, c. 11, s. 168.

[397] İbn Kayyim el-Cevziyye, Kitabu'r-ruh, İz Yayıncılık: 125-128.

[398] Vâkı'a sûresi, (56/88-89).

[399] fecr sûresi, (89/27-30).

[400] Fussilet sûresi ,(41/30).

[401] Hadis sahihtir. Malik, Ahmed, Nesâî Tirmizî ve İbni Mâce Ka'b'dan rivayet etmişlerdir, bkz. el-Ehâdisü's-sahîha (995).

[402] Münkâtî zayıf hadislerden sayılır, bkz. Mustahhu'l-hadîs.

[403] İki büyük İmam olan Buhârî ve Müslim kastedilmektedir.

[404] Ben derim ki: Konunun başında zikredilen (Müminlerin ruhları...) diye başlayan hadis de buna delalet eder. Belki de bu hadis meselenin en önemli kaynağıdır.

[405] Nitekim ganimet malından aşırın kimsenin azablanmasıyla ilgili sahih hadis de bunu gösterir. Hadisin rivayeti Buhârî'dedir. Bilgi için bkz. İsbât-ü azâb'il-kabr, s. 292.

[406] Ahmed'in, Tirmizî'nin, İbni Mâce'nin ve Hakim'in, Ebû Hureyre'den rivayet ettikleri hadiste de bu kelime geçmiştir. Elbânî, Sahîhü'l-câmî'de (6655) hadisi sahih saymıştır. Hadis şöyledir: "Mü'min kişinin ruhu almana kadar borcuna bağlıdır." Ben derim ki: "Hadisi Beyhakî de, İsbâtü azâbi'1-kabr adlı kitabının 93. sahifesinde zikretmiştir.

[407] Buhârî, Müslim, Nesâî ve İbni Mâce İbni Ömer'den rivayet etmişlerdir, bkz. Sahîhu'1-câmî' (804) Ben derim ki: "Bu hadis, "mü'minlerin ruhları..." diye başlayan hadisle çelişmez. Çünkü birincisi sadece ruhun yeriyle ilgili, ikincisi ise hem ruhun hem de bedeninin yeriyle ilgilidir. Allah (cc) en iyisini bilir.

[408] Âl-i İmrân sûresi, (3/169).

[409] Bakiye b. Muhlid, Endülüs hafızlarmdandır.

[410] Bu senetle hadis zayıftır. Râvîlerinden İsmail b. Muhtar hakkında İbni Adiy der ki: "Tanınmış bir râvî değildir. "Buhârî de: "Hadisi münkerdir" der. bkz. el-Mizân.

[411] Hadis sahihtir. Ahmed, Ebû Dâvûd ve Hakim İbni Abbas'tan rivayet etmişlerdir, bkz. Sahîhü'1-câmî (5081).

[412] Hadis, manayı bozmayacak ölçüde bazı lafızlar değişik olsa da Nevevî'nin şerhettiği Sahîhü'l-Müslim'dedir. c. 13, s. 31-33. Tirmizî, c. 8, s. 361-362 de, ve İbni Mâce, c. 2, s. 936-937'de rivayet ederler. Tirmizî'nin rivayetinde şurası fazladır. (Arzuladığınız birşey var mı? Sualinin kesilmeyeceğini anladıklarında "ruhlarımız bedenlerimize gönderilsin. Dünyaya gidelim de senin yolunda bir daha savaşıp öldürüelim" dediler.) Tirmizî der ki: "Hadis, hasen ve sahihtir," Ben derim ki: el-Camiü's-sağır'de hadisin sadece Müslim ve Tirmizî tarafından rivayet edildiği belirtilmektedir. Şeyh Elbânî bu hususa temas etmemiştir, bkz. el-Camiü's-sağır (1554). Mübârekfûrî et-Tuhfe'de hadisi anlattıktan sonra, "Müslim Nesâî ve İbni Mâce'de rivayet etmişlerdir" der. Ben derim ki: Nesâî'nin cenâiz ve Cihad kitaplarında bunu bulamadım. Câmîü'l-usûl'de de (c, 9, s. 499) hadisin orada bulunduğu bildirilmemektedir. Hadisin Kübrâ'da olması muhtemeldir. Beyhakî aynı hadisî İsbâtü azâbi'1-kabr, (s. 68)'de rivayet etmiştir.

[413] Buhârî, Ahmed Enes'ten; İbni Sa'd, İbni Hüzeyme, İbni Hibban ve Tirmizî rivayet etmişlerdir. Tirmizî'nin rivayetinde şu fazlalık vardır. (Firdevs, cennetin ortasında güzel bir tepedir). Bu ziyade sahihtir, bkz. Sahîhü'l-câmî (7730).

[414] Râvîlerden Yahya b. Abdülhamîd hakkında et-Takrîb'de "kendisi hafızdır, ama hadis çalmakla suçlanır" denmiştir. İmam Zehebî de el-Muğnî'de "hafız birisidir, ama hadisi münkerdir" der. Yahya b. Abdülhamîd'in tercemesi için bkz. el-Mizân ve et-Tehzîb. Ben derim ki: Yukarıda geçen hadisler bu eserin sahihliğine şahittir.

[415] Râvîlerden Hâlid b. Ma'dân hakkında et-Takrîb'de: "Güvenilir birisidir, bir çok mürsel hadisler rivayet etmiştir" denmektedir. Bu kaynakta Hâlid'in İbni Amr'dan hadis duyduğu belirtilmemiştir. Yine et-Tehzîb'de, el-Cerh ve't-ta'dîl'de de İbni Amr'dan hadis duyduğu belirtilmediğine göre bu eser de mürsel olmalıdır. Dilersen sen de buna mürsel dersin dilersen şehidi erle ilgili bu manada gelen rivayet ve eserlere bakarsın. Daha geniş bilgi için bkz. Tefsîr-i İbni Kesîr, c. 1, s. 426-427.

[416] Müslim'in Nevevî şerhinde "yeşil renkli kuşun karnında" ibaresi geçmektedir.

[417] Hadis sahihtir. Tahriri geçti.

[418] İbn Kayyim el-Cevziyye, Kitabu'r-ruh, İz Yayıncılık: 128-135.

[419] Hadis hasendir. Ahmed, Taberânî, Hakim Hibban, İbni Ebî Şeybe, Taberi ve Ziya rivayet etmişlerdir, bkz. Sahîhü'1-câmî (3636). Beyhakî, İsbâtü azâbi'1-kabr, s. 68.

[420] Râvî Mûsâ b. Ubeyde hakkında Hafız et-Takrîb'de "zayıf birisidir." der. Diğer görüşler için bkz. el-Cerh ve't-ta'dîl.

[421] Damre b. Habîb sika bir râvî olmakla beraber hadis mürsel olduğundan dolayı zayıftır, bkz. et-Tehzîb, el-Cerh ve't-ta'dîl. Damre b. Habîb'in kusuru hadisi kimden duyduğunu belirtmemesidir. Râvîlerden Abdullah b. Salih hakkında et-Takrîb'de "doğru birisidir, ama galatı çok olan birisidir" denmektedir. Muâviye ise doğru biri olmakla beraber vehimlidir.

[422] Ben derim ki: Hadisin mevkuf olduğu yukarıda geçti. Hâlid b. Ma'dân yoluyla rivayet edilen hadislerin her ikisi buna göre mevkuftur. Halid b. Ma'dân birçok mürsel hadis rivayet etmesi yanında İbni Amr'dan hadis de duymamıştır.

[423] Hadis zayıftır. Râvî, Dırâr b. Amr hakkında Yahya der ki: "O, bir şey değildir". Devlanî de "bunda sakınca vardır" demektedir. İmam Zehebî Dırâr b. Amr'dan üç hadis zikretmiş; hepsinin de münker olduğunu söylemiştir.

[424] İbn Kayyim el-Cevziyye, Kitabu'r-ruh, İz Yayıncılık: 135-137.

[425] Ben derim ki: Sözkonusu hadislerin tahriri yukarıda geçti.

[426] Ben derim ki: Bu hususun Rasûlullah hakkında doğru, diğerleri hakkında doğru olamayacağını açıklamıştık.

[427] Hadis sahihtir. Müslim rivayet etmiştir.

[428] Hadis gerçekten zayıftır. İsâ b. Abdurrahman, Merve'nin oğludur. Hakkında et-Takrîb'de "metruktür" denmektedir. Bu kişinin tercemesi için bkz. et-Tehzîb.

[429] İsâ b. Abdurrahman zaif bir râvîdir. İsâ b. Abdurrahman, Ferve'nin oğludur. Hakkında et-Takrîb'de "metruktür" denmektedir, bkz. et-Tehzîb.

[430] Hadis sahihtir. Ahmed, Buhârî, Müslim İbni Hüzeyme, et-TevhîcTde ve Taberânî İbni Mes'ûd'dan rivayet etmişlerdir, bkz. Sahîhu'l-câmî (3408). Ancak bu rivayet "altıyüz kanatlı" bölümüne kadardır. Ziyadeyi, Ahmed yine İbni Mes'ûd'dan rivayet etmiştir. İbni Kesir de bunu hasen saymıştır, bkz. Tefsîr-i İbni Kesîr, c. 4, s. 251.

[431] Müslim, Tirmizî, Ebû Dâvûd ve Nesâî, Ömer b. Hattab'dan rivayet etmişlerdir, bkz. Camiü'l-usûl, c. 1, s. 209.

[432] Allah Teâlâ'mn gecenin son üçte birinde dünya semâsına inmesi es-Sahîhayn'da, Müsned'de, dört Sünen'de el-Aciri'nin eş-Şerîa'ında, İbni Ebî Âsım'ın es-Sün-ne'sinde, İbnî Hüzeyme'nin et-Tevhîftinde ve Şeyhülislâm İbni Teymiyye'nin bu hadisin şerhiyle ilgili yazdığı müstakil eserlerde sabittir. Bilgi için bu esere bakabilirsiniz.

[433] İbn Kayyim el-Cevziyye, Kitabu'r-ruh, İz Yayıncılık: 137-140.

[434] İbn Kayyim el-Cevziyye, Kitabu'r-ruh, İz Yayıncılık: 140-141.

[435] Ben derim ki: Hadisin senedi sahihtir. Muhtasarü'l-ulûm'da Ebû Hureyre'den bu manada bir hadis vardır. Zehebî der ki: "Hadisi Ahmed ve Hakim rivayet etmiştir." Elbânî'nin de kabul ettiği gibi bu hadis Buhârî ve Müslim'in şartlarına uygundur.

[436] Hadis zayıftır. Hammad b. Seleme hakkında et-Takrîb'de "İnsanların en güvenilirleri iken sonra değişmiştir" denmektedir. Ebû'n-Nucûd'un oğlu Asım hakkında ise "doğru birisidir, ama vehimleri vardır" denmektedir, bkz. et-Takrîb.

[437] Hadis zayıftır. Dâvûd b. Yezidle ilgili et-Takrîb'de "O zayıftır" denmektedir. Terce-mesi ve hakkında âlimlerin görüşü için bkz. el-Mîzan.

[438] Hadis sahihtir. Kavileri de güvenilirlerdir.

[439] İbni Kesîr'in belirttiğine göre, bu eseri İbni Cerîr rivayet etmiştir. Cerîr'in rivayet ettiği senedin "Cerîr b. Hâzım'ın A'meş'ten..." şeklinde olması gerekir. İbni Kesîr bu eseri şöyle açıklamıştır: "Bu, garib ve acaip bir eserdir". Rivayetin sonunda da: "Bütün bunlar İsrâîlî haberlerin kalıntılarıdır" demektedir. Bazı nüshalarda ise bu "İsrâîlî haberlerin inkârlarındandır" şeklinde geçmektedir. Allah en iyisini bilir, bkz. Tefsîr-i İbni Kesir, c. 3, s. 126. Ben derim ki: "Hadisin rivayet zincirinde Hilal b. Yûsâf vardır. Hadis münkati olmalıdır."

[440] Meryem sûresi, (13/57).

[441] Yakub el-Kamî hakkında et-Takrîb'de: "Doğru birisidir, ama töhmet altında kalmıştır" denmektedir.

[442] Kasım b. Avfla ilgili olarak et-Takrîb'de: "Garib rivayetleri olan doğru bir kimsedir" denmektedir. Ben derim "Bu sened, hiçbir zaman buna şahit olamayacağından dolayı haber zayıf olarak kalır."

[443] Eclah'la ilgili epey şey söylenmiştir. Tercemeyi hali için bkz. el-Mîzân. Birçokları O'nu zayıf saymaktadır. et-Takrîb'de: "Şîi mezhebine bağlı doğru birisidir" denmektedir. Dahhak bu kişinin kim olduğunu bize açıklamadı. Eğer sahabeden biri ise O'ndan gelen hiçbir rivayete rastlamadım!"

[444] Mutaaffîn sûresi, (83/105).

[445] İbn Kayyim el-Cevziyye, Kitabu'r-ruh, İz Yayıncılık: 141-143.

[446] Saîd b. Müseyyeb'den rivayet eden kişi bilinmediğinden dolayı haber zayıftır.

[447] Ömrünün sonunda hafızası bozulan Hammad b. Seleme nedeniyle haber zayıftır. İbni Hevşeb hakkında et-Takrîb'de "mürseleri ve vehmi çok olan doğru birisidir" denmektedir.

[448] Ben derim ki: "Sened, Süfyan'a kadar doğru bir şekilde ulaşıyorsa eğer sahih demektir.

[449] Birkaç zayıf râvî arka arkaya geldiğinden dolayı eser zayıftır. Hammâd b. Sele-me'nin son zamanlarında hafızasını karıştırdığını söylemiştik. Cüd'ân'm oğlu Ali b. Yezid hakkında et-Takrîb'de "zayıftır" denmektedir.

[450] Kıssayı anlatan şahıs bilinmediğinden dolayı eser zayıftır. Ebân b. Tağlib ise sika olmakla beraber şîf birisidir.

[451] İbn Kayyim el-Cevziyye, Kitabu'r-ruh, İz Yayıncılık: 144-145.

[452] Enbiyâ sûresi, (21/105).

[453] Nûr sûresi, (24/155).

[454] Bu hadisi Ahmed, Müsned 5/278; Müslim, el-Fiten (19); Ebû Dâvûd; el-Fiten (1); Tirmizî, el-Fiten (14) ve İbni Mâce, el-Fîten (9)da rivayet etmişlerdir.

[455] İbn Kayyim el-Cevziyye, Kitabu'r-ruh, İz Yayıncılık: 145.

[456] Hadis sahihtir. Yukarıda geçti.

[457] Hadis sahihtir. Bunun ve daha sonra gelen hadislerin tahricinden bu hadislerin sahih olduğu anlaşılmaktadır.

[458] İbn Kayyim el-Cevziyye, Kitabu'r-ruh, İz Yayıncılık: 145-146.

[459] Hadis sahihtir. Yukarıda geçti.

[460] İbn Kayyim el-Cevziyye, Kitabu'r-ruh, İz Yayıncılık: 146.

[461] Mü'minûn sûresi, (23/100).

[462] İbn Kayyim el-Cevziyye, Kitabu'r-ruh, İz Yayıncılık: 146-147.

[463] Bu görüş, Aristo'ya aittir. Aynısını birçok Arab felsefeci ve kalamcısı da söylemiştir. İlim bu görüşün yanlışlığını ortaya koymaktadır. Şöyle ki: Su bir unsurdur, ama iki hidrojenle bir oksijenden meydana gelmiştir. Hava ise unsur değildir, ama oksijen ve azottan oluşmuş bir gazdır. Bu bileşim böyle bölünür gider. O halde unsurlar dört olmayıp doksan küsur tanedir. (Şimdi ise 110'u geçmiştir, ç.)

[464] İbareden de anlaşılacağı gibi karaltı lafzından büyük bir kalabalığı kastetmektedir.

[465] İbn Kayyim el-Cevziyye, Kitabu'r-ruh, İz Yayıncılık: 147.

[466] A'râf sûresi, (7/172).

[467] A'râf sûresi, (7/11).

[468] Hadis sahihtir. Yukarıda geçti.

[469] A'râf sûresi, (7/172).

[470] A'râf sûresi, (7/172-173).

[471] İbn Kayyim el-Cevziyye, Kitabu'r-ruh, İz Yayıncılık: 148-149.

[472] Acbün: Kuyruk sokumu kemiği. Cemisi "Ucûbûr'dür.

[473] Ben derim ki: Buhârî'nin, Ebû Dâvûd ve İbni Mâce'nin Ebû Hüreyre'den rivayet ettikleri şu hadise işaret etmektedir. Rasûlullah buyuruyor ki: "İnsanoğlunun kendisinden yaratılıp bedeninin giydirildiği kuyruk sokumu dışında kalan yerlerini toprak yer", bkz. Sahîhu'l-câmî (4383). Ancak bu hadis cesetle ilgilidir. Ruhlarla ilgili olan hadis yukarıda geçti.

[474] Hadislerin tahriri yukarıda geçti. Hepsi de sahihtir.

[475] İbn Kayyim el-Cevziyye, Kitabu'r-ruh, İz Yayıncılık: 149-150.

[476] İnfitâr sûresi, (82/8).

[477] Hadisin senedi sahihtir.

[478] Ancak Müslim'de A'meş b. Mesrûk'tan gelen hadisin lafzı mayıp_ri>_wtü)>»ilyj UjÎ şeklindedir.

[479] Hadis sahihtir. Yukarıda geçti.

[480] Âl-i İmrân sûresi, (.3/169),

[481] Hadis sahihtir. Yukarıda geçti.

[482] Ben derim ki: Müsned'de Muhammed b. Abdullah b. Cahş'tan rivayet edilen hadisin lafzı böyle değildir. Sözkonusu hadis şudur: "Muhammed'in nefsi yedi kudretinde olan Allah'a yemin olsun ki, bir kimse ödemesi gereken borcu olduğu halde Allah yolunda Öldürölüp yeniden yaşasa (bunu üç defa tekrar etmiştir) yine de cennete giremez". Ancak, râvîlerden olan Alâ b. Abdurrahman'dan dolayı hadis zayıftır, et-Takrîb'de: "Doğru birisidir, Ama bazan vehimlidir" denmektedir. Züheyr b. Muhammed hakkında ise Ebû Hakim oğlunun el-Cerh adlı kitabında bildirildiğine göre "hafızası kötüdür" demiştir.

[483] Hadis sahihtir. İmam Ahmed, Semre'den (C.5, S.20), Ebû Dâvûd, Nesâî, Hakim ve Beyhâkî rivayet etmişlerdir. Şeyh Elbânî hadislerin lafızlarını Ahkâmü'l-Cenâiz (s. 15)'de cem etmiştir. Ahmed b. Hanbel'in rivayet ettiği hadisin, kitabın lafzına daha yakın olduğu unutulmamalıdır.

[484] Hadis sahihtir. Yukarıda geçti.

[485] Hadis sahihtir. Yukarıda geçti.

[486] Hadis sahihtir. Bu, yukarıda Semre b. Cendeb'den rivayet edilen uzunca hadisin bir bölümüdür.

[487] İbn Kayyim el-Cevziyye, Kitabu'r-ruh, İz Yayıncılık: 151-155.

[488] Müslim, Buhârî, el-Edebü'l-müfred'de; Ebû Dâvûd, Nesâî, Tahavî, el-Müşkil'de; Beyhâkî ve Ahmed rivayet etmişlerdir, bkz. Ahkâmü'l-cenâiz, s. 176.

[489] İbni Mâce rivayet etmiştir, (c. 1, s. 88.) Muhakkik der ki: "İbni Münzir, senedi ha-sendir" demektedir. ez-Zevâid'de "senedi gariptir" denmekte, Merzûk ise "tartışmalı bir kişidir". Aynı zamanda İbni Hüzeyme de Muhammed b. Yahya ez-Zühelî'den es-Sahih'inde rivayet etmiştir. Ben derim ki: Hafız İbni Hacer, Merzûk hakkında "hadisi gevşektir" demektedir. Zehebi de el-Muğflî'de: "İbni Hibban der ki: "Merzûk, Zühri'den münker hadisleri rivayet etmekte tek kalmıştır" denmektedir. Dahîm de "sahih hadis rivayet eder" der. Ebû Hatim ise "doğru birisidir" der. Ben derim ki: "Sözkonusu hadis Zühri'den rivayet edilen hadistir. Bu nedenle hadisi hasenlikten düşürmek daha iyi olur. Şeyh Elbânî, hadisi hasen sayar. bkz. Ahkâmü'l-cenâiz, s. 177; Sahihü't-tergîb, c. 1, 39-46. Ben derim ki: "Lafzı İbni Mâce'ye ait olan hadiste o kadar çok birbiriyle çelişen sözler var ki, konumuzun dağılması korkusundan dolayı düzeltmeye girişmedim. Dileyen Sünen'lere baksın.

[490] Müslim, Nesâî, Dârimî, Tahavî, el-Müşkil de; Beyhakî, Ahmed, İbni Ebî Hatim. Tirmizî ve İbni Mâce rivayet etmişlerdir, bkz. Ahkâmü'l-ecenâiz, s. 177-178. Bu kitapta Elbânî, hadislerin tahrirlerine göre yerlerini, hadislerde

gelen sahih fazlalıkların siyaktaki yerini Berâ' hadisinde yaptığı gibi göstermiştir. Allah fcc) Ona hayıria karşılık versin. Bu ümmet adına Allah onu cennete soksun.

[491] Ahmed ve Hakim rivayet eder. Hakim der ki: "Senedi sahihtir." Bu Elbanî'nin de görüşüdür. bkz. Sahihü't-tergîb, c. 1, s. 29.

[492] Buharî, Cenâiz'de (33); Müslim, Kasâme'de (27), Tirmizî, İim'de (14); Nesâî, Tahrîm'de (1); İbni Mâee, Diyât'ta (1); Ahmed ise Müsned'inde (1/383) rivayet ederler.

[493] İbn Kayyim el-Cevziyye, Kitabu'r-ruh, İz Yayıncılık: 157-158.

[494] Haşr sûresi, (59/10).

[495] Hasendir. Ebû Dâvûd, İbni Mâce, İbni Hibban ve Beyhakî rivayet etmişlerdir. Şeyh Elbânî der ki: "İbni İshak, İbni Hibban'dan hadis aldığını açıklamıştır. Ben derim ki: "Yani böylece hadiste tedlîs şüphesi kalkmış oluyor. Çünkü İbni İshak müdellis biridir, bkz. Ahkâmü'l-cenâiz, s. 123; Sahihü'l-câmî (682).

[496] Müslim, Nesâî, İbni Mâce, İbni Carûd, Beyhakî, Tayâlisî ve Ahmed rivayet etmişlerdir, bkz. Ahkâmü'l-cenâiz, s. 123.

[497] Ebû Dâvûd, İbni Mâce, İbni Hibban es-Sahih'inde ve Ahmed sahih bir senetle rivayet etmişlerdir.

[498] Ebû Dâvûd, Hakim, Beyhakî ve Abdullah b. Ahmed, Zevâidü'z-züh'de rivayet etmişlerdir. Hakim der ki: "İsnadı sahihtir: "Zehebî de aynı kanaattedir. Nevevî ise "isnadı yenidir" der. bkz. Ahkâmü'l-cenâiz, s. 156.

[499] Müslim, Nesâî, İbni Mâce, İbni Ebî Şübrûme, İbni Sinnî Beyhakî ve Ahmed rivayet etmişlerdir, bkz. Ahkâmü'l-cenâiz, s. 190.

[500] Müslim uzunca bir hadis olarak rivayet eder. Bundan başka Nesâî ve Ahmed de rivayet etmişlerdir. Hadisin uzun şekli için bkz. Ahkâmü'l-cenâiz, s. 181-183.

[501] Müslim, Nesâî, İbni Sinnî, Beyhakî ve Ahmed rivayet etmişlerdir. Fakat Ahmed'in rivayetinde yakın akrabasına duâ ettiği geçmemektedir.

[502] İbn Kayyim el-Cevziyye, Kitabu'r-ruh, İz Yayıncılık: 159-160.

[503] Buharî, Müslim, Mâlik, Ebû Dâvûd, Nesâî, İbni Mâce, Beyhakî ve Ahmed rivayet etmişlerdir, bkz. Ahkâmü'l-cenâiz, s. 172.

[504] Buhârî, Ebû Dâvûd, Nesâî, Tirmizî, Beyhakî ve Ahmed rivayet etmişlerdir, bkz. Ahkâmü'l-cenâiz, s. 172.

[505] Müslim, Nesâî, İbni Mâce, Beyhakî ve Ahmed rivayet etmişlerdir, bkz. a.e.

[506] Bu hadisi, Ebû Dâvûd, Nesâî, İbni Mâce, İbni Hüzeyme, Ahmed, İbni Hibban ve Hakim ya Hasen yoluyla ya da Saîd b. Müseyyeb yoluyla rivayet etmişlerdir ki her ikisi de Sa'd b. Ubâde'ye yetişememişlerdir. Ebû Davud'un rivayetinde ise Ebû İshak es-Seb'î bir adamdan o da Sa'd'dan şeklinde geçmektedir ki her halükarda rivayette kesiklik vardır. Münzîrî'nin görüşü bu İbni Hüzeyme'de es-Sahih'inde buna şöyle işaret eder: "ya haber sahih ise "Câmiü'l-usul

muhakkikinin görüşü de bu Şeyh Elbânî de Sahîhu't-Tergîb'de (c. 1, s. 400) hadisi sahih kabul eder, ama ne yönden sıhhatine hükmettiğini bilemiyorum." bkz. İbni Hüzeyme, c. 4, s. 123; Câmîü'l-usûl, c. 6, s. 484.

[507] İbn Kayyim el-Cevziyye, Kitabu'r-ruh, İz Yayıncılık: 160-161.

[508] Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd senedinde Beyhakî de var. Tahavî, el-Müşkil'de; ve Ahmed rivayet etmişlerdir, bkz. Ahkâmü'l-cenâiz, s. 169.

[509] Ben derim ki: "Sözkonusu hadisi Buhârî, Muttasıl olarak rivayet etmiştir. Fakat bu

rivayet lafızla olmayıp mana itibariyledir, bkz. Sahîhü'l-Buhârî, c. 2, s. 240. Şeyh Elbânî de Buhârî'de bulunan lafızların rivayetlerini Buhârî'yi ihtisar ederken bir sistem üzerinde toplamıştır, bkz. Muhtasar-u Buhârî, c. 1, s. 459. Ayrıca Müslim, Tirmizî de rivayet etmişler, İbni Mâce de hadisi sahih saymıştır. Daha düzenli olarak Ebû Dâvûd rivayet etmiştir. Bunlardan başka Nesâî, Tahavî, Beyhakî, Tayâlisî ve Ahmed rivayet etmişlerdir, bkz. Ahkâmü'l-cenâiz, s. 169-170.

[510] Müslim, Ebû Dâvûd ve Tirmizî rivayet etmişlerdir, bkz. Câmîü'l-usûl c. 6, s. 418-419. Ancak bu kitapta "iki ay" ifadesi geçmemektedir. Bu, es-Sahih'te vardır, bkz. Nevevî'nin es-Sahih şerhi, c. 8, s. 25.

[511] Bu, biraz önce geçen hadisin aynısıdır, ama burada bir nisbet fazlalığı vardır. Buna da yukarıdaki hadisin tahririnde "daha düzenli olarak Ebû Dâvûd rivayet etmiştir..." şeklinde işaret edilmiştir, bkz. Câmîül-usûl, c. 6, s. 418.

[512] Hadisi, Tirmizî, Tühfe şerhi c. 4, s. 405-406'da, İbni Mâce ise c. 1, s. 558'de rivayet etmişlerdir. el-Hubeyr'in özetinde İbni Kayyim'm naklettiği Tirmizî'nin sözü zikredildikten sonra: "İbni Mâce böylece rivayet etmiştir. Kendinden, yahut hocasından kaynaklanan bir hatadan dolayı Muhammed b. Abdurrahman yerine Muhammed b. Sirîn denmiştir. Dârakutnî de: "Doğrusu, hadisin İbni Ömer de kalmasıdır" (mevkuf hadis) demektedir. Beyhakî de aynı görüştedir, c. 2, s. 209.) demektedir. Nasbû'r-râye'de ise, Abdülhakk'ın Eş'as ve İbni Leylâ hakkındaki görüşüne itibar edilerek hadisin zayıf olduğu belirtilmiştir. Bundan başka, Beyhakî'nin el-Ma'ri-fe'sinden naklen, İbni Ebî Leylâ'nın çok vehimli biri oluşu nedeniyle hadisin zayıf olduğu belirtilmiştir. bkz. Nasbû'r-râye, c. 2, s. 464. Ben derim ki: "Bundan şu çıkar: Hadis merfû' olarak zayıftır; İbni Ömer'den mevkuf olarak ise sahihtir. Şeyh Elbânî de zayıf olduğu kanaatındadır. bkz. Zaifü'l-câmî (5865)

[513] İbn Kayyim el-Cevziyye, Kitabu'r-ruh, İz Yayıncılık: 161-163.

[514] Buhârî (c. 2, s. 219-220) ve Nesâî (c. 5, s. 116) rivayet etmişlerdir. Bilgi için bkz. İrvâü'l-galîl, c. 4, s. 70; Nasbu'r-râye, c. 3, s. 108-109.

[515] Nesâî (c. 5, s. 116) rivayet etmiştir, bkz. Câmîü'l-usûl, c. 3, s. 421.

[516] İbni Kayyim'm kaynak olarak ileri sürdüğü bu hadisi, teşvik manasında bir yerde bulamadım. Allah bilir ya hadis zayıf olmalıdır.

[517] Hubeyr'in özetinde: "Şatî ve Nesâî rivayet etmiştir" demektedir. Ben derim ki: "Nesâî de (c. 5, s. 186) geçen hadiste "bir kadın babasından sordu" demektedir ki soran kişi erkek olmayıp kadındır. Sözkonusu rivayetle hadisin el-Kübrâ'da olması muhtemeldir. Sözü edilen sahih hadislerin rivayetleri de doğruluğuna sahihtir.

[518] Hakim, Beyhaki, Tayâlisî ve Ahmed Heysemî'nin bildirdiğine göre hasen bir sened-le rivayet etmişlerdir. Hakim ise der ki: "Senedi sahihtir." Zehebî de bu görüştedir, bkz. Ahkâmü'l-cenâiz, s. 16.

[519] Necm sûresi, (53/39).

[520] Yâshî sûresi, (36/64).

[521] Bakara sûresi, (2/286).

[522] Müslim, Ebû Hureyre'den rivayet etmiştir. Tahriri geçti.

[523] İbni Mâce, es-Sünen'inde rivayet etmiştir. Ben derim ki "Yukarıda geçtiği Üzere İbni Münzir ve Elbânî hasen saymışlardır. Aynı şekilde et-Tergîb de el-Münzirî de hasen kabul etmiş, ama ben yukarıda söylediğim gibi hasen olma hususunda mutmain değilim.

[524] Bezzar ve Semûye Enes'ten rivayet etmişler, Elbâni de hasen kabul etmiştir, bkz. Sahîhü'1-câmî (3596).

[525] Hadis sahihtir. Buharî, Müslim ve diğerleri rivayet etmişlerdir,

[526] Muvatta'ın Tenvîrü'l-havalik (c. 1, s. 282) şerhinde İbni Ömer'den gelen "oruç tutamaz..." şeklindeki söz varken "bu üzerinde icma edilmiş bir husustur" sözünü bulamadım. Allah en iyisini bilir.

[527] Senedi sahih olmakla beraber, Nesâî'nin es-Sünen'inde bulamadım; el-Kübrâ'sında olabilir.

[528] Senedi zayıftır. Namaz kılmak, yemek yedirmekle ilgili Mü'cemü'l-müfehres maddelerine baktımsa da Nesâî'de bulamadım. el-Kübrâ'da olabilir.

[529] Yukarıda geçti. Merfû' şekli zayıftır. Mevkuf şekli ise sahihtir.

[530] Necm sûresi, (53/39).

[531] Necm sûresi, (53/38).

[532] Necm sûresi, (53/40-41).

[533] Zelzele sûresi, (99/8-9).

[534] Müslim rivayet etmiştir. Buna kudsî hadis de denmiştir. Ben derim ki: Bu "ey kulların, ben zulmü yasakladım" kudsî hadisinin bir kısmıdır. Müslim, Ebû Zerr'den, Ahmed de birçok yerlerde rivayet etmiştir, bkz. Sahîhü'1-câmî (4221).

[535] İnşikâk sûresi, (84/6).

[536] Asr sûresi, (103/2).

[537] Âdiyât sûresi, (100/6).

[538] Me'âric sûresi, (70/19).

[539] Alak sûresi, (96/6).

[540] İbrâhîm sûresi, (14/34).

[541] Ahzâb sûresi, (33/72).

[542] Ben derim ki: "Bu, Rasûlulâh'ın Hendek günü söylediği Abdullah b. Revâha'nın şiiridir? Buhârî, Berâ hadisinde, c. 5, s. 47 ve Müslim, (Nevevî Şerhi c. 12, s. 171) rivayet etmişlerdir.

[543] Yâsîn sûresi, (36/100).

[544] Müddessir sûresi, (74/156).

[545] Tekvîr sûresi, (81/29).

[546] Necm sûresi, (53/36).

[547] Tûr sûresi, (52/21).

[548] Necm sûresi, (53/38).

[549] Necm sûresi, (53/39).

[550] İsrâ sûresi, (17/15).

[551] İsrâ sûresi, (17/15).

[552] Buhârî, et-Tarih'te; Tirmizî, Nesâî ve İbni Mâce Hz. Âişe'den rivayet etmişlerdir. Ben derim ki: "Hadis sahihtir. "(İbni Kesir c. 4, s. 258) ile Şeyh Elbânî Sahihü'l-câmi'de (1562) sahih kabul etmişlerdir.

[553] Müslim, es-Sahîh'inde rivayet etmiştir.

[554] Buhârî ve Müslim, sahihlerinde; Tirmizî ile Nesâî de Sünelilerinde rivayet etmişlerdir. Ben derim ki: Ebu Musadan gelen hadisi İbn ebi şeybede, el-İmânda rivayet etmiştir. bkz. Sahihul-cami(6530).

[555] Hasendir. İzahı yukarıda geçti.

[556] İbni Kayyim şeyhimiz lafzından İbni Teymiyye'yi kastediyor.

[557] İbn Kayyim el-Cevziyye, Kitabu'r-ruh, İz Yayıncılık: 163-172.

[558] Bakara sûresi, (2/286).

[559] Yâsîn sûresi, (36/54).

[560] Yasin sûresi, (36/54).

[561] İbn Kayyim el-Cevziyye, Kitabu'r-ruh, İz Yayıncılık: 172-173.

[562] İbn Kayyim el-Cevziyye, Kitabu'r-ruh, İz Yayıncılık: 173.

[563] İbn Kayyim el-Cevziyye, Kitabu'r-ruh, İz Yayıncılık: 173.

[564] Hadîd sûresi, (57/21)

[565] Bakara sûresi, (2/148).

[566] Hz. Ömer, sadaka verme konusundan Ebû Bekir'le yarıştıktan sonra böyle demiştir. Allah yolunda Hz. Ömer, malının yarısını getirirken, Hz. Ebû Bekir, tamamını getirmiştir. Bu esnada da Hz. Ömer, (artık seninle hiç yarışmayacağım) demiştir. Kıssayı Ebû Dâvûd (Avn şerhi, c. 5, s. 94) ve Tirmizî (Tühfe şerhi c.1, s. 161) rivayet etmişlerdir. Tirmizî "hadis, hasen ve sahihtir" demektedir. Ben derim ki: "Hadisin senesinde Zeyd b. Eşlem yoluyla Hişam b. Sa'd vardır. et-Takrîb'de "Hişam, doğru, ama çok vehmi olan birisidir"; el-Mîzan'da ise: "Ebû Dâvûd der ki: "O, Zeyd b. Eşlem hakkında insanların en sağlamıdır. Be nedenle hadisin senedi hasendir" denmektedir. Ben derim ki Câmîül-usûl (c. 8, s. 591) muhakkiki da senedi hasen kabul etmiştir.

[567] Muttaffîn sûresi, (83/26).

[568] İbn Kayyim el-Cevziyye, Kitabu'r-ruh, İz Yayıncılık: 173-174.

[569] Bu manadan birçok hadisler gelmiştir. Sahîhayn'da Sahamî bir kadından İbni Ab-bas'm rivayet ettiği en sahihidir, bkz. İrvâül-galîl, c. 9, s. 70; Nasbu'r-râye, c. 3, s. 154-158.

[570] Ben derim ki: Konuyla ilgili birçok hadisler gelmiştir. Ama bunlar, herhangi bir hac, oruç yahut, ölü gibi mutlak ifadelerle gelmemiştir. Hepsini belirli durumlarla ilgili mukayyed ifadelerdir. Burada hepsini teker teker açıklamaya imkânımız yok. Daha geniş bilgi için bkz. Ahkâmül-cenâiz.

[571] İbn Kayyim el-Cevziyye, Kitabu'r-ruh, İz Yayıncılık: 175-176.

[572] İbn Kayyim el-Cevziyye, Kitabu'r-ruh, İz Yayıncılık: 176-177.

[573] İbn Kayyim el-Cevziyye, Kitabu'r-ruh, İz Yayıncılık: 177-178.

[574] İbn Kayyim el-Cevziyye, Kitabu'r-ruh, İz Yayıncılık: 178.

[575] İyâl: kişinin bakmakla yükümlü olduğu aile halkı. Hadisi Taberânî, el-Kebîr'de ve el-Evsat'ta; Ebû Nuaym, el-Hilye'de; Beyhakî ise İbni Mes'ûd'dan merfû' olarak eş-Şuab'da rivayet etmişlerdir. el-Askerî der ki: Bu, mecazî manada genişlik içindir." Ben derim ki: "Hadis gerçekten zayıftır. Ebû Yala ve Bezzar Enes'ten; Taberânî ise el-Kebîr'de İbni Mes'ûd'dan rivayet etmişlerdir, bkz. Zaîfûl-câmî (2945). Ancak yukarıdaki rivayetin kimden rivayet edildiğim bilmiyorum, bkz. Feyzûl-kadîr, c. 3, s. 506. Bu kitapta muhaddislerin hadis aleyhinde, zayıflığı ile ilgili görüşleri nakledilmiştir.

[576] İbni Kayyim'ın garipliklerinden biri de budur: O, bize ibadetlerin tevkîfî olduğunu söylemişti. Zikirler de bu bابتandır. Rasûlulâh'm Öğrettiği dualar dışında muayyen bir duaya sarılmak caiz değildir. Sana ne oluyor da vahiy dışında bir prensiple bilinmesi, uyulması mümkün olmayan şeylere bağlanma karşılığında bir mükafat takdir edebiliyorsun! Allah büyüğümüz İbni Kayyim'ı affetsin! Ama, her yiğit atın bir kisvesi her âlimin de bir zellesi vardır. Konunun sonunda inşallah bunu açıklayacağım.

[577] İbn Kayyim el-Cevziyye, Kitabu'r-ruh, İz Yayıncılık: 178-179.

[578] İbn Kayyim el-Cevziyye, Kitabu'r-ruh, İz Yayıncılık: 180.

[579] Malik, Ahmed, Buhârî ve Müslim rivayet etmişlerdir, bkz. Sahîhül-câmî

Bu kitapta "son on günde" ifadesi fazladır. Hadisin rivayetleri için bkz. Sahihül-câmî, c. 9, s. 234-235.

[580] İbn Kayyim el-Cevziyye, Kitabu'r-ruh, İz Yayıncılık: 181-182.

[581] Nisa sûresi, (4/59).

[582] İbn Kayyim el-Cevziyye, Kitabu'r-ruh, İz Yayıncılık: 182.

[583] İbn Kayyim el-Cevziyye, Kitabu'r-ruh, İz Yayıncılık:183.

[584] Necm sûresi, (53/39).

[585] Hadis yukarıda geçti. İbni Abbas'tan mevkuf şekliyle sahihtir; merfû' rivayeti ise İbni Kayyim'ın da dediği gibi zayıftır.

[586] Hadis sahihtir. Yukarıda geçti.

[587] Müellifin de dediği gibi hadis zayıftır. Beyhakî'den nakledilen söz Kîtâbu'l-ma'ri-fe'dedir.

[588] İbn Kayyim el-Cevziyye, Kitabu'r-ruh, İz Yayıncılık: 183-185.

[589] Senedi sahihtir. Bu manada birçok hadisler gelmiştir.

[590] İbn Kayyim el-Cevziyye, Kitabu'r-ruh, İz Yayıncılık: 185-186.

[591] İbn Kayyim el-Cevziyye, Kitabu'r-ruh, İz Yayıncılık: 186.

[592] Hadis, oldukça zayıftır. İbni Mâce İbni Abbas'tan, Husayn b. Avf yoluyla rivayet etmiştir. Râvîlerden Muhamed b. Kerîb hakkında İmam Ahmed "hadisi münker-dir. Husayn b. Avf tan garib şeyler nakleder" demektedir. Buhârî de "hadisi mün-kerdir" demektedir, bkz. İbni Mâce, es-Sünen, c. 2, s. 970-97). Ben derim ki: Fakat İbni Mâce (Sünen, c. 2, s. 969) sözkonusu hadisi İbni Abbas'tan diğer bir tarikle rivayet etmiştir ki bu rivayet sahihtir. Hadisin metni şudur: "Evet, baban adına hac yap. O, fazla hayır yapmamışsa fazla şer de yapmamıştır" ez-Zevâid'de hadis, sahih görülmüştür. Ben derim ki: "Diğer bir hadiste Rasûlullah şöyle karşılık vermiştir: "Baban adına hac yap, umre yap" Bu hadisi Tirmizî, Nesâî, İbni Mâce ve Hâkim, Ebû Razın'den rivayet etmişlerdir, bkz. Sabîhül-eâmî (3122).

[593] Hadis sahihtir. Yukarıda geçti.

[594] Ebû Dâvûd İbni Abbas'tan (c. 5, s. 270); İbni Mâce (c. 2, s. 969); Dârakutnî (c. 2, s. 267-269); bundan başka et-Teûîs (c. 2, s. 223-224); Beyhakî, İbni Hibban rivayet etmişler; Elbânî de Sahîhül-câmî'de (3123) hadisi sahih saymıştır. Ben derim ki: "Suyûtî hadisi sadece Ebû Davud'un rivayet ettiğini söylemiştir! Elbânî her nedense bu konuda birşey dememiş, fakat İrvâül-galîl'de (c. 4, s. 171) biraz hadis aleyhinde konuşarak, rivayet yollarını nakletmiş, yukarıda zikrettiklerimiz dışında İbni Cârûd, Taberânî ve Beyzâ' gibi muhaddislerin de rivayetleri bulunduğunu belirtmiştir.

[595] Müslim, Mâlik, Şâfi'î Ebû Dâvûd, Nesâî, Tahâvî, İbni Cârûd, Beyhakî ve Ahmed rivayet etmişlerdir, bkz. İrvâül-galîl, c. 4, s. 155.

[596] İbn Kayyim el-Cevziyye, Kitabu'r-ruh, İz Yayıncılık: 186-187.

[597] Hadis hasendir. Ahmed, Ebû Dâvûd, Nesâî, İbni Mâce, İbni Hibban ve Hâkim Sa'd b. Ubâde'den; Ebû Ya'lâ da, Müsned'de İbni Abbas'tan rivayet etmişlerdir, bkz. Sahîhül-câmî (1124).

[598] Ben derim ki: "Eser zayıftır. İbni Kayyim'm burada unutkanlığı inşallah gerçeğe uygun olmuştur."

[599] (Hayra delalet eden onu yapan gibidir) hadisine işaret etmektedir. Hadisi, Bezzar, İbni Mes'ûd'dan; Taberânî ise Sehl b. Sa'd ile İbni Mes'ûd'dan rivayet etmişlerdir. Diğer rivayetler için bkz. Sahîhül-câmî(3393).

[600] Birinci bölüm, Ahmed'in, Müslim'in, dört Sünen sahibinin, Dârimî'nin ve İbni Ebî Asım'ın Ebû Hureyre'den rivayet ettikleri sahih bir hadisin bir bölümüdür, bkz. Sahîhül-câmî (6110)

[601] Ben derim ki: "Allah İbni Kayyim'a rahmet etsin. Bu hususta o, kıyası gereğinden fazla geniş tutarak hadiste gelmeyen şeyi hadiste bildirilene kıyaslamıştır. Rasûlullah'tan sabit olan herşeye cevaz vermemekle beraber ona karşı da gelmeyiz. Ancak bir haberle bu kayıtlanmışsa başka. Bu takdirde Rasûlullah'tan sabit olan şeye diyeceğimiz yok. Meselâ, ölü adına nezir orucu tutmak sabit olduğu şekliyle caizdir. Aynı şey Ölünün velisi için de sözkonusudur, yine ebeveynden biri adına çocuklardan birinin hac yapması caizdir. Her çocuk için ayrı ayrı hac yapmak gerekmez. Duâ ve istiğfarda ise ölü ile diri arasında fark yoktur. Mesele, yapılan duanın kişi için kabul edilmesine bağlıdır. Kişi adına bir amel işlenmesi ya da baş-kasının işlediği amelden faydalanması önemli değil. Hafız İbni Kesir "insanoğlu için ancak kendi kazancı vardır" âyetini yorumlarken der ki: "Bu âyet-i kerimeden İmam Şafi'îve arkadaşları, Kur'ân okuma sevabının ölümlere ulaşmayacağı hükmünü çıkarmışlardır. Çünkü bu, ne onların amelleridir ne de kazançlarıdır. Bu nedenle Rasûlullah ümmetine bunu hoş görmemiş; ümmetini buna teşvik ederek onlara bir nassla yahut ima ile bir tavsiyede bulunmamıştır. Ayrıca bu, hiçbir sahabeden nakledümemiştir de. Hoş görülen birşey olsaydı, önce onlar yaparlardı. Anlaşıldığı gibi, ibadetler naslarla tayin edilir; kıyas ve reylerin burada önemi yoktur. Dua etmek, sadaka vermeye gelince hem bunların sevaplarının ölümlere ulaşacağı konusunda icma vardır, hem de şeriâtın nassıyla bunlar sabittir." Sonra İbni Kesir "Ademoğlu ölünce..." hadisine işaret eder; hadiste belirtilen üç ibadetin gerçekte, insanın çalışması, kazanması yapması şeklinde olduğunu açıklamıştır. Kişinin önceden yapmış olduğu amellerin çoğu da böyledir. Yani çocukların işlediği ameller babalarına ulaşır. Bu durum, sahih bir hadiste "kişinin yediği en güzel rızık kendi kazandığı ve kazancının ürünü olarak çocuğunun kazandığıdır" şeklinde belirtilmiştir. Sözkonusu âyetin manası bu açıdan bakıldığında, hadislerde, eserlerde beyan edilen hususlarla asla çelişmez. Daha geniş bilgi için bkz. Ahkâmül-eenâiz (ölünün faydalanacağı şeyler maddesi), s. 168-178; İstanbullu Mahmud Mehdinin tahkikini yaptığı, Muhammed b. Abdüsselam eş-Şakîrî'nin- Hükmül-kırâati 'alel-mevta risalesi; Tefsîrül-Menâr, c. 8, s. 254-270. Menar sahibi "kimse, kimsenin yükünü taşımaz" âyetini yorumlarken oldukça güzel açıklamalarda bulunmuştur. Umulur ki Yüce Allah, Menar tefsirinden bu bölümü tahkikli ve dipnotlu olarak çıkartıp insanların faidesine sunmayı kolaylaştırır inşaallah.

[602] İbn Kayyim el-Cevziyye, Kitabu'r-ruh, İz Yayıncılık: 187-191.